

Muhterem okuyucu,

Hiz. Mevlânâ'nın ölümsüz eserl MESNEVÎ'nin, Merhum Tahir-ul Mevlevî tarafından hazırlanmış bulunan şerhî'nin 2 nci kitabını da istifadelerinize arz etmekle büyük bahtiyarlık içerisindeyiz.

Eserin, kıymeti ile mütenasip bir nefâsette basılabilmesi için gereken hassasiyet ve fedakârlık gösterilmiş; birinci cildi gibi, bu kitap da, çok nefis bir baskı ile muhterem halkımızın istifadesine arz edilmiştir.

Gayemiz, XIII ncü asır Anadolu'sunun huzursuz topluluklarına, ilâhî heyecanın, saf iman'ın, rabbânî aşkın kapılarını açarak, onları, huzura ve kurtuluşa götüren Hiz. MEVLÂNÂ'yı ve ölümsüz eserl MESNEVÎ'yi; bu def'a, huzuru ile birlikte ümit ve heyecanırılı da kaybetmiş gibi görünen bugünkü nesillerimize tanıtabilmektir.

Zira, kanaatimizce, XIII ncü yüzyılı dölleyip, gelecek asırların medeniyet zürriyyetini yetiştiren O'nun dünya görüşü, talip olup alabildiğimiz takdirde, ruhundan hasta ve yaralı bulunan bugünkü nesillerimizi de, Allah'ın izniyle, kurtaracak ve yeni bir iman, aşk ve heyecan devrinin temellerini atacak niteliktedir.

Hürmetlerimizle.
ŞAMİL YAYINLARI

813.1
48
c.2

Hristiyan kavmini dalâlete düşürmek için Yahûdî vezirin başka bir fitnekârlığı	14	351
Vezirin müridleri savması	17	357
Halvetden çık diye, müridlerinin tekrar recâ etmeleri	21	365
Vezirin halveti bozamam diye cevap vermesi	24	370
Vezirin halvette kalmasına müridlerin itirâzı	26	374
Vezirin halveti bozmaktan müridlere ümid kestirmesi	37	397
Vezirin, her emiri ayrı ayrı veliahd yapması	38	399
Vezirin halvetde kendisini öldürmesi	40	403
Veliahd, hanginizsiniz? diye hristiyanların beylerden sorması	41	405
Lâ nüferriku beyne ehadin min rusûlihî, âyet-i kerimesinin beyanı	43	409
Veliahdlık husûsunda beylerin kavga etmeleri ve kılıç çekmeleri	48	419
Hazret-i Muhammed Mustafânın (s.a.) ilâcilde zikredilen na'tı	54	431
İsâ dininin mahvına çalışmış olan Yahûdî hükümdârın hikâyesi	58	438
Yahûdî olan padişahın, ateş yakıtması ve kenarına bir put koydurup her kim bu puta secde ederse ateşten kurtulacaktır demesi	67	457
Sut emen çocuğun dile gelmesi ve ateşe atılmak için halkı teşviki	71	465
İsm-i şerif-i Muhammediyi istihza ve maskaralık yoluyla okuyan şahsın ağzının çarpık kalması	76	475
Yahûdî padişahın ateşe hitabı, ateşin de ona cevabı	80	482
Hud peygamberin (a.s.) kavmini helâk eden rûzgârın kıssası	86	494
Yahûdî padişahın istihzâsı ve nasihatleri kabul etmeyişi	89	501
Av hayvanlarının arslana mütevekkil olmasını ve cehdi terkeylemesini söylemelerinin hikâyesi	96	514
Av hayvanlarının, tevekkülü, çalışmaya ve kazanmaya tercih etmeleri	98	518
Av havvanlarının tevekkülü çalışmaya tercih etmeleri	100	522
Arslanın cehdi tevekküle tercih etmesi	105	465
Av hayvanlarının tekrar tevekkülü cehde tercih etmeleri	109	541
Azrâil Aleyhisselâmin bir adama bakması, o adamın saray-ı Süleymanî'ye kaçması, dolayısıyla av hayvanlarının tevekkülü cehde tercih eylemesi ve cehiddeki faydanın azlığından bahsetmesi	112	546
Arslanın tekrar, cehdi tevekküle tercih etmesi	114	550
Cehdin tevekküle müreccah olduğunun kararlaşması	119	560
Arslana gitme yüzünden hayvanların tavşana i'tirazları	120	562
Tavşanın bilgiçliği ve bilmenin fayda ve faziletinin zıkr ve beyânı	126	575
Av hayvanlarının tavşandan, düşüncesi sırrını tekrar sormaları	129	581
Sırrını sormaktan tavşanın onları menetmesi	130	582
Tavşanın hiylesi kıssası	132	586
Sineğin yaptığı te'vilm çürüklüğü ve zannının yanlışlığı	140	602
Tavşanın gecikmesinden arslanın kükremesi	142	606
Yine tavşanın mekrî beyanı	145	612

YAHÛDÎ VEZİR HİKAYESİNİN DEVAMI

519

همچو شه نادان و غافل بدوزیر
بن چه میزد با قدیم ناگزیر.

Hemçü şeh nâdân ü gâfil bûd vezîr,
Pençe mîzed bâ kadîm-i nâ gûzîr.

«O yahûdî vezîr, hükümdarı gibi câhil ve gâfil idi. Bunun için kadîm ve kabûlû zarûrî olan bir emr-i ilâhî ile pençeleşmeye kalkıştı.»

O emr-i ilâh, o vakit dîn-i Hak bulunan İsevîliğin intişârı idi ki, böyle o çağı ezelden mukadderdi. Binaenaleyh kabûlû zarûrî bulunuyordu. Yahûdî hükümdarı kadar câhil ve gâfil bulunan vezîr ve İseviyyetin intişârına mânî olmak istediği için, Allah ile pençeleşmek cür'etini göstermişti.

520

باچنان قادر خدای کز عدم
صد جو عالم هست گرداند بدم.

Bâ çûnan Kâdir Hudâyî kez âdem,
Sad çû âlem hêst gerdâned bedem.

«Öyle bir Kâdir-i mutlak ile uğraşmak istedi ki, bunun gibi yüzlerce âlemi bir dem içinde, yâhud bir (kûn) emriyle yoklukdan vucûde getirir.»

521

صد جو عالم در نظر پیدا کند
چونکه چشم را بخود بینا کند.

Sad çû âlem der nazar peydâ kûned,
Çünkü çeşmet râ beHod bînâ kûned.

«Senin gözüne, kendisiyle görmek kuvvetini verecek olursa, nazarında bu âlem gibi yüzlercesini peydâ eder.»

Yâni Cenâb-ı Hak, öyle bir Kâdir-i mutlakdır ki, bir demde yoklukdan yüzlerce âlem halk eder. Herkese görünmeyen, fakat erbâbına meşhûd olan âlemleri de, lûtfetdiği gözlerle gösterir.

Burada bir sûal vârid olabilir. Herkese görünmeyen, fakat erbâbına meşhûd olan âlemler ne demektir?. Mâlum olandan başkaları da mevcûd olsaydı, elbetde meşhûd olması lâzım gelirdi, demek akla uygun düşer. Buna karşı mâkûl cevablar da bulunabilir. Meselâ engin denize giden bir vapur içinde bir yolcu farzedelim. Bu adam, güverte, hattâ kaptan köşküne çıkmış, dört tarafına bakıyor. Her tarafta gökle denizin birleşmesinden hâsıl olan ufuk dâiresinden başka bir şey görmüyor. Sonra eline kuvvetli bir dürbün alıyor. Onunla bakınca ta uzakda bir duman, onun altında bir de tekne müşâhede ediyor.

Kezâ Ay'ı hepimiz görüyoruz, bedir hâline gelince sathında bir takım girintiler, çıkıntılar ve gölge fark ediyoruz. Lâkin teleskopla bakanlar, orada bizim gördüklerimizden fazla şeyler, dağlar, vâdiler, ovalar, görüyorlar.

Kezâ bir damla suya bakıyoruz, küçük bir yaşlıktan ibâret sanıyoruz. Fakat o damlaya mikroskopla bakıldı mı iş değişiyor. O nâciz katre bir âlem oluveriyor. İçinde bir çok hücrelerin bulunduğu görülüyor. Demek ki bakıp da göremediğimiz bâzı âlemler de varmış. Demek mevcûdât, görünenden ibâret değilmiş. Onlardan bâzıları bir vâsita ile görülebilmemiş. Misâllerde vâsiteler, bir cam parçasından ibâretti. Basit bir maddede böyle bir kuvvet bulununca, onları ve hâtır u hayâle gelmeyen varlıkları yaratmış olan Allahda ne kadar kuvvet bulunacağı; o Allah, bir adamın gözüne, mânevi bir gözlük demek olan, müşâhede nûrunu ihsân ederse, neler görülebileceği düşünülmelidir.

522

گر جهان پیشت بزرگ و بنیست
پیش قدرت زره می دان که نیست.

Ger cihan pişet büzürg ü bî bünist,
Piş-i kudret zerre-i mi danki nist.

«Dünyâ senin nazarında büyük ve nihâyetsiz görünse de, bilmiş ol ki, kudret-i İlâhiyye karşısında bir zerre bile değildir.»

Hazret-i Mevlânâ, bir beyit evvel: «Allah senin gözüne görmek kuvveti verirse, nazarında bu âlem gibi yüzlercesini peydâ eder» demişdi. Burada da buyuruyor ki: Bu âlem gibi yüzlercesini peydâ eder değişim, çok görülmesin. Âlem, husûsiyle arz dediğimiz mahdud sâha; senin nazarında ucu, bucağı bulunmaz derecede geniş görünse bile, Allah'ın kudretine nisbetle bir zerre mesôbesinde bile değildir. Çünkü:

Ecrâm-ı binihâye ile pürdür âsman,
Nisbet olunsa zerre değildir bu Hak'dan!..

Evet: fezâ denilen, genişliğiyle akıllara hayret veren şu gök kubbeye bir bakalım, husûsiyle yıldızlı ve parlak bir gecede uyanık bir nazarla gözden geçirelim. Milyonlar, belki de milyarlarca ecrâmın, o akılları hayretde bırakan genişlikde parladığını görürüz. Teleskopla görünecek kadar uzak, yahud onlarla da görülemeyecek kadar daha uzak bulunanlar da başka. Meselâ bizim de dâhil bulunduğumuz Güneş manzûmesinin, hareket etdirici ve nurlandırıcısı olan Güneş, aramızdan bir miyon üç yüz bin kerre daha büyüktür. 2, 3 ve 4 güneşli manzûmeler de varmış ki bunlar gâyet uzak mesâfelerde bulunduğu için göz ile görülememiştir.

Yıldızların uzaklığından bahs açıldı. Erbâb-ı fennin beyânına göre (Nep-tun) seyyâresinin arza olan mesâfesi dört buçuk milyar kilometre imiş ki, saatde elli kilometre giden bir tren, o mesâfeyi on bin senede alabilirmiş. Kezâ (Kantûres) denilen yıldız manzûmesinin (Alfa) adı verilen yıldızı ile arzin arası, otuz bir tirilyon kilometre imiş ki, bu da doksan üç milyon senelik kimendifer yolculuğuna müsâvi imiş. Daha garibi Alfa yıldızından dört yüz elli bin defâ uzak mesâfelerde yıldızlar da varmış.

Artık bu kadar mesâfelerden, ziyâsı bize vâsıl olan yıldızların büyüklüğünü, onların yanında bizim arzin küçüklüğünü düşünmeli, akılları şaşırtan bu âlemlerin Hâlık'ındaki azamet ve kudreti hatırlamalı da:

Büyüksün ilâhî, büyüksün büyük,
Büyüklük yanında, kalır pek küçük!

demelidir.

523

این جهان خود عجب جانهای شماعت
هین روید آن سو که صحرای شماعت.

İn cihan Hod hats-i canhây-i şümâst,
Hîn revîd an sû ki sahrây-i şümâst.

«Bu dünyâ ruhlarınız için bir mahbesdir. Sahrânız bulunan tarafa doğru gidiniz.»

Bu arz ki, fezâdaki ecrâm-ı azimeye nisbetle çok küçük, fakat üstündeki mahlûkata, husûsiyle insan vücûduna nisbetle gâyet büyüktür. O büyüklüğüyle berâber mâdemki hududludur, sâkinleri için bir mahbes demektir.

İşte Hazret-i Mevlânâ, bu mahbesden çıkılmasını ve mânâ âlemine teveccüh olunmasını tavsiye ediyor. Tabiidir ki, tabiat âlemi hâricine meselâ tayyâre ile çıkılmak imkânı yoktur. Hâkî olan kalıb hâkdan ayrılamaz. Lâkin ulvî olan ruh, âlem-i a'lâ ile münâsebet peydâ eder. Kur'ân-ı Kerîm'in iki yerinde Sûre-i Nisâ ile Sûre-i Zümerde: (Arzullâhî Vâsia) tâbir buyurulmuş, oradaki arzdan maksadın: Küre-i zemîn olduğu ve lisân-ı ilâhî ile, vüs'atî beyân buyurulduğu müfessirlerce izâh olunmuştur.

Şu tefsir, Dünyânın mahbes olması fikrine muhâlif değildir. Bir yer ne kadar geniş olursa olsun içinden ihtiyârî olarak çıkmak imkânı bulunmayınca, arası hâşimî demektir. Kaldı ki, o âyetlerdeki (Arzullah) tâbiri için, âlem-i mânâyâ işâretidir demişlerdir. Meselâ Hazret-i Mevlânâ:

İnkî arzullâh-i vâsî' gûfte end,
Arsa-i dan ke'nbiyâ mî refte end.

Yâni: Arzullâh-i vâsia dedikleri, peygamberlerin gittikleri bir sâhadı buyurmuşdur.

Hüseyin Vâ'ızın tefsirinde deniliyor ki:

«Hicret-i Muhammediye vukû bulduktan sonra, Mekkede bâzı müslümanlar kalmışlardı. Bunlar, muhâceret kudretini hâiz oldukları hâlde çıkmamış, yâhut kudretleri bulunmadığından çıkamamışlardı. Bedr muhârebesi esnâsında, müşrikler tarafında Mekkede kalmış müslümanlardan bâzıları da bulundu. Çünkü müşriklerin isrâiyle çıkmışlardı ki, bâzıları tanınmadıkları için müslüman kılıcıyla katledildi. Bu gibiler haklarında şu Âyât-ı Celîle nâzil oldu:

إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُمُ الْفٰكِرَ
ظَالِمِيْ أَنْفُسِهِمْ قَالُوا لَوْ أَفِئَةً كُنْتُمْ قَالُوا كُنْتُمْ مُّسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ
قَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي الْفِتْنَةِ قَالُوا لَا يَكُنْ لَّكُمْ أَلْمٌ عَلَيْهِمْ يَوْمَئِذٍ الْغٰفِرُونَ
جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ۝ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ
وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ۝
فَأُولَٰئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَافِيًا غَفُورًا ۝

Yâni: «Mekkede kalmak ve müşrik ordusunda bulunmak üzere nefislerine zulmetmiş olan müslümanların ruhunu kabzetmeğe me'mûr olan melekler:

Siz nerede ve ne hâlde idiniz? demişlerdi de, onlar da: Biz Mekkede zayıf ve âciz olarak kalmıştık cevâbını vermişlerdi. Melekler dediler ki: Allah'ın arzı sizin hicret etmeniz için geniş değil mi idi? İşte onların yeri, cehennem olacaktır. O cehennem de ne fenâ bir yerdir. Ancak hicret etmemek husûsunda cehennem azâbından müstesnâ bulunan âciz erkeklerle kadınlar ve çocuklardır ki, kurtulmak için çâre bulamazlar. Mekkeden çıkmak yolunu yâhud gidecekleri yolu bilemezler. Allâh'ın o gibileri afvetmesi me'muldür. Cenâb-ı Hak afvedicidir, kullarının günahlarını afveder. Gâfûrdur, onların günahlarını sevâba tebdil eyler 1.»

Şu âyetler nâzil olunca, emr-i peygamberî ile yazılmış, ashab arasına inşâr etmişdi. Hattâ Mekkede kalıp da müslüman olduğunu bildirmek değil, hissettirmekden bile çekinen ehl-i islâma gönderilmişdi. Bu tehdid-i ilâhî anlaşıncı (Cündü' b. Damra) isimdeki bir mü'min, ki hem ihtiyâr hem de hasta idi, oğullarını çağırdı:

— Çocuklar; ben hasta ve zayıf olmakla berâber âcizlerden de değilim. Çünkü Medîne yolunu bilirim. Beni oraya götürecek evlâdım da var. Hicret etmezsem Allah'ın gazabından korkarım. Yatdığım sedirden tutun ve beni Medîneye götürün dedi. Oğulları onu yola çıkardılar. (Ten'im) denilen mevkîde Cündub ağırlaştı. Sağ eliyle sol elini tuttu.

— İlâhî; peygamberin, sana nasıl biat etmişse ben de öyle ediyorum, diyerek öldü. O münâsebetle de şu âyetler nâzil oldu:

وَمَنْ يُهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَآءًا كَثِيرًا وَسَعَةً
وَمَنْ يُخْرِجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ
فَقَدْ وَفَّعَ أَجْرَهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ۝

قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا
رَبَّكُمُ الَّذِينَ أَحْسَنُوا لَكُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَأَرْضُ
اللَّهِ وَاسِعَةٌ ۝ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ۝

Yâni: «Allâh yolunda her kim hicret ederse, arz üzerinde bir çok yer ve

(1) Nisâ: 97.

genişlik bulur. Allah ve peygamberine mûhâceret niyyetiyle her kim evinden çıkar da sonra ölüm onu yakalarsa, onun ecrini ve sevâbını vermek Allâh'a âlddır. Allah da gâfûr ve rahîmdir²»

Habîbim; söyle ki: Ey îmân etmiş kullarım, Rabbinize karşı müttekiyâne hareket ediniz, emrine muhâlefet eylemekten sakınınız. Dünyâda hüsnü müâmelede bulunanlar için hasene, yâni sevab ve naim vardır. Allâh'ın arzı ise geniştir Allah, sabredenlerin ecrini sayısız hesapsız verecektir³»

Müslümanlığın başlangıcında ehl-i islâmın Mekke'den Medîneye hicret etmesi hakkında Cenâb-ı Hak, bu âyetlerle emir veriyor, hicret etmeyenlerin azâba uğrayacağını bildiriyordu.

Sôfiyye ise bu âyetlerdeki mânânın husûsiyyetini kabûl ve tasdik etmekle berâber, onlardan ince nûkteler çıkarıyor, buradaki hicretten maksadın; Allâh'ın yasak ettiği şeylerden çekinmek; âlem-i mânâyâ ve fezâ-yı hakika te gitmekdir, diyor.

524

این جهان محمود آن خود میجدست
نقش و صورت پیش آن معنی سدست

İn cihan mahdûd an Hod bihadest,
Nakş ü sûret piş-i an ma'nâ sedets.

«Bu âlem mahdûd, mânâ âlemi ise gayri mahdûddur. Bu âlemdeki nakş ve sûretler, mânâ âleminin önüne çekilmiş sed mesâbesindedir.»

Biraz evvel de söylendiği vechile dünyamız, bize nisbetle ne kadar büyük olursa olsun, gerek çevresi ve gerekse sath-ı mesâhası mâlûmdur. Gitmekle tükenmez değildir, mahduddur. Mânâ âlemi ise bil'akîs gayri mahdudur. Lâkin bu âlemin rengâreng olması, türlü türlü elvan ve envâi bulunması, oranın tek reng olan genişliğini örtmektedir. Fakat bu örtmek ve göstermemek meselesi, örtenin örtülenden büyük olmasına delâlet etmez. Göz önüne tutulan bir el, insan nazarından bütün cihânı saklar. İşte o el, gözün görmesine mânî olduğu eşyâdan büyük olmadığı gibi, mânâ âlemini bizim gibilerin nazarından saklayan kesret ve sûret âlemi de, ondan büyük değildir. Bu gibi görünen ve görünmeyen âlemlerin Hâlıkı bulunan Allah ile kim uğraşmaya muktedir olabilir? Hazret-i Mevlânâ, Cenâb-ı Hakkın kudretini izâh için bir iki misâl daha îrâd ediyor:

(2) Nisâ: 100.

(3) Zâmer: 10.

525

صد هزاران نیزه فر عوز را
دوشکست از موسی بایک عصا.

Sad hezâran nize-i Fir'avn râ,
Der şikest ez mûsî bâ yek asâ.

«Fir'avn'ın yüz binlerce mızraklı ordusunu, Mûsânın bir asâsiyle kırdı.»

526

صد هزاران طب جالینوس بود
پیش عیسی و دمش افسوس بود.

Sad hezâran tıbb-ı câlinôs bûd
Piş-i Îsâ vû demeş efsûs bûd.

«Calinos'un yüzbinlerce tıbbî devâsı ve tedâvisi de Hazret-i Îsânın nefhası karşısında Allâh'ın kudretiyle faydasız kalmıştı.»

Çünkü Calinos'un usûl-ü tedâvisiyle yapılamayan şeyler, Rûhullah Hazretlerinin mucizesiyle vukûa geliyordu.

527

صد هزاران دفتر اشعار بود
پیش حرف امیش او عار بود.

Sad hezâran defter-i eş'âr bûd,
Piş-i harf-i ümmiyeş ô âr bûd.

«Yüzbinlerce şi'r defteri, ümmî bir zât-i akdesin, yâni Peygamber-i mukaddesin tekellümü karşısında utanç vesilesi olmuştu.»

Evet; Cenâb-ı Hak öyle muktedir bir ma'bûddur ki, Fir'avn'ın binlerce mızraklı askeri varken, onların bulunduğu yer, mızrak saplarının çokluğundan âdetâ kamışlık hâlini alırken, o Zât-ı Ecell ü Âlânın verdiği icâzkâr bir kuvvetle bir Hazret-i Mûsâ; o mızraklı asekere de, onların serdârı ve hükümdârı bulunan Fir'avna da galebe çalmıştı. Yegâne silâhı ise elindeki asâdan ibârettir. Kezâ Hazret-i Îsâ'nın zamân-ı nübüvvetinde tabâbet oldukça terakkiye başlamış, bir takım ilâçların menfaatıyla tedâvî usûlü hakkında biraz mâlûmat

بس دل چون کوهر انگيخت او
مرغ زيرك بادو پا آويخت او.

Bes dil-i çün kührâ engiHt ô,
Mürğ-ı zîrek bâ dü pâ âviHt ô.

«Cenâb-ı Hak, dağ gibi sâbit bir çok kalbi yerinden koparmış, çok kurnaz kuşu ökseye tutturup iki ayağından asıvermiştir.»

Yâni Allâh'ın kazâsına karşı bir adamın kalbi dağ kadar da metin olsa dayanamaz. Kazây-ı İlâhî huzûrunda bir kimsenin zekâsı, kuşlar gibi yüksekte uça da, o kazânın hükmünden kendini kurtaramaz.

فهم و خاطر تيز کردن نيست راه
جز شکسته می نگيرد فضل شاه.

Fehm ü Hâtır tîz kerdn nîst râh,
Cüz şikestê mî negîred fazl-ı şâh.

«Fehm ve hâtır keskinleştirmek, yâni herkesin anlamadığı şeylere akıl erdirmek yol ve mârifet değildir. Allâh'ın fazl u keremi, saracak kırık ve yapacak yıkık arar.»

Hakikat yoluna, sâde aklın delâletiyle gidilmez. Akıl, akılla bilineceklerle erer, üst tarafı için durur. Binâenaleyh hakikat yoluna gitmek isteyenler; akıllarına itimâdı, zekâlarına istinâdı bırakmalı, kâmil bir kılavuzun rehberliğine ihtiyâc göstermelidirler. Yoksa Füzûlînin dediği gibi:

Ben akıldan isterim delâlet,
Aklım bana gösterir dalâlet!

neticesi husûle gelir.

Okyanuslarda seyâhat yapan büyük vapurlar var. Her biri de deniz kurdu olmuş ihtiyar ve tecrübeli kaptanların idâresinde. Fakat bu vapurlar Kızıldenize girdi mi, yerli kılavuzların kumandasına teslim ediliyor. Geminin papa oturmaması da ancak bu sâyede kabil olabiliyor. Hakikat yoluna gitmek, herhâlde Kızıldenizde sefer etmekten kolay değildir. O hâlde dalâlet şaplarına oturup saplanmamak için o yolda bir rehbera tâbî olmalıdır. Hevâyı bırak-

edinilmişdi. Fakat Rûhullah olarak gelen Hazret-i İsâ, o terrakkiye başlamış tabâbet erbâbının yapamadıklarını yapıyor; meselâ körlerin gözünü, sağırların kulağını açıyor; kötürümleri, yatalakları yerinden ve yataklarından kaldırıyordu. Hazret-i Mesih'in gösterdiği şu mucizeler karşısında hekimlerin tedâvisi faydasız bir uğraşmadan ibâret kalıyordu.

Kezâ Asr-ı Muhammedide, Arab Kavmi, bilhassa Hicaz Arabları arasında fesâhat ve belâğat pek fazla ilerlemiş, kendi kendine çöllerde bir çok şâir, edib ve hatib yetişmişti. Hele arab şâirlerinden yedi dânesinin söylemiş oldukları kasîdeler çok beğenilmiş; bezler üstüne yazılıp Kâ'be-i Muazzamanın duvarına iftiharla asılmıştı. (Muallakat-ı Sebi') diye meşhûr olan yedi kasîde bunlardır ki (İmreül Kays)'ın (Kasîde-i lâmiyye)'si en üstde duruyordu.

Vaktâki Kur'ân-ı Kerîm nâzil olmaya başladı. Kelâm-ı İlâhîdeki mu'ciz belâgati anlayan arablar şaşırıldılar. Edilen teklîf üzerine nazire söylemeye kalkıştılar, fakat muvaffak olamadıklarını ve olamayacaklarını idrâk etdiler. Binâenaleyh o kasîdeleri bulundukları yerden indirdiler. Garibdir ki en evvel inen, en üstde duran kasîde, indiren de kasîde nâzımının kız kardeşiydi. Belâgate aşînâ olan o kadın:

«— Muhammedin sözleri meydanda dururken, kardeşimîn söylediği kasîdenin göz önünde durması yakışmaz» demişdi. Bunların hepsi de Allâh'ın kudret ve kuvvetiyle olmuşdu.

باچنان غالب خداوندی کسی
چون نمیرد گر نباشد او خسی.

Bâ cünan gâlib Hudâvendî kesî,
Çün nemired ger nebâşed ô Hasî.

«Böyle gâlib ve muktedir bir Allâh'ın huzurunda bulunan bir kimse, tab'an bayağı, yâhud çörçöp gibi değilse nasıl ölmez?»

Bir adamda zerre kadar idrâk ve irfan bulunur da Allâh'ın bu gibi sayılmayacak kudretinin eserini görür ve anlarsa, o kudret ve icâz sâhibinin huzûrunda ölmek, yâni emirlerine olsun, yasaklarına olsun son derece riâyet göstermek lâzım geldiğini bilir ve yapar. Aksi hâlde o mahlûkda insanlık şerefi ve adamlık idrâki yok demektir.

Akil delâletiyle, daha doğrusu kendi fikirlerine göre yol almak isteyenlerin vâsıl-ı hakikat olamayacağını, o gibilerin Allâh'a vâsıl olmak ümidinin, define bulmak sevdâsına düşen hayâlperverin hülyâsı gibi olacağını beyân için Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

531

ای بسا گنج آکنان کنج کاو
کان خیال اندیش را شد ریش کاو.

Ey besâ genc âkenân-ı kûnc kâv,
Kân Hayâl endîşrâ şûd riş-i gâv.

«Sığır vâsıtasıyla bulunacak defineden hazinesini doldurmak isteyenler; yahud hazine bulmak ümidiyle köşeyi bucağı kazanlar, o hayâle kapılanlara tâbi olurlar.»

Bu beyt biraz izâha muhtâcdır. (Genc-i gâv): sığır vâsıtasıyla keşfedilen define demektir. Bu keşif, Acemistanda iki defâ vukûa gelmiş. Biri (Behrâm-ı Gûr) zamânında olmuş. Çiftçinin biri tarlasını sürerken öküzünün bastığı yerde bir delik açılmış; genişletilince orada bir define bulunmuş.

İkincisi: Nâme-i Risâleti yakmak küstahlığında bulunan (Hüsrev Pervîz) devrinde olmuş. Çeyiz eşyâsı taşıyan bir öküz, bir meydanda durmuş, yürümemiş; bastığı yer kazmışlar, define zuhûr etmiş. Bu definelere — onları keşfe vâsıta olan öküzlere nisbetle — (Genc-i Gâv) denilmiş.

Sonra, acaba bizim öküzün ayağı altında da böyle bir define bulunur mu? diye sakalını onun kuyruğuna yapıştıncasına izini takib edenlere, ve öküzlerden, yâhud öküz gibilerden meded umanlara (Riş-i gâv) tâbir olunmuştur.

Bundan dolayı Hazret-i Mevlânâ, Allâh'ın emrine ve peygamberin kavline ittibâ etmeyip te kendi düşüncesine göre gitmek sûretiyle hakikate ermek isteyenlerin ham bir ümide, geçici bir hayâle düşmüş olduklarını anlatıyor. Onların meslek ve mezhebine uyanları, sığır definesinden çıkacak cevâhir ile mevhum hazînelerini doldurmak düşüncesinde bulunmalarına benzetiyor.

532

گاو که بود تا تو ریش او شوی
خاک چه بود تا حشیش او شوی.

Gâv ki bâved tâ tû riş-i ô şevî,
Hâk çi bâved tâ haşîş-i ô şevî.

«Öküz kim oluyor ki onun tâbili bulunuyorsun? Toprak ne oluyor ki onun otu oluyorsun?»

«Men lehû aklun selimûn yüKtedibil Mustafâ.»

denilmiştir ki: «Akl-ı selimi olan, Hazret-i Mustafâya iktidâ eder» demektir. Evet, aklın vazîfesi, derece-i selâmetine göre insana hakikati göstermektir. İşte o akl-ı selim Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin söz, iş ve hallerini araştırarak O Nebiyy-i Ekrem'e bağlanmanın lüzûmunu sâhibine de anlatır. Bunları görebilecek kadar gerçek görüşlü olmayan bir akılda selâmet olmadığı gibi; sâhibinde de iyiyi, doğruyu idrâk kâbiliyeti yok demektir. Aklının erebildiği, tabîi ihtiyaçlarıdır ki, bu hususta eşekler de, öküzler de onun kadar mudrikdirlere. Binâenaleyh, dinin ahkâmındaki hikmetleri anlamayıp da bir takım filozofların sözlerini düstur ittihâz etmek, onlara ilâve olarak kendince de bir lakım indî kaideler ve düsturlar vaz'eylemek, öküzcesine yaşamak demektir. Boylesine uyanlar, hikmet ve felsefe nâmına yuvarladığı indî kanâatleri hakikat diye kapışanlar; tabîi, ayağının altından define çıkacak diye öküzün kuyruğundan ayrılmayanlardır. Halbuki insan, sakalını öküz kuyruğuna süpürge yapmak için yaratılmamıştır. Hattâ üstünde yaşadığı şu toprakda yetişen otlar gibi, yüce hakikatlerden habersiz olarak gelip gitmesi de muvâfık değildir. Bu durumdan yükselemeyenler, Allah korusun mesh-i mânevîye uğramışlardır.

533

بون زنی از کار بد شد روی زرد
میخ کرد اورا خدا وزمهره گرد.

Cûn zenî ez kâr-ı bed şûd rûy zerd,
MesH kerd ôrâ Hudâ vû-zühre kerd.

«Bir kadının kötülükden yüzü sararınca, Allah onu mesh ederek zühre yaptı.»

عودتی را زهره کردن مسخ بود
خاک و گل گشتن نه مسخست ای عنود

Avretî râ zühre kerden mêsh bûd,
Hâk ü gilgeştên ne mesHast ey anûd.

«Bir kadını zühre yapmak mesh oluyor da toprak ve çamur olmak mesh değil midir, ey anud kımse?»

Hazret-i Pîr mühim ve âlimler arasında münâkaşalı bir kıssaya işâret ediyor. Maalesef Yahûdilerden naklen dîn kitaplarımıza geçmiş bir efsâne vardır: Hazret-i Âdemin zellesi, yâni yasak ağaçdan yemesi üzerine melekler onu ayıplamışlar. Cenab-ı Hak onda nefis vardır. O nefis sizde olsaydı ondan beter olurdu buyurmuş. Melekler, kendilerine neş'et-i insâniyye verilip tecrübe edilmelerini istemişler: Hârût ve Mârût isminde gâyet mütteki iki meleği seçmişler. Bunlar insan şeklinde ve maîşetinde olarak yere inmişler; Bâbilde sihir tâlimine başlamışlar. Çünkü o vakitte Bâbilde olsun, Keldanda olsun kâhinler, sihirli bâzı garib hâdiseler gösterirlermiş. Günün birinde Zühre nâmında bir kadın bu meleklerle gelmiş, kocasından şikâyet etmiş. Zührenin güzelliği Hârût ile Mârûtta melekîyet bırakmamış, kendisinden visâl talebinde bulunmuşlar. Zühre de bunları sarhoş ederek, geceleri semâya çıkarken okudukları düâyı ağızlarından kapmış. Kendisi onu okuyup semâya çıkmış, Cenâb-ı Hak da onu Zühre yıldızına kalb ve meshetmiş. Daha sonra Hârût ile Mârût Bâbilde bir kuyu içine baş aşağı olarak asmış. Orada kıyâmete kadar muazzab olacaklarmış.

Muhakkik müfessirlere göre bu efsânenin aslı yoktur. Alûsî merhûm tefsirinde diyor ki: «Bunlar yahûdilerin sözlerini hikâyeden ibâretidir. Hiç bir tarafı doğru olmamak üzere yalandır.»

Fahrüddîn-i Râzi de bu kıssanın masal olduğu fikrindedir. Şihâbüddîn-i İrâkî «Harut ile Mârûtun zühre yüzünden hatâ irtikâb etmeleri dolayısıyla muazzab olduklarını itikâd etmiş olan, küfre girmiş olur. Çünkü meleklerle mâsumdur. Zühre de yaradıldığından beri yıldız olarak mevcûddür» demiştir.

وَاتَّبِعُوا مَا نَزَّلْنَا مِنَ الشَّيَاطِينِ عَلَى مُلْكٍ سُلَيْمٍ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ
وَمَا هُمْ بِضَآئِرٍ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ
مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٠﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا
وَاتَّقَوْا لَثَبَوْنَهُ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

(*)

Ayetinin tefsirinde deniliyor ki: «Yahûdiler ellerindeki kitâbullâhî, yâni tahrîf edilmemiş Tevrâtı bir tarafa bıraktılar. Şeytan gibi şerîr bir takım kimselerin Hazret-i Süleymana isnâd ettikleri sözlere tâbî oldular. O şeytan adamlar; Süleymân, mülkünü ancak sihir, buhur ve kehânetle idâre ediyordu, demişlerdir.

Buradaki (şeyâtîn) kelimesine (ebâlîse) yâni hakikî şeytanlar demek doğru değildir. Nitekim:

وَإِذْ يَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَفَلَا آمَنَّا
وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شُيَاطِينِهِمْ قَالُوا إِنَّا مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ
مُسْتَهْزِؤْنَآ

Yâni : «Münâfiklar, kendi şeytanları, iblis gibi şerir arkadaşlarıyla yalnız kalınca biz seninle berâberiz derlerdi 5.» Âyet-i Kerîmesinde mecâzen kullanılmıştır.

Hazret-i Süleyman vefâtından sonra kâhinler ve sihirbaz takımları, kendi san'atlarına revâç vermek için kehânete ve sihre müteallık bâzı bahisleri yazmışlar, Süleyman'ın tahtı altına koymuşlar, sonra meydana çıkıp «İşte Süleyman, bu havas kuvvetiyle icrây-ı hükûmet etmişdi» demişlerdi.

Cenâb-ı Hak, Süleyman Aleyhisselâmin sâhir ve kâfir olmadığını, sihir ve küfrü irtikâb etmiş olanların o şeytan-sîret kâhinler ve sihirbazlar olduğunu bildirmek için bu âyeti inzâl eyledi.

Yahûdiler, Hazret-i Süleyman'ın Beytülmakdisi yaptırmış, fevkalâde bir ihtişâm içinde yaşamış olmasıyla iftihâr ederler de onun, hattâ babası Dâvûd Aleyhisselâm'ın peygamberliğine inanmazlar. Nebî değil, melik idiler derler. Hazret-i Süleyman'a da sihir isnâd ederler. Halbuki müslümanlık; Süleyman'ı da, Dâvûdu da, sâir enbiyây-ı izâmî da kendi müntesiplerinin münâsebet-siz vehim ve isnadlarından uzak görür, onları şân-ı nübüvvetlerine lâayık bir derecede gösterir ve haklarında: (Salevâtullâhi alâ nebiyyina ve aleyhimüsse-lâm) diyerek tâzimatda bulunur.

Hârût ve Mârûtun melek değil, iki melik olduklarına dâir de rivâyet vardır. İbni Abbâs'ın, Hasan-ı Basri'nin, Eûl'esved'in, Dahhâk'ın kırâ'etleri rivâ-

وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَكِينِ (5)

yet edilmektedir. Şu hâlde Nazm-ı Celîlin mânâsı «Bâbil hükümdarlarının ikisi bulunan Hârût ve Mârût...» demek olur. Bunların hakikî melek olmadıkları ve gösterdikleri salâh-ı hâl dolayısıyla (melek) lâkabını aldıkları da mervidir.

Demek ki bunlar halkın teveccühüne ve hüsn-ü zannına mazhar olmuş

(5) Bekara: 14.

(6) Bekara: 102.

iki adammış. O asırda sihir ve kehânet ilimlerine de vâkif imişler. Herkes kendilerinden ilim öğrenmiş. Onlar «Öğrendiklerinizle şer işlemeyin» diye nâsihat verirler, kendilerinin fitne olduklarını, yâni öğretdiklerinin dalâleti mücâzib olacağını söylerlermiş. Halk ise, karı-koca arasını açacak ve kariyu kocasına botaşatacak büyüü öğrenirler, öğrendikleri ile bir iş görmezlermiş.

İşte Yahûdiler, Hazret-i Süleyman'a iftirâ olunan ve Hârût ile Mârûta isnâd edilen bir takım küfriyâta tâbî oldular. Onlarla uğraşmaya başladılar da Tevrat'ın hükümlerini bıraktılar.

Hazret-i Mevlânânın burada Zührenin meshinden bahsetmesi meşhûra göredir. Yoksa onun doğruluğuna inandığından değildir. Nitekim, bir kadını Zühre yapmak mesh oluyor da toprak ve çamur olmak olmuyor mu? diye bir suâl irâd ediyor ki, meşhûr efsâneye inanmadığı, bu suâli ile de anlaşıyor.

535

روح می بردب سوی چرخ برین
سوی آب و گل شدی در اسفلین.

Rûh mî burdêt suy- cerH-i beriin,
Sûy-i âb ü gil şüdi der esfelin.

«Rûh seni felek-i âlâya götürdü. Sen ise su ve çamur tarafına, yâni ti-nel ve tabiat âleminde meylederek esfel-i sâfilîne düştün.»

Mâlumdur ki insan, rûh ile cesedden ibaretdir. Rûhu dolayısıyla âlem-i âlâya, cesedi itibâriyle de arz-ı sâfilâyâ nisbeti ve meyli vardır. Nisbet-i rûhiyyet insanı rûhâniyyet cihetine, nisbet-i qesedâniyye de yine insanı tabiat ci-hetine cazb ü sevk eder. Kur'ân-ı Kerîmde:

لَقَدْ
خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ ﴿٦٠﴾
إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٦١﴾

Yâni : «Biz hakikaten insanı şekli ü şemâilî ve sûret ü mânâsı itibâriyle ahsen-i takvimde yarattık. Sonra da onu esfel-i sâfilîne reddeyledik. Yâni genç iken ihtiyârlatdık, güzelken çirkinleştirdik, mâsûm ve sâlih iken kör ve fâsık kıldık. Şu halleri de imân etmeyişinden ve sâlih amellerde bulunmayışından yaptık. Fakat mü'min olanları ve iyi amellerde bulunanları böyle yapmadık.

Onlar için ecir ve sevâb vardır. Hem öyle bir esir ki ona nâil olduklarından dolayı kendilerine minnet tahmil edilmeyecek, başlarına kakılmıyacaktır ?»

İşte şu Âyet-i Kerimelerde beyan buyurulan iki hâlden birincisi ki, esfel-i sâfilinde kalmaktır, insanın tabiat âlemine saplanıp kalması demektir. İkincisi, yâni (illâ-yi istisnâ) ile kurtulması ve ecr-i gayr-i memnûna nâil olması da rûhâniyyet âleminde feyiz almasına işâretidir.

Sôfiyye meslekine göre (Esfel-i sâfilin) insâniyyet mertebesidir ki, tenez-zülât-ı ilâhiyyenin sonu ve (Vahdâniyyet) makamının mukâbilidir.

Sôfiyye; mevcudat denen mükevvenat için bir (vücûd dâiresi) tasavvur ederler. Hatta bu dâireyi — ona hakikî bir varlık vermedikleri için — (şûle-i cevvdâle) ile, meselâ bir maşa ile tutulup süratle çevrilen ateşin parlak bir dâire gibi görünmesiyle temsil eylerler.

Sûz-i sevdâdan yanar kesilmişdir derûn,
Dil değil, sinemdeki bir şûle-i cevvdâledir!

İşte bu dâirenin yarısı (kavs-i nüzûl) dır. Yâni (İniş yayı) dır ki, oluşun mertebelerini yâni eşyânın aslından — vелеvki sûri olsun — uzaklaşmasını gösterir. Mahlukların en sonu insan olduğu için onun makâmına (esfel-i sâfilin) tâbir edilir. Vücûd dâiresinin öbür yarısı (çıkış yayı) dır. Mahlukların derece derece aslına yaklaşmasını gösterir, yâni esfel-i sâfiline inmiş olan insan, tedricen terakkî ederek aslına rucû' eyler ki:

وَالَيْكُمُ رُجْعُونَ

Yâni : «Siz Allâh'a ric'at edeceksiniz ⁸» Nazm-i Kerîmi buna işâretidir denilmiştir.

Vücûd dâiresinin iniş yayına (minallah: Allahdan) denildiği gibi, çıkış yayına da (ilallah: Allâha) tâbir olunur.

Mevlevî mukâbelelerinde sem'a başlamadan evvel yapılan (Devr-i Ve ledî) denilen dolaşma ile, Sultan Veled Hazretleri; bî nükteyi temsil eylemiş dir.

İşte bir insan için en ulvî istek ve en yüce gâye, vücûd dâiresinin çıkış yayı üzerinde seyir terakkî ile, «mebde'» yâni asla avdet edebilmektir. Seyr-i ilallâha muvaffak olamayanlar ve esfel-i sâfilinden kurtulamayanlar, mânevî meshe uğramış olanlardır.

(7) Tîn: 4-6

(8) Zuhruf: 85

خوشتن را مسخ کردی زین سفول
زان وجودی که بد آن رشک عقول.

Hiştên râ mêsh kerdî zin sūfûl,
Zan vücûdî ki bûd an reşk-i uKûl.

«Akılların gıpta ettiği bir vücûddan sūfliyyet hasebiyle kendini meshetmişsin.»

Yâni Ey insan; sen bir vücûde mazhar olmuş ve ahsen-i takvîm üzere yaradılmışsın ki, o hilkat ve o vücûde, akıl ve zekân, hattâ aklın gözû olan melekler bile gıpta etmişlerdi. Fakat indirildiğin sūfliyyete, yâni esfel-i sâfilin derecesine râzı oldun. Çalışıp çabalayıp seyr-i ilallâh mertebesine ayak basmadın. Binâenaleyh sūfliyyete rızâ gösterişin dolayısıyla kendini mesh-i mânevîye uğratdın.

پس ببین که مسخ کردن چون بود
پیش آن مسخ این بغایت دون بود.

Pes bibîn ki mêsh kerdên çün bûved,
Piş-i an mēsh in bigâyet dun bûved.

«O halde Allâh'ın seni şu mesh edişine bak ki, öbür meshe nisbetle bu, gâyet dūn bir derecede kalır.»

Yâni; gûyâ Hârût ve Mûrûtu sapıtmış olan kadının Zühre yıldızına meshedilmiş olduğunu okumuş, öğrenmiş ve inanmışsın. Onun vukûu farzedilse bile, senin uğradığın mânevî meshin yanında o, yine bir şey sayılır. Bir kadın Zühre yıldızına tebdil edilmişse, nûrânî bir meshe uğramış demektir. Sen ise çamurluk derekesinden ve esfel-i sâfilin bataklığından kurtulamadığın için, senin meshin pek zulmânî bir mesh hâlinde kalır.

اسب همت سوی احقر تاختی
آدم نسجود را نشناختی.

Esb-i himmet sūy-i aHter tâHti,
Âdem-i mescūd râ nešnâHti.

«Himmet atını yıldızlara doğru sıçratdın, meleklerin secde-i ta'zimine mazhar olan Âdemi tanımadın.»

Yânî aklına, idrâkine, amelîne, irfânına güveniyorsun. Yerdeki araştırmayı kâfi görmüyor, gözünü göklere yöneltiyor, fezâyı ve onun genişliğini tahmin ve takdire uğraşıyor, bâzan da Zührenin meshe uğramış bir kadın olması gibi hurâfelere inanıyorsun. Öyle iken, kendisine meleklerin secde ettiği Âdem'i, âdemliğin kadr ü kıymetini bilmiyor, Âdemin vâris-i kâmilî olan evliyâullâha ehemmiyet vermiyor ve onlara ittibâ' eylemiyorsun. Halbuki Âdem, öyle seçkin bir mahlûk idi ki, şu süflî topraktan yaratılmış iken, ulvî meleklerin secde-i ta'zimine mazhar olmuştur. Çünkü:

وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا

Yânî : «Allah, Âdeme bütün isimleri öğretti.» iltifâtına nâil idi. İlâhî ve Robbânî olan ilmi ve irfânı, kendisini meleklerin secde ettiği bir mertebeye çıkarmıştı.

آخر آدم زاده‌ای نا خلف
چند پنداری تو پستی را شرف.

Âhîr âdem zâdeî ey nâ Halef,
Çend pîndârî tû pestî râ şeref.

«Ey soysuz; sen de Âdemin torunu olduğun hâlde, bu süfliyyeti, ne vakte kadar kadr ü şeref sayacaksın?»

Mârifet gerçi ki beyzâdelere lâzımdır,
Ehl-i ilm olmaz ise yine beyoğlu beydir.
Âlim evlâdı olup medrese-i âlemde,
Câhil olmaktan ise doğmadan ölmek yeğdir!..

Evet. Asâlet babadan oğula intikâl eder. Bir beyin, yâhûd ağanın oğlu câhil olsa da yine bey, yâhûd ağa ünvânına vâris olur. Fakat ilm ü irfân, miras kalmaz. Âlim bir zâtın oğluna, babasının fazl ü kemâline hürmeten âlim denilmez. Âlim bir babanın câhil bir oğlu olmak acıklıdır; ve o insanı utandıracak bir müsibettir. Bunun gibi, karşısında meleklerin secde ettiği bir Âdemin torunu olup da hayvanlık derekesinden kurtulamamak, hattâ onun yanında bulunan esfel-i sâfilinden yükselememek ne kadar utanacak ve ağlanacak bir felâketdir.

چند گوی من بکبرم عالمی
این جهانرا بر کنم از خود همی.

Çend gûyi men, bigirem âlemi,
În cihanrâ pûr kûnem ez Hod hemî.

«Bu dünyâyı idâre eden benim, cihânı dolduran da yine benim! diye ne vakte kadar atıp tutacaksın?»

Yânî bir mevki sâhibi, meselâ bir dâirede kapıcı, yâhud umûmî bir he-lâda ibrikçi olmuşsun. O boyağı vazifeyi mühim bir mansıb vehmediyor, gurûra kapılıyorsun. Bu kapıyı açıp kapayan, yâhud bu ibrikleri doldurup saklayan benim! diye rast gelene kafa tutuyorsun. Behey budala; bir defâ o, senin ehemmiyet verdiğin kapıcılıkla ibrikdarlıkta kimsenin gözü yok. Güle güle otur. Yalnız mürâcat edenlere ve sıkışıp gelenlere ters muâmele etme.

گهر جان بر برف گردد سر بسر
باب خور بکدازدش بایک نظر.

Ger cihan pûr bêrf gered ser beser,
Tâb-i Hor bûgdâzedeş bâ yek nazar.

«Dünya baştan başa karla dolsa, Güneşin harâretî onları bir bakışı ile eritiverir.»

Yânî ey kapıcılık ve ibrıkçılık gibi hizmetlere aldanıp da halka keşiş dağı gibi görünen; Güneşin şualarının karları erittiği gibi, kader Güneşi de sana aksedince, güvendiğin ve bôbürlendiğin kapıcılık ve ibrıkçılığı da su hâline getirir ve yokluk denizine götürür.

542

وزر او و صدوزیر و صد هزار
نیست گرداند خدا از یک شرار.

Vizir-i ô vû sad vezîr û sad hezâr,
Nist gerdâned Hudâ ez yek şerâr.

«O vezirin de, onun gibi yüz, hattâ yüzbin vezirin de hilesini Allah, bir kılcımla mahveder.»

543

عین آن تخیل را حکمت کند
عین آن زهرآب را شربت کند.

Ayn-i an taHyîl râ hikmet küned,
Ayn-i an zehrâb râ şerbet küned.

«Cenâb-ı Hak, o Yahûdî vezîr ve emsâlinin düşündükleri hileleri, mazlûmlar hakkında hikmet hâline getirir. Yine zehirli su gibi olan tezvirlerini mağdurları için şerbet derecesine çıkarır.»

Hikâyesi nakledilen Yahûdî vezîr, o vakit Hak dîn sâlikleri bulunan İsevilere birbirine düşürmek için türlü hileler icâd ediyor, çeşit çeşit zehirli ve helâk edici sözler söylüyordu. Cenâb-ı Hak, onun hilelerini din-i Hak erbabından bâzıları hakkında ayn-i hikmet hâline getirdi. Çünkü vezirin sözlerindeki yıldız sıyrılınca, altının paslı olduğunu anladılar. Olanca ihlâsla kelâmul-lâha sarıldılar. Binnetice vezirin yutturmak istediği zehirli haplar, o gibiler için âdetâ turunc ve portakal şerbeti gibi oldu.

آن گمان انگز را سارد یقین
مهرها رویند از اسباب کین.

An geman engiz râ sâzed yakîn,
Mîhrhâ rûyâned ez esbâb-ı kîn.

«Allah, zan ve şüphe îrâs edecek bir sözü, yakına vâsita kılar. Kîn ve düşmanlık sebeplerinden de muhabbet neticesi çıkartır.»

Yânî Cenâb-ı Hak, öyle bir kâdir-i mutlakdır ki, bir zâlimin debdebesini, servetini bir an içinde imhâ eylediği gibi, irâde-i ilâhiyyesi iktizâ edince zannı yakine, düşmanlığı muhabbete tebdîl ediverir. Meselâ Hazret-i Ömer Radi-yallâhü anh'in zût-i akdes-i Nebvî'ye evvelce ne kadar sû-i zannı vardı. Hayât-ı Peygamberiye kasdedecek derecede Aleyhisselât Efendimize düşmanlık besliyordu. Sonra; lütf u ilâhî ile onda bir yakîn husûle geldi ki «Benden sonra peygamber gelseydi Ömer olurdu» iltifâtına mazhar olup. Evvelce Rasûl-ü Ekrem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz'in can düşmanı iken sonra o kadar muhibb-i can fedâsı olmuştu ki, irtihâl-i Nebvî esnâsında teessüründen şaşırmış, her kim Muhammed öldü diyecek olursa kafasını keserim diye yalın kılıç dolaşmaya başlamıştı. İşte şu değişikliği ihsân eden şübhesiz ki Allah idi. Yine o Allah:

545

بروود در آتش ابراهیم را
ایمنی روح سازد سیم را.

Pervered der âteş İbrâhîm râ,
Eymeniy-yi rûh sâzed bîm râ.

«İbrahîmî ateş içerisinde besler; korkuyu, rûhun, emniyyetine vâsita kılar.»

Ateşde yakmak, insanda yanmak kabiliyeti varken, Allâh'ın kudret ve kuvveti erişince o kabiliyet değişir. Ateşe atılan İbrâhîm Aleyhisselâm ölümden kurtulur, icâz-ı ilâhiye canlı bir misâl olur.

Allah, korkuyu da rûhun emniyyetine sebep kılar Yânî insan, Allahdan korkarsa: (Re'sûl hikmeti mehâfetullah) yânî «Hikmetin başı, Allah korkusudur» düstûruna ittibâ' ederse:

الْآنَ أَوْلِيَاءُ اللَّهِ لَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ

Yâni : «Malûm olsun ki, Allah dostları için korkacak bir hâl yoktur. Onlar Ahiretde mahzûn da olmazlar¹⁰» müjdesini alır.

546

ز سبب سوریس من سوفا یم
در خیالات چو سوفا یم.

Ez sebeb sûziş men sevdâiyem,
Der Hayâlâteş cû sôfistâiyem.

«Allâh'ın, bâzan sebepleri tesirsiz bırakmasında ben, şaşırılmış kalmışım. Hakkı tehayyül ve tasavvur husûsunda sofestâiler gibi olmuşum.»

Mâlûmdur ki dünyâ, sebebler âlemdir. Sebeblerin müsebbibi olan Allah, hâdiselerin husûlünü bir takım sebeblere bağlamıştır. Meselâ harâretin hâsıl olması için ateş lâzımdır. Ateşin yanması için de odun ister. Odun, kömür ve sair mahrûkât ateşe girince yanar. İşte bunlar, yekdiğerinin husûlüne ve bekâsına hizmet eden birer sebebdir. Fakat bâzân bir çocuk, beş arşın yüksekliğindeki bir pencerenin cumbasıyla berâber yere düşer de, burnu bile kanamaz. İbrâhim Aleyhisselâm, ateşlere atılmış, fakat Allah İbrâhimi değil, ateşdeki yakmak hassasını ve sebebiyyeti yakmış, yâni onun yakıcılığını muvakkaten izâle eylemişti.

Böyle sebeblerin tesirini ortadan kaldıran kudret-i Rabbâniyye karşısında hayrân olduğunu, Hazret-i Mevlânâ söylüyor; hattâ hikmet-i Bârî'yi idrâk edememek husûsunda kendisini sofestâilere benzetiyor.

Sofestâiler: Filosoflardan bir kısımdır ki eşyânın hâkikatini inkâr ederler. Bunların felsefî düsturları gibi, saçmasapan sözlere (safsata) derler.

Sofestâiler, üç kısımdır. Bir kısmına (İndiyye) derler ki, «Eşya, itikâda tâbidir. Bir şey hakkında ne düşünülürse o, odur.» mütâleasında bulunurlar.

Bir kısmına (İnâdiyye) ederler. Bunlar eşyâya evham ve hayâlât-ı bâtilâ tâbir ederler.

Bir kısmına da (Lâ edriyye) derler. Bunlar da her şeyde, hattâ şüpheden bile şüphe ederler.

(10) Yûnus: 62.

İstanbulun ilk kadısı Hızır Bey'in oğlu olup Fâtih'in muallımlığında bulunan Sinan Paşa, gençliğinde nasılsa bu mezhebe kapılmış. Bir gün babasıyla yemek yerken Hızır Bey:

— Sinan; budalalıkda o dereceye vardın ki şu önündeki sahanın bakır olduğunda şübhe edeceksin demiş. Sinan Paşa :

— Evet; bizim bakır gördüğümüz o sahanın başka bir şey, meselâ mukavva olmak ihtimâli vardır! cevâbını verince, Hızır Bey sahanı kaldırmış, oğlunun kafasına vurmuş. Sinan Paşa can acısıyla of! deyince babası:

— Nasıl, bakır olduğunu anladın mı? diye sormuş. Sinan Paşa, Şeyh velâya intisab etmekle bu saçma düşünceden kurtulmuştur.

Hazret-i Mevlânâ da hikmet-i Mevlâyı temâmiyle idrâk edememek husûsunda lâedrilere teşbih ediyor.

Hazret-i Mevlânâ bâzı hakikatlerin naklinden sonra bahse dönerek diyor ki:

★

«HRİSTİYAN KAVMİNİ DALÂLETE DÜŞÜRMEK İÇİN YAHUDİ VEZİRİN BAŞKA BİR FİTNEKÂRLIĞI.»

547

مکر دیگر آن وزیر از خود بیست
وعظ را بکذاشت و در خلوت نشست.

Mekr-i diğer an vezîr ez Hod bibest,
Va'z râ bûgzâşt-u der Halvet nişest.

«O vezîr, kendiliğinden başka bir hile yaptı. Va'zı bıraktı, halvetde oturdu.»

نثر

در مریدان در فکند از شوق سوز
ود در خلوت چهل پنجاه روز.

Der müridan der fikend ez şevk sûz,
Bûd der Halvet çihil pencâh rûz.

«Kirk, elli gün kadar halvetde oturup müridlerini ayrılık ateşine yaktı.»

خلق دیوانه شدند از شوق او
ز فراق حال و قال و ذوق او.

Hâik dîvânê şühend ez şevK-ı ô,
Ez rifâk hâl-ü zevK-i ô,

«Hâik, o vezirin hâl ü kâli ve zevki iştîyâkindan dell, dîvâne oldu.»

550

لابه و زاری همی کردندو او
از ریاضت گشته در خلوت دو تو.

Lâbe vû zârî hemî kerdênd u ô,
Ez riyâzat geşte der Halvet dü tû.

«Mürîdler ağlayıp vezirin dışarı çıkması için yalvarıyorlardı. O ise halvet-hânesinde riyâzat yüzünden iki kat olmuşdu.»

551

گفت ایشان نیست مارا بی تو نور
بی عما کش چون بود احوال کور.

Gift îşan nîst mârâ bî tû nûr,
Bî aSâkeş cûn bûved ahvâl-i kûr.

«Mürîdler diyorlardı ki: Sensiz bizim için hîdâyet nûru yoktur. Yedici bulunmazsa körün hâli nasıl olur?»

552

از سر اکرام و از بهر خدا
پیش ازین مارا مدار از خود جدا.

Ez ser-i îkrâm ü ez behr-i Hudâ,
Piş ezin mârâ medâr ez Hod cüdâ.

«İkram ve îhsân etmiş olmak için, ve Allah aşkına artık bundan fazla bizi kendinden ayırma.»

ما جو طفلانیم و مارا دایه تو
بر گسر ما ستران آن سایه تو.

Mâ çü Tiflânîm ü mârâ dâye tû,
Ber ser-i mâ gûsteran an sâye tû.

«Biz çocuk gibiyiz ki, sen de dadımız mesâbesindesin. Terbiye ve irşâd gölgeni başımızdan eksik etme.»

Hazret-i Mevlânâ, şu beyitlerle vezirin yeni bir fitne çıkarmak için halvet'e girdiğini, riyâset etdiği kimselerin de onun iştîyâkiyle deli, dîvâne olduğunu, ve halvetden çıkıp va'z u irşâda devâmını temennî eylediklerini hikâye ediyor. Kissa mazmûnunda bir de hisse vermek istiyor ki o da, sâlik bir tâlibin hocasına, hâlis bir dervişin şeyhine karşı göstereceği edebin tâlimidir. Bir tâlib; hocasını sevmeli, mualliminden korktuğu için değil, onu sevdiği için çalışmalıdır. Zâten hocaların vazifesi, talebenin umacısı olmak değil, mürebbî olmaktır. Kezâ bir mürîd, bir şeyhe intisâb edince, onu kalbinin mahbûbu itihâz etmeli; emirlerini, nasihatlerini ifâ ve tatbik eylemekte âşıkâne bir hâz duymalı, ondan bir dakika ayrılmayı en müdhîş azab ve işkence bilmelidir. Hattâ bu hâl ilerlemeli, Sâlik (fenâfîşşeyh) mertebesine gelmeli, kendisini şeyhinde görmelidir.

Kuşadalı meşhûr Şeyh İbrâhîm Efendinin bir mürîdi, rûyâsında şeyhini görmüş. Şeyh dervîşe doğru geliyor, geldikçe de küçülüyormuş. Yaklaştıkça küçülmüş, nihâyet dervişin vücûdünde kaybolmuş.

Dervîş, dehşetler içinde uyanmış, sabahı zor etmiş. Şeyhinin ziyâretine koşmuş, zuhûrâtını nakleymiş. Şeyh, ârifâne bir tebessümle:

— Sen de şeyhine karşı öyle olmalısın diyerek, (fenâfîşşeyh) mertebesine iğâret etmiş.

Hazret-i Mevlânânın beyânâtında, kıssadan ziyâde hisse nazar-ı dikkate alınmalıdır. Çünkü Hazret-i Pîrin maksadı odur. Burada vezirin vevlki hiyle ve riyâ ile olsun halvete girmesi üzerine idâresindeki hristiyanların üzüntülerini söylemekle, dervîşlerin şeyhe karşı nasıl bir tavır alması ve şeyhin ayrılığından ne derece üzülmüş olması lâzım geldiğini îmâ ediyor.

گفت حاتم از محبان دور نیست
لیک بیرون آمدن دستور نیست.

Gûft cânem ez muhibban dûr nîst,
Lik birûn âmeden destûr nîst.

«Vezir dedi ki; rûhum, dostlarımdan uzak değildir. Lâkin dışarıya çıkmam için, müsâade yoktur.»

Hazret-i Mevlânâ bu beyit ile de kibar-ı evliyâullâh'ın bir hâline işâret ediyor: Erbâb-ı hakikat (kurb-i nevâfil) ve (kurb-i ferâiz) ile Hakka yaklaşmışlar. Alîlâ'ın varlığında, mevhum vücutlerini ifnâ etmişlerdir. Binâenaleyh onların görüşü ilâhî bir nazar, bilişi de ilâhî bir ilimdir. Bunun için, kâmil bir şeyh; yakında olsun, uzakda olsun dervişinin hâlinde haberdâr olur. Olmaşza zâten o şeyh, kâmil değildir. Nasıl ki Hazret-i Fârûk (Radiyallâhû anh.) Medîne'de hutbe irâd ederken yüzlerce fersah uzakda bulunan ism ordusunun kuşatılmak tehlikesine mârûz kaldığını basîret nûriyle görmüş (Yâ Sâriye el cebel) yâni «Ey Sâriye; dağa çekil» diye bağırmış. Mescid-i saâdetde bulunanlar bundan bir şey anlamamışlar. O yüzlerce fersah uzakdaki ordunun kumandanı bulunan (Sâriye), Hazret-i Fkrûk'un sesini işitmiş, dağa çekilmek sûretiyle muhâsaraya düşmekden kurtulmuş.

Burada denilebilir ki, bunu yapan Fârûk u a'zam Hazretleridir ki, bir dânedir. Bizim gördüğümüz şeyhler ise kendileri semâhânede iken kahve ocağında olup biten halleri görmeyecek kadar gaflet içinde idiler.

Cevâb verilir ki: Âmennâ ve sadaknâ öyle idi. Fakat peygamberlerin mücizesi gibi velfierin kerâmetinin hak olduğu da akâid-i islâmiyye cümlesinden dir. Ondan başka, Hazret-i Mevlânâ:

«Her devirde kâim bilhak bir velî vardır. Silsile-i tarikat ve feyz-i hakikat kıyâmete kadar devâm edecektir. İmâm-ı hay, ve kâim bilhak olan işte o velidir. Ömerin, yâhud Alinin neslinden gelmiş olması şart değildir» demiştir.

Demek ki her asırda bir veliyy-i kâmil bulunduğu gibi ondan Hazret-i Ömer gibi kerâmetler zuhûr etmesi de kâbilmiş.

Bir de edebiyatda bir kâide vardır. Bir şey, mutlak zikredilince kemâline masrûf olur. İnsan denilince âzâsı ve idrâki tamam bir vücûd, hatıra gelir. Kör-lüğü, sağırlığı, dînsizliği, densizliği düşünülmez. Bunun gibi mürşid denilince mürşid-i kâmil, mürîd denilince de mürîd-i sâdik anlaşılır.

Şurası da varki: Bulmak, aramakdaki hulûs-i niyyettin samimiyyet ve

doğruluğuna göredir. Bir Hadîs-i Şerif var ki, «Herkes niyyetine göre bulur» meâlindedir.

555

آن امیران در شفاعت آمدند
و آن مریدان در ضراعت آمدند.

An emiran der şefâat âmedêend,
Van mürîdan der derâat âmedêend

«Hristiyan reisleri şefâat için, diğerleri de nefislerini kötölemek üzere vezirin yanına geldiler.»

556

کین چه بد بختست مارا ای کریم
از دل و دین مانده ما می تو یتیم.

Kin çi bedbahtist mârâ ey kerim,
Ez dil û dîn mande mâ bî tû yetim.

Dediler ki: Ey kerim olan vezir, biz sensiz; gönümüzden, dinimizden yetim kalmış olduk. Bizim için bu ne bedbahtlıktır.»

557

تو بهانه میکنی و ما زرد
می زنیم از سوز دل دمه های سرد.

Tû behânê Mikünî vû mâ zîerd.
Mî zenim ez sûz-i dil demhây serd

«Sen halvetden çıkmamak için bahâne buluyorun. Bizim ise yüreğimiz yandığı için yüreğimizi çekiyoruz.»

558

ما کف از خورده ام
ما کف از خورده ام.

Mâ begûftâr-i Hoşet Hû kerdeim,
Mâ zi şîr-i hikmet-i tû Hordeim

«Biz senin güzel sözlerine alışmış, süt gibi olan hikmetlerini bol bol içmişdik.»

الله ابن جفا با مامکن
لطف کن امروز را فردا مکن.

Allah Allah in cefâ bâ mâ mekûn,
Lûtf kûn imrûz râ ferdâ mekûn.

«Allah aşkına olsun bize bu cefâyı etme, lutfeyle de halvetden çıkmak için bugünü yarına bırakma.»

560

می دهد دل مرا ترا کاین بی دلان
بی تو گردند آخر از بی حاصلان.

Mî dîhed dil mer tûrâ k'in bî dilân,
Bî tû gerdend âHir ez bî hâsılân.

«Bu âşıklar sana gönül vermişlerdir. Sen olmayınca dalâlete düşeceklerdir.»

561

جمله در خشکی جو ماهی می طپند
آب را بکشا ز جو بر دار بند.

Cümle der Huşkî cû meâhi mî tapend,
Âbrâ bûğşâ zi cû ber dâr bend.

Hepsi de senin firâkında, karada kalmış balık gibi çırpınıyorlar. Derenin bendini aç da suyu salıver.»

Yâni, halvethâne kapısını aç da dışarıya çık ve eskisi gibi va'z u nasihatde bulun.

562

ای که چون تو در زمانه نیست کس
الله خلق را فریاد رس.

Ey ki cûn tû der zemâne nîst kes,
Allah Allah Halk rû feryâd res.

«Ey şu asırda misli bulunmayan; Allah aşkına olsun halkın feryâdına koş ve imdâdına yetiş.»

Kalb-i Muhammedî, İlâhî feyzin yeri olduğu gibi, vâris-i ekmeli bulunan gavs-i asır da diğer velilerin feyz kaynağıdır. Yâni her asırda ve zamanda (Gavs-i â'zam) denilen bir veliyy-i ekmel bulunur ki Nâib-i Muhammedî, hâfîz-i Ahmedî odur. Tâbir câizse denilebilir ki mânevî işleri idare eden İlâhî meclisin reîsidir. Hazret-i Mevlânânın:

«An yekî bâşed yekî bâşed yekî»

buyurduğu vechile, o zat-i âlî, her devirde yeâne olur. O devrin bütün velileri, onun emrinde bulunur. Niyyet-i kâmile ve hulûs-i kalb ile bir şeyhe intisâb eden dervişin, bağlandığı şeyhe hüsn ü zan etmesi lâzımdır. İşte Hazret-i Mevlânânın, hristiyan müridler tarafından yahûdî vezîre hitâben:

«Ey ki cûn tû der zemâne nîst kes»

demesi, erbâb-ı tarîkate şu nükteyi bildirmek ve dervişliğe dâir bir edebi öğretmek içindir.

«VEZİRİN MÜRİDLERİ SAVMASI.»

563

کفت هان ای سخر گان گمزه گو
وعظ و گفتار و زبان و گوش جو.

Gûft han ey süHragân-i gûftügü,
Va'z u gûftâr ü zebân ü gûş cû.

«Vezir dedi ki: Ey dedikoduya angarye olarak tutulmuş gevezeler, ey va'z, söz, dil ve kulak arayanlar.»

Vezir, bu hitâbı ile demek istiyordu ki: siz benim sözlerimi dinlemek, ilâhîmandan çıkacak kelimelerle kulaklarınızı dinlendirmek istiyorsunuz. Halbu ki hakîkate lâfla, olur olmazla değil, ancak hâl ile gidilir.

Binâenaleyh :

پیہ اندر گوش حس دون کنبید
بند حس از چشم خود بیرون کبید.

Penbe ender gûş-i hiss-i dun künid,
Bend-i his ez çeşm-i Hod bîrun künid.

«Adi bir hissın mevzi'î bulunan kulağınıza pamuk tıkayınız; bil'akis gözü-
nüzdeki his bağıni çözüp atınız.»

گنبه آن وش سر گوش سراسر است
تا نگرود این کر آن باطن کراست.

Penbe-i an gûş-i sir gûş-i serest,
Tâ negerded in ker an bâtin kerest.

«Gûş-i sırrın, yâni bâtin kulağının pamuğu, bu zâhırdaki kulaktır. Bu
kulak tıkalı bulunmadıkça mânevî kulak sağır demekdir.»

Bu ne demektir ve nasıl olur? diye bir sūâl vârid olabilir. Nefsimize kıyâs
ederek cevâb verebiliriz :

İnsanın bâzan bir hâli olur. Tenhâca bir yere çekilir. Gözlerini kapar,
kendi kendine hayâle dalar. Yanında kimse olmadığı, gözleri de kapalı bu-
bulunduğu hâlde hayallerine âdetâ vücûd verir. Bir takım kimseleri hayâlen görür
ve onlarla konuşur. Halbuki gözleri kapalı duruyor, dili de konuşmuyor. O
esnda kulağına bir gürültü aksetse, kulağı onunla iştigâle başladığı için ha-
yâlinde gördükleri kaybolur. Demek ki zâhir kulağı, bâtin kulağının pamuğu,
zâhir gözü de bâtin gözünün perdesi oluyormuş.

Sûlûk esnasında dervişin kulağı, Hak'kın gayrisini işitmeye; gözü bâtil
şeyleri görmemeye muvaffak olabilirse, onlara mukâbil başka şeyler işitir ve
görür. Şu kadar ki gerek halvete çekilip kendi âleminde bulunmak, gerek halk
arasına karışıp insanlarla düşüp kalkmak birer devâdır ki, sâlikin derdine gö-
re tabîb-i mânêvî bulunan mürşid-i kâmil tarafından tatbîk edilir. Bunları ki-
tablarda okuyup da nefesine tatbîke kalkışmak, eczahânen kendi kendine
ilâç alıp da kullanmak gibidir. Hekim olmayan bir kimsenin tıb kitabında gör-
düğü için alıp kullandığı bir ilâcdan, zan ederim ki, menfaat yerine mazarat
ve sıhate mukâbil maraz husûle gelir.

Yahûdî vezirin bu tavsiye ile yapmak istediği çıtıklık ve, o tavsiyeyi mut-
lak sûratde yapması, müridlerin istidâdını nazarı dikkate almaması idi.

Mâlûmdur ki, sülûkün ilk devrelerinde telkin ve kabûl ile, hizmet ve soh-
bet lâzımdır. Bülbüllerin ötmesi, ötenleri dinlemekle mümkün olur. Anadan
doğma bir sağır, başkalarını işitmediği için konuşmadan mahrum kalır.

Yine vezir diyor ki:

بی حس و بی و گش و بی فکر شوید
تا خطاب ارجی را بشنوید.

Bi his û bi gûş û bi fikret şevîd,
Tâ HiTâb-i İrcîî râ bişnevid.

«Hissiz, kulaksız ve fikirsiz olun ki, (İrcî'î) hitâbını işitesiniz.»
Hazret-i Pîr, bu beyit ile Sûre-i Fecrî'n sonundaki :

يَا أَيُّهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ۖ اِرْجِعِي إِلَىٰ رَبِّكِ
رَاضِيَةً مَّرْضِيَّةً ۖ فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۖ وَادْخُلِي جَنَّاتٍ ۖ

Ayet-i Kerîmesine telmih ediyor ki : «Ey nefs-i mutme'inne, râziye ve mar-
ziyye olduğun hâlde Rabbine ric'at eyle. Benim kullarım arasına ve o sûretle
cennetime gir ⁽¹⁾» meâlinde dir

Erbâbının mâlûmudur ki nefs-i insânînin, emmâre, levvâme, mutme'inne
râziye, merziyye isimli bir takım dereceleri vardır.

Emmâre: Bizim gibilerdeki nefsin sıfatıdır ki sâhibine mübâlâğa ile emre-
der, ve dâimâ yasaklar tarafına sürükler.

Levvâme: Emmâreliği temâmen zâil olmamakla berâber, ara sıra nedâ-
met eden ve sâhibini yasaklara yönelmekten ayıplayan nefistir.

Şeyh Sa'dî (Gülistân) ında yazar ki:

Dervişin biri gün, yalnız başına oturup, şeyhin:

«Ey elli yaşına girdiği hâlde henüz gaflet uykusundan uyanmayan; şu an-
da dört beş günlük ömrün kalıcı; bârî o günlerin kıymetini bil de Allah yolun-

(1) Fecrâ 27-30.

da sarfet» beytinin mealini düşünüyormuş. Nefs-i levvame, insan-ı nâî ile kendisini levme başlamış: Elli yaşına girdin, hâlâ adam olmaya kâbiliyet göstermedin, şimdiden sonra mı insanlık derecesini bulacaksın? Heyhât! demiş. Adamcağız tabîî ki mahzûn olmuş, acı acı nedâmet yaşları dökmüş. O esnâda kalbine bir ilham gelmiş: Allâh'ın birliğini, peygamberin doğruluğunu tasdik ediyorsun, kimseye fenâlık etmemeye çalışıyorsun. Hırsız, kanlı, kâtil, muhtekir ve mürtekip değilsin. Yapamayacağın bir iş başına geçip de insanların hukûkunu zarara uğratmıyorsun. O hâlde Allâh'ın rahmetinden niçin ümit kesiyorsun? demiş. İşte bu da nefs-i mülhimedir ki sâhibine bâzı hayırlı ameller ilhâm eder.

Mutme'inne: Allâh'ın tevkîfiyle sekînet ve yakîne mazhar olup ıztırabdan kurtulan nefisdir.

Râziye: Gerek başkaları, gerek kendi hakkında zuhûr edecek kazâ hükümlerine temâmen rızâ gösteren, keşki şu şöyle olsaydı bu da öyle olsaydı diye itirâza kalkışmayandır.

Merziyye: Allâh'ın rızâsına nâîl olan nefs-i nefisdir.

Âyet-i Celîledeki hitâb-ı İlâhî, o, mutme'inne olan nefsedir ki, «**Ey nefs-i mutme'inne; râzî ve merzî olduğun halde, yâni sen Allahdan râzî olduğun gibi Allah da senden râzî olarak Rabb-i zîşânına rûcû eyle**» meâlinde.

Cenab-ı erhamürrahimîn, mahzâ lutf u keremiyle şu İlâhî iltifâta cümlemizi nâîl buyursun!

Âyet-i Celîlenin alt tarafı:

فَادْخُلِي فِي عِبَادِي ۖ وَادْخُلِي جَنَّتِي ۖ

dir ki: «**Ey nefs-i mutme'inne, kullarımın arasına gir ve onlarla birlikte cennetime dâhil ol**» demektir.

Hazret-i Mevlâna, bu âyetin mânâsını nazmetmiş (A'râbî ve mâcerây-i zen-i ô) hikâyesine derceylemiş ve:

«**Ey mütteki; Allah, kullarımın arasına gir de müşâhede-i cemâlim olan cennetlerimden birine nâîl ol, demiştir.**» Şurada da tekrarlayım ki, tarîkatın iki esâsı vardır: Biri hizmet, diğeri sohbetdir. Zâten hizmet de sohbetde bulunmak içindir. O hâlde tarîkat demek sohbet demektir. Sohbetde bulunmak içindir. O hâlde tarîkat demek sohbet demektir. Sohbetin ahlâk ve tutum üzerindeki tesiri inkâr edilemez. İnsan namaz kılan bir zât ile arkadaşlık ederse namaza alışı, cemâata devâma başlar. Namaz kılmayan biri ile sohbet ederse kılmakda olduğu namazları bile kazâyı bırakır. Onun için Ce-

(12) Fecr: 29-30.

nâb-ı Hak: sâlih kullarım arasında bulunun ki, onların salâh ve takvâsı, ilm ü ırfânı ve gönül zevkleri size de tesir etsin, buyuruyor.

Bâyezîd-i Bestâmî (kuddise sirruhû) Hazretlerine biri mürâcaat etmiş. Beni Allâh'a yaklaştıracak bir amel tavsiye et demiş. Hazret-i Bâyezîd de: Evliyâulâhı sev, onların gönlüne girmeye çalış. Allah her gün âriflerin kalbine 360 defâ nazar eder. Bu nazariyle belki sen de manzûr ve mağfûr olursun, cevâbını vermiş. Onun için, ehl-i tarîk olanlar birbirlerine: Erenler beni gönülden çıkarma derler.

Gelelim bahis mevzû olan beyte:

Vezîr müridlerine: Hissiz, kulaksız, fikirsiz olunuz ki İrcî'î hitâbını işitesiniz demişdi. İrcî'î hitâbı iki sûretle işitilir. Biri:

كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ

Yâni : «**Her nefis, ölümü tadacaktır. Sonra bilze rûcû edecektir.**» Âyet-i Kerimesi müktezâsınca herkesin ecelinin yetmesi ve ömrünün bitmesiyle âhirete gideceği zaman işiteceği emirdir.

İkincisi: Ölmeden evvel ölenlerin yâni varlığını terkeyleyenlerin duyacağı hitâbdır.

Mâlûmdur ki tabîî ölümde insan (ircî'î) hitâbını işitince, kendini kaybeder. Ne kulağı işitir, ne gözü görür, ne hissi, ne fikri kalır. Varlığını terkeyleyenler de böyle olması lâzım gelir. Onda da: «**Benimle işitir, Benimle görür**» Hadîs-i Kudsisinde beyan buyrulan saâdetin husûlû için bu kulakdan ve bu gözden geçmek icâb eder. Şu hâl, bir misâl ile izâh ediliyor.

567

تا بگفت و گوی بیداری دری
تو ز گفت خواب کی بویی بری.

Tâ bigûft û gûy-ı bidârî derî.
Tû zi gûft-i Hâb key bûyî berî.

«**Sen konuşup uyanık kaldıkça, uyku konuşmasından nasıl mânâ râyihası alırsın?**»

Yâni ne sûretle uykunun hakikat ve zevkine varırsın?

Evet. Uyumak için sükûn ve sükût lâzımdır. İnsanın yatdığı yerlerde konuşmalar olur, kendi de söze karışırsa tabî uyuyamaz. Uyumadığı için de

(13) Ankebût: 57.

uykudan zevk alamaz, sükût eder ve âzâsının faâliyetini ta'til eylerse uyur, uyunca rûyâsında birçok şeyler görür. Bunun gibi bir sâlik de gözünü, kulağını ve diğer duygularını haramlara karşı kapalı bulundurursa işiteceği (ir-cî'i) dâvetiyle, gideceği mânâ âleminde müşâhede ve terâkkilere mazhar olur.

568

سیر بیرونست قول و فعل ما
سیر باطن هست بالای سما.

Seyr-i birûnist kavl û fi'l-i mâ,
Seyr-i bâtin hêst bâlâ-yî semâ.

«Bizim kavlimizle, fi'limiz de seyr-i hâricî, yâni dışarda yürüyüş gibidir. Seyr-i bâtinî ise semânın fevkindedir.»

Yâni denilmek isteniyor ki :

Bizim sözümüz, işimiz ve o cümleden olarak misâl getirişimiz, hâricîte yürüyüşümüz gibidir. Fakat söz ve işe mukâbil bir de hâl vardır ki, onun seyri yerde değil, semâda, hattâ fevkal'ülâdadır. Vâkıa ikisi de yürüyüşdür ammâ, biri yer yüzünde insan adımıyla yürüyüş, diğeri semâda fikir kuvvetiyle, hattâ ondan çok fazla bir sūr'atle ilerleyiştir.

569

حس خشکی دید کز خشکی بزاز
عسی جان پای بر دریا نهاد.

His Huşkî dîd kez Huşkî bizad,
Îsî can pâ-y ber deryâ nihad.

«His, topraktan yaratıldığı için toprağı gördü. Can İsâsı ise deniz üstünde seyretti.»

Hazret-i İsânın bir mûcizesine işâret edilmiştir. Havâriyyundan bâzıları kayık içinde olarak bir gece Taberiyye gölünde balık tutuyorlarmış. Hazret-i İsâ gölün sathında yürüyerek onların yanına gelmiş. Havârîfer, Rûhullâhın böyle su üstünde yürümesine teaccüb etmişler. Hazret-i Mesîh «Ne şaşıyorsunuz? benim» demiş.

570

سیر چشم خشک بر خشکی فتاد
سیر جان پا در دل دویا نهاد.

Seyr-i çeşm-i Hûşk ber Huşkî fûtâd,
Seyr-i can pâ der dil-i deryâ nihâd.

«Toprakdan olan mahlûk'un ve kuru hissîn seyri, şu toprak zeminin üstün dedir. Rûhun seyri ise denizin tâ ortasına ayak basmaktır.»

571

چونکه عمر اندر ره خشکی گذشت
گاه کوه و گاه دریا گاه دشت.

Çünkü ömr ender reh-i Huşkî güzest,
Gâh kûh ü gâh deryâ gâh deşt.

«Mademki ömrün bâzan dağda, bâzan denizde, bâzan ovada olmak üzere toprak âleminde geçti.»

572

آب حیوان را کجا خواهی نیافت
آب دریا را کجا خواهی شکافت.

Âb-ı hayvan râ kücâ Hâhî tü yâft,
Âb-ı deryâ râ kücâ Hâhî şikâft.

«Âb-ı hayâtı nerede bulacak, denizin sularını nasıl yaracaksın?»

573

موج خاکی و هم و فهم و فکر ماست
موج آبی محو و سکر است و فاست.

Mevc-i Hâkî vehm ü fehm ü fikr-i mâst,
Mevc-i âbî mahv u sekrest ü fenâst.

«Toprak dalgası; bizim vehmimiz, fehmimiz ve fikrimizden ibârettdir. Deniz dalgası mahvidir, sekrirdir, fenâdır.»

Yâni şu toprak âlemine mensub olan hisler, toprak âleminde dışarıya çıkamaz. Müsteid kulaklar ise aşk deryâsına atılır, engine doğru yüzer. Ey bu âleme bağlanıp kalmış; ömrü, günü dağlarda, bayırlarda, kırlarda, ovalarda geçmiş gâfil, sen böyle karada yaşamaya alışmışken aşk denizinin dalgalarını nasıl yaracak ve ebediyet hayâtını nasıl bulacaksın?

Evet. Aşk deryâsının dalgaları vardır. Orası şöyle dursun, karada ve tabiat arasında bile bir takım dalgalar vardır ki, bizim vehimlerimiz, mefhûmlarımız ve bilgilerimizdir. Bunlar bizi çok defâ bir dalgadan ziyâde sarsar. Vehmimize vücûd verir, fehmimizin isâbetini vehmederiz. Fikrimizin, mâlûmâtımızın aynı hakikat olduğunu iddiala kalkışırız; fırsat bulunca düşüncelerimizi hâricde tatbika ve halk arasında yaymaya çalışırız, herkesi kendimiz gibi düşündürmek isteriz. Nasruddîn Hocaya:

— Bir şey icâd ettin mi? diye sormuşlar.

— Ekmekle kar yemesini icâd ettim ama, bana da soğuk geldi! cevâbını vermiş. Hocadaki insaf bizde olmadığı için tatbik etmek istediğimiz düşüncelerin doğru olmadığı ve olamayacağını itirâfa yanaşmayız. İşte bunlar öyle sarsıntılardır ki, lodos dalgasından müessirdir.

Aşk deryâsının dalgaları ise sâliki bihûş eden; mahiv, sekir, fenâ gibi, mevhûm varlığı gideren hallerdir. Fakat bunların başlangıcı ve eksik kalmış da dalgalıdır. Kesb-i kemâl edilmeli ki, sarsıntıdan, bocalamaktan kurtulmak mümkün olabilsin.

574

تا درین سکری ازان سکری تو دور
تا درین مستی ازان جامی تو کور.

Tâ derin sekri ezan sekri tû dûr,
Tâ ezin mesti ezan câmi tû kûr.

«Sen bu eksik sekir içinde bulundukça tam ve hâkiki sekirlikten uzak kalırsın. Bu noksan neşvelerden zevk aldıkça hakiki zevklerden behremend olamazsın.»

Hazret-i Mevlânâ, şu hakikatleri beyân etdikten sonra bahse dönüyor, vezir lisânından diyor ki:

گفتگوی ظاهر آمد چون غبار
مدتی خاموش خو کن هوش دار.

Güftügü-yi zâhir âmed çün gubâr,
Müddeti Hâmûş Hû kûn hûş dâr.

«Zâhirdeki dedi-kodu, toz gibidir. Aklını başına al da bir müddet sükût et.»

Yâni falan şöyle demiş filân bu mütâleada bulunmuş gibi faydasız bir ta kım sözler, gönül aynasının yüzüne konan tozlar gibidir. Tozlu bir ayna hiç bir şeye ma'kes olamaz. Olsa da aksedeni berrak göstermez. Onun için safây-ı kalb temennisinde isen, kulağınla olsun, dilinle olsun, dedi-kodu ile uğraşma.

«HALVETDEN ÇIK DIYE, MÜRİDLERİNİN TEKRAR RECÂ ETMELERİ»

576

جمله گفتند ای حکیم رخه جو
این فریب و این جفا با ما مگو.

Cümle güftend ey hakim-i rahne cû,
In firib ü in cefâ bâ mâ megû.

«Müridlerin hepsi dediler ki: Ey sıvışmak için fırsat arayan hakim; bu hiyleyi bu cefâyı bize yapma.»

Yâni, bizi sohbetinden mahrûm bırakma, halvet köşesine çekilip oturmak için bahâne bulmaya kalkışma, diye ricâ ettiler ve şu sûretle recâlarında devam etdiler.

577

چار پارا قدر قدرت بار نه
بر ضعیفان کار طاقت کار نه.

Çâr pâra kadr-i kudret bâr nih,
Ber zaifan kâr-i Tâkat kâr nih.

«Yük taşıyacak hayvana kudretine göre yük vur. Zayıf insanlara da tâ-

لَا يَكْلِفُ اللَّهَ

فَنَسَا إِلَّا وَسَعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
عَلَيْنَا إِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا تُحَمِّلْنَا
مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفُ عَنَّا وَارْحَمْنَا
أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ

578

دانه مر مرغ اندازه ویست
طعمه مر مرغ انجیری کیست.

Dâne-i her mûrg endâzêy veyest,
Tu'me-i her mûrg inciri keyest.

«Her kuşun yemi cüssesine göre olur. İncir, her kuşun lokması olabilir mi?»

Müridler, vezirden ayrı bulunmalarının, tákatlerini aşan bir teklif olduğunu, kendilerine böyle bir emir vermenin âdetâ bir serçeye bir inciri yutl demekle müsâvi bulunduğunu söylüyorlar ve diyorlar ki:

579

طفل را گر نان دهی بر جای شیر
طفل مسکین را ازان نان مردمه گیر.

Tıfl râ ger nan dihi ber cây-i şîr,
Tıfl-ı miskîn râ ezan nan mürde gir.

«Süt emen bir çocuğa süt yerine ekmek verecek olursan, o ekmeği hazmedemeyeceği için biçâre çocuğu ondan ölmüş bil!»

(14) Bekara: 286.

580

چونکه دندانها بر آرد بعد زان
هم بخود گردد دلس جوئی نان.

Çünkü dendan hâ ber âred ba'd ezan,
Hem beHod gerded diles cûyây-i nan.

«O çocuk diş çıkarınca ekmeği kendiliğinden arar.»

581

مرغ بر نارسته چون پران شود
لقمه مر گربه دران شود.

Mürğ-i per nârüste çün perran şevêd,
Lökma-i her gürbe-i derran şevêd.

«Kanat tüyleri çıkmamış kuş yavrusu uçmaya kalkışacak olursa, düşer ve yırtıcı bir kedinin lokması olur.»

582

چون بر آرد بر پرد او بخود
بی تکلف بی صغیر نیک و بد.

Çün ber âred per bi perred ô beHod,
Bî tekellûf bî safir-i nîk ü bed.

«Kanat tüyleri çıkınca, onu yükseklere doğru uçar, uçmadan zahmet çekmez, külfet etmez; iyinin, kötünün ıslığını da beklemez.»

Müridler vezirin sohbetinden ayrılmaya tahammül edemeyeceklerini, kendilerine verilen şu emrin bir serçeye bir inciri yutmak teklifi gibi olacağını söyledikten sonra, kemâl kesbetmemiş bir müridin, şeyhinden ayrılmasının, süt emen bir çocuğun ekmek gevelemesi, kanat tüyleri çıkmamış bir kuş yavrusunun uçmaya çabalaması ile farksız olduğunu bildiriyorlar. Süt emerken ekmek yedirilen çocuk: ölür. Uçmaya heveslenen kuş yavrusu da kedilere lokma olur. Binâenaleyh biz de senden ayrılır ve sohbetinden mahrum kalırsak, aynı âkıbete uğrarız. Çocuğun dişleri çıkınca ekmek araması ve yemesi, kanatları gelişen yavrunun kendiliğinden uçmaya başlaması gibi, biz de

mürebbi ve mürşidden müstağni bir hâle gelirse, o vakit halvete gir, inzivâ-ya çekil, ne istersen yap, diyorlardı.

583

دیورا نطق تو خامش می کند
گوش مارا گفت تو هوش می کند.

Divrâ nûtk-i tû Hâmuş miküned,
Gûş-i mârâ güft-i tû hûş miküned.

«Senin nutkun şeytanı susturur. Nasihatlerin de bizim kulağımızı aynı akıl yapar.»

584

گوش ما هو شست چون گویا نوی
خشک ما بحر ست خود دریا نوی.

Gûş-i mâ hûşêst çün gûyâ tüyi,
Huşk-i mâ bahrêst Hod deryâ tüyi.

«Sen söyleyince bizim kulağımız aynı akıl olur. Sen büyük bir deniz olduğun için, bizim kuruluşumuz da deniz şekline döner.»

Yâni senin sözlerin bize o kadar müessir ve faydalıdır ki, kulağımız o sözleri işitmekle kalmaz, temâmiyle ve kemâliyle anlar. Nasihatlerin kulağımıza akıl ü idrâk bahşeder. Kezâ senin gibi bir irfan denizi huzûrunda bulundukça onun serpintisinden bizim kurulumuz ve kabalığımız da feyz alır.

585

با تو مارا خاک بهتر از فلک
ای سماک از تو منور تا سمک.

Bâ tû mârâ Hâk bihter ez felek,
Ey semâk ez tû münevver tâ semek.

«Ey yüksek noktasından aşağı noktasına kadar toprağı ve gözü aydınlatan; seninle birlikde arz üzerinde bulunuşumuz, yalnız başımıza göklere çıkamamızdan daha iyidir.»

بی تو مارا بر فلک تاریکی است
بانو ای مه این فلک باری کیست.

Bî tû mârâ ber felek târîki est,
Bâ tû ey meh in felek bârîkiyest.

«Sen olmayınca bize feleklerin üstü karanlıktır. Ey mânevî ay; sana nisbetle felek kim olabilir?»

587

صورت رفعت بود افلاک را
معنی رفعت روان پاک را.

Sûret-i rif'at büved ehlâk râ,
Ma'ni-i rif'at revân-i pâk râ.

Göklerin sûretâ yüksekliği vardır. Fakat mânevî yükseklik ve hakiki ulviyet, temiz olan ruhlara mahsûstur.»

588

صورت رفعت برای جسمها ست
جسمها در پیش معنی اسمها ست.

Sûret-i rif'at berây-i cism hâst.
Cismhâ der piş-i ma'nâ ism hâst.

«Yüksekliğin sûretli cisimlerdedir. Cisimler ise mânâyâ nisbetle isimlerden ibâretedir.»

Hazret-i Mevlânâ bu beytlerde sâlik dilinden mürşidin vasıflarını beyân ediyor, şeyh-i kâmilin irşadı olmayınca semâların bile dervişe zulmet âbâd görüneceğini haber veriyor. Ondan sonra — bize gâyet yüksek görünen — göklerdeki yüksekliğin sûrî bir yükseklik olduğunu, hakiki yükseklik ve ulviyetin mukaddes ruhlara mahsus bulunduğunu söylüyor.

Evet. Rasûl-i Ekrem (S.A.V.) Efendimiz de cismen topraktandı. Hilkatî itî-bâriyle arza mensûb bulunuyordu. Fakat ruhen öylesine yüce ve yüksek idi ki, felekler de, melekler de, bütün mahlûklar ve mükevvenât da onun yüzü suyu hürmetine yaratılmışdı. Mi'râc gecesinde göklerin üstüne çıkmış, kudûmiyle Kürsiyi de, Arşı da şereflendirmişdi. Sonra da: Yer ve zaman kaydından âzâde bir makâma vâsıl olmuşdu. Demek ki mânevî yükseklik ve hakîki ulviyyet, bizim o yüksek gördüğümüz felekde değil, onun altında bulunan Allâh'ın velîlerinde imiş.

VEZİRİN, HALVETİ BOZAMAM, DİYE CEVAP VERMESİ.»

589

گفت حجتہای خود کوته کنید
بند را در جان و در دل ره کنید.

Gûft huccethây-i Hod kûteh künid,
Pendrâ der cân ü der dil reh künid.

Vezir müridlere dediki : «Delil ve hüccetlerinizi kısa kesiniz. Verdiğim nasihatlere kalbiniz ve rûhunuzda yol veriniz.»

590

گر امینم متهم نبود امین
گر بگویم آسمان را من زمین.

Ger emînem müttehem nebved emîn,
Ger bigûyem âsmanrâ men zemîn.

«Ben sizin nazarınızda emîn isem, göklere yer diyecek olsam bile, suçlandırılmamalıyım.»

591

گر کمال کمال انکار چیست
ورنیم این زحمت و آزار چیست.

Ger kemâlem bâ kemâl inkâr cîst,
Ver neyem in zahmet û âzâr cîst.

«Eğer ben kemâl sâhibi isem kemâle karşı neden inkâra kalkışıyorsunuz? Değilsem bu eziyet ve zahmete neden cür'et ediyorsunuz?»

592

من نخواهم شد ازین خلوت برون
زانکه مشغولم با حوال درون

Men neHâhem şüd ezin Halvet bürûn,
Zanki meşgûlem be ahvâl-i derûn.

«Ben bu halvethâneden dışarı çıkamam. Çünkü kalb ahvâlî ile meşgûlüm.»

Vezirin şu beyânında epeyce dikkat edilecek cihetler vardır. Derler ki: «Söyleyene bakma, söylediğine bak.» Dinleyen, söyleyenden ârif olursa, deliden bile akıllı haber alınabilir. Hattâ hikâyemizdeki müzevvir ve mürâî bir Yahûdinin sözleri arasında da hak sözler bulunabilir.

Vezir, halveti terketmiyeceğini ve halvethâneden çıkmayacağını söylüyor. Şu hareket doğrudur. Cenâb-ı Hak:

ولا تبطلوا أعمالكم

Yânî : «Amellerinizi ibtâl etmeyiniz, başladığınız işleri bitirmeden bırakmayınız. ¹⁵» buyurmuştur. Halvete girmek de bir amel olduğu için, onun da ikmâlî lâzımdır.

Müddet itibâriyle halvet iki türlü olur. Biri kırk gün sürer ki, ona (Erbein) yâhud çile denilir.

وَأَسَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَا هَا بَعِشْرَ (17)

Nazm-ı Celîlinde, Hazret-i Mûsânın kırk gün oruç tutup halvet eylediği hikâye buyurulmuştur.

Diğeri (itikâf) kabilinden olan halvetdir. İtikâf: Lügatde habs, men ve mülâzemet mânâlarıdır. İstîlâhda tâat kasdıyle nefisini habsetmektir. Sûre-i Bakara'da:

وَعَهْدَنَا إِلَىٰ الرَّحْمَةِ وَاسْتَعِذْ
أَنْ طَهَّرَ كَيْبَتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْمَاكِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ

Âyet-i Kerimesi vardır ki: «Tavâf edenler, itikâfa girenler, rûkû' ve sücûd ile ibâdet eyleyenler için beytimî, yâni Kâ'beyi temizleyin, diye İbrâhim ve İsmâil ile ahdetdik ¹⁷» meâlindedir.

Şu Âyet-i Kerîmeden anlaşılıyor ki İbrâhim ve İsmâil Aleyhisselâm zamânında mâbed dâhilinde itikâfa girenler varmış. Kezâ Hazret-i Mûsâ, Benî İs-râîli Bahr-i Ahmerden Sînâ sâhiline geçirince orada bir takım kavimlerin put-hânelerde itikâfa girmiş olduklarını görmüş; hattâ Benî İs-râîl, Hazret-i Mûsâ'ya:

حَلَلْنَا لَكَ كَلِمَةَ إِلَهَةٍ

Yâni : «Onların ilâhları gibi bize de bir ilâh yap ¹⁸» demişler ve Hazret-i Mûsâdan :

إِنْكُمْ قَوْمٌ بَجْهَلُونَ

Yâni : «Siz hakikaten câhil bir kavimsiniz ¹⁹» cevâb ve hitâbını almışlardı.

(16) A'râf: 142

(17) Bekara: 125.

(18) A'râf: 138.

(19) A'râf: 138.

İnsanlığın başlangıcından beri, her kavim arasında, halkdan uzaklaşanlar, tenhâ bir yere çekilip Hak ile olmak isteyenlere olmuş, hâlâ da olmakda bulunmuştur. Hazret-i Mevlânâ :

«Akıllı kimse, vevlevki kuyu dibi olsun tenhâ bir yere çekilir. Çünkü halvetde safây-ı kalb husûle gelir» buyurmuştur. Peygamberimiz (S.A.V.) Efendimiz Hazretleri, nübüvvetden evvel (Cebel-i Hirâ) da inzivâ buyurmuş, hattâ (İKRA') Sûresinin ilk Âyetleri orada iken nâzil olmuştu.

İtikâf; müslümanlıkda meşrû bir emirdir. Erkeğin, cemâatle namaz kılan bir mescit dâhilinde: kadının, evinde namazgâh ittihaz ettiği oda veya köşede itikâf niyetiyle oturmasından ibâretir.

İtikâf: vâcib, sünnet ve müstehab olmak üzere üç kısımdır.

Vâcib olan itikâf: Nezir ile, yâni şu kadar gün itikâfa gireceğim, diye yapılır. Bunda itikâfa girenin oruçlu bulunması şarttır.

Sünnet olan itikâf: Ramazan ayının yirmisinden, sonuna kadar olan müddet zarfında yapılır. Çünkü Aleyhissalât Efendimiz, o vakit itikâfa girerdi. Bunda da itikâfa giren oruçlu bulunur.

Müstehab olan itikâf ise: Ramazanın son on gününden başka vakitlerin hepsinde yapılır. Müddetli, vakti muayyen değildir. Hattâ câmi'e giren kimse gece de olsa çıkıncaya kadar itikâfa niyet ederse, orada kaldığı müddetce nâfile olarak itikâfı sayılır. Câmi'den çıkınca itikâfı nihâyet bulur. Mekke ve Medine harem-i şeriflerinde kapılara yakın bulunan direklere (Neveytü sünnetel itikâf) jibâresini hâvî levhalar asılmıştı. Bundan maksad: Mescid-i Harâma olsun, Messid-i Nebeviye olsun girenlerin o levhaları okumakla itikâfa niyet etmesi ve itikâf sevâbına nâil olması idi.

Biraz da çileden bahsedelim.

Mâlûmdur ki çile: Kırk gün demektir. O kadar müddet halvet ve inzivâ eylemek mânâsına istilâhî bir tâbirdir. Mevlevîlik çilesi ise tam 1001 gündür ki, 25 erbein sürer. Çileye giren bir mevlevî dervişi, bu müddet zarfında tek kede bulunmaya, izinsiz hâriçde kalmamaya mecbûrdur. Ruhsatsız bir gece dışarıda kalırsa çilesi kırılır. Yeniden çileye girip ikmâl etmesi lâzımdır. Bir çile kırgını semâhâneye giremez. Çile esnâsında bir mevlevî dervişinin hayâtı epeyce meşakkatli geçtiği için, çile kelimesinden mihnet ve meşakkat mânâları da anlaşılır. Nitekim:

Ederken mevlevînin çilesin itmâm binbir gün,
Bizim bak çile-i aşk içre bir mâdimız yoktur.

denilmiştir. Diğer tarikatlerde dervişin istidâdına göre, kendisine isim telkin edilir. Meselâ kelime-i tevhid, ism-i celâl, ism-i Hû, ism-i Hay tâlim olunur. Mevlevî tarikatinde nevnîyaz bir cana, tehammülüne göre hizmet verilir.

اشك دیده ست از فراق تو دوان
آه آهست از میان جان روان.

Eşk-i didêst ez firâk-ı tû devan,
Âh âhest ez miyân-î can revan.

«Senin ayrılığından gözümüzün yaşı akıp gidiyor. Teessür ahlân ise sâ-mimi rûhumuzdan çıkıyor.»

طفل با دایه نه استیزد و لیک
گریداو گرچه نه بد داند نه نیک.

595

Tifl bâ dâye ne istized velik,
Giryed ô gerçi ne bed dâned ne nik.

«Çocuk, dadisiyle uğraşmaya kalkışmaz. İyi - kötüyü bilmediği hâlde ağlar.»

Vezirin müridleri; sözlerinin itirâz değil, istihâm olduğunu söyledikten sonra, kendilerini bir çocuğa, veziri de o çocuğun dadısına benzetiyorlar. Çocuk bâzan ağlar, ağlar ammâ, ağlayışı, dadisiyle mücâdele için değil, belki onun merhametini celb eylemek içindir, diyorlar.

Şu beyitten evvel kısa bir mukaddime yapmak lâzımdır. Hazret-i Mevlânânın Mesnevideki usûl ü tahkiyesine dâir mâlûmat vermiştik. Burada onlara ilâvesi lâzım gelen bir şey vardır ki, o da Hazret-i Pîr, bâzan cûş u hurûşa gelir, mazhardan zâhire, ma'kesden akise intikâl eder. Âmrden, Zeydden bahsederken Cenâb-ı Hakka tevcih-i hitâb ediverir. Nitekim burada da öyle olmuştur:

596

ما چو چنگیم و تو زخمه میزنی
زاری از ما نی تو زاری میکنی.

Mâ çü çengim û tû zaHme mizenî,
Zârî ezmâ ni tû zârî mikünî.

«Biz çeng denilen saz gibiyiz ki mızrabı vuran Sensin. Şu hâlde çıkan inli-ti bizden değil, Sendendir.»

Ayakcılıktan, yâni süprüntü dökmek, abdesthâne gibi nefse ağır gelen hizmetlerden başlanır, derece derece terakkî ettirilir. Bu müddet zarfında onun vazîfesi (Eyvallah) demeye alışmak ve rizâ tahsiline çalışmaktır. Maamâfih sabah ve yatsı namazlarından sonra topluca okunan İsm-i Celâlde ve haftada bir yapılan mukâbeledde ve beş vakit namazda cemâatde bulunur. Hizmetini bitirdikten, yâni 1001 gününü temamladıktan sonra kendisine zikr telkin olunur.

Bir mevlevî canı, uhdesindeki hizmeti sâdıkâne ifâ etmeye — kendisinden bir gün evvel bile olsun — kıdemli bulunanlara hürmet göstermeye, verilen bir emri derhal ve seveerek yapmaya mecburdur.

Mevlevî çilekeşleri akşama kadar hizmetle meşguldür. İstirahat zamanları, yatsı namâzını cemâatle kıldıkdan sonra fecir vaktine kadar olan müddettir. (Meydân-ı Şerif) denilen yerde yatarlar; yatak, yorgan gibi şeyleri yoktur. Bir pösteği üstünde kıvrılmak, üzerlerine aba hırkalarını çekmek sûretiyle uyurlar. Soyunup dökülmek de âdet değildir. Sabah namâzı vaktine bir saat kala kalkarlar. İçlerinde (Meydancı) denilen can, dedelerin hücrelerini dolaşır «Destûr, âgâh ol dedem» nidâsiyle hücre sâhibini uyandırır. Mescidin cirağlarını yakar. Sonra ezan okunur, cemâatle namaz kılınır. Namazdan sonra İsm-i Celâl okunur...

Bahse dönelim. İşte Yahûdî vezîr de halvetden çıkmam demekle müridlere ahdi bozmanın mahzurlarını anlatmak istemişti.

«VEZİRİN HALVETDE KALMASINA MÜRİDLERİN, İTİRÂZI.»

593

جمله گفتند ای وزیر انکار نیست
گفت ما چون گفتن اغیار نیست.

Cümle güftend ey vezîr inkâr nîst,
Güft-i mâ çün güften-î agyâr nîst.

«Müridler hepsi dediler ki: Ey vezîr; sana söylediğimiz sözler, itiraz ve inkâr kabilinden değildir. Bizim temennilerimiz, yabancıların sözüne benze-

ماچو نایم و نوا در ماز تست
ماچو کو هیم و صدا در ماز تست.

Mâ cû nâyim û nevâ dermâ zi tûst,
Mâ cû kûhîm û sadâ der mâ zi tûst.

«Biz ney gibiyiz, nevâmız Sendedir; biz dağ gibiyiz ki bizdeki aks-i sadâ Sendedir.»

ماچو شطرنجیم اندر برد و مات
بردو مات ماز تست ای خوش صفات.

Mâ cû şatrancîm ender bûrd ü mât,
Bûrd ü mât-i mâ zi tûst ey Hoş sıfât.

«Biz gâlib ve mağlûb olmak husûsunda satranc tahtası gibiyiz ki gâlibiyet ve mağlûbiyetimiz yine Sendendir.»

Mâlûmdur ki «çeng» ve «ney», mûsikî âletlerinden iki âlettir. Bunların durdukları yerde sesleri çıkmaz. Çengi inletmek için tellerine dokunmak, neyi söyletmek için başpâresine üflemek lâzımdır. Kezâ dağlık yerlerde ve kub-beli mahallerde işitilen aks, kendiliğinden zuhûr etmez. Mutlaka bir ses ol-malı ki, o aksi sadâ da işitilebilsin. Kezâ satranc denilen dört köşe bir tahta üstünde; piyâde, at, fil, kale, vezir, ruh, ferz ve şah tâbir edilen taşlar vardır. İki kişi karşı karşıya geçip de oynamaya başlayınca, bu taşlar kendiliğinden hareket edemezler. Şu hâlde çengi inleten çengzen, neyi söyleten neyzen, ak-si yapan evvelce çıkan bir ses, satrancda galebe ve mağlûbiyyet husûle geti-ren de onun başında oynayanlardır.

Bunun gibi (fenafîşşeyh) derecesine ilerlemiş müridler; şeyhlerini, daha doğrusu Hazreti Mevlânâ, Cenâb-ı Mevlâ'yı — (tevhîd-i ef'âl) mertebesine işâ-retle) — çengi ve neyi çalana, dağlar arasında akisler yapana ve satranc tah-tası başında oynayana teşbih ediyor. Kendisini ve emsâlini de çenge, neye, dağa ve satranca benzetiyor. Demek istiyor ki:

وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

Yâni : «Allah sizi de yarattı, amellerinizi de ²⁰» Nazm-ı Kerîmi muk-

tezâünce mâdeni ki bizi de, tîllerimizi de halk eden sensin, biz, kudret-i İlâ-hiyye hazûrunda bir mazhar ve vâsıta olmaktan başka bir şey değiliz Hattâ:

ماکه باشیم ای تو مرا جان جان
تا که ما باشیم با تو در میان.

Mâ ki bâşim ey tû mârâ cân-i cân,
Tâki mâ bâşim bâ tû der miyân

«Ey rûhumuzun rûhu; biz kim oluyoruz ki Sana karşı b.ziz diye ortaya çıkalım?»

ما عدمهایم و هستیهای ما
تو وجود مطلق فانی نما.

Mâ ademhâyim ü hestihây-i mâ,
Tû vücûd-i mutlakî fânî nûmâ.

«Bizde âdemiz, bizim varlıklarımız da. Fânîyi mevcûd gösteren vücûd ü mutlak, Senden ibâretidir.»

Bu beyit, tasavvufun rûhu demek olan vahdet-i vücûde müteallik bulun-duğu için Mesnevînin müşkül beyitlerindendir. Ehlinin mâlûmu olduğu üzere velîlerin ve âriflerin tasavvuftaki meslekleri vahdet-i vücûddür. Fakat yanlış anlaşılmasın, vahdet-i mevcûd değil. Bu ikisinin tefrîki lâzımdır.

Bizim anlayacağımıza göre vahdet-i vücûd: Varlığın birliği, vahdet-i mev-cûd ise varların birliği demektir ki aradaki fark meydandadır. İkincisinin bâtıl olduğu da âşikârdır.

Vücud yâni varlık (Vâcibülvücûd) ve (Mümkinülvücûd) diye ikiye taksim olunmuştur

Vâcibülvücûd: Bir mücidin icâdına muhtaç olmayan,

Mümkinülvücûd ise: O icâda muhtâc bulunan varlık, demektir. Cenâb-ı Hak; başka biri tarafından var edilmiş olmadığından Vâcibülvücûddür; mah-

İlkler ve mükevvenât ise icâd-ı ilâhî ile vücûda geldiğinden mümkünvücûdur. Sôfiyye meşâyihî, vâcibülvücûda (Vücûd-i Mutlak) tâbir ederler. Çünkü o varlık, her türlü kayıddan, hattâ kayıdsızlıktan âzâdedir. Çünkü kayıdsızlık da bir kayıddır. Mümkünvücûd ise böyle değildir. Vücûd-ü mukayyedir. Bir müciddin — Hak Sübhânehû ve Teâlâdır — icâdiyle vâc olmuştur. Nitekim Muhyiddin-i Arabî Hazretleri (Fütûhat) adlı kitabının baş tarafında ve kendi itikâdını beyân sırasında meâlen buyurur ki: «Allah Teâlâ, ilâh-ı yegânedir. Şerikî yoktur. Hiç bir müciddin icâdına muhtaç olmaksızın vücûd-ü zâtîsi ile mevcûddür. Mâsivâsının hepsi de varlığında ona muhtaçdır. Âlemin küllisi onunla mevcûddür. Zât-ı Ecîl ü A'lâsı ise, vücûd-ü nefsi ile muttasıftır. Varlığının mebdet olmadığı gibi, bakâsının sonu da yoktur. Onun varlığı, gayri mukayyed bir vücûd-ü mutlakdır. Zât-i ezeli Kâlm binefsihîdir.»

Bâzı kimseler, vahdet-i vücûd bahsini karıştırıyorlar. Vahdet-i vücûd, vahdet-i mevcûd sanıyorlar. Vahdet-i vücûd: Varlığın birliği demektir. Buradaki vücûdden maksad, Şeyh-i Ekber'in (Vücûd-ü Mutlak) tâbir eylediği (Hakikî ve gayri mukayyed) varlık, hattâ (var) mânâsıdır. Vahdet-i mevcûd ise: Mevcûdâtın birliği demek olmak lâzım gelir. Ve bu sûretle Hak ile halkın, hâşâ, bir olması icâb eder.

Evet. Eşyâdan her biri, Allâh'ın kudret-i icâdına mazhar olmuştur. Fakat Hakkın zuhûriyle eşyânın mazhariyeti, müessirin eserde, meselâ hattatın levhada zuhûru gibidir. Bir câmi dâhilinde bir çok levha görülür. Onlara bakılınca yazan hattatın mahâreti görünür. Kudret-i san'at-kârânesi zuhûr eder; levhalar, o san'atkârâne kudretin mazharı oluyor. Misâli levhalara hasretmiyelim. Câmî'î şerif de öyle. İçinden olsun, dışından olsun, dikkatle bakanlar, mîmârın kemâl-i sanatını müşâhede ederler. Bunun gibi âlemden Allâh'ın eseri ibdâdır. Onun irâdesiyle vücûda, daha doğrusu zuhûra gelmiştir. O mukayyed vücûdun, yâni evveli ve sonu bulunmayan şu sonradan olma fânî cihânın icâdına vesile ise; Allâhın varlığıdır. Şu hâlde levhalarda hattatın, câmi'de mîmârın varlığı görüldüğü gibi, kâinatda da Hakkın varlığı ve birliği, erbâbının nazarında müncelî olur. İşte vahdet-i vücûd budur. Yoksa taş, top, rak, hayvan, insan hâşâ Allâhdır, demek değildir. Nitekim Şeyhülekber: «Cenb-ı Hak sübhânehû ve Teâlâ, eşyânın asl-ı zuhûrudur, yoksa zevât-ı eşyânın aynı değildir. Allah Allâhdır, eşyâ eşyâdır» der. Hak ile halkı birbirinin aynı sananlar, vahdet-i mevcûd, vahdet-i vücûd vehmeyleyenlerdir. O itikad, Firenklerin (Panteizm) dedikleri felsefî meslekin tevehhümüdür. Panteistlere göre kâinatın her zerresi Hakkın bir parçasıdır ve hey'eti mecmûası Haktır. Bu bâtil düşünüşden Allâh'a sığınınız.

(A'yân-ı sâbite); her şeyin ilm-i ilâhîdeki sûretinden ibârettir, vücûd kuşunu duymamıştır. Yâni bunlar, vücûd-ü Hakikî ve mutlak ile birleşmemiş

demektir. Hazret-i Cüneyd'e: «Allah vardı, onunla berâber hiç bir şey yoktu.» Hadisi okununca, «Hâlâ da öyle» demiş. Şöyle bir söz de vardır:

«Hakkın bir çok âyet ve âlâmetlerine mazhar olan varlık, ehl-i keşf nazarında ilâhî bir aynadır. O hâlde onun fânî olan zâhirine bakma, bâtını görmeye çalış ki o, Zât-i Hakdan ibârettir.»

Bu bahisler gâyet tehlikelidir. Onun için erbâbına mürâcaatle ve zevk yoluyla anlamaya çalışmalı, yâhud teberrüken dinleyip geçmelidir.

Vahdet-i vücûd hakkında tafsilât almak isteyenler Melvânâ Câmînin (Şerh-i Rubâiyyât) ına mürcaat etmelidirler.

Hazreti Pir Efendimiz, sûretâ müridler lisânından vezîre, hakikatde kendi tarafından Allâh'a hitâb olmak ve tevhîd-i efâl mertebesinden bahsetmek üzere diyor ki:

601

ما همه شیران ولی شیر علم
حمله شان از باد باشد دمبدم.

Mâ hemê şîran velî şîr-i âlem,
Hamle şan ez bâd bâşed dembedem.

Bizim hepimiz de arslanız; amma bayrak arslanlarıyız ki saldırışımız, rûzgârın tahrîkiyledir.»

602

حمله شان پیدا و ناپیداست باد
آنکه ناپیداست هرگز کم مباد

Hamle şan peydâ vü nâ peydâst bâd,
Anki nâ peydâst hergiz kem mebâd.

«Aslanların saldırışı meydanda; lâkin rûzgâr gizlidir. O gizli olan, aslâ eksik olmasın.»

Şimdiki İran bayraklarında olduğu gibi eskiden bâzı sancaklara arslan resmi yaparlardı. Sancaklar rûzgârlı havalarda dalgalanınca üstlerindeki arslan resimleri hamle ediyormuş gibi görünürdü. Uzakdan bakılınca arslanların

saldırışı müşâhede olunur; fakat onları kımıldatan görünmezdi. Hazret-i Mevlânâ, mahlûkların hareketlerini, sancak arslanlarının saldırır gibi görünmesine benzetiyor

603

باد ما و بود ما ز داد نست
هستی ما جمله از ایجاد تست.

Bâd-i mâ vü bûd-i mâ ez dâd-i tûst,
Hestîi mâ cümle ez icâd-i tûst.

«Yâ Rabbi; bizim rûzgârımız da, varlığımız da Senin vergindir. Bütün vü-cûdümüz, Senin eser-i icâdındır.»

Yânî sancak arslanlarını rûzgârın hareket ettirmesi gibi, bizim uzuvlarımızı da oynatan bir rûzgâr vardır ki, o da akıl ve tedbirimiz, yânî irâde-i cüz'iyemizdir. Irâde-i külliye karşısında hiç de ehemmiyeti olmamakla berâber, yine büyük bir nîmet bulunan o tahrîk hassasını — ki yokluğu, felc olmak demektir — ve bize şu fânî varlığı, veren Sensin. Vücûdumuz, yaratış ve icâdının akıl ermez bir eseridir.

604

لذت هستی نمودی نیست را
عاشق خود کرده بودی نیست را.

Lezzet-i héstî nûmûdî nîst râ,
Âşık-i Hod kerde bûdî nîst râ.

«Yokluğa varlık lezzetini taddırdın, yine o yokluğu kendine âşık etdin.»

İlm-i İlâhînin sûretleri olup da hâricde hakikaten vücûdü olmayan (Â'yân-ı sâbite) yi şu âleme izhâr ettin ve ona vevlki muvakkat ve mevhum olsun varlık lezzetini taddırdın. Yine izâfî yokluk arasından bâzılarını kendine âşık etmek ve onlara mâşûk olmak saâdetini İhsân eyledin.

605

لذت انعام خود را و مگیر
نقل و باده جام خود را و مگیر.

Lezzet-i in'âm-ı Hodrâ vâ megir.
Nûkl ü bâde câm-i Hodrâ vâ megir.

«İlâhî; in'âm ve İhsânın lezzetini, aşkının kadehini, şarâbını ve mezesini kisme!»

606

ور بگیری کیست جست و جو کند
نقش با نقاش چون نیر و کند.

Ver bigiri kîst cûst ü cû küned,
NaKş bâ naKKâş çün nîrû küned.

«Eğer o feyzi kesecek olursan, Seni kim arayabilir? Nakş, nakkâş ile nasıl uğraşır?»

607

منگر اندر ما مکن در ما نظر
اندر اکرام و سخای خود نگر.

Menger ender mâ mekûn der mâ nazar,
Ender ikrâm ü seHây-i Hod niger.

«Bize bakma; istidâd ve kâbiliyetimiz olmadığına da bakma. Kendi İkrâmına, kendi cömertliğine bak.»

Cenâb-ı Hak, bir kısım kullarını kendine âşık olmak üzere yaratmış, mü'min ve muvahhid olarak âleme göndermiştir. Hazret-i Mevlânâ, Allâh'ın şu ilk nîmetlerinden minnet ve şükranla bahsetdikten sonra diyor ki: Yâ Rabbi, izâfî yokluk olan a'yân-ı sâbiteye varlık lezzetini taddırdın, onlardan bâzılarını âşık olmak saâdetine nâil etdin. Şu ilk lutfunu ilâve bir lutuf la artır. Üze-

نقش با شد پیش نقاش و قلم
تاجز و بسته چو کودک در شکم.

NaKş bâşed piş-i naKKâş ü kalem,
Âciz ü bestê çü kûdek der şikem.

«Nakış, nakkâşın ve kalemin karşısında ana karnındaki çocuk gibi âciz ve mukayyed kalır.»

Yânî ana karnındaki bir yavru, orada nasıl serbest hareketden memnû, ve bil'akis mukayyed ise; muşamba üstündeki bir resim, yâhud duvarın sırtındaki bir nakışta ressamın ve nakkâşın fırçası önünde öyledir. Bunun gibi, kâinatın nakşedicisi ve kudret-i ilâhiyye kaleminin zebûn-u tasvîridir. Açıkca sı bir zerreyi bile Allah, nasıl istemişse öyle yaratmıştır.

پیش قدرت خلق جمله بارگه
عاجزان چون پیش سوزن کارگه.

Piş-i kudret Haik-ı cümle bârgeh.
Âcizan çün piş-i sûzen kâr geh.

«Kudret-i ilâhiyye kaşısında bütün mahlukların hâli, nakış iğnesi önünde gergefin hâli gibidir.»

گاه نقش دیو و گاه آدم کند
گاه نقش شادی و گاه غم کند.

Gâh nakş-i div ü geh âdem küned,
Gâh nakş-i şâdi vü geh ğam küned.

«Nakş işleyen; yaptığı nakışları bâzan şeytan, bâzan insan, bâzan neş'e verici bir mazara, bâzan üzücü bir fâcia olmak üzere yapar.»

rimizden ve ırfânımızdan o ilâhî lezzeti eksik etme. İmhâ edecek ve o mânevi zevki bizden kesecek olursan Seni kim taleb edebilir? Çünkü (Küntü kenzen mahtıyyen...) yâni: «Ben gizli bir hazine idim, bilinmeye muhabbet etdim.» Hadisi Kudsisi muktezâsınca ilk taleb Senden zuhûr etdi, Tâlib olduğun için matlûb da oldun. Yâni Sen, bilmek istediğin için mahlûklarından bâzılarında Seni arayıp bulmak ve bilmek talebi husûle geldi. Şu hâlde mahlûklar, kudret kaleminin önünde âcizdir. Âdetâ bir nakkâşın fırçası önündeki nakış gibidir. Nakkaş, nasıl o resmi istediği renge boyar, dilediği şekle sokarsa Sen de öyle yaparsın. O hâlde Sen bize değil, kendi cömerdliğine ve kendi keremine nazar et. O kereme kâbiliyetimiz yoksa bile kâbiliyet ihsan buyur.

Müsteid kıl yök ise lütfuna istidâdim,
Sana güçlük mü var, Ey şöh-ı kerem mûtâdim!

مانبودیم و تقا ضامن نبود
لطف تو نا گفته ما می شنود.

Mâ nebûdîm ü teKâzâman nebûd,
Lutf-i tû nâ ğuftê-i mâ mişûnûd

«Biz yoktuk, bizim talebemiz de yoktu. Senin lutfun bizim söylemediklerimizi işitti.»

Cenâb-ı Hâk, gördüğümüz ve görmediğimiz mahlûkları türlü türlü şekillerde yaratmış; o şekilleri, kendilerinin istidâdına göre vermiştir. Bir câm-i şerif yapılırken mihrâba konulan taşlarla kapı eşiği yapılan taşlar gibi. Her iki cihetdeki taşlar da mermer olduğu hâlde bir kısmı mihrâba ve secdegâh olan mahall-i ihtirâma konulmuş, bir kısmı ise kapının önüne ve ayak altına yatırılmış. Buna sebep: Mihrâba konulanların oraya münâsebet alması eşik taşı yapılanın da ayak altına yakışması, yâni her ikisinde ayrı kâbiliyet bulunması ve kâbiliyetlerine göre kullanılmasıdır. Bu kâbiliyet, onları yontan taşcının nazar-ı san'atinde temeyyüz etmiştir. Bunun gibi, varlıkların mevcûd olmadığı ve kendilerinin talebi de bulunmadığı bir anda Allah, onların ne şekil alması lâzım geldiğini tâyin etdi, her birinin kâbiliyetine göre bir renge ve şekle sokdu

دست نی تا دست چنانند دفع
نطق نی تادم زند در ضرر و نفع

Dêst nî tâ dêst cûnbâned bîcef,
Nûtk nî tâ dem zened der Darr u nef.

«Nakşın eli yok ki müdâfaa edebilsin. Konuşmağa iktidârı yok ki zararını faydasını söylesin.»

Hazret-i Mevlânâ, mahlukların irâde-i ilâhiyye karşısındaki hâlini, nakkaş fırçası önündeki duvar nakşına, yâhud bir kadının gergefde işlediği nakşa benzetiyor.

Evet. Bir kadın gergef önünde oturur üstündeki kumaşa iğnesini batırıp çıkarır, istediği gibi nakışlar yapar. Kâh şeytan, kâh hayvan, kâh insan tasvir eder. Bâzan çemenlikler, bâzan muhârebe levhaları meydana getirir, hûlâsa arzûsu vecihle hareket eyler. Yapılan resmin ağız, dili yoktur ki ben şeytan resmi olmam. yâhud hüzün verecek muhârebe resmi yapılmam diye müdâfaada bulunabilsin, beni çirkin resmetme diye söylesin Cenâb-ı Hak da yaratırken böyle yapar. Dilediğini saîd olarak, istediğini şakî olarak vücûde getirir. (İstidâda ve lîsân-ı kâbiyyetle talebe göre tecellî mes'alesi başka) Zâten böyle yapması da kemâl-i kudretini gösterir. Nitekim bir ressam gâyet çirkin bir resim yaparsa o resim, ressamın mahâretine delil olur. O ressamın çirkin resim yapmakda da kudreti bulunduğunu anlatır. Çirkinlik ancak resme münhasır kalır. O çirkin resim olsun, seyredenlerden bâzıları olsun, niçin böyle resim yaptın? diye ressama itirâz edemeyeceği gibi, şakî yaratılmış bir mahluk için de Allâh'a böyle bir sûâl tevcih edilemez.

توز قرآن باز خوان تفسیر بیت
گفت ایزد ما رمیت از رمیت.

Tû zi Kur'an bâz Han tefsîr-i beyt,
Gûft İzid mâ rameytê iz' rameyt.

«Son beytin tefsirini Kur'andan oku ki Cenâb-ı Hak: (Vemâ rameyte iz' rameyte) buyurmuşdur.»

گر بی پرائیم تیر آن نه در ماست
ماکمان و تیر اندازش حداست.

Ger bi perrânim tir an nê zi mâst,
Mâ kemân ü tir endâzeş Hudâst.

«Eğer biz oku fırlatırsak o atış bizden değildir. Biz yay gibiyiz ki, atanı Hudâdır.»

Birinci beyt ile bir Âyet-i Kerimeye telmih ediliyor:

قُلْ نَقَّضُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ

Yâni : «Ey Bedir muharebesinde bulunan mücâhidler; muhârebe esnâsında helâk olan müşrikleri siz öldürmediniz Lâkin onları Allah katletti. Habibim; sen de müşriklere doğru bir avuç taş parçası atmıştın. Fakat atığın zaman sen atmadın; lâkin Allah attı ²¹.»

Bu âyet-i Kerime, Bedir muzafferiyeti dolayısıyla nâzil olmuştu Bedirde de müsâdeme başlamadan evvel Rasûlullah Efendimiz düşman tarafına doğru bir avuç kum ve taş parçası atmıştı da onların isâbet ettiği müşrikler sersemlemişti. İşte bu Âyetde, o taşları, hakikatde atanın, Allah olduğu beyân buyrulur.

Mâlûmdur ki Aleyhissalâtü Vesselâm Efendimizin evsâf-ı celilesinden biri de (Nebiyyüseyf) dir, ve kılıçla mel'ûs demektir. Böyle olacağı, eski kitâhların hepsinde yazılı idi. Evet. Sallallâhu Aleyhi ve Sellem Hazretleri:

جاهد الكفار والمنافقين واغظ عليهم

Yâni : «Kâfirler ve münâfıklar ile mücâhede et ve onlara karşı nezâket değil, şiddet ve huşûnet göster ²².» emr-i celili mücibince muhârebeye memûr

(21) Enfâl: 17.

(22) Tahrîm: 9.

olmuş, gerek bizzat kumanda ederek, gerek ashabdan birini tâyin eyleyerek müteaddid muhârebede bulunmuşdu. Lâkin niçin ve kimlerle harbetmişdi?

İslâm dininin düşmanı müteassıp frenklerin fikrinde ve onların eserlerini okuyan sözde münevverlerimizin mütâleasınca, Rasûl-i Ekrem güyâ, bir eline Kur'ân, diğer eline kılıcı almış; ya bu kitabı kabûl edersiniz, yâhud bu kılıçla kafanızı keserim demiş! Hiç de böyle değil; Aleyhisselâtu Efendimizin muhârebeleri Allâh'ın emirlerini yaymak için, hakiki insâniyyetin intişârı içindi. İnsanlardan bir kısmının hâkim-i mutlak, diğerlerinin kul köle olmasına mâni olmak içindi. Savaştığı bedbahtlar da, bu insânî ve rahmânî azmin önünde durmak, terakkî ve teâlîsine engel olmak isteyenlerdi. Bir caddeyi kapatmaya kalkışan dikenlerin ve çalılarının sökülmesi, pek tabîi bir şeydir. Eğer Peygamber-i Ekber Efendimiz insanlara eziyet etmek ve ülkeleri zapt etmek fikriyle harbetmiş olsaydı, Mekke fethinde halkı kayıtsız ve şartsız âzâd etmezdi. O insanlar ki, zât-i akdes-i Risâlete türlü türlü ezâ ve cefâda bulunmuşlardı. Eğer ganimet ve servet toplamak için harbe çıksaydı, Huneyn ganimetlerini taksim etmez, hattâ o ganimetin bir kısmıyla Havâzin esirleri için elbise aldırıp onları giydirdikten sonra velilerine teslim eylemezdi. Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimizin 9 muhârebesinde çatışma olmuşdu. Bunların zuhûru sebebi araştırılacak olursa hepsinin de tecâvüzü değil, tedâfüi olarak yapıldığı anlaşılır. Meselâ en meşhur bir zaferi olan Bedir muhârebesini düşünelim. Bu muhârebe Kureyş kervanını yakalamak için çıkmışken, kervanın savuşması ve Kureyş ordusunun gelip çatması üzerine vukûa gelmişti. Bundan dolayı, sathî bir nazarla bakılacak olursa, bu muhârebe, tecâvüzü gibi görülür. Lâkin biraz evveline gidelim; hicret öncesi vak'alarını göz önüne getirelim. Hazret-i Peygamberle Mekke'deki müslümanlardan çıkabilenler Medineye hicret etmiş, Mekke'de ancak dinini gizlemek sûretiyle barınabilen ehl-i islâm kalmıştı. Şu hâl, dinsizliğin dine, şirkin tevhîde, küfrün imâna galebesi gibi görüldüğü için, müşriklerin koltukları kabardı. Muvakkaten sevindiler. Lâkin sonra akılları başlarına geldi. Medîne'de bir müslüman cemiyeti toplandığını, orasının Kureyş kervanlarının yolu olduğunu, müslümanların intikam almak için bu kervanlara tecavüz edeceklerini, hattâ kuvvet peydâ ederlerse hiç de kafilâ geçirmeyeceklerini düşündüler. Binâenaleyh Arap kabilelerinden kuvvet toplayıp Madineye umûmî bir hücum yapmak ve müslümanlığı ortadan kaldırmak kararını verdiler. Bu karar medîne'de duyuldu. Aleyhisselâtu Efendimiz (Üktübû lîmen teleffeza bil'islâm) buyurup nüfus sayımı yaptırmasını emir verdi. Mevcud müslümanlar yazıldı. 1500 müslüman erkek bulunduğu anlaşıldı. Bunun üzerine Kureyş müşriklerini kuvvet toplamaktan vaz'geçirmek ve kervanlarını selâmetle götürüp getirmek endişesine düşürmek için kâfileleri kovalamaya başlandı.

İşte Kureyşî işgâl fikriyle kovalanan kervanlardan biride Ebû Süfyânın idâresinde olarak şamdan dönüyordu. Emr-i Nebevi ile bunun tâkibine çıkıldı.

Ebû Süfyân, kervanın yolunu değiştirdi ve imdâd talebiyle Mekkeye feryadçı ganimet bildi. Müslümanlar aleyhindeki kinini meydana koydu. Topladığı bin ganimet bildi. Müslümanlar aleyhindeki kinini meydana koydu. Topladığı bin kişilik bir kuvvetle ve Ebû Süfyânın «Kervan kurtuldu, dönün» diye haber göndermesine ehemmiyet vermeyerek Bedir mevkiine kadar geldi. Müslümanlarla karşılaştı. Hücum başladığı sırada Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimiz yerden bir avuç taş kırıntısı aldı, müşriklere doğru atdı. Atılan taş parçaları müşrikleri sersem etdi. Yetmiş ölü, yetmiş esir verip kaçtılar. Müslümanlardan on dördü şehid oldu. (Raziya'llâhü anhüm.)

İşte Hazret-i Pirin işâret eylediği Âyet-i Kerime bu münâsebetle nâzil olmuş, müşriklerin öldürülmesi ve taşların atılması, ashabdan ve Nebiyy-i Ekremden değil (kurb-i nevâfil) ve (kurb-i ferâiz) yoluyla Hakdan olduğu beyân buyurulmuştur.

Erbâb-ı tasavvuf diyor ki: Allâha iki türlü yaklaşıma olur. Birine (Kurb-i nevâfil) diğerine de (Kurb-i ferâiz) tâbir edilir.

Eshâb-ı Kirâm, o esnâda kurb-i nevâfil ile Hakka yaklaştıkları için Âyet-i Kerime:

(23) قُلْ قَاتِلُوهُمْ وَلَا يَسْلَكْنَا اللَّهَ فَتْلَهُمْ

buyuruldu. Katli fiili onlardan kaldırıldı, doğrudan doğruya Hakka isnâd olundu. Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz ise kurb-i ferâizle mukarreb-i ilâhî bulunduğu için:

(24) وَمَا رَبِّكَ إِلَّا ذَرَمَتْ وَلَا يَسْلَكْنَا اللَّهَ رَمَتْ

Yâni : «Habibim; atacağın vakit sen atmadın; lâkin Allah atdı.» diye atmak fi'li, Rasûl Aleyhisselâma isnâd olunduktan sonra Hakka isnâd edildi.

Hazret-i Mevlâna, bu Âyet delâletiyle kendisi gibi kurb-i ferâizde bulunan yüce kişilerin dilinden: «Biz; yay gibiyiz ki, ok atanımız Allahdır. Yâni bizden zuhûr eden söz, hareket, hâl ve fiiller bizden değildir» buyuruyor, sonra da şu derin ve mühim bahisden cebir mânâsı anlaşılmasını diye diyor ki:

(23) Enfâl: 17.

(24) Enfâl: 17.

این نه جبر این معنی حار است
ذکر جباری برای زاویست.

İn ne cebr in ma'nii cebbâriyest,
Zikr-i cebbârî berây-i zâriyest.

Bu söylenilen sözler cebr değil, Cebbâr ism-i İlâhîsinin mânâsıdır. Cebbârîğin zikri, ona tazarrû ve niyâz içindir.»

Mâlûmolduğu üzere ehl-i sünnet (cebr-i mutavassıt) ı kabûl etmiştir. Mûtezile gibi «Kul, fi'ilinin hâlıkıdır demez Cebr-i mazmûm ashâbı gibi «Kul harekât ve sekenâtında temâmiyle mecburdur» iddiasında da bulunmaz. Ancak Al-lâhın irâdesine karşı (irâde-i cüz'îyye) tasavvur eder ve insanda, vevlevki nisbi olsun bir irâde ve ihtiyâr vardır der Hazret-i Mevlânâ da cebr ile ihtiyâr'ın arasını ayırd için buyuruyor ki:

616

زاری ما شد دلیل اضطراب
خجالت ما شد دلیل اختیار.

Zârî mâ şûd delîl-i ızTırâr,
Haclet-i mâ şûd delîl-i ihtiyâr.

«Bizim ağlayıp inleyişimiz ıztırar, yâni mecbûriyet delilidir. Yaptığımız yahud yapamadığımız bir şeyden utanışımız da ihtiyar alâmetidir.»

گر بودی اختیار این شرم چیست
وین دریغ و خجالت و آزره چیست.

617

Ger nebûdî ihtiyâr in şêrm çîst,
Vin dirîğ u Haclet û ôzêrm çîst,

«Eğer insanda ihtiyar ve irâde yoksa bu sıkılma nedendir? Bu teessûf, bu hacâlet, bu hayâ neden ileri geliyor?»

زجر استادان بشاکردان جراس
خاطر از تدبیر ها کردان جراس.

Zeçr-i üstâdan be şâgirdan çirâst,
Hâtir ez tedbirhâ gerdan çirâst.

«Ustalarının çıraklarını men'etmesi, akıllarının bâzı kimselere tedbir de-ğıştirmesi nedendir?»

Yâni insan, kuvvet ve kudreti fevkinde, vüs'u tehammülû hâricinde bir şeye mübtelâ oldu mu ağlar, inler, yalvarır, yakarır. İşte şu hâl, onun o işte muztar ve mecbur olduğunu gösterir bir delildir. Fakat vüs'u dâhilindeki bir işi yapamayan kimsenin üzülop sıkılması ve utanıp kızarması kendisinde — vevlevki pek cüz'î olsun — bir irâde ve ihtiyar bulunduğuna alâmetdir. Eğer insanda irâde ve ihtiyar olmasaydı beceriksizliği neticesinde sıkılmaması ve hayıflanmaması lâzım gelirdi.

Kezâ bir üstâd, çırağını; bir muallim talebesini bâzı münâsebetsiz hallâ-ından dolayı ayıplar ve o hallerde bulunmaktan men'eder. Eğer çırakda, yahud talebede ihtiyar olmasaydı usta ve üstâdın onların hareketlerine ses çıkarmamaları kendilerini mâzûr ve mecbur görmeleri icâb ederdi.

619

گر تو گوئی غافلست از جبر او
ماه حق سپهان شده در ابر او.

Ger tû gûyi gâfilest ez cebr-i ô,
Mâh-i Hak pinhan şûdê der ebr-i ô.

«Eğer; o üstâd Allâhın cebrinden gâfildir de hakikat kameri onun vehmi bulutuyla örtülmüş ve gizlenmiştir, diyecek olursan.»

620

هست این را خوش جواب از بشنوی
بگذری از کفر و در دن بگری.

Hêst İn râ Hoş cevâb er bişnevî,
Bugzerî ez küfr ü der din bigrevî.

«Buna karşı hoş bir cevap vardır. Onu dinlersen küfürden geçer ve dîni tasdik edersin.»

حسرت و زاری که در بیمارست
وقت بیماری همه بیدارست

Hasret ü zârî ki der bimâriyest,
VaKt-i bimârî hemê bidâriyest.

«Hastalık zamânında, sıhate hasret, ve elemden inilti vardır. Bununla hastalık vakti uyanıklıktan ibârettdir.»

622

آن زمان که میشوی بیدار تو
می کنی از جرم استغفار تو.

An zaman ki mişevî bimâr tû,
Mî kûnî ez cûrm istiğfâr tû.
«Sen hasta olduğun vakit cûrmünden istiğfâr edersin.»

623

می نماید بر تو زشتی گنه
میکنی نیت که باز آییم ره.
Mî nûmâyed ber tû ziştîl gûneh,
Mikûnî niyyet ki bâz âyem bereh.

«Sana günahın çirkinliği görünür, artık yola geleyim diye niyet edersin.»

624

عهد و پیمان میکنی که بدازین
جز که طاعت نبودم کار گزین.

Ahd ü peymân mî kûnî ki ba'd ezîn,
Cûzki Tâat nebvedem kâr-i guzîn.

«Bundan sonra tâat ve ibâdetden başka bir iş yapmayım diye ahd eder
sin.»

پس یقین گشت این که بیماری ترا
می ببخشد هوش و بیداری ترا.

Pes yaKin geşt in ki bimârî tûrâ,
Mî bibaHşed hûş ü bidârî tûrâ.

«O halde yakinen mâlûmun olsun ki hastalık, sana bir ldrâk ve uyanıklık veriyor.»

626

پس بدان این اصل را ای اصله جو
هر کرا در دست او بر دست بو.

Pes bidan in âsl râ ey âsl cû,
Her kirâ der dâst ô bûr dâst bû.

«Binâenaley ey aslı arayan: Şu nükteyi bilmiş ol ki derdli olan mânâ kokusunu alır.»

627

هر که او بیدار تر بر درد تر
هر که او آگاهتر رخ زرد تر.

Her ki ô bidâr ter pûr dârd ter,
Herki ô âgâh ter ruH zârd ter.

«Her kim çok uyanıkça çok dertlidir. Her kim daha ziyâde vâkıfça yüzü daha ziyâde sararmışdır.»

Bilhassa yasak olan şeyleri irtikâb için cebrî geçinenlere cevâb olmak üzere Hazret-i Mevlânâ hastalık hâlini temsil ediyor:

Bir hasta, rahatsızlığı dolayısıyla bütün geceyi uyanık ve inleyerek geçirir ki, şu hâli ihtiyârî değil, zarûridir. Hastalık bir kaç vakit sürecektir. Sa hastanın geçirmiş olduğu isyan günleri birer birer gözünün önüne gelmeye ve nazarında pek çirkin görünmeye başlar. Onun için tevbe ve istiğfâr

ور تو می بینی که پات بسته اند
تر تو سرهنگان شه بنشته اند.

Ver tû mîbînî ki pâyet beste end,
Ber tû serhengân-ı şeh binşeste end.

«Eğer ayaklarının bağlı olduğunu, sana işkence yapmak için yanına padişahın çavuşlarının oturduğunu görüyorsan.»

پس تو سرهنگی مکن بر عاجزان
زانکه نبود طبع و خوی عاجزان.

Pes tû serhengî mekûn ber âcizan,
Zanki nebved tab' u Hûy-i âciz an.

«Âcizlere karşı çavuşluk taslamaya kalkışma ki, o hal, âcizlerin huyu ve tabiatı değildir.»

Yâni Allâh'ın cebri; elimi, ayağımı başlamış, hattâ etrâfıma muhâfızlar dikilmiş, benim için istekli harekete imkân kalmamıştır iddiasında bulunuyorsun. Eğer bu iddaların doğru olduğuna kanâat getirmişsen, bir takım âcizlere karşı kafa tutmaya, çavuşluk yapmaya kalkışma. Zira mecbur olan cebbârlık edemez, ederse mecbur değildir.

چون تو جبر او نمی بینی مگو
ور همی بینی نشان دید کو.

Çün tû cebr-i ô nemî bînî megû.
Ver hemî bînî nişân-î دید kû.

«Eğer Allâh'ın cebrini görmüyorsan, görüyorum deme. Görüyorsan gördüğünün alâmeti nerede?»

der, iyileşirsem artık ibâdet ve tâatdan başka bir hareketde bulunmayayım der. Bu cebri intibah, hastalık zoriyle olur. Demek ki; cebrin hakiki mânâsını anlayabilmek, derdli olmaya ve. «Yâr, boynuma bir ip taktı, Gönülün istediği tarafa çekip götürüyor» sözünü bihakkın hissetmeye mütevakkıf imiş. Yoksa sıhhat zamânında ihtiyârî olarak kimse inlemediği gibi; günahlardan ne-dâmet, tâat ve ibâdetle niyyet de ihtiyârımızla çoğumuzun hatırına gelmez. Eğu: herkes mecbûr olsaydı herkesin de aynı halde bulunması lâzım gelirdi. Hakikat yolundaki ırfan, derdin derecesiyle mütenâsıbdır. Aleyhissalât Efen-dimiz:

«Hiç bir peygambere bana olduğu kadar eziyet edilmedi» buyurmuştur. Evet. Peygamber-i Ekberimiz, en çok dârd ve meşakkat çektiği için en bu-vak ırfan sâhibi olmuştur. Kezâ o yolda en çok korku çeken, Allâh'a en fazla mârifet hâsıl eyleyendir. Nitekim bir Hâdis-i Şanlı:

«Allâh'ı en ziyâde bileniniz benim, ve Allahdan en çok korkanınız da yine benim» buyurulmuştur.

گر ز جبرش آگهی زاریت کو
بیش زنجیر جباریت کو.

Ger zi cebreş âgehi zârit kû,
Biniş-i zincir-i cebbârit kû.

«Eğer Allâh'ın cebrine vâkıf isen enin ve tezarru'un hanı? Cebbâriyyet zincirini görüşün nerede?»

بسته در زنجیر چون شادی کند
کی اسیر جبر آزادی کند.

Beste der zincir çün şâdî küned,
Key esir-i hâbs âzâdî küned.

«Zincirde bağlı olan nasıl sevinir, habs esiri olan nasıl âzâde olabilir?»

Yâni ey gâfil cebri; mâdem ki Allâh'ın cebbâr olduğuna, kendinin de onun irâdesine karşı mecbûr olduğuna vâkıfsın; bu mecbûriyyetin, ayağına ta-kılmış bir pranga olduğunu iddia ediyorsun, nasıl mes'ud ve münşerih olabi-liyorsun? Habse atılmış, ayakların zincir takılmış bir adam hürcesine yaşaya-bilir mi?

در هر آن کاری که میلست بدان
قدرت خود را همی بینی عیان.

Der heran kârî ki meylestet bedan,
Kudret-i Hodrâ hemî bînî ayan.

«Meylin olan her işde kendi kudretini ayan beyan görüyorsun.»

در هر آن کاری که میل نیست و خواست
اندران جبر شوی کین از خداست.

Der heran kârî ki meylet nîst ü Hâst,
Enderan cebrişevî kîn ez Hudâst.

Meylin ve isteğin olmayan işlerde de, bu Allâhdandır diyerek, cebri oluyorsun.»

Böyle bir mecbûriyyet olamaz. Kimlerin hangi işde mecbur olduğunu bilmek istiyorsan öğren ki:

انبیا در کار دنیا جبریند
کافران در کار عقی جبریند.

Enbiyâ der kâr-i dünyâ cebriyend,
Kâfiran der kâr-i ukbâ cebriyend.

«Peygamberler dünyâ işinde, kâfirler de âhiret işinde cebrîdirler.»

انبیا را کار عقی اختیار
جاهلان را کار دنیا اختیار.

Enbiyâ râ kâr-i ukbâ ihtiyâr,
Câhılan râ kâr-i dünyâ ihtiyâr.

«Bil'akis peygamberler âhiret işini, câhiller de dünyâ işini ihtiyâr etmişlerdir.»

Bunun için, peygamberler ile vârisleri olan velilerin dünyâdaki halleri cebri, âhirete olan meyilleri ihtiyâridir. Kâfirlerin ve câhillerin ise dünyâyâ meyilleri ihtiyârî, âhirete karşı nefretleri cebrîdir.

زانکه هر مرغی بسوی جنس خویش
می برد او در پس و جان پیش پیش.

Zanki her mürğî besûy-i cins-i Hiş.
Mi pered ô der pes û can piş piş.

«Çünkü her kuş kendi cinsine doğru ve onun arkasından uçar. Bunun gibi can da ileri ileri uçar.»

کافران چون جنس سجن آمدند
سجن دنیا را خوش آیین آمدند.

Kâfiran çün cins-i siccîn âmedênd,
Sicn-i dünyâ râ Hoş âyîn âmedênd.

Kâfirler, siccîn cinsinden oldukları için dünyâ sicninden, yâni zindanından hoşlandılar, ve ona yaklaştılar.»

انبیا چون جنس علین بدند
سوی علین بجان و دل شدند.

Enbiyâ çün cins-i iliyî'n bûdend,
Sûy-i iliyî'n becân ü dil şûdend.

«Peygamberler ise iliyî'n cinsinden oldukları için can ve gönül iliyî'line gitdiler.»

Sûre-i Muttaffifindeki şu Âyetlere işâret ediliyor:

إِنْ كُنَّا بِالْفَخْرِ لَوْ سَجَّيْنَا

Yâni : «Fâcirlerin amel defteri siccîn denilen yerdedir. Kezâ ebrârın, iyi amel sâhiblerinin defteri de ılliyyîn denilen yerdedir²⁵.»

(Siccîn) ve (ılliyyîn) hakkında muhtelif rivâyetler vardır. Siccînin cehen-nem altında, ılliyyînin de (sidretülmüntehâ) da, yâhud arş-ı âlâda birer ma-kam olduğu söylenilmiştir.

Hülâsası : Siccîn günah sâhiblerinin; ılliyyîn de, sevap erbâbının amel defterlerinin muhâfaza edildiği yerlerdir ki, biri süflî bir yer, diğeri ulvî bir makamdır. Siccîne mensûb olan kâfir ve fâcirler dünyâ zindanı hoş gelir. Dün-yâya siccîn yâni zindan tâbir edilmesi, bir Hadîs-i Şerîfe vâki olmuştur. Sic-cîn, nasıl içerdekileri dışarı çıkmakdan men ederse, şu âlem-i tabiat da, dâ-hılındaki insanların çoğunu tabiat hâricine çıkmakdan ve mâneviyat âlemlerine yükselmekten alıkor. Fakat kâfirler zâten siccîn nisbetli ve süflî tabiatlı ol-dukları için, onlara bu dünyâ zindanı hoş gelir.

Ebrar ve sâlihler ise esâsen ılliyyîne mensubdurlar. Mânen ve rûhen ulvî meşreblidirler. Onların burada bulunuşu ihtiyârî değil, mecbûridir. O münâ sebetle vücûdleriyle burada bulunsalar bile, rûhen ulvî âlemlerde dolaşırlar.

640

این سخن پایان ندادد لیک ما
باز گوسیم آن تمام قصه را.

İn sūHan pāyan nedâred lik mâ,
Bâz gūyim an temâm-i kışsa râ.

«Bu sözün sonu gelmez. Onun için biz, hikâyemizin kalanına devâm ede-
lim.»

★

(25) Mutaaffifin: 7.

«VEZİRİN HALVETİ BOZMAK DAN VE HALVETDEN ÇIKMAK DAN
MÜRİDLERE ÜMİD KESTİRMESİ»

641

آن وزیر از اندرون آواز داد
کای مریدان از من این معلوم باد.

An vezîr ez enderûn âvâz dâd,
K'ey mürîdan ez menin ma'lûm bâd.

«O vezîr halvethâne dâhilinden seslendi ki: Ey mürîdler; mâlûmunuz
olsun.»

642

که مرا عیسی چنین ینام کرد
کز همه یاران و خویشان باش فرد

Ki merâ İsâ çünin peygâm kerd,
Kez hemê yârân ü Hişan bâş ferd.

«İsâ bana bütün dost ve akrabâdan münferid ol diye haber gönderdi.»

643

روی در دیوار کن تنهائین
وز وجود خویش هم خلوت گرین.

Rûy der divâr kün tenhâ nişîn,
Vez vücûd-i Hiş hem Halvet güzîn.

«Yüzünü duvara çevir ve yalnız otur. Hattâ kendi varlığından halvet ve
inzivâ et dedi.»

Vezîrin bu sözlerinin yanlışlığı, maksad-ı mahsûsla, yâni iğfâl ve idlâl
fikriyle söylenilmiş olmasındadır.

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا حُبَبْتُمْ

Yâni : «Sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe birr ü hayra kat'iyen nâil

olamazsınız ²⁶.» Nazm-ı Celîlî mücibince insanın, mâşûk u ezeliye vasıl olabilmesi için sevdiği şeyinden ve herkesden fedâkârılık etmesi, hattâ kendi nefsinden geçmesi gerektir.

644

بعد ازین دستوری گفتار نیست
بعد ازین با گفت و گویم کار نیست.

Ba'dezin destûrî güftâr nîst,
Ba'dezin bâ güft ü gûyem kâr nîst.

«Bundan sonra konuşmaya ruhsat yoktur. Artık benim sözle işimgucüm kalmamıştır.»

645

الوداع ای دوستان من مردهام
رخت بر چارم فلک بر بردهام.

Elvedâ' ey döstân men mürdeem,
Râht ber çârûm felek ber bürdeem.

«Dostlar; Allâha ısmariydık. Ben ölmüşüm ve dördüncü kat feleğe intikâl etmişim.»

646

تا بزیر چرخ ناری چون حطب
من نه سوزم در عنا و در عطب.

Tâ bezir-i çêrH nârî çün hatab,
Men ne sûzem der anâ vü der atab.

«Bu intikâlîm, felek-i nârî altında meşakkat çekmemek ve odun gibi yanıp mahvolmamak içindir.»

647

پهلوی عیسی نشینم بعد ازین
بر فراز آسمان چارمین.

Pehlu-yi İsâ nişinem ba'de zîn,
Ber ferâz-i âsmân-i çârûmîn.

«Artık dördüncü kat semâda İsânın yanında oturacağım.»

(26) Al-i Imrân: 92.

Vezirin artık dördüncü kat göğe intikâl ediyorum demesi, Hazret-i Rûhul-lâh'ın orada bulunduğu dâir meşhûr bir rivâyete göredir. Gûyâ Hazret-i İsâ, semâya ref'olunduğunda dördüncü katda alıkonulmuş. Vezirin «Artık İsâ'nın yanında oturacağım» demesi, hristiyanların akidesine göredir. Çünkü Mesih'in gök yüzünde olduğu ve Allâh'ın sağ tarafında oturduğu, hristiyanlık akidesindendir. Binâenaleyh oraya çıkmak ve sağ tarafa sıralanmak, hristiyanlarca matlûb bir saâdetdir.

«VEZİRİN, HER EMİRİ AYRI AYRI VELİAHD YAPMASI»

648

وانگهانی آن امیران را بخواند
يك يك تنها بهر يك حرف راند

Vangehânî an emiran râ biHand,
Yek beyek tenhâ beher yek harf rand.

«Sonra hristiyan beylerini çağırdı. Tenhâca her biriyle görüşüp konuştu.»

649

گفت هر يك را بدین عیسوی
نائب حق و خلیفه من توی.

Gûft her yek râ bedîn-i İsevî,
Nâib-i Hakk ü Halîfê men tûl.

«Her birine dedi ki: İsâ dininde Hakkın vekîli ve benim halifem sensin.»

650

وان امیران دگر اتباع تو
کرد عیسی جمله را اشباع تو.

Van emirân-i diğêr etbâ-ı tû,
Kêrd İsâ cûmle râ eşyâ-i tû.

«Öbür beyler, senin tebean olacaktır. İsâ, hepsini senin tâbilerin kılmıştır.»

هر امیری کو کند گردن بگیر
یا بکش یا خود همی دارش اسیر.

Her miri kû keşed gerden bigîr,
Yâ büküş yâHod hemi dâreş esîr.

«Serkeşlik edecek beyi yakala, Ya öldür, yâhud esir et.»

لیک تا من زنده ام این را مگو
تا خیرم این ریاست را محو.

Lîk tâmen zindeem in râ megû,
Tâ nemîrem in rîyâset râ mecû.

«Lâkin ben sağ oldukça şu vasiyeti kimseye söyleme. Ben ölmedikçe de rîyâset ve niyâbet talebine kalkışma.»

اینک این طومار و احکام مسیح
یک بیک بر خوان تو بر امت فصیح.

İnek in tômâr u ahkâm-î Mesîh,
Yek beyek berHan tû ber ümmet fasîh.

«İşte bu tomarı ve din-i İsa hükümlerini ümmete karşı birer birer ve fe-sâhatle oku.»

هر امیر را چنین گفت او جدا
نیست نائب جز تو در دین خدا.

Her emiri râ çünin güft ô cüdâ,
Nîst nâib cüz tû der dîn-i Hudâ.

«Beylerden her birine ayrı ayrı olarak Hak dininde senden başka vekil yoktur dedi.»

هر یکی را کرد و یک یک عزیز
هر چه آرا گفت اینرا گمت نیز.

Her yekî râ kêrd ô yek yek azîz,
Her çi anrâ güft inrâ güft nîz.

«Her birini birer birer tâziz ve takdis etdi, ona söylediğini aynen buna da söyledi.»

هر یکی را او یکی طومار داد
هر یکی ضد گر بود المراد.

Her yekî râ ô yekî tômâr dâd,
Her yekî zıdd-î diğêr bûd elmûrâd.

«Her birine birer tomar verdi ki murad ve mazmunları birbirine zıd idi.»

متن آن طومار ها بد مختلف
همچو شکل حرفها یا تا الف.

Metn-i an tômâr hâ bûd muhtelif,
Hemçû şekl-i harfhâ yâ tâ elif.

«Elifden (ye) ye kadar olan harflerin şekli nasıl muhtelif ise, o tomarların metni de öylece birbirine aykırı idi.»

حکم این طومار ضد حکم آن
پیش آن کردیم این ضد را بیان.

Hûkm-i in tômâr zıdd-ı hûkm-i an,
Pîş-i an kerdîm in zıd râ beyân.

«Bu tomarın hükmü, diğerinin zıddı idi. Nitekim bu tezâdı evvelce beyân et-mişdik.»

Temâmiyle mutâbık olmamak üzere hikâyemizdeki Yahûdî vezir ile hıristiyan azizlerinden ve İsevîlik nâşirlerinden (Pavlos) yâni (Sent Pol) arasında bir benzerlik vardır. Pavlos, Milâdın ikinci senesinde Tarsusda doğmuş bir Yahûdî çocuğudur. Asıl adı (Saul) dur. Kudüsde okumuş, önceleri yahûdilikte fevkal'âde taassup göstermiş, sonra gûyâ Hazret-i İsnân kendisine görünmesiyle hıristiyan olmuş ve nasrâniyyeti neşre çalışmış, Roma kumandanlarından (Serciyûs Pavios)u hıristiyan yapması üzerine onun adını takınmış: Kıbrısta, Anadolu'da, Yunanistanda dolaşarak din neşrine gayret etmiş, Filistin'de iki sene hapsedildikten sonra Romaya gönderilip orada berât etmiştir. Romada epeyce kimseyi hıristiyanlığa sokmuş, lâkin Kayser (Neron)a aksi cevaplar verdiği için — rivâyete göre — havâriyyûn re'si (Sen Piyer) ile birlikte Romada ve Milâdın 66 ncı târihinde öldürülmüş, kemikleri Romadaki Sen Piyer kilisesine gömülmüştür.

Pavlos'un yazdığı risâle şeklindeki mektuplar, İncil tercümelerinin sonunda basılmışlar. Hepsî 12 dânedir. Hazret-i Mevlânâ da o yahûdî vezirin o kadar tomar yazdığını, sonra onların (elif ye) harfleri kadar bir birine benzemez olduğunu beyân etmişti.

Yalnız burada bir fark görünür ki, Yahûdî vezirin kendini öldürmüş Pavlosun ise — rivâyete nazaran çünkü, şüphelidir — Romada idâm edilmiş olmasıdır. Bunun için de, Mevlânâ'nın maksadının, târih yazmak değil, kıssa arasında hisse vermek olduğu söylenilmişti.

Okunan beyitlerde işâret olunan mânâlara gelince: Evvelâ bir şeyhin halife ittihâz edeceği kimseye bunu gizlice bilairmesine imâ vardır. Nitekim tekkelerde yapılan tâc giydirmе merâsiminde şeyh ile halife bir örtü altına alınıp sırr-ı hilâfet orada tevdi olunurdu; hattâ yalnız hilâfet değil, biat verme esnâsında da böyle yapılırdı.

İkincisi: Şeyhin hayâtında halifenin irşâda kalkışmaması edeb muktezâsıdır. Meğer ki şeyhi izin vermiş, yâhud irşâd için başka bir memlekete göndermiş olsun. Hazret-i Mevlânâ, (Hüsâmüddin Çelebi) yi irşâda mezûn kıldığı cihetle, daha Hazret-i Pirin hayâtında ihvânın terbiyesi ile meşgûl olurdu. Hüsâmüddin Çelebi, Hazret-i Mevlânâ'nın makâmına geçince bu vazîfeyi Mevlânâ'nın büyük oğlu (Sultan Veled) ifâ ederdi. Bundan dolayı Konyadaki Mevlânâ tekkesinde şeyh olan Çelebi Efendiden başka bir de (Tarikatci Dede) vardı. Diğer tarikatlerde ve bazı âsitâne, yâni büyük tekkelerde bu vazife ile mükellef olan zâte (piş kadem) yâhud (ser tarîk) ederlerdi.

بعد از آن چل روز دیگر در بېست
خو یشتن کشت از وجود خود برست.

Ba'de zan çil rûz diğеr der bibest,
Hiştен küşt ez vücûd-ı Hod birest.

«Ondan sonra kırk gün kapısını kapadı, kendisini öldürüp varlığından kurtuldu.»

Vezir, hıristiyan beyleriyle görüşüp ayrı ayrı hepsini irşâd için veliahd tâyin ettikten sonra, kırk gün halvethânesinin kapısını açmadı. Nihâyet intihâr etmek sûretiyle hem kendini, hem başkalarını vücûd-ü habîsinden kurtardı.

Ne kendi eyledi rahât, ne halka verdi huzûr,
Yıkıldı gitti cihandan, dayansın ehl-i kubûr!

Hasedcilerin binnetice hem hâlik, hem mühlik olacağı söylenilmişti. Hazret-i Mevlânâ'nın da söyleceği vechile hased, kötü huyların en kötülerindendir. Maâzallah, ona mübtelâ olanları, hased etdiklerini öldürmeye muvafak olamayınca yeisden ölmeye sevkeder.

Hased-perverlerin hâli yamandır.
Ki yoktur bir belâ bedter hasedden.
Sarılmış nefse mûz'ic bir yilandır,
Ki çıkmaz çıkmayınca can cesedden.

(Kelile ve Dimme) kitâbının fârisi tercümesi olan (Envâr-ı Süheyli) de bir hikâyeye vardır. Adamın biri, hasmının elindeki nîmetin zevâline çâre bulamayınca:

«— Beni öldür de falanın evine bırak. Sen de âzâd ol...!» diye kölesine tenbih etmiş. Düşmanını kâtil göstermek için ölümü göze almış.

Gerek o hikâyedeki adamın, gerek bahsimizin mevzûunu teşkil eden Yahûdî vezirin hâli, mübâlâğalı gibi görünür. Fakat insanların ahvâline biraz dikkat edilirse bunların yüzlerce emsaline tesâdüf olunabilir.

چونکه خلق از مرگت او آگاه شد
بر سر گورش فیا متکده شد.

Çünkü Halk ez merg-i ô âgâh şüd,
Ber ser-i gûreş kıyâmetgâh şüd.

«Halk, vezirin öldüğünü haber alınca, mezarının başı mahşere döndü.»

خلق چندان جمع شد بر گور او
موکنان جامه دران در شور او.

661

Halk çendan cem' şüd ber gûr-i ô,
Mû kenan câmê deran der şûr-i ô.

«Halk; saçını, sakalını yolarak ve elbisesini yırtarak onun mâtemine o kadar toplandı ki.»

662

کان عدد را هم خدا داند شمرد
از عرب وز ترک و از رومی و کرد.

Kân aded râ hem Hudâ dâned şümûrd,
Ez arab vez Türk ü ez rûmî vü kürd.

«Arabdan, Türkten, Rumdan ve Kürdden mürekkebi olan o kalabalığın sayısını ancak Allah biliyordu.»

663

خاندان او کرد و سرهای خویش
در دوا دیدند درمانهای خویش.

Hâk-i ô kerdênd ber serhây-i Hîş,
Derd-i ô dîdênt dermanhây-i Hîş.

«Onun mezarının toprağını başlarına saçtılar. Onun dardını kendileri için derman saydılar.»

آن خلایق بر سر گورش می
کرده خونرا از دو چشم خود رمی.

An Halâyık ber ser-i gûreş mehi,
Kerde Hunrâ ez dü çeşm-i Hod rehi.

«O kimseler, vezirin kabri başında bir ay oturup mâtem etdiler ve gözlemlerinden kanlı yaşlar akıtdılar.»

«VELİAHD HANGİNİZSİNİZ? DİYE HİRİSTİYANLARIN BEYLERDEN SORMASI»

665

بعد ماهی خلق گفتند ای میهان
از امیران کیست بر جایش نشان.

Ba'd-i mâhi Halk güftend ey mihan,
Ez emiran kîst bercâyeş nişan.

«Bir ay sonra halk dedi ki: Ey büyükler, beylerden vezirin yerine geçecek kimdir?»

666

تا بجای او شناسیمش امیم
دست و دامن را بدست او دهیم.

Tâ becây-i ô şinâsimeş emim,
Dest ü dâmen râ bedest-i ô dihim.

«Ki o vezirin makamında imam ve muktedâ tanıyalım; ve elimizi, eteğimizi onun eline teslim edelim.»

چونکه شد خورشیدمارا کرد داغ
چاره نبود بر مقامش جز چراغ.

Cünkü şüd Hurşîd mârâ kêrd dâğ,
Çâre nebved ber meKâmeş cûz çerâğ.

«Güneş batub da gurûbu yüreğimize dağ açınca, onun yerine kandilden başka çâre yoktur.»

668

چونکه شد از پیش دیده وصل یار
نائبی باید ازو مان یاد گار.

Cünkü şüd ez pîş-i dîde vasi-ı yâr,
Nâibi bâyed ezö man yâd-i gâr.

«Yârın visâli göz önünden kaybolunca, onun nâibi olmak üzere bize bir yâdigâr lâzımdır.

669

چونکه گل بگذشت و گلشن شد خراب
بوی گل را از که جویم ار گلاب.

Cünkü gül bûgzeşt ü gülşen şüd Harâb,
Bûy-i gülrâ ezki cûyim ez gülâb.

«Gül mevsimi geçip de gülîstan harâb olunca, gül kokusunu nereden kokılabılırız?: gül suyundan.»

Yahûdi vezîrin müridleri, muktedâlarının ölümünden sonra birini onun yerine geçirmek istediler. Ölüyü güneşe, vuslata ve güle benzetdiler. Güneş battıktan sonra kandil yakılmak, firkat zamânı vuslatı hatırlamak için yâdigârâ bakılmak, gül mevsimi geçince onun kokusunu gül suyundan koklamak lâzım geldiğini söylediler. Binâenaleyh ey beyler; hanginiz vezîrin nâibi iseniz yerine geçsin. Ona nisbetle kandil, yâdigâr ve gül suyu gibi olsun dediler.

Hazret-i Mevlânâ burada ve bu münâsebetle bir nükteyi anlatmak ve halife, yerine geçtiğinin aynıdır, meselesini izah etmek için buyuruyor ki:

چون خدا اندر نیاید در عیان
نائب حقند این پیغمبران.

Cün Hudâ ender neyâyed der ayân,
Nâib-i HaKKênd in peygamberân.

«Cenâb-ı Hak, his gözüyle görülemediği için bu peygamberler, onun nâibleridir.»

Peygamberler; Allâh'ın emirlerini, yasaklarını kullara tebliğ eder. Bu cihetle kendileri Hakkın nâibleri, yâni vekilleridir. Şu niyâbet de Zât-i Ecclü âlânın his gözüyle görülemeyişinden ileri gelmiştir.

671

نی غلط گفتم که نائب یا منوب
گر دو پنداری قیج آید نه خوب.

Nî ğlatı gûftem ki nâib yâ menûb,
Ger dū pindâri kabîh âyed ne Hûb.

«Hayırlı. yanlış söyledim ki, nâib ile men'ûbu, yâni vekil ile müvekkil iki sanırsan hoş bir şey olmaz.»

Mâlûmdur ki, biri diğeri tarafından «Şu iş yapmak için vekilim ol» diye tevkil edilir. O vekil, o işin görülüp yürütülmesinde tam bir salâhiyetli hâiz olur. Binâenaleyh müvekkil kadar salâhiyetli demektir. Bunun gibi, vekâlet-i Rabbâniyyeyi hâiz olarak gelen peygamberler de böyledir. Onların emirleri ilâhî emirlerin, yasakları da Rabbânî yasakların aynıdır. Bundan dolayı, vekil ile müvekkil ayrı zannetmek, onların emir ve yasaklarını başka başka vehmeylemek hoş değil, nâhoş bir şeydir. Nitekim Kur'ânımızda:

مَنْ يَطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ اطَاعَ اللَّهَ

Yâni : «Peygambere itâat eden Allâha itâat etmiş olur²⁷.» buyuruluyor.

(27) Nisâ : 80

نور هر دو چشم توان فرق کرد
چونکه در نورش نظر انداخت مرد.

Nûr-i her dû çêşm netvan târk kerd,
Çûnki der nûreş nazar endâht merd.

«Bir adam gözün nûruna bakınca iki gözdeki nûru ayırd edemez.»

Yâni bir insanın iki gözü vardır; lâkin bu iki göz, şaşılık ve sâir hastalıklardan sâlim oldukça, ikisindeki bakış nûru birdir. Bir şeye bakılınca biri başka, öbürü başka görmez. Demek ki göz iki olduğu hâlde görüş birdir. Bunun gibi nâib ile men'ûb, yâhud vekil ile müvekkil dıştan iki, fakat hakikatde birdir.

نی دو باشد تا تویی صورتپرست
پیش او یک گشت گر صورت پرست.

Nî dû bâşed tâ tûyi sûretperest,
Pîş-i ô yek gêşt ger sûret bîrest.

«Hayırlı. öyle değil. Sen sûretperest kaldıkça nâib ile men'ûb vekil ile müvekkil ikidir. Sûretten kurtulan kimse için ise bir olmuştur.»

Hazret-i Mevlânâ, evvelki beyitte nâib ile men'ûbu iki saymanın ayıp olduğunu söylemişti. Fakat yanlış anlaşılacak, yâni vekil ile müvekkil bir imiş vehmine düşülmek için ifâdesinden rücû ediyor. Ey dışı gören sen sûretperest kaldıkça, dış hâle bakıp aldandıkça, senin için nâib ile men'ûb ayrı ayrıdır. Bekçi başkadır, hükümet başkadır. Lâkin sûret kaydından kurtulan, meselâ bekçinin davul çalması ve bağırmasının hükümetin emriyle olduğunu bilen kimse nazarında böyle değildir. Onun için nâib ve men'ûb birdir. Dâveti itibâriyle bekçinin hükümetten farkı olmadığı gibi.

چون بصورت بنگری چشمت دواست
تو بنورش در نگرکان یکتو است.

Çûn besûret bingerî çêşmet dû est,
Tû binûreş der nigerkân yektû est.

«Zâhîren bakarsan, senin gözün ikidir. Fakat sen onlardaki bakış nûruna bak ki birdir.»

«LÂ NÜFERRİKU BEYNE EHADİN MİN RUSÜLİHİ, ÂYET-İ
KERİMESİNİN BEYÂNİ»

Sûre-i Bakaranın sonunda:

أَمَّا الرَّسُولُ فَمَا نَزَلَ
إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلُّهُمْ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا تَفْزِقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا
وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ

diye başlayan iki âyet-i Kerîmeye işâret ediliyor. Bu Âyetlerin üst tarafında da şu âyet-i Celîle vardır:

(28) Bekara : 285

لِلّٰهِ مَا فِى
السَّمٰوٰتِ وَمَا فِى الْاَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوْا مَا فِى اَنْفُسِكُمْ
اَوْ تُخْفُوْهُ يُخٰبِكُمْ بِهٖ اللّٰهُ فَيُفْزِلُنَّ يَشَآءُ وَيُعَذِّبُ
مَنْ يَشَآءُ وَاللّٰهُ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ

Yâni: Göklerde ve yerde olan her şey Allâhındır. Kalbinizde sakladığınızı izhar etseniz de, gizleseniz de Allah ondan dolayı sizi muhâsebeye çekecektir. Sonra da dilediğini mağrîfet, istediğine gazab edecektir. Cenâb-ı Hak her şeye kâdirdir ²⁹.

Mütessirlerden bâzıları, bu âyetin ihbâr cümlesinden olduğunu, insanın zâhiri ve bâtını fikir ve amellerinden muhâsebe olunacağını açıkladığını söylemiş «Nesh hükümlere mütearrız olur, haberlere mütearrız olmaz» şeklindeki üsul kaidesini söylemişlerdir. Bâzıları ise yine bu âyetin: (Lâ yükellifullâhü) Ayetile neshedildiğini ifâde etmiş, (Âmenerrasûlû) nün nüzûlüne sebep olmak üzere şunu göstermişdir: (ve in tûbdü...) ihbâr-ı ilâhisi üzerine ashâbın ileri gelenlerinden bâzıları, huzûr-ı Nebvîye gittiler:

— Yâ Rasûlallah, tâkat getiremeyeceğimiz bir amel ile mükellef kıldık, dediler. Aleyhissalât Efendimiz «Hangi amel?» diye sordu.

— Bâzan bizde isyân hâtırası oluyor. Onu kötü görüyoruz. Kuvveden fi'le getirmiyoruz. Eğer bundan dolayı da muhâsebe edilsek, hâlimiz nice olur? Kimse, bu yükün altından kalkamaz, dediler.

Hazret-i Peygamber (S.A.V.) «Siz de Benî İsrâîlin dedikleri gibi (Semi'nâ ve asaynâ) yâni «İşitdik ve isyân ettik» demek mi istiyorsunuz? (Semi'nâ ve eta'nâ) yâni «İşitdik ve itâat ettik» deyin, buyurdu. (Âmenerrasûlû) yâni «Allâhın sözünü işitdik ve itâat ettik» dediler. Cenâb-ı Hak da onların bu teslimiyetine mükâfat olarak şu iki Âyeti inzâl eyledi:

(29) Bekara : 284

اَمَرَ الرَّسُوْلُ بِمَا اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ
وَالْمُؤْمِنُوْنَ كُلُّهُمْ بِاللّٰهِ وَمَلٰئِكَتِهِ وَكِتٰبِهِ
وَرُسُلِهِ لَا يَفْرِقُوْنَ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ

Yâni : «Rasûl-i Ekrem; Rabbinden kendisine inzâl kılınan emir ve hükümlere imân etdi. Ona tâbi olarak mü'minler de imân etdiler. Hepsi, yâni peygamber de, ümmet de Allâha, meleklerine, kitaplarına ve peygamberlerine imân etdiler. Allâhın peygamberlerinden hiç birini tefrik etmeyiniz demekle beraber işitdik ve itâat ettik. Rabbimiz; Senden mağfîret dileriz. Dönüşümüz Senin tarafındadır, dediler.

«Allah bir nefsi, vüs'ü tehammülünden fazla mükellef kılmaz. O nefsin iyilik kazancı lehine, kötülük kazancı aleyhinedir. ⁽³⁰⁾»

İşte Hazret-i Pirin telmih buyurduğu bu Âyet-i Kerîmedir, ve orada mü'minler dillinden hikâye buyurulan (Lâ nūferriku...) tasdikidir. Evet. Peygamberlerin peygamber olmaları, Allah tarafından ilâhî hükümleri tebliğe memûr bu lunmaları dolayısıyla araları ayırd edilmez. Çünkü Hazret-i Âdemden Methar-ı Âlem Aleyhimüsselâma kadar gelen her peygamber, ümmetine Allâhın varlığını ve birliğini tâlim etmiştir. Sâhib-i Kitab ve şeriat olan Hazret-i Mûsâ. Benî İsrâîle tevhid-i ilâhiyi öğrettiği gibi, onun halifesi olup kitab ve müstakıl bir şeriat sâhibi olmayan Yûsâ da aynı tâlimâtı vermişti. Bu itibarla, farkları bulunmayan peygamberlerin Allah katındaki dereceleri ise farklıdır.

مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللّٰهُ

وَرَفَعَ بَعْضُهُمْ دَرَجٰتٍ

Yâni «Peygamberler içinden Hazret-i Mûsâya Cenâb-ı Hak kelâm ile iltifât buyurmuş, bâzılarının derece ve mertebelerini yükseltmiştir ³¹.»

Sûre-i Bekara'nın son âyetleri olan (Âmenerrasûlû) ve (Lâ yükellifullâhü...) Âyetlerinin faziletleri hakkında bâzı hadisler vardır. Rasûl-i Ekrem

(30) Bekara : 285

(31) Bekara : 253

Salâllâhü Aleyhi ve Sallemi Hazretleri: «Sûre-i Bakara'nın sonu, bana Mirac gecesi, Arşın altındaki bir hazineden çıkarılıp verildi ki, benden evvel hiç bir peygambere verilmemişti. Onları yatsıdan sonra okumak, okuyan kimse için gece kalkıp ibâdet etmek yerine geçer» buyurmuştur.

Hazret-i Mevlânâ, peygamberlerin cismen çok, ve mânen bir olduklarını temsil için diyor ki:

675

ده چراغ ار حاضر آرید در مکان
هر یکی باشد بصورت ضد آن.

Deh çerâğ er hâzır ârîd der mekân,
Her yekî bâşed besûret zıdd-ı an.

«Bir yere şekil ve sûret itibâriyle ayrı ayrı on kandil getirseniz.»

676

فرق نتوان کرد نور هر یکی
چون بنورش روی آری بی شکی.

FârK netvan kêrd nûr-ı her yekî,
Çûn benûreş rûy ârî bî şekî.

«Fakat onların nûruna bakıp dikkat edersen, şüphe yok ki hiç birinin aydınlığını tefrik edemezsin.»

677

گر تو صد سیب و صد آبی بشمری
صد نمائد يك شود چون بشری.

Ger tû sad sib û sad âbî bûşmûrî,
Sad nemâned yek şevad çûn bûşşûrî.

«Eğer sen yüz dâne elma ve yüz dâne ayvayı sayıp da rendeliyecek ve sıkacak olursan, yüz kalmaz bir olur.»

Evet. Bir yerde yakılan on dâne kandil; ufak, büyük, renkli, renksiz olmak itibâriyle biri birinden farklıdır. Lâkin onların aydınlığı birdir. Kezâ yüzer dâne

elma ve ayva; hacim, renk, koku ve lezzet itibâriyle birbirinin aynı değildir. Fakat onlar, suları alınmak için rendelenip sıkılıncaya kadar kaybolur, ortada bir su kalır. Bunun gibi peygamberler de sûret itibâriyle müteaddid ve muhtelifdir. Kur'an-ı Kerîmde, yirmi sekizinin ismi zikr edilmiş, onlardan birkaçının Nebî yâhud velî olduğunda ihtilâf olunmuştur. Halbuki peygamberlerin 124000, veya 224000 olduğuna, bunlardan 313 yâhud 314 zâtın nebiyy-i mürsel bulunduğuna dâir Hadîsi- Şerîf rivâyet ediliyor. Gerçi bu aded, birdenbire mübâlâğalı gelir. Fakat dünyânın eksiliğiyle genişliği, hele Benî İsrâile gönderilen peygamberlerin çokluğu hatırlanınca, mübâlâğa vehmine mahal kalmaz.

Bizce ve bütün ehl-i kitabca mâlûm olan peygamberlerin hepsi de Asya kıtasında tebliğ-i ahkâm etmişlerdir. Dünyâ Asyadan ibâret değildir. Sonra Cenâb-ı Hak:

وان من امة الا خلا فيها نذير

Yânî: «Kendisine peygamber gönderilmemiş hiç bir ümmet yoktur.» buyuruyor. Kur'an-ı Kerîmde bu peygamberlerden bahsolunmamıştır. Çünkü tekrar tekrar söylenildiği üzere Kur'an târîh kitabı değildir. İşte sayıları ve isimleri temâmiyle mazbût olmayan bu zevât-i kiram da ümmetlerinin fikirlerini aydınlatmak husûsunda kandil gibidirler. Kandillerin şekli muhtelif, fakat aydınlıkları bir olduğu gibi, bunlar da sûretâ müteaddid, lâkin mânen müttehidir.

678

اتحاد يار باياران خوشست
باي معنى غير صورت سر کشت.

İttihâd'ı yâr bâ yâran Hoşest,
Pây-i ma'nâ gir sûret serkeşest.

«Yârin, yârân ile müttehid olması hoştur. Sen de mânâ ayağından yakala ki sûret serkeşdir.»

Sûret: serkeşdir, âsidir, rakik nükte lere boyun eğmez. Ona ittiba' eden de sûret perestlikden kurtulamaz. Binâenaleyh tefrikaya düşer, hakikati görme-mekden halâs olamaz. Tevhidin sırrını anlamak için mânâ ayağına ve mânevî bir kâmilin irşâdî eteğine sarılmalıdır.

صورت سرکش گدازان برنج
نابینی زیر او وحدت چو گنج.

Sûret-i serkeş güdâzan kün birenc,
Tâ bibinî zîr-i ô vahdet çü genç.

«Serkeş olan sûreti, riyâzat meşakkati ile erit ki onun altından define gibi vahdeti göresin.»

و در تو نگدازی عنا یتهای او
خود گدازد ای دلم مولای او.

Ver tû negdâzî inâyethâ-yi ô,
Hod güdâzed ey dilem mevlâ-yi ô.

«Sen o serkeş sûreti eritmezsen, kulu kölesi olduğum Allah, onu kendi irâdesiyle eritir.»

Mâlûmdur ki tarikatde ilerlemek için mücâhede lâzımdır. Böyle olması da tabiidir. İnsan otomobile binse oturduğu yerde sarsılmakdan hâlî kalmaz. Mânevî sefer ise herhalde otomobil yolculuğundan ehemmiyetsiz değildir. Cenâb-ı Hak :

وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا

Yânî : «Bizim yolumuzda mücâhede edenlere elbetde doğru yollarımızı gösteririz.» buyuruyor. Görüyoruz ki çalışmaktan ve yorulup terlemekten hâlî kalmayan milletler, hakikaten ilerliyorlar. Bizim gibi tenbelliği âdet etmiş olanlar da mutaf çırağı gibi geri geri gitmekten kurtulamıyorlar. Maddiyatda böyle olduğu gibi mânevîyatdaki terakkî ve tedennî de böyledir. Kim çok çalışırsa o nisbetde ileri gider. Kim mücâhede etmezse atâleti kadar geri kalır. Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz nebiyy-i mâsum olduğu halde sabahlara kadar namaz kılar ve kıyamda uzun müddet durmaktan mübârek ayakları şişerdi.

Hülâsa: Tarikatde ilerlemek, sâlikin ayak bağı olan sûret perestliği gide rebilmek için mücâhede lâzımdır. Nâdiren bir sâlikin cezb-i ilâhiye mazharı olarak az bir mücâhede ile fevkalâde terakkî ettiği görülür.

Hazret-i Pir şu iki beyit ile bunlara işâret etmiştir. Fakat söylenildiği gibi mücâhadesiz ilerlemek ve yükselmek nâdiren vukû bulur. Nâdir hâller umûmî kâideyi ihlâl etmez. Gerek mücâhede, gerek cezb-i neticesinde gelecek terakkînin yine kerem-i ilâhî ile olacağını beyân için Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki:

اونماید هم بدلیها خویشرا
او بدوزد خر قه درویشرا.

ô nümâyed hem bedilha Hişrâ,
ô bidûzed Hırka-i dervîş râ.

«Kendini gönüllere gösteren odur. Dervîşin hırkasını diken de odur.»

Rû'yetullah hakkında âlimlerin muhtelif kavillerinden bahsedilmişti. Mu'tazile, Allâhı görmenin kâbil olmadığına kâil olmuş, (Len terânî) yânî : «Sen benî aslâ göremezsın» Nazm-ı Celilini, ictihâdına sened tutmuşdur. Ehl-i Sünnet ise: «Ayın ondördüncü gecesi ayı gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz» Hadisine istinâden rû'yet-i Bârinin cevâzına hükmetmiştir. Mutasavvifine gelince : (Len terânî) deki te'kid-i nefyi, te'vile lüzum görmemiş, ondan «Sende senlik bâki oldukça Benî göremezsın» mînâsını çıkarmıştır.

Gören ol, gösteren oldur, görünen,
Ey Nizâmoğlu iki görmek neden?

Hazret-i Mevlânâ da bu fikri kuvvetlendiriyor. Kendisini gösteren, hem de gözlere değil, gönüllere gösteren Allahdır. Dervîşin hırkasını diken, yânî İnâyet-i ezeliyyesiyle ona yardım eden yine Allahdır, diyor.

منبسط بودیم و یک جوهر هم
بی سر و بی با بدیم آن سر هم.

Münbasit bûdim ü yek cevher hemê
Bî ser ü bî pâ bûdim an ser hemê.

«Hepimiz münbasit bir cevher idik. Biz elsiz, ayaksızdık. O Nur ise baştan başa ve asıldan ibâretti.»

«Allâhın ilk yarattığı beyaz bir inci idi» diye bir Hadis rivâyet olunuyor. Bu dürre-i beyzâya (Hakikat-ı Muhammediye) deniliyor; (Ruhül'ervâh), (nûrül'envâr), (akl-ı küll), (kalem-i küll), (kalem-i a'lâ) tâbir ediliyor. İşte bu dürre-i beyzâ, gayr-i mürekkeb bir cevher idi ki, mahlûkların hepsi bundan yaratıldı. Bütün mahlûklar, bu cevherde elsiz, ayaksız ve birbirinden farksız bir hâlde bulunuyordu.

683

يك گهر بوديم همچون آفتاب
بي گره بوديم و صافی همچو آب.

Yek güher bûdîm herçüm âftâb,
Bî girih bûdîm ü sâfi hemcû âb.

«Güneş gibi bir cevher idik. Su gibi düğümsüz ve sâfi bir hâlde bulunuyor-duk»

Yâni dürre-i beyzâda bulunduğumuz vakit birbirimizden mümtaz değildik, belki güneşin ziyâsı ve suyun damlaları gibi hep birdik.

684

چون بصورت آمد آن نور سره
شد عدد چون سایه های کدگره.

Çün besûret âmed an nûr-î sereh,
Şûd aded çün sâye-hâ-yi küngereh.

«O âlî nûr, sûrete gelince künkere, yâni şahnişin gölgeleri gibi adedlendi.»

Sôfiyye meşâyihî der ki: Allâhın iki feyzi vardır. Biri (feyz-i akdes), diğeri (feyz-i mukaddes) dir. Zeyz-i akdes : Hak tarafından (a'yân-ı sâbite) ye gelen umîmî feyzdur. Feyz-i mukaddes ise: Âyân-ı sâbiteden her birinin feyzi akdesden istidâdına göre aldığı feyzdur. Meselâ feyzi akdes, Güneşin ziyâsı gibidir. Feyz-i mukaddes ise o ziyânın muhtelif renkli camlardan geçmesine benzer. Güneşin ziyâsı, kırmızı bir cama aksederse kırmızı, yeşil bir cama aksederse yeşil görünür. Göünüşteki renk ihtilâfı Güneşde değil, aksettiği camlar dolayısıyledir. Bunun gibi Allah sühbânehû ve Teâlâ da feyzi akdesi vâsitasıyla bütün mükevvenâtı nûr-î vücûdu ile feyizlendirdi. Fakat mükevvenât, o nûr-î vücûda kâbiliyet ve istidâda göre mâ'kes oldu. Saâdete kâbiliyeti olanlar

saadet rengi, şekâvete istidâdı olanlar da şekâvet rengi buldu. Esâsen bir olan feyz-i ardesin tecelisi, bir köşkün müteaddid şahnişinlerinden (çıkartmalarından) düşen gölgeler gibi çoğaldı ve muhtelif şekillerde göründü.»

685

شرح این را گفتمی من از مری
لیک می ترسم لغزد خاطری.

Şerh-i in râ güftemî men ez mûrî ,
Lîk mî tersem ki lâğzed Hâtîrî.

«Ben gayret ve külfetle bunun şerhini söyledim. Lâkin hatırların kay-namasından İnkâra yuvarlanmasından korkarım.»

Hakikaten bahis, gâyet oğırdır. Aklın idrâk ve ihâta eyleyeceği derecelerden yüksektir. Çünkü akıl, aklın aldığına erer. Zevk bahsine gelince apışır kalır. Bu bahsi daha topluca mütâlea etmek isteyen Mevlânâ Câmînin (Şerh-i rubâiyyât) ına mürâcaat etmeli, anlamak için de ehline ve erbâbına ilticâ eylemelidir. Onun için Hazret-i Mevlâna buyuruyor ki:

686

نکته چون تیغ پولاد است تیز
گر نداری تو سپر واپس گریز.

Nüktehâ çün tiğ-i pölâdest tîz,
Ger nedârî tû siper vâ pes gûriz.

«Nükteler çelik kılıç gibi keskindir. Eğer kalkanın yoksa geriye doğru kaç.»

687

پیش این الماس بی اسپر میا
کر بریدن تیغ را نبود حیا.

Piş-i in elmâs bî isper meyâ,
Kez bürîden tiğrâ nebved hayâ.

«Bu elmas kadar keskin kılıcın karşısına sipersiz gelme. Çünkü kılıcın kesmekden hayâsı olmaz.»

Evet Hakikat bahisleri; kıldan ince, kılıcdan keskindir. Onun karşısına ya siperli çıkmalı, yahud uzak uzak kaçmalıdır. Hakikat kılıcının siperi: Evvelâ istidâd, sonra da: Üstâd ve irşâddir. Kendisinde Kâbiliyet olmayan kimse onu anlayamayacağı gibi, bir mürşidin terbiyesiyle seyr ü sülûk görme-
yen de yalnız mütâleâ ile onları idrâk edemez. Neden böyle oluyor? denilecek
olursa, Mevlânâ ona cevap veriyor; kılıç kesmekden hayâ etmez, diyor.
Evet. Kılıcın kesmesi, onun için utanacak değil, iftihâr edecek bir hâldir ki,
keskinliğini gösterir. Onun karşısına geçecek olanlar ya sakınmasını, ya sa-
vuşmasını bilmelidirler.

688

زین سبب من تیغ را کردم غلاف
تا که کثر خوانی نخواند بر خلاف.

Zin sebeb men tiğrâ kerdem ğılâf,
Tâ ki keş Hânî neHâned ber Hilâf.

«Yanlış okuyan biri, hakikatın hilâfına okumasın ve yanlış anlamasın di-
ye, ben kılıcı kınına koydum, yâni bahsi lâyıkı vechile derinleştirmedim.»

689

آمدیم اندر تمام داستان
وز وفا کاری جمع دوستان.

Âmedim ender temâm-ı dâstân,
Vez vefâkârî-i cem-i dâstân.

«Hikâyenin temâmına ve sâdık müridlerin vefâkarlığı beyânına geldik.»

690

کز پس این پیشوا بر خاستند
بر مقامش نائی میخواستند.

Kez pes-i in pişuvâ ber Hâstend,
Ber meKâmeş nâbî miHâstend.

«O muktedânın yâni vezîrin ölümünden sonra, kalktılar ve yerine bir
vekîl istediler.»

«VELIAHDLIK HUSUSUNDA BEYLERİN KAVGA ETMELERİ VE KILIÇ ÇEKMELERİ»

691

يك اميرى زان اميران پيش رفت
پيش آن قوم وفا اندیش رفت.

Yek emiri zan emiran piş reft,
Piş-i an kavm-i vefâ endiş reft.

«O beylerden biri ilerledi, o vefâkâr kavmin yanına gitti.»

692

گفت اینک نائب آن مرد من
نائب عیس منم اندر زمن.

Gûft inek nâib-i an mêrd men,
Nâib-i İsâ menem ender zemen.

«Dedi ki: İşte, o zâtin vekîli, hattâ İsâ'nın bu zamanda nâibi benim.»

693

اینک این طومار بر هان منست
کین نیابت بعد ازو آن منست.

İnek in tûmâr burhân-i menest,
Kin niyâbet ba'de zô ân-i menest.

«İşte şu tomar benim vesikamdır ki ondan sonra niyâbet ve riyâset benim
hakkımdır.»

آن امیر دیگر آمد از کمین.
دعوی او در خلافت بد همین.

An emir-i diğer âmed ez kemîn,
Da'vîi ô der Hilâfet bûd hemîn.

«Diğer bir bey de pusudan çıktı ve ortaya atıldı; o da hilâfet dâvâsında idi.»

از بغل او نیز طوماری نمود.
تا بر آمد هر دورا ختم جهود.

Ez beğâl ô nîz tømârî nûmûd,
Tâ ber âmed her dû râ Haşm-i cûhûd.

«O da koltuğunun altından bir tomar gösterdi. Bunun üzerine ikisinde de çift gazabı peydâ oldu.»

آن امیران دگر يك يك قطار
بر کشیده تیغهای آبدار.

An emirân-i diğer yek yek kıTâr,
Ber keşidê tîğhây-i âbdâr.

«Diğer beyler de birer birer ve birbirinin arkasından keskin kılıçlar çeke-
rek geldiler.»

هر یکی را تیغ و طوماری بدست
درم افادند چون پیلان مست.

He yekîrâ tîg-u tømârî bidest,
Der hem üftâdênt cûn pîlân-ı mest.

«Her birinin elinde kılıç ve tomar vardı. Neticede azgın filler gibi birbirleri-
ne girdiler.»

صد هزاران مرد ترسا کشته شد
تا زسر های بریده پشته شد.

Sad hezâran merd-i tersâ küşte şûd,
Tâ zi serhây-i bûride pûşte şûd.

«Yüzbinlerce hristiyan maktûl düştü. Kesilmiş başlardan tepeler peydâ oldu.»

خون روان شد همچو سیل از چپ و راست
کوه کوه اندر هوازین گرد خاست.

Hun revan şûd hemcû sîl ez çepp ü râst,
Kûh kûhender hevâ zin gêrd Hâst.

«Sağdan, soldan kan selleri aktı, havâyâ dağlar gibi tozlar kalkdı.»

نخمهای فته‌ها کو کشته بود
آفت سرهای ایشان گشته بود.

ToHmhây-ı fitnehâ kû kîşte bûd ,
Âfet-i serhây-ı îşan geşte bûd.

Vezirin ektiği fitne tohumları, o ölülerin başlarına âfet olmuştu.»

جوزها بشکست و آن کان مغز داشت
بعد کشتن روح پاک نغز داشت.

Cevzhâ bîşkets ü ân mâğz dâşt,
Ba'd-ı küştên rûh-i pâk-i nağz dâşt.

«Cevizler kırıldı. İçi olanların ölümünden sonra temiz rûhu kaldı.»
Hikâyenin buraya kadar olan kısmından anlaşılmıştır ki, vezir intihâr et-
meden evvel on iki emiri ayrı ayrı nâib tâyin etmiş, benden sonra halîfem sen-

آنجی با معنیت خود پیدا شود
و آنکه بوسیدست او رسوا شود.

Ançı bâ ma'nist Hod peydâ şevêd,
Vanki pûsidêst â rûsvâ şevêd.

«Mânâsı, yâni içi sağlam olan meyvenin mâhiyyeti belli olur. Çürük bulunan ise rûsvây olur.»

Elma, armut, ayva, nar ve ceviz gibi kabuklu meyveler sûretâ bir birine benzer. İlk bakışta, çürük, yâhud kof oldukları anlaşılamaz. Fakat yarıldıkları yâhud kırıldıkları vakit, mânâları demek olan içleri meydana çıkar. İç sağlam olanlar nimet telâkki edilir ve hürmet görür. Çürük çıkanlar ise süprüntü tenekesine atılır. İnsanlar da sûretleri itibâriyle böyledir. Çürükleri, sağlamla vardır. Fakat onlar herkese belli olmaz. Öldükleri vakit iç yüzleri meydana çıkar. (Yevme tüblesserâilu...) yâni «Esrârın belli olacağı kıyâmet gününde herkesin ne olduğu tezâhür eder.» Binâenaley sağlam ve çürük meyve gibi muâmele görürler.

روى معنی کوش ای صورت پرست
زانکه معنی بر سر صورت پرست.

Rev be ma'nâ kûş ey sûretperest,
Zanki ma'nâ ber ser-i sûret perest.

«Ey sûret perest; gît de mânâyı elde etmeye çalış. Çünkü mânâ, sûretin kanadı mesâbesindedir.»

«Allah, sizin sûretlerinize ve amellerinize bakmaz, belki kalblerinize ve niyetlerinize bakar» diye bir Hadis vardır. Bu Hadis-i Şerif, ehl-i îmânı ihlâs lâhiline, riyâkârlığın ve sûret-perestliğin terkine teşvik eder. Hazret-i Ömer'in huâfeti zamânında bir bedevî, mescid-i Nebeviye girmiş, pek de tâdil-i erkânâ riâyet etmeyerek namaz kılmış. Fâruk-u A'zam bunu görmüş, gâlibâ bir iki kamçı da yapıştırmış, namazın iâdesini emretmiş. Bedevî bu sefer yapabildiği kadar tâdil ile kılmış. Bitirince Hazret-i Ömer :

sin, sana ittibâ etmiyeni öldür demişdi. Herifin ölümünden sonra yerine geçmek için o beyler döğüşmeye ve malîyetlerindeki halkı dövüşürmeye başladılar. Neticede dinî ve dünyevî lüzûm olmaksızın bir çok halk ceviz gibi kırıldı.

Târihler tedkik edilirse, şu âlem-i kevn ü fesaddan vukûa gelen muhârebelerin pek çoğu bu kabilendirdir. Bu hükümdârın fûtûhâtını artırmak ve memleketini genişletmek emeli, yâhud bir emirin daha ziyâde yükselmeye hırsı yüzünden bir çok kimseler heder olup gitmiştir. Tabiidir ki böyle haksız muhârebelerdeki kâtil ve maktûllere gâzî ve şehid denilemez. Peki onlar hakkındaki hüküm nedir? Hazret-i Mevlânâ ârifâne bir cevap veriyor, o gibilerin kesik başlarını kırk cevizlere teşbih ediyor. İç olan ceviz kırılabilir rûhu demek olan özü kalır diyor. Demek ki bir adam, iştirâk ettiği bir muhârebeye niyyetine göre muâmele görecektir. İmân ve ihlâsı ve hüsn-ü niyeti varsa ne âlâ, olmadığı takdirde çürük ceviz gibi fırlatılıp atılacak. Nereye? Hiç şüphesiz gideceği yere!...

Asr-ı saâdetde Medîne ahâlîsinden (Kuzman) isminde bir münâfık vardı. Uhud muharebesinde bulunmuş, kahramanca çarpışmış, ağır yaralanmış ve yere yuvarlanmıştı. Ahabdan biri:

— Yâ Kuzman; şehâdet mübârek olsun, dedi. Kuzman da:

— Benim şehâdet hatırıma gelmedi. Hücûm edenler, Medîne hurmalıklarını zarar vermesinler diye döğüşüm, cevabını verdi.

Bundan sonra öldürmek ve ölmek nedir? Hazret-i Mevlânâ onu temsil ve izah ediyor.

کشتن و مردن که بر نقش تنست
چون انار و سیب را بشکستنست.

Kûştên û mürden ki ber nakş-i tenest,
Çün enâr u sib râ bişkestenest.

«Cisme vâki olan öldürmek ve ölmek hâlî, nar ve elma gibi bir meyvayı kırmaya benzer.»

— Doğru söyle, evvelki kıldığın namaz mı iyi oldu, şimdiki mi? diye sormuş. Bedevî :

— Vallâhi ilk namazım daha iyi oldu. Çünkü onu Aliah rızası için kılmıştım, şimdiki ise dayak yemiyeyim diye oldu, cevâbını vermiş.

Meşâyihden Ümmî Sinan (Kuddîse sirruhu), ümmî bir zât imiş. Her vakit okuduğu (Tebâreke) Sûresini pek de mahârice ve i'râba riâyet edemiyerek okurmuş. Şeyh'in şu hâline dervîşi Seyid Seyfullah Efendinin canı sıkılmış. Bir gece Seyfullah Efendi rûyasında yüksek bir saray görmüş. Lâkin sıvasında ufak defek çatlaklar varmış. Bir takım kuşlar, ağızlarında getirdikleri harç ile çatlakları dolduruyorlarmış. Bu rûyâyı şeyhe söylemiş. Ümmî Sinan gülerek :

— Gâlibâ okuduğum (Tebâreke) de kusur buluyorsun? Gördün ya Allah, melekleri gönderir, noksanları temamlatır, diye tâbir etmiş. Demek ki Kur'ânın mânâsı, sarayın binâsı, elfâzı ve harfleri de üstündeki sıvası gibi oluyormuş.

Maksadım yanlış anlaşılmasın. Kur'ânın elfâz-ı şerîfesinde ehemmiyet yoktur demek istemiyorum. Elfâzı da münzel olmakla berâber Kur'ân, mânâdan ibâretdir. Harfleri ve kelimeleri, mânâsının sûreti ve o mânâyı tefhim edecek âyetidir. Şeyh Sa'dî:

«Kur'ânın nüzûlünden maksad: İyi ahlâkı öğrenmektir, yoksa sâdece yazılı sûreyi okumak değildir» der.

Hasan-ı Basrî rahmetullâhı aleyh de «Sizden evvelkiler, yâni ashâb-ı kîrâm, Kur'ânı Allah tarafından kendilerine gönderilmiş bir emirmâme bilirlerdi. Gece mânâsını düşünürler, gündüz mücibince amel edelerdi. Siz ise onu ders yaptınız ve icâbına göre amel etmediniz. İ'râbını ve mahreclerini düzeltiyor, sonra da cerre ve menfeata âlet ediyorsunuz» demiştir.

Şüphesiz ki, Kur'ânı okuyan ve yalnız lâfzıyla değil, mânâsıyla meşgûl olan, yâni emirlerine ve yasaklarına riâyet edip benimseyen, elbetde tecvid ve tertîl ile okuyup geçenden hayırlıdır. Neticesi: Kur'ân okumak olsun, diğer ibâdetleri yapmak olsun, zâhirî şekliyle kalırsa sûretten öteye gidemez. Mânâsına da ehemmiyet verilir ve anlamıya çalışılırsa; anlaşılan mânâ, mü'mine mânevî kanad olur. Menzil-i maksûda, götürmek değil, uçurur. Bu kanad ise mânâ ehlinin sohbetiyle elde edilebilir. Binâenaleyh;

همنشین اهل معنی باش تا
هم عملاً باشی و هم باشی فتا.

Hemnişin-i ehl-i ma'nâ bâş tâ,
Hem aTâ yâbiyü hem bâşî fetâ.

«Mânâ ehli ile berâber otur ki, hem atâ bulasın, hem de bir merd-i mânevî olasın.»

جان بی معنی درین تن بی خلاف
هست همچون تیغ چوبین در خلاف.

Cân-ı bî mânâ derin ten bî Hilâf,
Hêst hemcûn tiğ-i cû bin der gîlâf.

«Şu cisim içindeki mânâsız rûh, şüphesiz kın içindeki tahta kılıç gibidir.»

تا علاف اندر بود با قیمتت
چون رون شد سوختن را آلتت

Tâ gîlâf ender büved bâKıymetest,
Çün bûrun şûd sûhten râ âletest.

«O tahta kılıç, kın içinde durdukça kıymeti vardır, çıkınca yanma âleti olur, yâni yanmaya yarar.»

Hazret-i Mevlânâ, sâlikin mâneviyyât istihsâli lüzûmunu söylemişdi, onun için de mânâ ehli ile düşüp kalkmayı tavsiye ediyor. Arabçada :

«Kerim olanlarla, muâşeret ve sohbet sâyesinde, sen de onlardan sayılır sîn Ohâlde erbâb-ı keremden maâdasiyle ülfet ettiğin görülmesin.» mânâsına gelen bir beyit vardır.

Kezâ :

«Bir adamın ne olduğunu sorma, arkadaşına bak. Çünkü arkadaş, arkadaş uyar» derler.

Misk yağı satan bir kimse ile oturanın, üstü-başı kokulanır, Tabakhâne-ye gidenin de elbisesi ağır-ağır kokar. Bunun gibi takvâ ehli ile hemdem olanlar da, onların takvâsından nasîbedâr olurlar. Meselâ :

— Namazı kılalım öyle sohbet edelim, teklifini red edemeyecekleri için, kulluk vazifesini de ifâ ederler. Lâkin hevâ ve heves erbâbı ile hembezm olanlar, onları göre göre günâha alışırlar. Meze yemek sûretiyle iştret sofrasına oturunca içki ile de ülfet hâsıl ederler. Yavaş yavaş çıkıntıya, daha sona da akşamcılığa başlarlar. Hülâsa iyi olmak için, iyilerle bulunmalıdır. Yoksa mânâ erbâbının huzûrundan ve sohbetinden mahrûm kalan bir rûh, mânâ zevkinden nâsipsiz kalmış demektir. Öyle bir rûhun bedende bulunması ise tahtadan yapılmış bir kılıç namlusunun kın içinde bulunması gibidir. Böyle bir kılıç, kın içinde durdukça mâhiyeti belli olmadığından kıymetli bir şey zannolunur. Fakat çekilip çıkarıldı mı yakmadan başka bir işe yarayamayacağı anlaşılır. Kendisinde mâneviyyat neşvesi olmayan ruh da böyledir. Bedenle berâber bulundukça hakkında hüsnü zan edilir. Fakat ten kılıfından çıktı mı cehennem odunu olmakdan başka kâbiliyet gösteremez. Onun için:

708

تیغ جو بین را مبر در کار زار
بگر اول تا نگرده کار زار.

Tiğ-i çû bin râ meberder kârzâr,
Binger evvel tâ negerded kâr zâr.

«Tahta kılıcı muhârebeye götürme .Evvelinden bak ve muâyene et ki, isin zayıf düşmesin.»

Yâni kın içinde tahta kılıcı andıran mânâsız rûhu kıyâmet hengâmesine götürme. Tahta kılıç muhârebede işe yaramadığı gibi, mânâsız rûh da mahşerde iş göremez. Onun için daha burada iken rûhunu muâyene et de mahiyyetini iyice anla.

709

گر بود جو بین رو دیگر طلب
ور بود الماس پیش آ با طلب.

Ger büved çû bîn birev diğêr taleb,
Ver büved elmâs pîş â bâ tareb.

«Eğer rûhun tahta kılıç gibi ise git başkasını ara. Yok... elmas gibi keskin ise şevk u tarab ile ilerle geç.»

710

تیغ در زراد خانه اولیاست
دیدن ایشان شمارا کییاست.

Tiğ der zerrâd Hânây evliyâst,
Diden-i îşan şûmârâ kimyâst.

«Kılıç evliyâullâhın cebhânesinde, yâni silâh deposundadır. Onları görmek; sizin için kimyâdır.»

711

جمله داناان همین گفته همین
هست دانا رحمة للعالمین.

Cümle dânañyan hemin güftê hemîn,
Hêst dâna rahmeten lil âlemin.

«Bunun için bütün âlîmler : Rahmeten lilâlemin olan bir âlim vardır, demişlerdir.»

Hazret-i Mevlânâ; rûh, tahta kılıç gibi kesmez ve işe yaramaz bir hâlde ise değiştir demişdi. Ruh nasıl değiştirilir ve nerede bulunur? sûâlîne cevâben de buyuruyor ki bahs ettiğim ruh kılıcı evliyâullâhın silâh deposundadır. Onların nazar ve huzûru, insana kimyâ gibi tesir eder.

İşte o nazar ve huzûrun tesiriyle insanın rûhu değişir. Mânâsız iken mânâlı oluverir. Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimiz nasıl âlemlere rahmet olarak gönderilmiş ise, vârisleri olan ehliullah da âleme rahmetdir.

Hazret-i Pirin Mesnevide: (Der nazar rev, der nazar rev, der nazar.) yâni «Evliyâullâh'ın nazarına ilîş» diye tekrar tekrar tenbihî şefkat ve merhamet nazırlarına kavuşmayı teşvik içindir. Hülâsa bir insan için rûhunu değiştirmek zarûridir. Fakat Ziyâ Paşanın :

Her tâc giyen çulsuzu Edhem mi sanırsın?

dediği gibi sîreti sûretine, mahiyyeti kisvesine uymayan bir takım kimseler bulunur. O gibileri kendine şeyh ittihâz etmek, körden kılavuzluk beklemek gibi olur. Hazret-i Pîr, bu mühim husûsu beyân için buyuruyor ki:

گر اناری می خری خندان نحر
تا دهد خنده ز دانه او خبر.

Ger enârî mî Harî Handan biHar,
Tâ dihed Handê zi dâneyê ô Haber.

«Nar alacak olursan yarımışını al ki çatlağından içindeki dânelere anlâşılın.»

Yânî olgunluğundan çatlamış bir narın içindeki dânelerin sağlam olduğu anlaşıldığı gibi bir ârifin ağzından çıkan mârifet cevherleri de kalbindeki irfan hazinesini az çok gösterir. Husûsiyle :

«Allahın velîleri, görüldükleri vakit Allah hatıra gelen kimselerdir.» hükmünce, öyle ilâhî zevâtın görülmesinde başka bir ruh, başka bir rûhâniyet olur. İşte ey tâlib; rûhundaki kabalığı ve kalbindeki kasveti tebdil eylemek istersen böyle zât-ı âliye mürâcaat et ve ona bağlan. Hem de mürşid olacak kimse bilinmiyor ve bulunmuyor deme ki:

«Arayan, âkilbet bulur.» İş, sıdk-ı niyyetde ve ihlâs-ı azîmetdedir.

713

ای مبارک خنده اش کو از دهان
می نماید دل چو در از در چو جان

Ey mübârek Handeeş kû ez dehân,
Mî nûmâyed dil çü dūr ez düro-i can.

«O kimsenin gülüşü ne mübârekdir ki, ağzını açınca can hokkasından in- ci görünür gibi kalbi gözükür.»

Yânî bir ârifin konuşmaya başlamasıyla rûhunda ne kadar cevherin gizli bulunduğu meydana çıkar.

714

تا مبارک خند آن لاله بود
کز دهان او سیاهی می نمود.

Nâ mübârek Hande ân-î lâle bûd.
Kez dehân-ı ô siyâhî mî nûmûd

«O lâlenin gülüşü ne kadar uğursuzdur ki, ağzından kalbinin karanlığı görünür.»

Yeşil yapraklar arasında âteşin renkli bir lâle açar. Onun kırmızılığı in- sanın hayretini celbeder. Fakat o lâle, goncalıktan geçip de epeyce açıldı mı ortasındaki kara nokta da kendini gösterir. Bunun gibi derviş kisvesi içinde bulunan bir mukallid, husûsiyle bir müfsid de sükût hâlinde dış şekli itibâriyle bazı sadılları iğfâl eder. Lâkin açılıp söylenmeye başladı mı derhal kalbinin kasveti ve zulmeti ortaya dökülür.

715

نار خندان باغرا خندان کند
صحبت مردانت از مردان کند.

Nâr-i Handân Bâğrâ Handan küned,
Sohbet-i merdânet ez merdan küned.

«Gülün, yâni olmuş ve açılmış bulunan narın, bağın yüzünü güldürdüğü gibi, Hak ehlinin sohbeti de seni ricâl zümresine vâsıl kılar.»

716

گر تو سنگ صخره و مرمر شوی
چون بصاحب دل رسی گوهر شوی.

Ger tû seng-i sahra vû mermer şevî,
Çün be sâhibdîl resî gevher şevî.

«Sen kaya da olsan, mermer de bulunsan bir veliyy-i kâmile mülâki olun- ca cevher hâline gelirsın.»

Burada bir nûkte var. Hazret-i Mevlânâ «Kaya da olsan, mermer de bu- lunsan» diyor. Fakat «odun olsan!» demiyor. Bununla da sâlikde kâbiliyet lû- zûmuna işâret ediyor.

717

مهر پاک در میان جان نشان
دل مدح الایمهر دلخشان

Mihr-i pâkân dermiyân-î can nişan
Dil medih illâ bemihir-î dilHoşân.

«Pâk olan asfiyânın muhabbetini kalbine yerleştir. Hoşdil olan âriflerin sevgisinden başka bir şeye gönül verme.»

کوی نومیدی مرو امید هاست
سوی تاریکی مرو خوشید هاست.

Kûy-i nevmîdî merev ümmîd hâst,
Sûy-i târikî merev Hurşîd hâst.

«Ümitsizlik tarafına gîtme, ümit kapıları vardır. Zulmet cihetine meyletme, güneşler parlamaktadır.»

دل ترا در کوی اهل دل کشد
تن ترا در حبس آب و گل کند.

Dil türâ der kûy-i ehl-i dil keşed,
Ten türâ der habs-ı âb û gil keşed.

«Gönül seni kalb ehlinin semtine çeker. Cism ise su ve çamur habsine koymak ister.»

Kalbin nasihatini dinler de kalb ehlinin yanına gidersen sen de İnşâallah onlardan olursun. Şimdi karanlık gördüğün gönül ufuklarından yüzlerce güneşin doğmuş olduğunu müşâhede edersin. Yok, cismın iğfâline uyar da şu tabiat ve tînet hapsinden çıkmazsan, maâzallah esfel-i safilîn derekesinde yatar, kalırsın.

هین غدای دل بده را از همدلی
رو بجو اقبال را از مقبلی.

Hin gıdây-i dil bidih ez hem dilî,
Rev bicû ikbâl râ ez muKbilî.

«Aklını başına al da bir gönül arkadaşının sohbetiyle kalbe gıda ver. Gît, mânevî ikbâl sâhibinden bir ikbâl ve saâdet talebinde bulun» ki sende o ikbâl ve saâdete eresin.

«HAZRET-İ MUHAMMED MUSTAFA SALLALLÂHÜ ALEYHİ VE SELLEMİN İNCİLDE ZİKREDİLEN NA'Tİ»

Peygamberimizin hayat ve yaşayışına âit eser yazarların, yâni siyer ehlinin dilinde (Beşâir) diye bir tâbir vardır ki Aleyhissalât Efendimizin dünyâyı teşrif edeceğine dâir, doğmadan evvel verilmiş müjdeler demektir.

Yine siyer ehlince beşâir iki kısma ayrılmıştır. Biri semâvî kitablar ve ehl-i kitab indindeki, diğeri câhil kavimler nezdindeki müjdelerdir.

Câhil kavimlerin bu mâlûmâtı yine kitaptan ve bir peygamberden an'ane ile almış olması muhtemeldir. Meselâ Peygamberimizin ecdâdından bir çoğu, ez-cümle (Ka'b bin Lü'ey) Peygamberimizin geleceğini açıktan açığa haber vermiş ve :

«Muhammedünnebî ap-sızın gelecek ve bir takım şeyler verecektir ki, o; haber vericilerin en doğrusudur» mânâsına gelen beytini bir hutbesinde okumuşdu.

Kezâ Nuşrevânın rüyâsını tâbir eden (Sâtiḥ-i Kâhin) de aynı mâlûmâtı vermiş: İran Kıs-râsının yıkıldığını gördüğünü ve on dört kadar hükümdar geldikten sonra Sâsânîler saltanatının yok olacağını bildirmişdi.

Kezâ, hatb-i muvahhid (Kus bin Sâide) meşhûr hutbesinde Fahr-i Âlem Sallallâhü Aleyhi ve Sellem Efendimizin gönderileceğini açıkça söylemiş, Hâtimülenbiyâ Hazretleri de o hutbeyi dinleyenler arasında bulunmuşdu. Bu husûsta fazla mâlûmât almak isteyenler (Kâdî İyâz') ın (Şifâ) sı ile, Siyer-i Muhammediye kitaplarını; (Hâce Rahmetullâh) ın (İzhâr-ül-hak) ını; (Abdullahittercemân) ın (Tuhfetül erib firred-di alâ ehlissalib) ini ve Ahmed Midhat Efendi Merhûmun (Beşâir-i sıdk-ı nübüvvet-i Muhammediyye) sini okumalıdır.

Ümmi bir kavim arasında zuhûr edip de Hazret-i Muhammedin peygamber olarak geleceğini müjdeleyenlerin mâlûmâtı, şübhe yok ki İsmâil Aleyhisselâm-dan işitilmiş ve babadan oğula, dededen toruna intikal etmek sûretiyle gelmişdi Ehl-i kitab, yâni yahûdilerle hristiyanlar arasındaki beşâire gelince: Nebiyy-i Ekrem (S.A.V.) Efendimizin Şam seferlerinde' görüş-tüğü (Râhib Bahîrâ) ile (Râhib Nestûra). Hazret-i Hatîcenin akrabâsından (Veraka bin Nevfal), Mekke-de yerleşmiş olan (Râhib Addâs), Haber Necâşisi (Ashame), Mısır hükümdarı (Muhavkis), Necranlı (Âkib) gibi hristiyanlarla; (Abdullah bin Selâm), (Muhayrik), (İbn-i Sûriya), (Ka'b bin Esed), (Huyeyy bin Ahtab), (Ebû Yâsir bin

Ahtab gibi yahûdiler de Rasûl-i Ekrem Hazretlerinin âhir zaman peygamberi olduğunu anlamış, ve bâzısı imân etmişdi. Bunların mâlûmâtı da (Tevrat) ve (İncil) kitaplarından alınmışdı.

Hristiyanlarca müteber dört İncil vardır. Birincisi (Metta) nın yazdığıdır ki İsâ'nın göğe çekilmesinden 8 yâhud 12 sene sonra, ikincisi (Markos) un yazdığıdır ki 28 sene sonra, üçüncüsü (Lûka) nın yazdığıdır ki 32 sene sonra, dördüncüsü (Yuhanna) nın yazdığıdır ki temâm 45 sene sonra yazılmıştır.

(Eğer beni severseniz benim emirlerimi hıfzediniz ve ben pederden dile-
rim. O da sizinle temekkûn etmek üzere size bir teselli edici, yâni hakikat
ruhunu verecektir. Bunu dahi dünyâ gördüğü ve tanıdığı ecilden kabûl ede-
mez. Ammâ siz onu tanırırsınız. Zira yanınızda temekkûn eder ve derûnunuzda
olacaktır.

(Benim gitmem size hayırlıdır. Zira ben gitmeyince size teselli edici gelmez.)

Hazret-i İsânın sözlerinde (teselli edici) diye tercüme edilen bu kelimenin
aslı (Paraklit) yâhud (Peraklitos) imiş ki, arabcaya (Faraklit) diye naklolun-
muşdur. Arabcası (Ahmed) kelimesi imiş.

Hristiyanlar (Paraklitos) u (Ahmed) diye tercüme etdiklerinden dolayı
müslümanları hatâyâ düşmekle suçlandırırlar ve «Ahmed kelimesinin rum-
cası (Paraklitos) değil, (Periklotos) dur» derler. Fakat onlara hatâlı derken
hatâyâ düştüklerinin farkında değillerdir. Çünkü müslümanların iddiâsı; İn-
cilde (Ahmed) mânâsına bir kelimenin bulunmasıdır. Yoksa o kelimenin mut-
lakâ (Paraklitos) olması değildir. Gerçi dedikleri gibi ise biz de cevap veririz:
«İncilde bir çok tahrifler yapılmış. hâlâ da her basılışda yapılmakta bulun-
muştur. Birbirine pek benzeyen bu kelimelerden Periklotos da, o tahrifler cüm-
lesinden olarak Paraklitos şeklinde konulmuş ve teselli edici diye tercüme
olunmuşdur» deriz.

Yine Yuhanna İncilinde Hazret-i İsânın (O, beni tâziz edecektir) demiş ol-
duğu yazılıdır. Acâba Hazret-i İsâyı Rasûl-i Ekrem Efendimizden daha ziyâde
kim hürmetle yâd etmiştir? Meşih Hazretlerine şeriat-i Muhammediyyede (Rû-
hullah) ve (Kelimetullah) denilmiş, kendisinin ulûl'azm peygamberlerden oldu-
ğu beyân buyurulmuşdur.

Bir de bu bahsi Kur'ân-ı Kerîmden okuyalım. Kelâm-ı İlâhî diyor ki:

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَءِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ
يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ
بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ

Yâni : «Hani Meryem'in oğlu İsâ demişdi: Ey Yâkub oğulları, ey yahûdiler;
Ben size Allâhın Rasûlüyüm, benden evvel nâzil olan Tevrâtın hükümlerini
tasdik edici olduğum gibi, benden sonra da Ahmed isimli bir Rasûl geleceği-
ne müjdeci olarak geldim. Vaktâki onlara, yâni ehl-i kitâba o peygamber
Hazret-i Ahmed ü Mahmud ü Muhammed mucizesiyle geldi. Bu mucizeler,
âşikâre sihirler dediler.» 34

Hazret-i Pir, İncildeki Peygamber Efendimizin vasıflarını ve ona hürmet
göstermiş olanların necâtını târif için buyuruyor ki:

721

بود در انجیل نعت مصطفی
آن سر سیغمران بحر صفا.

Bûd der incil na't-i Mustafâ,
An ser-i peygamberan bahr-i safâ.

«İncilde Hazret-i Mustafâ'nın, seyyidülmürselin olan o bahr-i safanın vasfı
vardı.»

722

بود ذکر حلیه ها و شکل او
بود ذکر غزو و صوم و اکل او.

Bûd zikr-i hilyehâ vû şekl-i ô,
Bûd zikr-i gâvz ü savm ü ekl-i ô.

«Nebiy-i Ekrem'in İncilde şekli, şemâllî, gazâları, orucu ve iftân münde-
ricdi.»

(34) Saf : 6

Bu sıfât-ı celîle, İncîle de munhasır değildi. Diğer semâvî kitâbların hepsinde vardı. Nitekim (Zebûr) tercümesinin 45 ci (mezmûr) unda şu sözler yazılıdır :

«Yâ Cebbâr, izzet ve celâlin ile kılıcını kuşan ve celâlîde hakikat, hîlîm ve adâlet için zafer ile yürü. Sağ elin dahî sana çok şeyler gösterecektir. Okların sivri olup melikin düşmanlarının yüreğine saplandılar. Kavimler elinin altına düşeceklerdir.»

723

طائفة نصرانيان بهر نواب
بوسه دادندی بدان نام و خطاب.

Tâlfey neSrânıyan behr-i s'evâb,
Bûse dâdendî bedan nâm û Hitâb.

«Nasârâ tâlfesi o nam ve hitâbe gelince (sevâb olsun) diye öperlerdi.»

724

رو نهادندی بر آن وصف لطیف
بوسه دادندی بر آن نام شریف.

Rû nihâdendî beran vasf-i lâTîf,
Bûse dâdendî beran nâm-i şerîf.

«Sevab kazanmak için o vâsf-i lâtîfe yüzlerini sürerler ve o mübârek ismi öperlerdi.»

Hristiyanlar, kendilerine (Nasrânî) denilmesine Hazret-i İsnânın bir müddet (Nâsıra) köyünde oturmuş olmasını sebep gösterirler. Fakat hakikat böyle değildir. Nasrânîler, Hazret-i İsnânın (Men en Sârî ilallâh) yanî : «Allah yolunda bana yardımcı kimler olacaktı » s'ualine: (Kelâl havâriyyûne...) yanî : «Havâriyyûn dedi ki: Biz Allah yardımcısıyız, sana Allah rızası için yardım edecek biziz, şahid ol ki biz müsîlmîz» İhbâr-ı İlâhîsi vechile, dîn-i Hak ve tevhîd-i mutlakda sâbit olup da dîn-i Tevhîdin intişârına yardım etmiş olanlardır. Râhîb Bahîra, Râhîb Nestûrâ, Patrik Aryûs ve emsâlî muvahhid hristiyanlar gibi.

725

اندرین فتنه که گفتم آن گروه
ایمن از فتنه بودند و از شکوه.

Enderin fitnê ki güftim an gürûh,
Eymen ez fitnê bûdend û ez şükûh.

«Bahsettiğimiz fitne esnâsında o gürûh, fitneden ve kargaşalıktan emin kaldılar.»

726

ایمن از شر امیران و وزیر
دو پناه نام احمد مستحیر.

Eymen ez şerr-i emirân û vezîr,
Der penâh-i nâm-ı Ahmed müstecîr.

«Ahmed İsm-i şerîfinin penâhına sığındıkları için yahûdî vezîr ile hristiyan beylerinin şerrinden emin ve mahfûz kalmışlardı.»

727

نسل ایشان نیز هم بسیار شد.
نور احمد ناصر آمد یار شد.

Nesl-i işan nîz hem bîsyâr şüd,
Nûr-i Âmed nâSîr âmed yâr şüd.
Onların nesilleri de çoğaldı, Nûr u Ahmedî yâr ve yâverleri oldu.»

728

وان گروه دیگر از نصرانیان
نام احمد دانشندی مستهان.

Van gürûh-i diğer ez nasrânıyan,
Nâm-ı Ahmed dâştendî müstehân.
«Hristiyanlardan diğer bir gürûh ki nâm-ı Ahmedîyi gayr-i muhterem tuttardı.»

مستهان و خوار گشتند از فتن
از وزیر شوم رای و شوم فن.

Müstehân û Hâr geştend ez fiten,
Ez vezîr-i şûm rây û şûm fen.

«Re'yi de, ilmi de uğursuz olan vezirin fitnesi dolayısıyla hor ve hakir oldular.»

هم مخط دیشان و حکمشان
از پی طومارهای کثر بیان.

Hem müHabbei dînîşân ü hükmişân,
Ez pey-i tømârây-i keş beyan.

«Beyânı doğru olmayan muhtelif tomarların tesiriyle onların dinî de, hük-mü de fesâda uğradı.»

نام احمد آنچنان یاری کند
تا که نورش چون نگهدای کند.

Nâm-ı Ahmed ançünan yârî küned.
Tâki nûreş cün nigehtârî küned.

«Hazret-i Peygamberin nâmı bu sûretle yardım ederse; bizzat nûr-ı Nebevinin nasıl muhâfaza buyuracağı düşünülmelidir.»

نام احمد چون حصاری شد حصین
تا چه باشد ذات آن روح الامین.

Nâm-ı Ahmed ançünan yârî küned.
Tâ ci bâşed zât-ı an rûhul Emîn.

«Hazret-i Ahmedin ism-i şerifi böyle müstahkem bir kale gibi olunca, o rûh-u Emîn'in zât-ı mukaddesinin nasıl olacağı teemmül edilmelidir.»

بعد ازین خوریز درمان نابزیر
کاندر افتاد از بلای آن وزیر.

Ba'de zin Hunrîz-i derman nâ pezîr,
K'ender üftad ez belây-i an vezîr.

«O vezirin belâsı yüzünden sapıtan bu kan dökücü, nasihat kabul etmez padişahıktan sonra...»

İSÂ DİNİNİN MAHVİNE ÇALIŞMIŞ OLAN DİĞER BİR YAHUDİ
HÜKÜMDÂRIN HİKÂYESİ»

734

مك شه دیگر ز نسل آن جهود
در هلاک قوم عیسی و یهود.

Yek şeh-i diğer zi nesl-i an cühûd,
Der helâk-ı kavm-i İsâ rûnümûd.

«Birinci yahûdî hükümdârın neslinden diğer bir hükümdar da İsâ kavmi-
nin, yâni hristiyanların mahvine çalışmaya başlamıştı.»

735

گر خبر خواهی ازین دیگر خروج
سوره بر خوان والسماء ذات البروج.

Ger Haber Hâhî ezin diğer Hurûc,
Sûre ber Hanvessemâ' z'âtîl bûrûc.

«Eğer bu ikinci huruc hakkında mâlûmât almak istersen : (Vessemâi z'âtîl
bûrûc) Sûresini oku.»

Târîhi halleri mazbût olan Arab kavmi, esâsen (Ârîbe) ve (Mûsta'ribe) nâmiyle ikiye ayrılır. Arab-ı Ârîbe : Yemen halkı, mûsta'ribe de Hicaz âhâlîsidir. Arab-ı Mûsta'ribenin İslâm'dan evvel muntazam bir hükûmet teşkil edemeyişine mukâbil, Arab-ı ârîbe müteaddid hükûmet kurmuş ve devâm ettirmiştir. Ezcümle Yemende muazzam bir hükûmet meydana getirmiş, medeniyet sâhasında hayli ilerlemişlerdi. Buna (Hımyerîyye Devleti) derler. Bu hükûmetin hükûmet merkezi (Sebe') yâhud (Meârib) denilen belde idi. Civârındaki iki dağın arasına büyük bir duvar çekerek, geniş bir su bendi yapmışlardı. Yağan yağmurlar bu barajda toplanır, kurak zamanlarda memleket oradan

sulanırdı. O sâyede şehir ve civâr âdetâ cennet hâlini almıştı. Köyler birbirine pek yakın olduğu gibi yollarda meyve ağaçları vardı. Öyle diyorlar ki: Kayden köye giden kadınlar başlarına birer sepet alırlar, ağaçların gölgesinde rahatça giderlerdi. Hattâ dökülen yemişlerden başlarındaki sepet dolardı. Fakat Sebe'liler, şu ilâhî nimetin kıymetini bilemediler. Allâhın ihsânına karşı kufurde ve küfranda bulundular. Nihâyet gösterdikleri nankörlüğün cezası olarak bendin duvarı yıkıldı, Meârib beldesi, kısmen su altında kaldı. Ahâliden bir çoğu boğuldu, bir kısmı etrâfa dağıldı. Sonra o cennet gibi havâli, susuzluk yüzünden korkunç bir çöl oldu.

Seddin yıkılması ve Sebe' şehrinin harâb olmasının, Velâdet-i Muhammediyyeden beş altı asır evvel olduğu tahmin edilir.

San'anın idâre merkezi olmasından sonra da Himyer hükûmeti devam etti. Nihâyet (Zû Nuvâz) isminde biri hükümdâr oldu. Bu kimse Hicaza kadar bir sefer yapmış, Medîne'de hahamlarla görüşüp onların telkini ile yahûdî olmuştu. Memleketine dönüşde yahûdiliği neşre kalkıştı. Kabûl etmeyenleri idâma başladı. O sırada hristiyanlık Yemenin Necran taraflarına girmişti. Necranlıları da yahûdî yapmak istedi. Olmadılar, Hendekler kazdırdı. İçlerine ateş doldurdu, yahûdî olmayanları oralara atırdı.

Necran hristiyanları, Rum kayserine şikâyet etdiler. Himâye istediler. O da işi hristiyan bulunan Habeş Necâşisine havâle etti. Necâşî, Yemene bir ordu gönderdi. Aden civârında muhârebe oldu. Yemenliler bozulunca Zûnûvâs:

— Esir olarak yaşamakdansa hür olarak ölmek evlâdır, diyerek atını denize sürdü ve boğuldu. Bu vak'ayı Cenâb-ı Hak, Kur'ân-ı Kerîminde şu vecihle kısmen hikâye buyuruyor :

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ • وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ • وَشَهِيدٍ مَّشْهُودٍ •

Yâni : «Burçları olan göz yüzü hakkı için.» Burc : On iki parçaya taksim edilen medâr-ı şemsin bir parçasıdır ki Güneş, bu mefrûz parçaların beherinde birer ay kalmak sûretiyle senevî devrini ikmâl eder. «Ve mevû'd olan kıyâmet günü hakkı için ve gören görülen hakkı için³⁵»

Şâhid ve meşhûdun tefsirinde müfessirlerin müteaddid kayli vardır. Kimi «Şâhid Allahdır ki bütün mükevvenâtı görür, meşhûd da nazar-ı ilâhîdeki mahlûklardır» demiş. Kimi de «Şâhid, insanların amelini yazmaya memûr olan

melekler, meşhûd da onların görüp yazdıklarıdır» mütâleasında bulunmuşdur

Hülâsa : Şu sayılan şeyler hakkı için :

قَالَ أَصْحَابُ الْأُخْدُودِ: النَّارُ ذَاتُ الْوَقْدِ: إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۖ
وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۖ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ
يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ: الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَاللَّهُ
عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۖ إِنَّ الَّذِينَ قَتَلُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ فَمَا كَانُوا يَتُوبُونَ
فَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ۖ وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّجِيمٌ ۖ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ الْمَنَاجِزِ ۖ إِنَّهَا آيَةٌ لِّلْأُولَئِكَ أَن لَّا يُقْبَلُ مِنْهُمْ
تُوبَةٌ ۚ إِنَّهُمْ فِي سَعْيٍ مَّبِينٍ ۖ

Yâni : «Odun ateşiyle doldurulmuş hendek ashâbı me'l'un oldu ve Allâh'ın rahmetinden uzaklaştı. Onlar ateşin kenarında oturur ve cellâdların müminlere yaptıkları zulümleri seyrederdiler. Onlara, Aziz ve Hamid olan Allâha imân etmiş olmalarından başka bir şey dolayısıyla azâb etmiyorlardı, yâni hiç kabahatleri yoktu. O Allah ki, göklerin ve yerin hükmü onundur. Ve O Allah her şeyi görür. Onlar ki erkek ve kadın mü'minleri fitneye düşürdüler, yâni kimini ateşe atdılar, kimini can korkusuyla dininden döndürdüler, sonra da tevbe etmediler. İşte onlar için cehennem azâbı ve yine yanmak azâbı vardır. İmân edip de sâlih amellârlerde bulunanlara gelince, onlar için, ağaçların altından nehirler akan cennetler vardır.»

Hazret-i Mevlânâ, Kur'andaki (Eshâb-ül-Ühdûd) kıssasına şu sûretle işâret etdikten sonra kötü bir âdet ihdâs eylemenin zararından bahs için diyor ki :

سنت بد کر شه اول زاد
این شه دیگر قدم روی نهاد.

Sünnet-i bad kez şeh-i evvel bizâd,
İn şeh-i diğer kadem bervey nihâd.

«Birinci pâdişahdan, yâni kıssası evvelce nakledilen yahûdi hükümdardan, kötü bir âdet doğmuştu ki, Hak ehlinin katli cinâyeti idi. Bu ikinci şah, onun üzerine geldi, yâni tatbikine devâm eyledi.»

هر که او بنهاد ناخوش سنتی
سوی او نفرین رود هر ساعتی.

Herki ô binhâd nâHoş sünneti,
Sûy-i ô nefrin reved her sâati.

«Her kim fenâ bir âdet çıkarmış olursa her an onun tarafına lânetler gider.» Allah belâsını versin, bunu falan çıkarmışdı gibi sözler, her ağızdan bin türlü öğüntüler, fâtiha yerine onun mezârına gönderilir.

Bir Hadis-i Şerîfde meâlen buyurulmuştur ki: «Bir kimse güzel bir âdet çıkarırsa onun ecrine nâil olduğu gibi, o âdete ittibâ edenlerin amellerinden de ecr alır. Bir kimse de kötü bir âdet çıkarırsa ondan mücâzât göreceği gibi, o kötü âdeti işleyenlerin amellerinden de cezâ çeker.»

نیکوان رفتند سنتها بماند
وز ایمان ظلم و لعنتها بماند.

Nikvan reftend sünnethâ bimanâ,
Vez leiman zulm ü lâ'nethâ bimanâ.

«İyiler gittiler, onlardan güzel sünnetler kaldı. Alçaklar da gittiler, onlardan da zulüm ve lânetler kaldı.»

Meselâ Emevîler, makâm-ı hükûmete geçince halkı Hazret-i Ali ile ahfâdından soğutmak için cuma günleri minberlerde Hazret-i Murtazâyâ lânet et-

dirirlerdi. Ömer bin Abdil'aziz (Radiyallâhü anh) halife olunca bu edepsizliği kaldırdı. Onun yerine :

37 ان الله يامر بالعدل والاحسان

Âyet-i Kerîmesinin okunmasını emretti. Bin bu kadar senedir bu sünnete riâyet olunuyor. Ömer bin Abdil'aziz, hayatında bundan sevab aldığı gibi, vefâtından sonra ve bin şu kadar seneden beri o usûle riâyet edenlerin hareketi dolayısıyla de sevâba nâil oluyor.

Dervişler arasında bir söz vardır : «Hatır kalsın da yol kalmasın» derler ki, ki, maksadları: «Fenâ ve eğri bir usûl ihdâs edilmesin» demektir.

739

تا قیامت هر که جنس آن بدن
در وجود آید بود میلس بدن

Tâ Kıyâmet herki cins-i an bedan,
Der vücûd âyed büved meyleş bedan.

«O kötülerin cinsinden kıyâmete kadar her kim vücûde gelirse, meyli ve teveccühü o kötülüklere olur.»

دک رگست این آب شیرین و آب شور
در خلایق می رود تا نفخ صور.

740

Rek regest in ab şîrîn ü âb-ı şûr,
Der Halâyık mîreved tâ nefH-i sûr.

«Bu acı ve tatlı sular, yâni kötüler ve iyiler damandır ki sûr üfleninceye kadar halk arasında devâm edip gideceklerdir» İyilerin iyiliğe, kötülerin kötülüğe meyli kıyâmete kadar sürecektir.

(37) Nahl : 90

نیکو ابراهیم هست میراث از خوشاب
آن چه میراثست اونا کتاب.

Nikvan râ hêst miras' ez Hoşâb,
Ançi miras'êst Evras'nel kitâb.

«İyllere o tatlı sudan miras vardır. O nasıl mirastır? (Evrâs'nel kitâbe) mirasıdır.»

Hazret-i Pîr, Sûre-i Fâtırdaki bir Âyet-i Celîleye işâret ediyor. Orada buyrulmuştur ki:

قَدْ أَوْثَقْنَا الْكِتَابَ
الَّذِينَ أَصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ
مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ إِذْ قَالَ اللَّهُ ذَلِكَ هُوَ
الْفَضْلُ الْكَبِيرُ

Yâni: «Tevrat, Zebûr ve İncilden sonra Kitâb-ı Kur'ânı miras malı gibi zahmetsiz, mevakkatsiz olarak verdik. Kullanımız arasından intihab ve ihtiyâr etmiş olduğumuz mü'minlere, -ki o mü'minlerden nefsinde zulmedenler vardır. Yine o mü'minlerden muktesidler vardır. Yine o mü'minlerden sâbikun bilhayrât olanlar da vardır-Şu miras gibi kitap verilmesi ve onların Allâhın kulları arasından seçilmesi var ya, işte o, Allâhın büyük bir ihsânıdır 38.»

Âyet-i Kerîmedeki (zâlim) (muktesid) ve (sâbık) tâbirleri muhtelif sûrette tefsir edilmiştir.

Hazret-i Osman-ı Zinnûreyn buyurmuş ki: «Bizim sâbıkımız, Allâh rızâsı için harbe giden mücâhidlerdir. Muktesidlerimiz: Harbe gitmeyen, fakat cemâate devâm eyleyenlerdir. Zâlimlerimiz ise çöldeki bedevilerdir ki, ne harbe giderler, ne de cemâate devâm ederler.»

Sebi bin Abdillâh-ı Tüsterî şöyle demiş: «Zâlim: Câhil; Muktesid ilim tâlibi; sâbık da: âlimdir.»

(38) Fâtır : 32

Şeyhul ekber Hazretleri şöyle buyurmuş: «Zâlim dâimâ gâfil; muktesid: Bâzan uyanık; sâbık ise: Her vakit âgâh olandır.»

Erbâb-ı tahkikden bâzıları da zâlimi mukallid, muktesidi muhakkik sâbıkı da vâsıl-ı ilâllah ile tevîl eylemiştir.

Ümmet-i Muhammedin bir yol göstereni vardır ki, o da Hazret-i Peygamber (S.A.V.) dir. Ümmetde görülen fazîlet ve kemâllerin hepsi de o Nebiyy-i Zîşandan gelmiştir.

742

شد نیاز طالبان ار بگری
شعله ها از گوهر پیغمبری.

Şûd niyâz-ı tâlibân er bingerî,
Şû'lehâ ez gevher-i peygâmberî.

«Bakacak ve dikkat edecek olursan tâliblerin niyâzı, âbidlerin tazarruu, cevher-i Muhammedinin şûâlarından ibâretidir.»

743

شعله ها با گوهران گردان بود
شعله آن جانب رود هم کان بود.

Şû'lehâ bâ gevheran gerdan büved,
Şû'le an cânib reved hem kân büved.

«Şûleler; cevherler ile döner, dolaşır. Şûle cevherin bulunduğu tarafa doğru gider.»

Meselâ gâyet şeffâf bir elmas, bir yerde durur, onun parıltısı etrâfa akseder. Elmas bulunduğu yerden kaldırılıp başka bir tarafa götürülse, şûleler, parıltılar da berâber gider. İşte ümmet içinden bir takım âşıkların niyaz ve tazarrûları da Hazret-i Peygamberin dâvetleri ve münâcâtına nisbetle o elmanın parıltıları gibidir.

744

نور روزن کرد خانه می رود
زانکه خور بر جی بر جی می رود.

Nûr-i revzen gird-i Hâne mîdeved,
Zanki Hor burcî beburcî mireved.

«Pencereden giren ziyâ, evin içinde dolaşır, ve yer değiştirir. Çünkü Güneş bir burcdan bir burca intikâl eder.»

Pencereden giren ziyâ, Güneş ile pencerenin vaz'ına tâbidir. Pencere Güneşe temâmiyle karşı olursa, oradan girecek ziyâ, elbetde kuvvetli olur. Yan tarafa tesâdüf ederse tabiatıyla zayıf görünür. Hakikat-i Muhammediyye güneşi de böyledir. Oradan aksedecek feyizlerin şûâı da gönül penceresinin vaz'ına göre olur. Yâni o hakikat, güneşe yaklaştıkça istifâde artar; uzaklaştıkça da istifâde azalır.

Hazret-i Pîr, şu nükteyi, ehl-i nücûm'un mu'tekidlerinin düşüncesine göre temsil ve izâh ediyor :

745

هر کرا با اختران پیوستگیست
مرورا با اختر خود هم تکیست.

Herkirâ bâ aHteran peyvestegîst,
Merverâ bâ aHter-i Hôd hemtekîst.

Her kimin bir yıldızla irtibâtı ve münâsebeti varsa, o yıldızın hükmünce seyr ü hareket eder.»

746

طالبش گر زهره باشد در طرب
میل کلی دارد و عشق و طلب.

Tâllaş ger zühre bâşed der taReb,
Meyl-i küllî dâred ü aşk ü tâleb.

«Tâllihi Zühre yıldızı olursa, zevk u taraba ve aşk u talebe külliyyen mâlul olur.»

ور بود مرغی خور ز خو
جنگ و همتان و خصومت جویداو.

«Eğer kanlı ve zâlim tabiatlı Merih yıldızına mensub olursa; ceng, iftirâ ve husûmet talebinde bulunur.»

Demin söylediğim vechile şu üç beyit, yıldız hükümlerine inananların düşüncesine göre irâd olunmuştur. Yoksa zührenin olsun, merih'in olsun insanlar üzerinde kendiliklerinden hüküm ve nüfuzu bulunduğu tasdiki maksadıyla değil.

Ver büved mirriHi-i Hunriz Hû,
Ceng ü bühtân ü Husûmet cûyed-û.

Mâlumdur ki gökteki yıldızların Dünyâ üzerinde az çok tesirleri vardır. Meselâ güneşin doğmasıyla küremizde ziyâ ve harâret, batmasıyla de zulmet ve bürûdet husûle gelir. Ay'ın tesiriyle denizlerde med ve cezir olur, yâni sular yükselir ve alçalır. Fakat bu tesirler kendi kendine değildir. Müessir-i yegâne olan Allâh'ın irâdesiyedir.

Keldânîler gibi eski kavimler, gök kubbesini tedkik etmişler; yedi yıldızın hareketlerini aralarındaki câzibeyi keşifleri dolayısıyla de onlarda ülûhiyyet bulunduğu vahmine düşmüşler, namlarına heykeller yapıp puthânelere koymuşlar, önlerinde secdeye kapanmışlar, her birini bir hâlin mâbûdu farzetmişler; meselâ Zühreyi aşk ve zevk ilâhesi; Merih'i ceng ü cidal ilâhı saymışlar; falan yıldız falan burcda iken doğacak çocuk o yıldız mensûb olur, bilmem hangi yıldız hangisine yaklaşırsa arz üzerinde bolluk; yâhud falan yıldız, falan yıldızla ictimâ ederse kıtlık gibi kâideler koymuşlar. Bu kâidelerin hepsine de (ilm-i tencim) adını vermişlerdir. İşte şeriat dilinde tezyif olunan vehimler, bu ilm-i tencimdir. «Müneccimlerin hepsi de yalancıdır» Hadîsi, bu ilim ile uğraşmış da yıldızların hareketlerinden bir takım hükümler çıkaranlar, daha doğrusu yıldızları bizzat müessir ve müdebbir görenler hakkındadır. Yoksa ilm-i hey'etle yâni Astronomi ile uğraşanlar, gökdeki yıldızların hareketlerini tedkik edenler, arz üzerindeki insanların vakitlerini tâyin edenler için değildir. Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: binlerce sene evvel Kedânîler tarafından vaz'edilmiş olan ilm-i tencime uyarak yıldızların, arz ve sâkinleri üzerinde müessir bulunduğu, bir yıldız mensûb olan bir şahsın, o yıldızın hükmünce amel edeceğine inanıyorsun da, hakikat-i Muhammediye güneşinin gönüller penceresinden gireceğine; girdiği yeri, uzaklığı ve yakınlığı nisbetinde tenvir edeceğine inanmıyor musun?

اختراند از ورای اختران
کاحتراق و نحس نبود اندران.

AHterânend ez yerây-i aHteran,
Ki'htiRâk ü nahs nebved enderân.

«Yıldızların ötesinde bir takım yıldızlar daha vardır ki; onlarda yanmak, sönmek ve uğursuzluk diye bir şey olmaz.»

سائران در آسمانهای دگر
غیر این هفت آسمان نا مور.

Sâiran der âsmanhây-i diğér,
Gayr-i in heft âsmân-i nâmver.

«O yıldızlar, şu meşhur yedi gökden başka göklerde seyredirler.»

Sözün yıldızlara intikâli dolayısıyla Hazret-i Pîr Efendimiz, yine âlî bir nükteye işâret buyuluyor ki: arz üzerinde müessir bulunduklarına avam insanların inandıkları şu yıldızların üstünde ve ötesinde, bir takım yıldızlar vardır ki; onlarda yanmak, sönmek ve uğursuzluk diye bir şey yoktur. O yıldızlarda bu gibi haller olmadıktan başka, onlar yedi gökden ayrı göklerde seyredirler.

Şârihler diyorlar ki, buradaki yıldızlardan maksad: Allâh'ın sıfatları, göklerden murad zâtıdır. Yâni Zât-i Bârî nihâyetsiz bir fezâyâ benzetilirse, sıfat-ı ilâhiyye de o fezânın yıldızlarıdır. İşte arzda da, semâda da müessir ve müdebbir olan, asıl o sıfat-ı ilâhiyye yıldızlarıdır. Bütün hareketler, bütün hâdiseler onların eserleridir.

«AHterânend ez veRây-i aHteRân»

beytinin, astronomlar arasında fennî bir kıymeti vardır. Çünkü ilm-i heyet'in vaz' edicilerinden olan (Kopernik) bile: Fezâda muayyen bir mesâfeye kadar yıldız vardır, ondan öteye yokdur, demiş. Halbuki sonra gelen hey'et âlimleri (kadr) nâmiyle bir takım mesâfeler tahmin ve tâyin etmişler; falanca yıldız, falan kadr dâhilindedir demişler. Altıncı kadrdeki yıldızlar göz ile görülebilirmiş. Fakat 19 uncu kadr dâhilinde de yıldızlar bulunduğunu te-

leskopla keşfetmişler; belki daha uzaklarda, aklın, hayâlin alamayacağı mesâ-
telerde de vardır.

Erbâb-ı fen diyor ki :Kopernikin dört buçuk asır evvel anlayamadığı şu
hakikatı Hazret-i Mevlânâ altı buçuk asır evvel keşfederek fennî bir hârika gös-
termişdir.

750

راستخان در تاب انوار خدا
نی بهم پیوسته نی از هم جدا.

RâsiHan der tâb-ı envâr-i Hudâ,
Nî behem peyveste nî ez hem cûda.

«Onlar envâr-ı ilâhiyyenin şa'sasına karşı rûshlu ve melekeldirler. Ne
birbirinden ayrı, ne de yekdiğerine muttasıldılar.»

«Yâni sıfat-ı ilâhiyyenin zât-ı ilâhi nûrunda rûsûhu ve mekâneta var-
dır. Onun için tebeddül ve teğâyûr etmezler. Sonra bunlar, birbirinin aynı,
yâni tıpkısı olmadığı gibi gayri de değildir. Meselâ Kur'ân-ı Kerimde buyurul-
yor ki :

قُلْ اللَّهُمَّ مَالِكُ الْمُلْكِ نُورِي الْمُلْكِ مَنْ تَشَاءُ
وَيَنْزِعُ الْمُلْكَ مِمَّنْ تَشَاءُ وَيُعْزِزُ مِمَّنْ تَشَاءُ وَيُذِلُّ مِمَّنْ تَشَاءُ
بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

Yâni : «Ey peygamber-i ekber; de ki : Ey mülk-un, asıl sâhibi olan Allâ-
hım. Sen mülkü ve saltanatı dilediğine verirsın Yine mülkü ve saltanatı diledi-
ğinden alırsın. Dilediğini aziz kılarırsın, dilediğini zelif ve hakir edersin. Her
hâlde hayır Sende ve yaptığın işdedir. Sen hakikaten her şeye, yâni vermeye
de, almaya da, yükseltmeye de, alçaltmaya da kâdirsin 39.»

İşte şu Âyet-i Celilede ifâde buyurulan halleri zuhûra getiren (Mu'tî), (Kâ-
bız), (Muizz) ve (Müdiil) sıfatları, eserleri itibâriyle birbirinin aynı değildir. Öy-
le değil mi? Vermek ile almak, yükseltmek ile alçaltmak bir omadığı gibi; ve-

(39) Âl-i Imrân : 26

ren ile alon, yükselten ile alçaltan da müsâvî değildir. Fakat hepsi de bir
Zât-i ecell ü 'lânın sıfât-ı oelilesi olmak itibariyle yekdiğerinin ve zât-i Bârinin
gayri de değildir. Bunu hârici bir misâl ile anlamak istersek diyebiliriz ki:
Şeyh Hacı Hâfız Ahmed Efendi Hoca) da; şimdi bir (Ahmed Efendi) var. Şeyh-
ık, hâfızlık ve hocalıktan dört dâne de sıfatı var. Bu sıfatlar âsârı itibâriyle
birbirinin gayri. Şeyh: Tarikate mensub; hacı: Hac farzını ifâ eyleyen, hâfız
Kur'ânı ezberlemiş olan; Hoca da: ders okutandır. Bunlar sûretâ ayrı ayrı şey-
lerdir. Lâkin hepsi de Ahmed Efendinin birer sıfatı oldukları için ondan ayrı
da değildir.

751

هر که باشد طالع او زان نجوم
نفس او کفار سوزد در رجوم.

Herki bâşed Tâli-i ô zan nücûm,
Nefs-i ô küffâr sûzed der rücûm.

«Her kimin tâlihi, yıldızların ötesindeki yıldızlardan olursa, onun nefsi,
recm ü tard husûsunda kâfir yakıcı olur.»
Hazret-i Pîr, bu beyit ile bâzı âyetlere işâret ediyor :

إِنَّا زَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا نَزِينَ الْكَوَكِبِ * وَحِفْظًا
مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَارِدٍ * لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَى وَيُقْذَفُونَ
مِنْ كُلِّ جَانِبٍ * دُحُورًا وَلَهُمْ عَذَابٌ وَاصِبٌ * إِلَّا الَّذِينَ خَلَفُوا
الْخَلْفَةَ فَاتَّبَعُوا مَثَابًا

Sûre-i Saffât'daki bu âyetlerin iki türlü tefsiri vardır: Tefsir-i âfâkisi ve
enfûsisi. İmâm-ı Kâşânî bu Âyetlerin tefsir-i enfûsisi için şöyle diyor :

«Biz, kalb arşına nisbetle rûhânî göklerin en yakını bulunan aklı tezyin
eyledik. Hücetler ve burhanlar ile. Yâni gök nasıl yıldızlarla müzeyyen ise akıl
da bir takım delil ve burhan ile münevver olur. Hakka bağlanmayan, hakikatı
teslim etmeyen vehim, hayâl, şübhe ve mugalâta gibi mânevî şeytanlardan
aklı mahfûz kıldık. O şeytanlar, male-i âlâyı ve âlem-i melekûtu dinleyip anla-

yamazlar. Heç taraftan tard ve def olunur. Yâni vehim, hayâl, şübhe, mu-
galâta ve fesadçılık yönünden yaklaşmak isteyenler her halde def'ü tarda
uğrarlar. Onlar için dâimi azâb vardır. Eğer o şeytanlardan biri sûret-i Hak-
dan görünerek bir galebe çalacak olursa, şihâb-ı sâkib, onun arkasından yeti-
şir. Yâni ya aklın bir nûru, yâhud Allâh'ın nûr saçan bir ışığı derhal parlar, o
vehim şeytanını deler geçer 40.»

Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki: Tâlihi o yıldızlardan olanların (Ashâbî
kennûcümü ihtedeytüm iktedeytüm) yâni «Benim ashâbım yıldızlar gibidir,
hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz» Hadis-i Şerifinde beyân olunan
hakikat nurları gibi, hidâyet-i ilâhiyye yıldızlarına tâbi olanların nefisleri de
şihâb-ı sâkib misâli kâfirleri recmeder; onların inkârını olsun, ilhâdını olsun
sönük ve kıymetsiz bırakır.

752

خشم مریخی نباشد خشم او
مقلب رو غالب و مغلوب خو.

Haşm-i mirrihi nebâşed Haşm-i û,
Munkalib rev gâlib û mağlûb Hû.

«O kimsenin hışmı, Merih yıldızının hışmı ve gazabı gibi değildir. Merih,
mağlûb iken gâlib görünmek gibi ters gidişlidir. Yâhud o kimse gâlib iken
mağlûb görünmekle (munkalib rev) dir.»

Beyt-i Şerifdeki (munkalib rev) tâbirinin müneccimliğe âid bir şey olacağı
hâtıra geldiği için nücûm ve tencim ilimlerinde fevka'lâde ihtisâsları bulunan
Sa'di bey oğlumuzdan bu tabire dâir mâlûmat istemişdim. Lutfen verdiği mâ-
lûmâtı şurada söyleyeceğim ve kendisine alenen teşekkür edeceğim;

«Eski hey'etçiler, on iki burcu, evsaf nokta-i nazarından munkalib, sâbit
ve zücesedeyn diye üçe ayırmışlardır.

Munkalib olanlar :Hamel, seretan, mizan, cedy.

Sâbit olanlar: Sevr, esed, akreb, delv.

Zücesedeyn olanlar :Cevzâ, sünbûle, kavv ve hût burclarıdır.

Manzûme-i Şemsiyyede hayâtın nîzâmı olan Güneş, munkalib burclarda
bulunduğu zaman mevsimler değiştiği, yâni ahvâl-i semâda bir inkilâb vukûa
geldiği için bunlar tebeddüle, adem-i devâma ve değişen husûsâta nisbet
edilmişlerdir. Bu dört burc, Şemsin medâr-ı zâhîrisinin dört esas noktasını
teşkil etmektedir.

(40) Saffât : 6

Şems, sâbit burclarda bulunduğu vakit mevsimler devâm etmektedir. Bir
kimsenin velâdeti önünde yedi yıldızdan çoğu bu burclarda bulunursa o kimse
sâbit fikirli, vazifesine müdâvim ve inatçı olur. Zücesedeyn'in te'siri mütediller
ve her an tebeddüle meyyâldir. Zira bu burclardan sonra Şems, munkalib
burclara dâhil olmaktadır.»

Sa'di beyin sözleri burada bitti. Mâlûmdur ki esâtire göre Merih yıldızı,
harb ilâhi olduğu için hadid ve şedid tevehhüm edilirdi. Hattâ renginin kırmı-
zıca olması dolayısıyla kanlı sayılırdı. Halbuki o yıldız da Allâhın mahlûku ve
kudret-i ilâhiyyenin mağlûbu idi. Fakat mahlûkun vehmine göre gâlib sayılmak
gibi tersine bir sıfat kazanmıştı.

Sıfât-ı ilâhiyye yıldızlarından birinin mazhar-ı tammı olan kimse böyle de-
ğildir. Meselâ (Kavî) isminin mazharı olan herhalde Allâhın kuvvet ve kud-
retini temsil eder. Hazret-i Murtazâ Kerremallâhü veche'nin yaptığı gibi, Hay-
ber hisârının kapısını zorlayınca koparır, kalkan gibi elinde kullanır. Sonra da:
«Allah hakkı için ben, Hayber kapısını cismânî kuvvetle koparmadım» der. Da-
ha sonra da o zât-i âlî, kendi tâyin ettiği bir kadî'nin karşısında ayakda durur
ve aleyhinde verilen hükme gülerek rızâ gösterir.

Bu vak'a şöyle olmuşdu: Bir yâhûdî, makâm-ı hilâfetde bulunan Hazret-i
Aliden alacak dâvâsına kalkmış. Kadî'nin karşısında ayakda duran şâh-ı vilâ-
yat Hazretleri, yâhûdînin matlûbunu vermiş olduğunu söylemiş. Buna da oğlu
Hasan ile âzadlı kölesi Kanberi şâhid göstermişti.

Şâhidler, Hazret-i İmâmın en yakın mensubları oldukları için kadî (Şüreyh)
onların şehâdetini kabûl etmedi; Hazret-i Halifeyi matlûbun tediyesine mahkûm
eyledi. O da hükme rızâ gösterince akıllara hayret veren bu âdalet ve tesli-
miyyet üzerine yâhûdî, alacağını almış olduğunu ikrar etti ve müslüman oldu.

Muhâkeme esnâsında kadî Şüreyh, Hazret-i Aliye (Yâ Ebelhasen) diye,
yâhûdiye ise adı ile hitâb eyleyince, tâ'zîmî ifâde ettiği cihetle, muhâkeme
edilen iki şahsın birine künyesi ile, diğerine ismiyle hitâb edilmesini Hazret-i
Halife uygun bulmadı ve bir daha böyle yapmamasını tenbih etti. (Râdiyallahü
anh ve kerremallahü vecheh.)

753

نور غالب ايمين از نقص غسق
در میان اصبعين نور حق.

Nûr-i gâlib eyem ez naKs-i gaseK,
Der miyân-i lSbeayn-i nûr-i Hak.

«Gâlibin nûru zulmet noksânından emindir ki, Hakkın iki parmağı arasın-
dadır.»

Buradaki (nûr-ı gâlib) den maksad, peygamberlerin ve velilerin nûrudur ki, o nûra noksan âriz olmaz. Çünkü menbaı, Allâhın iki parmağı arasındır. İki parmakdan murad da Hakkın celâl ve cemâl gibi karşılıklı iki sıfatıdır.

754

حق فشاند نوراً بر جانها
مقبلان بر داشته دامانها.

Hak feşâned nûr râ ber cânhâ,
Mukbilân ber dâştê ber dâmanhâ.

«Cenâb-ı Hak, ruhlara nûrunu saçmış, onlardan mes'ud ve bahtiyar olanlara da eteklerini açmıştır.»

755

وان نثار نور را وا یافته
روی از غیر خدا بر تافته.

Van nis'âr-î nûr ra vâ yâftê,
Rûy ez gayr-î Hudâ ber tâftê.

«Nur saçısına eteğini açan mes'ud kimse, o sacıyı bulmakla Hakdan başkasından yüz çevirmiştir.»

756

هر کرا دامان عشق نا بده
زان نثار نور بی بهره شده.

Herkirâ dâman-ı ışkî nâbüdê,
Zan nisâr-î nûr bi behrê şüde.

«Her kimde aşk eteği yoksa o nûr saçısından mahrûm kalmıştır.»

Cenâb-ı Hakkın (feyz-i akdes) ve (feyz-i mukaddes) nâmiyle iki tecellisi vardır demiştik. Feyz-i akdesle (a'yân-ı sâbite) yâni mevcûdâtın ilm-i ilâhîdeki sûretleri, feyz-i mukaddesle de a'yân-ı sâbitenin istidatlarına göre feyizleri göründü. O tecellî esnâsında her (ayan-ı sâbite) füyûzat nûrunu kâbiliyyetine göre aldı. Kimi avuçla, kimi etekle topladı. Eteği olmayan, avucu, kapalı

bulunan ondan mahrûm kaldı. Yâni ezelden istidâdı olan hidâyet nûruna nâil oldu. Bundan mahrûm bulunan, ondan nâsib alamadı. (Essaidû sa'idûn fi batnı ummihi, veşşekiyyü şekiyyûn fi batnı ummihi) yâni «Şâ id olan daha anasının karnında iken sa'idir Şaki olan da doğmadan evvel şakidir.» Hadis-i Şerifi buna delâlet etmektedir.

757

جزه هارا رویها سوی گلست
بلبل را عشق بازی با گلست.

Cûz hârâ rûyhâ sûy-i külest,
Bûlbûlânâ ışkâzî bâ gülest.

«Cüzlerin teveccühü küle tarafındadır. Bûlbüllerin âşıkdaşlığı gül iledir.»

Yâni o nûr saçısı hengâmında Allâh'ın envâr-ı külliyesinden kimin hissesine bir cüz düşmüşse, o cüzün teveccühü küle yâni umûma olacağı cihetle, sâhibi o tarafa götürür. Nitekim bûlbülün güle olan aşkı onu gülistana sevkeder.

758

گاورا رنگ از رون و مردرا
از درون جو رنگ سرخ و زردرا.

Gâvrâ reng ez bûrûn û mēdrâ,
Ez derun çû reng-i sūrH û zēdrâ.

«Sığırın rengi dışarıda, insanın kırmızı ve sarı gibi renkleri içerdedir.»

Yânî «Hayvanın alacası dışında, insanın alacası içindedir» İnsan rengi, yâni iyiliğe ve kötülüğe zâhirinde değil, batinındadır. Onun için envâr-ı ilâhiye saçısından kimin hisse almış, kimin mahrûm kalmış olduğu belli değildir. Zâhirinden anlaşılmaz. Şeyh Sa'dî:

«Takvâ elbisesi içinde ve sofî kıyâfesinde gördüğün kimseyi, sofî bil, iyi adam olduğunu zannet. Yoksa onun batinında ne olduğunu ne bilirsin? Zâbita memûrunun ev içinde ne işi vardır?»

رنگهای نیک از خم صفاست
رنگ زشتان از سیاه آب جفاست.

Rèng-hây-i nik ez Humm-i safâst,
Reng-i zîştân ez siyâh âb-i cefâst.

«İyi renkler safâ küpündendir. Kötülerin rengi ise süprüntülü siyah su-
dandır.»

صبغة الله نام آن رنگ لطیف
لغت الله بوی آن رنگ کثیف.

Sıbgatallah nam-ı an reng-i lâtif.
Lâ'netullahî bûy-i an reng-i kes'if

«O lâtif rengin adı sıbgâtullahdır. O kesif rengin kokusu da lâ'netullahdır.»

Bu beyt ile Sûre-i Bakara'daki bir Âyete telmîh ediliyor :

Mâlûmdur ki hristiyanların bir vaftizi vardır. Yahyâ Aleyhisselâmın Şe-
ri'a nehrinde İsâ Aleyhisselâmın başına su dökmüş olduğunu taklîden İsevi-
ler, doğan çocuklarına, yâhud hristiyan olacak bir adamın başına kilisenin
hususî havuzunda duran sudan bir mikdar alıp serperler O suyun içinde pek
çok tuz ve peleseng yağı bulunduğu için bozulmaz. İnançlarına göre o su ile
vaftiz edilen, hristiyan olur ve cehenneme girmekten kurtulur. Vaftiz edilme-
yen ise ebedî olarak cehennemde kalır.

Asr-ı seâdetdeki hristiyanlar, bununla öğrenmişler, bizim sıbgamız var.
bizin yok demişlerdi. Sıbgâ: Boya demektir. Zinet ve fitrat mânâsına da gelir.

صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ
عَابِدُونَ.

Yânî : «Ey mü'minler! Siz de onlara deyin ki: Biz sıbgâtullâh'a tâbliz.
Din-i fitrat üzereyiz, yâhud da sünnet olmaktayız. Dini telkin etmek, ve müs-
lumanları temizlemek husûsunda Allahdan daha güzel kim vardır? Biz sıbgâ
emrine inkıyâd ederek Allâha ibâdet edicileriz⁴¹.»

Erbâb-ı hakikate göre sıbgâtallah: Birenglikden ibâretir. Bir kimse muh-
telif reng ve tavırda bulunmakdan kurtulmayınca sıbgâtullâha boyanmaz. Tıb-
kı el suyu gibidir. Durulup kesâfeti gitmeyince çamur rengindedir. Fakat du-
rulup bulanıklığı gidince saf, berrak ve renksiz bir su olur. İşte iyi huy, o
renksizlik menbaidan sızar ki, onun adı sıbgâtullahdır. Kötü huy ise o ça-
murlu su gibidir ki menbai kirilidir, lânet-i ilâhiyye de onun adıdır.

آنچه از دریا بدریا می رود
از همانجا کآمد آنجا می رود.

Ançî ez deryâ bederyâ mîreved,
Ez hem ancâ k'âmed ancâ mîreved.

«Denizden gelen denize gider. Bir şey nereden gelmişse oraya avdet eder.»

از سر که سیلهای تیز رو
وزن ما جان عشق آمیز رو.

Ez ser-i küh silhây-i tîz rev,
Ve'ez ten-i mâ cân-ı ışk âmîz rev.

«Dağ başından sür'atle akan seller olduğu gibi, bizim cismimizde de aşk
ile birleşmiş bir ruh vardır.»

Yağmur hâlinde dökülen damlalar, buharlaşma ile geldikleri yere giderler; bizim cisimlerimizdeki can da o hakikat denizinin katraları gibidir. Onlar da geldikleri yere gideceklerdir.

قَبْحَانِ
الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٢﴾

Yâni : «O zât-î eccl ü âlâ noksanlardan münezzehtir ki, her şeyin hük-mü, yed-i kudretinde ve taht-ı itâatindedir. Ey insanlar; siz de nihâyet ona döneceksiniz⁽⁴²⁾.»

YAHUDİ OLAN PADİŞAHIN ATEŞ YAKDIRMASI VE ATEŞ
KENARINA BİR PUT KOYDURUP; HER KİM BU PUTA SECDE EDERSE
ATEŞDEN KURTULACAKTIR, DEMESİ.

763

آن جهود سگ سین چه رای کرد
پهلوی آتش بقی برای کرد

An cühûd-î seg bibin çi rây kerd,
Pehlyu-yî âteş bütî berpây kerd.

«Bak, o köpek cıfıt ne re'ye bulundu. Ateşin kenarına bir put dikirdi.»

764

کأنکه این بت را سجود آرد برست
ور نه آرد در دل آتش نشست

Kânki in bürâ sücud âred birest,
Ver neâred der dil-î âteş nişest.

«Ve şöyle dedi: Bu puta her kim secde ederse kurtulacak, etmeyecek olursa ateşin tam orta yerine oturacaktır.»

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ

Evvelce üzerinde durduğumuz bir bahiste de kıssasına işâret buyuru-lan (Zünûvas), Medineye gidip yahudî olduktan sonra memleketine dönmüş, teb'asını, husûsiyle Necranddki hıristiyanları zorla yahudi yapmak için tehdide başlamış; ezcümle, hendekler kazdırmış, içlerinde ateş yakdırmış, yahudi ol-

mavanları o hendeklere attırmakla korkutmuşdu. Hazret-i Mevlânâ, Zünûvas'ın ateş kenarına bir de put koydurduğundan bahsediyor. Şu halde, herifin ya hudi olmakla beraber eski dini olan putperestlikten bütün geçemediği anlaşılıyor.

765

جون سزای این بت نفس او بداد
از بت نفس بنی دیگر بزد

Çün sezâ-yî in bût-î nefis o bîdâd,
Ezbût-î nefseş bût-î diğêr bizâd.

«Nefs putunun lâyıknı verince o nefis putundan diğêr bir put doğdu.»

Ma'lûmdur ki insanların batıl olarak ma'bûd itti haz ettikleri ve tapdikları her şey puttur. Gerek ağaçdan, gerek taşdan, gerek başka şeylerde olsun. Meselâ câhiliyyet devrinde «Beni Hanife» denilen Arab kabilesi (hayş) ya'nî hurma ile yağdan bir ma'bûd yapmışlar, bir müddet karşısında tapınmışlar, sonra bir kıtlık esnâsında onu yemişlerdi.

Bu ve emsâli timsaller, putperest kavimlerce gayet muhterem tutulur, onların rızası istihsâl edilmek için fedakârlıkda bulunulur. namlarına hayvanlar ve insanlardan kurbanlar kesilirdi. Meselâ Finike ve civarındaki halkın ma'bûdu olan (Ba'l) heykelinin elleri arasındaki tekneye ateş doldururlar, üstüne küçük çocuklar yatırılıp Ba'l'in gönlünü almak için yakılırdı. Keza Bâbil ve etrafındaki ahâlinin ma'bûdlarından olan Zühre heykelinin hoşuna gitmek için belli günlerde kadınlar fuşş irtikâb ederler ve sebil'i visalde bulunurlardı. Fakat bu haricdeki putların en büyüğü olarak dâhilde bir put vardı ki o da insanın nefsi idi. Hazret-i Mevlânâ bu hakikatı beyânı için buyuruyor ki:

766

مادر بتها بت نفس شاست
وانکه آن بت مارو این بت آر دهاست

Mader-î bûthâ bût-î nefis-î şümâst,
Zanki an bûtmâr u in bût ejdehâst

«Putların anası ve menşe'i sizin nefsinizdir. Çünkü haricdeki putlar yılan farzedilirse nefis ejderhâdır.»

458

767

آهن سگست نفس و بت شرار
آن شرار از آب می گیرد قرار

Ahen-û sengêst nefis-û bût şerâr,
An şerâr ez âb migired Karar

«Nefs çakmak taşıyla demir, put ise kıvılcım mesâbesindedir ki o kıvılcım su ile söner.»

768

سنگ و آهن زاب کی ساکن شود
آدمی با این دو کی امین بود

Seng-u âhen z'âb key sâkin şevêd
Âdemi bâ indü key eyman büved

«Taş ve demir, su ile nasıl sâkin olur? İnsan bu ikisiyle nasıl emniyett bulabilir?»

Gerek çakmakdan çıkan, gerek ateşden sıçrasın, kıvılcım az bir su ile söndürülür. Fakat çakmak ile taş su içinde de dursa her ikisinin çakılmasıyla çıkacak ateş zâil olmaz. Sudan çıkıp kurudular mı birbirine vurulunca yine kıvılcım zuhûra başlar

769

سنگ و آهن در درون دارند نار
آرا بر نار شان نبود گذار

Seng-u âhen der derun dârênd nâr,
Âbrâ ber nârîşân nebved gûzâr.

«Taşla demirin ateşi içlerinde. Onların ateşine su nüfuz edemez.»

459

آب جو نار برونی را کشد
در درون سنگ و آهن کی رود

Ab-ı cû nâr-ı bûrûnîrâ küşed,
Der derûn-î seng-u âhen key reved.

«Dere suyu, haricdeki ateşi söndürür. Taşın, demirin içine nasıl girer?»

Sûri putlar kıvılcıma benzetilmiş, kıvılcımın azıcık su ile söndürüleceği söylenilmişdi. Evet. İnsanın biraz akli başına gelip de gözü açılınca bir heykeltraşın keseri, yahud demir kalem ile yontulmuş bir heykelin önünde tapındığından dolayı utanır. Evvelce ona karşı duyduğu hürmet ve muhabbet ateşi sönüverir. Lâkin insandaki nefis ile şehvet, çakmak taşı gibidir. Bu ikisinin sürtülmesiyle dalmi sûrette kıvılcımlar çıkar. Hem de onlardaki ateşai ma hassası değme su ile söndürülemez. Söner gibi görünse de fırsat bulunca alevlenir.

Yusuf aleyhisselâm gibi bir peygamberin;

وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي إِلَّا نَفْسًا لَا مَارَةَ بِالسُّوءِ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي

Yânî : «Ben nefsimi tebrîe etmem. Çünkü nefis, dâima ve şiddetle kötülüğü emreder. Meğer ki Allahın rahmeti, insanın yardımcısı ve muhafızı ola 44.»

سنگ و آهن چشمه نازند و رود
قطره‌هاشان کفر ترسا و جهود

Seng-u âhen çeşme-î nârend-u dûd,
Katrehâşan küfr-i tersâ-û cühûd.

«Taş ve demir, ateş ve duman kaynağıdır ki o kaynağın damlaları, yânî kıvılcımları hristiyanların ve yahudilerin küfrüdür.»

Çakmakla, çakmak taşına benzetilen nefis ile şehvet, ateş ve duman fırlayan bir kaynağa da teşbîh ediliyor. Hristiyanların ve yahudilerin müslümanlığa karşı olan küfr ve inkârları da o kaynağın ildir katrasıdır deniliyor.

(44) Yûsuf: 53

Evet, gayr-ı müslimleri hakikate bağlamak ve müslümanlığa uymaktan men'eden esbâbın başlıcası, belki de birincisi nefis-i emmâredir. Nefs-i emmâre dâima kötülüğe sevkettiği için iyilik tarafına bakmak isteyen gözlerin önüne gaflet perdesi gerer. Cenâb-ı Hakka yönelmek arzusunda bulunanların yakasından tutup çeker. Hristiyanların ve yahudilerin müslümanlığı kabul etmekden imtina'ları, nefis-i emmârenin teşvikidir. O halde onların küfrü de nefis-ü şehvet kaynağının katralarıdır.

آب خم و کوزه گر فانی شود
آب چشمه تازه و باقی بود

Ab-ı Hummû kûze ger fânî şevd.
Ab-ı çeşme tâze vû bâkî büved.

Kâse ve küpteki su bitse de çeşmenin suyu tâze ve bâkîdir.»

بت سیاه آبت در کوزه نمان
نفس مر آب سیهرا چشمه دان

Büt siyah abest der kûze nihan,
Nefs mer ab-ı siyehra çeşma dan.

«Put kâse içinde saklı çamurlu su gibidir. Nefsi ise, o çamurlu suyun çeşmesi bil.»

آن بت منحوت چون سیل سیاه
نفس بنگر چشمه بر آبراه

An büt-î menhût cûn seyl-î siyah,
Nefs-ı bûtger çeşme-î ber âbrah.

«O yontulmuş put, çamurlu ve kara bir suya benzetilirse onu yontan nefis-i emmâre, su yolu üstünde bir çeşme gibidir.»

Hazret-i Pîr Efendimiz yukardaki beytlerde nefs-i emmâreyi sıyah ve çamurlu su fışkıran bir kaynağa benzetmişti. Burada da diyor ki: «Nefsin kara su menba'ı olmasına göre put; kâse, bardak gibi kaplar içindeki şu misilli kalır.» Velez ki tencere, kazan ve kap gibi büyücek kaplar içinde bulunsun ve onları dolduracak derecede olsun, o su tükenir. Fakat akması dâimi olan kaynağın suyu her vakit tâze ve bâkidir. Putları böyle kap içindeki suya değil de, çamurlu ve coşkun sellere bile benzetsek o sellerin de kesileceği, lâkin suyu boi bir menba'ın hâliyle akıp gideceği tabi'i bir şeydir.

Hülâsa: Putların zararı hafif ve muvakkattir. Nefsin ızrası ile hem büyük-
dür, hem daimidir.

775

صد سبورا بشکند یک پاره سنگ
واب چشمه می زهاند بی درنگ

Sad sebûrâ bişkened yek pâre seng.
V'âbı çeşme mizihâned bî derêng

«Bir taş parçası yüz destiyi kırar, fakat çeşmenin suyu durup dinlenme-
den akar.»

776

بت شکستن سهل باشد نیک سهل
سهل دیدن نفس را جهالت جهل

Büt şikesten sehl bâşed nîk sehl.
Sehl دیدen nêfsrâ cehlâst cehl.

«Put kırmak, iyiden iyiye kolaydır. Lâkin nefsi kolay bir şey sanmak, bü-
yük cehâlettir.»

Nefsin doğurduğu putlar bir kap içindeki suya benzetilmişti. Bir taş atıl-
makla, o kap kırılıp, yâhud delinip içindeki su dökülebilir. Meselâ kelime-i tev-
hidi iman ve tasdik ile telâffuz etmek, putların başına taş yağdırmak, şirk
putlarının kafasını kırmak olur. Bununla berâber fesad menba'ı nefsin cere-
yanı devam eder. Heva ve hevesinin ardı, arası kesilmez. Bunun için put kır-
ması kolay olduğu halde, nefsi kırmak, onun menba'ını tıkmak pek güçtür.
Peygamber Efendimiz: «Yâ Rabbî, beni göz acıp kapayacak bir müddette, hat-
tâ ondan daha az bir zaman içinde nefsimi ve nefsimin heva ve hevesine tes-
lim etme.» buyurmuştur. Binâenaleyh nefsin tehlikesi ehemmiyetsiz telâkki
olunmamalıdır. Olunursa fevkalâde cehalet gösterilmiş olur.

ور ذات نفس زای بخوبی آبسر
صفت دوح بخوان با هفت در

Sûret-i nefs er bicüyî ey pûser,
Kıssa-i dûzaH biHan bâ hêft dêr

«Oğul; nefsin sûretini görmek istiyorsan yedi kapılı cehennemin ta'rifini
oku.»

Burada, Sûre-i Hicrdeki :

وَإِنْ يَحْسَبُوا لَكَ عُذْرًا فَاجْمَعِينَ ﴿٥٥﴾

لَهَا سَبْعَةُ أَبْوَابٍ لِكُلِّ بَابٍ مِنْهُ جَزَاءٌ مَقْسُومٌ ﴿٥٦﴾

Yânî : «Cehennem şeytana uyanların mutlaka girecekleri yerdir⁽⁴⁵⁾.» «Onun
yedi kapısı vardır. Şeytana uyanlardan farzedilen kısımlar o kapılardan
gireceklerdir⁽⁴⁶⁾.» Âyetlerine işâret ediliyor.

Bu kapıların tabaka ma'nâsına olduğu, o tabakâtın da (cehennem) (le
zâ) (hutame) (se'ir) (cahim) ve (haviye) isimlerinde bulunduğu Kâdi tefsirinde
yazılıdır.

Yine o tefsirde deniliyor ki: Birinci tabakaya günahkâr müslümanlar, ikincisine
yahudiler, üçüncüsüne hristiyanlar, dördüncüsüne sâbiî, yânî yıldızlara
tapanlar, beşincisine mecûsî, yânî ateşe tapanlar, altıncısına müşrikler, ye-
dincisine münâfıklar idhâl edileceklerdir.

Bu yedikapılı cehennem, diğer taraftan nefse müşâbihtir. (Kaf) Sûresinde
Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

يَوْمَ نَقُولُ لِلْهَمَمِ هَلْ أَمْتَلَاتِ وَقَوْلُكُمْ مِنْ مِيزِيدِ ﴿٥٧﴾

Yânî : «Kıyâmette ve cehennem ehli oraya girdikten sonra: Doldu mu?
diye cehenneme soracağız o da daha var mı? diyecektir⁽⁴⁷⁾.»

İşte nefs-i emmâre de dolmamak ve doymamak, arzularına ittiba edildik-
çe yeni arzulara, yeni heveslere kapılmaktan usanmamak husussunda cehen-
nem gibidir.

(45) Hicr: 43

(46) Hicr: 44

(47) Kaf: 30

(Kaside-i Bür'e) nâzımı İmam Busayrî rahimehullâh der ki : «Nefs, sût emen çocuk gibidir. Onu bırakacak olursan büyür, delikanlı olurda, yine meme emmek ister. Zamanında sûtten kesersen, o da ondan kesilir.»
Demek ki nefsi bir takım heva vü hevesten geçirmek için, onun arzularına muhalefet etmek ve istediğini yapmamak lâzımdır.

778

هر نفس مکرری و هر مکرری ازان
غرقه صد فرعون و صد فرعونیان

Her nefes mekrî yu her mekrî ezân,
Garka Sad fir'avn-u sad fir'avniyân.

«Nefsin her nefesde bir mekrî vardır ki, o mekirlerin her biri yüzünden yüzlerce Fir'avn ve yüzlerce askerleri gark olmuşlardır.»

در خدای موسی و موسی گریز
آب ایمان را ز فرعونی سریز

779

Der Hudâ-yî Mûsâ vü Mûsâ gürîz,
Ab-ı îmanrâ zi Fir'avnî merîz.

«Mûsanın Rabbına ve Mûsanın himâyesine sığın. Fir'avnlık edip de şeref-i imanı izâle eyleme.»

780

دست اندر احدو احمد بن
ای برادر واره از بوجهل بن

Dêst ender Ehad-û Ahmed bizen,
Ey birâder vâreh ez bûcehl-i ten.

«Allahın emrine ve peygamberin kavline sanî. Ey birader; şu ten Ebu Cehlînin elinden kurtul.»

Yânî nefis, bir insan için Fir'avn ve Ebu Cehlî gibidir. Ona uyan, Fir'avn ile Ebû Cehlî uyanlar gibi hûsrâna uğrar. Hazret-i Mûsa ve Cenâb-ı Muhammed aleyhisselâma ittiba' edenler de ebedîyyen halâs bulur. Ey birader sen

de nefsin mekirlerinden kurtulmak istersen bu iki peygamber-i zîşanın varisi bulunan bir mürşid-i mükemmîlin himmetine ilticâ et ve eline eteğine sarıl.

Hazret-i Mevlânâ hikâyeye rûcû ederek diyor ki :

«SÛT EMEN BİR ÇOCUĞUN ATEŞ İÇİNDE DİLE GELMESİ VE ATEŞE ATILMAK İÇİN HALKI TEŞVİK ETMESİ».

781

يك زننى با طفل آورد آتہ جهود
پیش آن بت و اتش اندر شعله بود

Yek zenî bâ tîfl âverd an cûhûd,
Pîş-i an bût v'âteş ender şû'le bûd.

«O çift hükümdar, kucağında çocuğu bulunan bir kadını putun önüne, ateşin kenarına getirtti, ateş alev alev yanıyordu.»

782

طفل ازو بستد در آتش در فکند
زن برسدو دل از ایمان بکند

Tıfl ezô bisted der âteş der fikend,
Zen bitersid-û dil ez îman bikend.

«Çocuğu kadından aldı, ateşe attı. Kadın da korkup imandan çıkacak oldu.»

783

خواست تا او سجده آرد پیش بت
بانگ زد آن طفل گانی لم امت

Hâst tâ ô secde âred pîşt-i bût,
Bângzed an tıfl k'innî lem emût.

«Putun önünde secde etmek istedi. Fakat çocuk ateşin içinden seslendi ki: anne ben ölmedim.»

اندر آ مادر که من اینجا خوشم
گر چه در صورت میان آتشم

Enderâ mâderki men incâ Hoşem,
Gerçi der sûret miyân-î âteşem.

«Valide: İçeriye gel ki sûratâ ateş içinde isem de ben burada hoş bir haldeyim.»

785

چشم بندست آتش از بهر حجب
رحمت این سر بر آورده ز حجب

Cêşm bendest âteş ez behr-î hacîp,
Rahmetest in serberâverde zicîp.

«Bu ateş, sathî görüşlülere perde olmak için bir göz bağıdır. Yoksa ceyb-i gayb-ı ilâhiden zuhur etmiş bir rahmettir.»

786

اندر آ مادر بین برهان حق
تا بین عشرت خاصان حق

Enderâ mâder bibin bürhân-ı Hak,
Tâ bibînî işret-î Hâsan-ı Hak.

«Vâlîde içeriye gel ki Allahın bürhânını ve havass-ı Hakkın muâşeretini göresin.»

«Şarihler, burada çocuk lisânından irâd edilen sözlerle bir takım rakik nükteler buluyorlar ve şöyle diyorlar :

«Çocuk akla işarettir. Çünkü insan aklı, ne kadar kemal kesbederse etsin ma'kûlâtın fevkına çıkınca ve aşk mekteb-i âlîsine girince çocuk gibi kalır Ateşden murâd: Mücâhededir Ateşe atılmak: Mücâhede yoluna girmekden kinâyedir Çocuğun validesine gelince o da: Mâder-i tabi'attır.»

Bu beytlerle şunlar demek isteniyor. Akıllı bir kimse, avâm-ı halka müdhiy ve muhrık görünen sülûk ve mucihedeye girip ondaki neşveyi tattımı başkalarına da tattırmak için teşvikatta bulunur. O da'vete pek tabi'i olarak akribasından başlar. Nitekim Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimiz de:

48

وَإِنذِرْ عَشِيرَتَكَ

âyeti Celilesi ile ilk olarak hısım ve akrabasını da'vete me'mur buyurulmuştu. Yine çocuk lisânından hakikatlerin nakline devam ediliyor:

787

اندر آ و آب بین آتش مثال
از جهانی کاشت آبش مثال

Enderâ vû âb bin âteş misâl,
Ez cihânî k'âteşest âbeş misâl.

«Vâlîde, su gibi görünen bir ateş âleminden, yâni dünyadan çıkıp buraya gel ki, ateş gibi görünen bir su göresin.»

Dünya, suretî su gibi lâtıftır. Fakat dikkat edilecek olursa ateş gibi de yakıcıdır. Şu fânî cihânın yakıcı olduğunu anlamak için uzun boylu düşünmeye lüzum yoktur. Onun üstünde mevcut ni'metlerden birinin elimizden çıkması yüreğimizi yakar Meselâ sevdiklerimizden birinin ölümü, yahud para cüzdanımızın aşırılması, hiç değilse yeni elbisemizin lekelenmesi, yahud yırtılması gibi haller, derecesine göre kalbimizi kasar, kavurur. Kezâ meslekde terakkî edememek, nefsin istediği gibi geçinememek, talep edilen şeylerden mahrum kalmak gibi haller de hepimizi üzüntüye sevkeder Hatta, dünyada, bu üzüntülerden kurtulduğumuz an, pek nadirdir. O halde dünyanın su gibi lâtif görünen yakıcı bir âlem olduğu tebeyyün eder Öbür âlem ise tamamıyla bunun zıddıdır ki Cenâb-ı Pîr o zıddıyeti gösterecektir.

(48) Şu ara: 214

اندرا اسرار ابراهيم بين
كو در آتش يافت سرو و ياسمين

Enderâ esrâr-ı İbrahim bibin,
K'o derâteş yâft serv-û yâsemin.

«Vâlîde! İçeriye gel de ateş içinde servi ve yâsemin bulan, yâni ateş, kendisine gülîstan olan İbrahim Aleyhisselâmın esrârını gör.»

789

مرگ می دیدم که زادن ز تو
سخت خورم بود افتادن ز تو

Mêrg mîdîdem geh-i zâten zi tû,
Sâht Havfem bûd ûftâden zi tû.

«Senden doğacağım zamanı ölüm görüyordum, senden ayrılacağım diye pek çok korkuyordum.»

790

چون بزادم رستم از زندان تنگ
در جهانی خوش هوای خوب رنگ

Çün bizâdem restem ez zindân-ı teng,
Der cihânî Hoş hevâ-yî Hôb reng.

«Doğunca dar bir zindandan kurtuldum. Havası hoş, rengi güzel bir âleme, yâni dünyâyâ çıktım.»

791

این جهانرا چون رحم دیدم کون
چون درین آتش دیدم این سکون

İn cihanrâ çün rahım dîdem kûnûn.
Çün derin âteş bîdîdem in sükûn.

«Bu ateş içindeki sükûnu görünce dünyâyı da rahım dâhilli gibi mukassî buldum.»

اندین آتش دیدم عالمی
ذره دره اندرو عینی دمی

Enderin âteş bîdîdem âlemi.
Zerre zerrê enderô İsâ demi.

«Bu ateş içinde bir âlem gördüm ki, her zerresi, İsâ Aleyhisselâm gibi ölü diriltmeye muktedir ruhlardan ibâret.»

Çünkü peygamberlerin, şehidlerin, siddîklerin, hulâsa evliyâullâhın makamı burası.

793

يك جهان نيست شكل و هست ذات
وان جهان هست شكل و بى ثبات

Yek cihân-î nistşeklî û hêst zât,
Van cihân-î hêst şeklî û bisebât.

«Ateş içinde gördüğüm âlem; sûret i'tibariyle yok, zâtı ve hakikatı i'tibariyle var. O âlem, yâni bulunduğumuz dünyâ ise sûretâ var, fakat sebâtı ve bakası yok.»

794

اندرا مادر محقق مادری
بين که این آذر ندارد آذری

Enderâ mâder bi hakk-î mâderî,
Bin ki in âzer nedâred âzerî.

«Vâlîde; analık hakkı için İçeriye gel de bak ki bu ateşte ateşlik ve yakıcılık yok.»

795

اندرا مادر که اقبال آمدست
اندرا در دمارم دولتی دست

Enderâ mâder ki ikbâl âmedest,
Enderâ mâder medih devlet zi dest.

«Vâlîde İçeriye gel ki ikbâl ve seâdet gelmiştir. İçeriye gel de devlet ve fırsatı kaçırma.»

من ز رحمت می کشانم بای تو
کز طرب خده نیستم پروای تو

Men zi rahmet mîkeşânem pâ-yi tu,
Kez tarab Hod nistem pervâ-yi tû.

«Ben sana acıdığım dan ayağından çekiyor, teşvikatta bulunuyorum. Yek-
sa zevkimden ve neş'emden seninle meşgul olacak halde değilim.»

اندرا و دیگرانرا هم بخوان
کندر آتش شاه بنهادست خوان

Enderâ vû digeranrâ hem biHan,
K'enderâteş şâh binhâdest Hân

«İçeriye gel. başkalarını da çağır ki Şah. ateş içine manevi bir ni'met
sofrası kurmuştur.»

اندرا آید ای مسلمانان همه
غیر عذب دین عذابست آن همه

Ender âyid ey müselmânan heme.
Ğayr-ı azb-i dîn azâbest an heme.

«Ey müslümanlar; İlepiniz geliniz, bu mûcchede ateşine giriniz ki dîn
lezzetinden başka her şey azabdır.»

Putu secde etmeleri için zorlanan hristiyanlara müslüman diye hitap edil-
mesi, muvahhid oldukları içindir.

اندرا آید ای همه پروانه وار
اندرا بهره که دارد صد بهار

Ender âyid ey hemâ pervâne var.
Enderin behrê ki dâred Sad bahar.

«Ey mü'minler; cümleiniz pervane gibi bu ateşe atılın. Yüzlerce baharı bu-
lunan şu behreden nasib alın.»

Allaha vâsıl olan evliyây-i kiram hazerâtı, kendilerinin nâil oldukları ma'-
nevî hakikatten başkalarını da hissedâr etmek için daima teşvikât ve tergibat
ilelâından hâli kalmazlar.

Kâşki sevdiğimi sevse bütün halk-ı cihan,
Gece, gündüz sözümüz kıssa-i cânân olsa.

derler ve :

İsterim sevsin bütün halk-ı cihân cânânımı,
Sevmeyenler kalmasın âlemde hiç sultanımı

temennisinde bulunurlar. Nitekim Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimiz, her mer-
tebenin olduğu gibi bu makamın da sâhib-i âkme idi. Risalet hakkında :

عَلَيْهِ مَا عِنْتَهُ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ يَا مُؤْمِنِينَ رَوْفٌ
رَجِيءٌ

Yâni «Ey insanlar; Nebiyy-i Ekrem sizin nâil-i hidâyet ve rehyâb-ı ha-
kikat olmanızı son derece arzu eder. Müminlere de raûf ve rahimdir».

Cenâb-ı Mevlâna, o çocuk lisânından söylediği beytlerle bu nüktelere
işaret ettikten sonra bahse devamla diyorki :

بانگ می زد در میان آن گروه
پرهی شد جان خلقان از شکوه

Bâng mîzed der miyân-ı an gürûh,
Pür hemîşûd cân-ı Halkan ez şûkûh.

«O çocuk, o gürûhun arasında seslenip duruyordu. Bundan dolayı halkın rûhu, Hakkın azametiyile doldu.»

801

خالق خود را بعدازان بی خوشتن
می فکندند اندر آتش مرد و زن

Halk Hadrâ bâdezan bî hîştên,
Mî fikendend ender âteş merd ü zen.

«Ondan sonra o muvahhid hıristiyanların erkeği, kadını kendilerini gayr-ı ihtiyârî olarak ateşe attılar.»

802

بی موکل بی کشش از عشق دوست
زانکه شیرین کردن هر تلخ ازوست

Bî müvekkil bî keşîş ez aşk-ı dost,
Zan ki şîrin kerdên-î her telh ezost.

«Hem de yâr-ı hakîkinin aşkı câzibesiyile ateşe atıldılar. Me'murların çekmesiyle, itip kakmasıyla değil, çünkü her acıyı tatlıya tahvil eylemek Allahın kudretindendir.»

803

تا چنان شد آن جوانان خلق را
منع می کردند کاتش در میا

Ta çünan şûd an avânan Halkrâ,
Mên' mîkerdênt k'âteş der meyâ.

«O kadar oldu ki hükümdârın me'murları; ateşe girmeyin diye halkı men etmeye mecbur oldular.»

آن یهودی شد سیاه روی و خجل
شد بشیخان زین سبب بیمار دل

An yehûdî şûd siyeh rû yû Hacı,
Şûd peşîman zin sebep bîmâr dil.

«O yahudi hükümdar mahcup ve rezil oldu. Peşimanlığı dolayısıyla de kalben hastalandı.»

کندر ایمان خلق عاشقتر شدند
در فقای جسم صادقتر شدند

805

K'ender îman Hâlk aşıkter şûdend,
Der fenâ-yî cism sadıkter şûdend.

«Halk, imana eskisinden âşık, ifnây-ı cism hususunda evvelkinden sâdik olmuşlardı.»

Dinini dünyasına tercih edecek, imanı yolunda canını verecek âşık ve sâdik kimseler her vakit bulunur. O gibileri tehdid ve tazyik etmek neticesiz kâılır. Çünkü din, Allahın ebedi bir nûrudur. O nûr-ı İlâhî, şunun bunun tutulması nefesiyle sönmez Kuvvetli bir meş'aleyi üflemeyle söndürmek isteyenlerin saçları, sakalı tutuşur, yüzü, gözü yanar.

وَاللّٰهُ مُشِيرٌ وَكَوْكَرُهُ الْكَافُرُونَ ﴿٥٠﴾

«Yâni : «Kâfirler hoşlanmasalar da Allah nûrunu, yâni din-i islâmı itmâm eyleyecektir»⁵⁰»

Din yolunda dünyasını ve hayatını feda edenler islâm tarihinde pek çoktur. Bunlardan hâtıra gelen bir (Hubeyb bin Adiyy) vardır ki, Medinelidir. Enbar-ı kirâmdandır. Bu zâtı esir etmişler ve Mekkelilere satmışlardı. Satıldığı vakit Arablarca muhterem ve muharrem aylardan olan zilka'de idi. O muhterem aylarda harbetmek ve adam öldürmek Arab müşriklerince günah olduğundan Hubeybi hapsettiler Muharrem ayı çıkınca onu Mekkenin haricine

çıkardılar. Siyaset yerine gelince, namaz kılmak için müsa'ade istedi. Nasılsa izin verdiler ve ellerinin bağını çözdüler. Fedakâr Hubeyb iki rek'at namaz kıldı. Ölümünden korkuyor demesinler diye çabucak bitirdi. Müslümanlardan katle mahkûm olanların idam edilmeden evvel iki rek'at namaz kılmaları, Hübeybin sünneti olarak kalmıştır.

Hazret-i Hubeybe o esnada bir teklif vukur buldu :

— Müslümanlıktan vaz geç seni âzâd edelim dediler. O sağlam müslümanı :

— Benim için ölmek, dinimden dönmekten hayırlıdır, cevabını verdi. Bunun üzerine yere bir direk diktiler. Hubeybin ellerini tekrar bağladılar. O direğe cekdiler. Bedir muharebesinde öldürmüş olan müşriklerin oğullarıyla hisim ve akrabasından otuz, kırk kişi mızraklarla hücum ederek o, din fedâisinin vücûdunu delik deşik ettiler. (Radiyallahü anhü ve erdâhü).

806

مکر شیطان هم درو چید شکر
دیوهم خود را سیه رو دید شکر

Mekr-i şeytan hem derô picîd şûkr,
Dîv hem Hodrâ siyeh rû دید şûkr

«Şükürler olsun ki şeytanın mekri ona dolaştı. Çok şükür şeytan da kendini rezil olmuş gördü.»

Yâni ehl-i îmana azab vermek için şeytan, hükümdarı iğva eylemişti. Neticesi, o yahudi olmuş hükümdarın mahcubiyyetinden ibâret kaldı. Dolayısıyla bu işte şeytanın rezaleti de meydana çıktı. İşte bu hal, şükre ve halinde lâayık ilâhî bir niğmettir.

807

آنچه می‌باید در روی کسان
جمع شد در چهره آن نا کس آن

Ançî mîmâlid der rû yîkesan,
Cêm' şûd der çehre-i an nâkes an.

«Herkesin yüzüne sürmek istediği hakaret karası, o alçak hükümdarın çehresinde toplandı.»

آنکه می‌دید جامه خلق نیست
شد در پد آن او ایشان درست

Anki mî derîd câmey Hâlk düst,
Şûd deride ân-ı ô işan dürüst.

«Halkın libâsını yırtmak, yâni onların ırz ve nâmûsunu hetk eylemek isteyen o yahudînin kendi vekar ve hayıyyet libâsı yırtıldı, halkın ~~sağlam~~ sağlam kaldı.»

«İSM-İ ŞERİF-İ MUHAMMEDİYİ İSTİHZÂ VE MASKARALIK YOLİYLE OKUYAN ŞAHSIN AĞZININ ÇARPIK KALMASI».

Bu şahsın, velâdet ve bi'set-i Muhammediyeden önceki hristiyanlardan biri olup İncildeki Nâm-ı Peygamberiyle hürmetsizce okumak ihtimali vardır. O ihtimal ile berbaer asr-ı saâdetteki müstehzilerden biri olmak da mümkündür.

Ma'lûmdur ki, Kureyş Kabîlesinin terbiyesizlerinden ba'zıları Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimizle istihzâ etmek maskaralığına kalkışmışlardı. Bunun üzerine :

انا كفي بالك المستهزين

Yânî : «Habîbim, seni istihzâya cür'et edenlerin hakkından gelecek bilizli.» va'd-i ilâhisi nâzil oldu.

Müstehzilerin en terbiyesizi, bu ümmetin Fir'avnı olan (Ebu Cehl) idi ki, Bedir Gazâsında kafası kesildi. Biri de (Velîd bin-il-Mugîre) idi ki, ok yontarı birinin yanından geçerken izarına bir yonga takılmış, eğilip çıkarmaya azameti mâni olduğu için o yonga baldırına çarpmış ve kanatmış, ihtimal ki bu laşık ve mikroplu olduğundan orada iltihap husule götürmüş, nihayet bacağı kütük gibi şişmiş, kendi de danalar gibi bağıra bağıra cehenneme gitmişti.

Biri de (Âs bin-il Vâil) idi. Bu herif, mahdumları vefat edip de erkek evlâdı kalmayınca Resul-i Ekrem için (ebter) ta'birini kullanmıştı. Ebter: Kuyruğu ke-

sık mânâsınadır. Mecâzen evlâdı olmayan kimseler hakkında kullanılır. Bu ta-
bîrden müte'essir olan Resûl-i Ekremi teselli için (Kevser) Sûresi nâzil olmuş,
orda:

إِنَّ شَانِكَ مَوْلَايَ بَشَرٌ ﴿٥٢﴾

Yânî : «Seni ta'yip edenin kendisi ebterdir⁵².» buyurulmuştur

Müstezhilerden biri de (Hakem bin Eb-il-As) idi ki meşhur Mervan'ın ba-
basıdır. Bu da Aleyhissalât Efendimizi ağzını, burnunu oynatarak maskaralık
etmek suretiyle ta'kip eylemiş, Sallallahü aleyhi Vesellem Hazretleri dönüp
«öyle ol» buyurunca herif düşüp bayılmış, bir ay kadar hasta yattıktan sonra
yüzü, gözü oynar bir halde kalmıştı.

Hakem, Mekke fethinde müslüman oldu, Medineye de hicret etti. Fakat
orada da tek durmadı Hücre-i saâdeti perde aralığından gözetlemeye kalkış-
tığı için Peygamberimiz tarafından (Rebeze) mevki'ine nefyedildi. Ebû Bekir
ve Ömer radiyallahü anhümanın hilafetleri müddetince orada kaldı. Hazret-i
Osman halife olunca — amcası bulunan Hakemi — Medineye getirtti. oğlu
Mervan kendisine kâtip ta'yin etti. Lâkin Mervan'ın sû-i idâresi Hazret-i Os-
man'ın şehâdetine sebep oldu. Cenabı Hak bunlar ve emsali müstezhiler hak-
kında, müstekil bir Sûre inzâl ederek buyurdu ki:

قِيلَ لِكُلِّ مُسْتَهْزِئٍ ﴿٥٣﴾ بِالَّذِي جَمَعَ مَا لَا وَعْدَهُ ﴿٥٤﴾ يَحْسَبُ
أَنْ مَالَهُ أَخْلَدُ ﴿٥٥﴾ كَلَّا لَيُنْبَذَنَّ فِي الْحُطَّةِ ﴿٥٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ
الْحُطَّةُ ﴿٥٧﴾ نَارُ اللَّهِ الْمُوقَدَةُ ﴿٥٨﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْئِدَةِ ﴿٥٩﴾
إِنَّهَا عَلَيْهِمْ مُّصَدَّقَةٌ ﴿٦٠﴾ فِي عَمَدٍ مُّثَدَّقَةٍ ﴿٦١﴾

Yânî : «İstihza ve ta'yip edenlerden her birinin vay hâline. O müstezhî
ki mal toplamış ve saymış, yâhud hazırlamış; topladığı malın kendisini dün-
yada ebedi bırakacağını sanmıştı. Hayır... öyle değil. O da ölecek, mutlaka
cehennemin hutame denilen tabakasına atılacaktır. Habîbim, hutamenin ne
olduğunu sana bildiren nedir? yânî hutamenin ne olduğunu biliyor musun?
Allahın parlak bir ateşidir ki onun te'siri kalblere kadar işler; o ateş onların
(yânî müstezhilerin) üstüne havâle edilmiştir⁵³.»

(52) Kevser : 3

(53) Hümeze : 1-9

آن دهان که کرد و از لفظ بگوید
نام احمد را دهانش کرد بماند

An dehan keş kerd-u ez tesHur biHand.
Nâm-ı Ahmedrâ dehâneş keş bimand

«Biri ağzını eğip, Muhammed ism-i şerifini maskaralık ederek okudu. Bu-
nun üzerine ağzı çarpıldı.»

810

باز آمد کای محمد عفو کن
ای ترا الطاف علم من لدن

Bâz Âmed key Muhammed afv kün,
Ey türâ eltâf-ı ilm-i minledün

«O müstezhî rucu' etti de dedi ki: Ey ilm-i ledünni lûtuflarına mazhar olan
Muhammed; beni afvet.»

811

من ترا افسوس می کردم زجهل
من بدم افسوس را مسوب و اهل

Men türâ efsûs mî kerdem zicehl,
Men būdem efsûrâ mensûb-u ehl.

«Ben cehlim yüzünden seninle istihza etmiştim. Halbuki asıl istihzaya lâ-
yık olan benmişim.»

İşte nâm-ı akdes-i Muhammediyi tezyif ettiğinden dolayı suratı çarpılan
terbiyesiz, bu sûretle nedâmet göstermiş, asıl istihzâyâ o çarpık suratın lâ-yık
olduğunu i'tiraf eylemişti.

«Allahın yakdığı bir kandili pûf diye söndürmeye kalkışanın saçı sakalı
yanar» meâlinde bir beyt vardır. Cenâb-ı Hak: Peygamberinin olsun, o pey-
gamberin tebliğ eylediği din ahkâmının olsun muhafızdır. O ahkâmı tağyir
ve tebdile kalkışmak, Allaha i'lân-ı harbetmek demektir. Böyle bir muharebede
hangi tarafın mağlûb olacağı bellidir. Allah imhâl eder, ihmal etmez derler.
Evet. Kadir-i mutlak; bir müddet müsâade gösterir. Münkirler ve müstezhiler

bundan vehme düşerler, hareketlerinde muvaffak olduklarını sanırlar. Fakat mukadder olan mühlet hitam buldu mu, yed-i kudret, yakalarına yapışır, onları ebedi hüsrânın Hutamesine fırlatır. Hazret-i Mevlânâ, bahis dolayısıyla ba'zı irâdına şürû' ediyor :

812

چون خدا خواهد که برده کس درد
میلش ادر طعنه پا کان برد

Çün Hüdâ Hâhed ki perdey kesdered,
Meyleş ender ta'ne-i pâkân bered.

«Allah, bir kimsenin ırz ve haysiyyet perdesini yırtmak yâni onu rezil etmek dilerse onu Enbiyâ ve Evliyâ hazeratının ta'nu teşni'ine meylettirir.»

«Neseben ,yâhud dinen kardeşi olanı düşürmek için kuyu kazan kimse, en sonunda kazdığı kuyuya kendi düşer» denilmiştir.

Bunu altın hat ile yazsın yazan,
kendi düşer halk için kuyu kazan.

Bunun gibi başkalarının, husûsiyle salâh ve iffet sahiplerinin nâmus ve haysiyyetine ta'n etmek isteyen kimselerin ta'n ü teşni'i de dâner, dolâşır, ta'n edenlerin hakkında, isnâd ve iftira değil, vâki' ve hakikat olarak zuhûr eder.

813

ور خدا خواهد که پوشد عیب کس
کم زند در عیب معیوبان نفس

Ver Hüdâ Hâhed ki pûşed ayb-ı kes,
Kem zened der ayb-ı ma'yûban nefes.

«Eğer Cenâb-ı Hak bir kimsenin aybını örtmek dilerse o adam; pâk o anların değil, ayıblı olanların bile ta'nına kalkışmaz.»

Kimeseyi ayıplayıp, tahkir etmediği için kendi ayıpları da meydana çıkmaz.

814

چون خدا خواهد که مان یاری کند
میل مارا جانب زاری کند

Çün Hüdâ Hâhed ki man yâri kuned,
Meyl-i mârâ cânib-i zâri kuned.

«Allah, bize yardım etmesini irâde eyleyince, kalbimizi niyâz ve tazarru' tarafına meylettirir.»

Kalbinde azıcık merhamet bulunan kimse, karşısında bir fakirin durup da boynunu bükmesine tahammül edemez. Bir kaç para sadaka verip onun zârûretini gidermek ister. Allah ki merhamet, onun sıfât-ı celîlesinden biridir. Allah ki erhamürrahimin olduğunu kendisi haber vermiştir. Huzûr-ı izzetinde edilen duâları ve tazarrûları reddetmez. Dergâh-ı kibriyasına açılmış olan elleri boş bırakmaz. Bunu zât-i ecellü akdesi va'dediyor da diyor ki :

وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي
عَنِّي فَأَنبِئْهُم بِرَبِّهِمْ
فَإِنِّي قَرِيبٌ مُّجِيبٌ
دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ
فَلْيَسْتَجِيبُوا لِي وَلْيُؤْمِنُوا بِلِقَائِي
أَعْلَمُ بِرِشْدِهِمْ ۝

Yâni : «Ey Peygamber-i ekber, kullarım sana benden sorduklarında hakikaten onlara yakınlım. Bana duâ edilince duâ eden kulunun dâasını kabul ederim. O halde, benden icâbet ve kabûl talebinde bulunsunlar ve bana imân etsinler, dâalarını reddetmiyeceğime inansınlar. Bu suretle rûşd ü sedâdî bulmaları me'mûldür».

815

ای خنک چشمی که آن گریان ارست
ای همایون دل که آن بریان اوست

Ey Hunûk çeşmi ki an giryân-ı ost,
Ey hümâyûn dil ki an biryân-ı ost.

«Onun için ağlayan göze ne mutlu, onun için tutuşup yanan mübarek kalbe ne seâdet.»

(54) Bekara : 186

Bir göz, Allah için ağlarsa, lûtf-i ilâhî ile bir gün yaşı diner.
Bir gönül Allah için tutuşur ve yanarsa onun fazl ü keremi ile ateşl söner.

816

آخر هر گریه آخر خنده ایست
مرد آخر بن مبارک بنده ایست

AHir-i her girye aHir Hande ist,
Merd-i âHir bin mübârek bende ist.

«Nihâyet her ağlamanın sonu gülmektir. Binâenaleyh âkibeti gören, mübarek bir kuldur.»

Dünya tebeddül ve inkılâb âlemidir.

Şimşek çakar, gök gürler, yağmur yağar, seller akar. Fakat birdenbire bulutlar sıyrılır, hava açılır, güneş meydana çıkar, dünyânın yüzü güler. Âfâkı olan şu hallerin vuku'a geldiği nasıl görülüyor ve tasdik ediliyorsa, enfüste olması da muhâl değildir. İnsanın bir kederi olur, canı sıkılır, yüreği daralır, gözünden yaşlar dökülür. Lâkin Allahın lûtfiyle tecellî değişir, celâlî cemâle tebeddül eder, biraz evvel ağlayan da, o tecellî te'siriyle, gülmeye başlar. Binâenaleyh, insan müteessir olduğu zamanlar ye'se kapılmamalı. Çünkü:

«Ye'sin sonu yoktur, ona bir kerre düşersen
Hüsrâna düşersin çıkamazsın ebediyyen»

Evet, Ümitsiziğe düşmemeli, Allahın muhavvilûlehvâl olduğunu hatırlamalı, Hakkın gelecek lûtfunu beklemelidir.

817

هر کجا آب روان سبز شود
هر کجا اشک روان رحمت شود

Her kücâ âb-i revan sebzê şevêd,
Her kücâ eşk-î revan rahmet şevêd.

«Nerede akar su bulunursa orada yeşillik olur. Nerede göz yaşı bulunursa orada merhamet olur.»

480

Fernmuz ve Ağustos aylarının ortalığı kavuran sıcağlarında bile bir dere kenarına bakılacak olursa terü taze yeşillikler görülür. Dağlar, bayırılar ve ovalardaki otlar sepsarı ve kupkuru kesilmişken, dere kenarlarının yeşilliği derede akan suyun teyzî eseridir. Bunun gibi bir gözün de nedâmetle huzûr-i ilâhîde yaşlar dökmesi, merhamet-i ilâhiyyeyi çağ u huruşa getirir. Kurumuş, yanı olmaş bir hâle gelmiş kalbî şodâh-ı hayât eder.

818

باش چون دولاب نالان چشم تر
تا ز سخن جانت بر روید حضر

Bâş çün dolâb-ı nâlân çêşmter,
Tâ zi sahn-i cânê ber rûyed hader

«Bostan kuyusunun inleyen dolabı gibi gözü yaşlı ol ki rûhunun sahasında yeşillikler bitsin.»

Bostan kuyularındaki dolablar inleye inleye dönerler. Çıkardıkları suyun rutûbeti etrâfa bir tarâvet verir, kuyu başlarını çemenlik hâle getirir.

Hazet-i Mevlânâ buyuruyor ki: Rûhun etrâfında ma'nevî çemenistan hâsıl olmasını istersen inleyerek ve Allaha tazarru ederek göz yaşları akıt, Bostan dolabının etrâfına tarâvet veren Allah, senin can bahçeni de kuru bırakmaz.

819

اشک خواهی در کم کن بر اشکبار
رحم خواهی بر ضعیفان رحم آر

Eşk Hâhî rahm kün ber eşkbar,
Rahm Hahî ber zaifân rahm ar.

«Göz yaşı istersen ağlayanlara merhamet et. Merhamete nâil olmayı arzû edersen zu'afâyâ acı.»

Allah için ağlayabilmek, büyük bir nimettir.

Cumûdû ayn, ya'nî kalbin katılaşması yüzünden gözyaşı menba'ının kuruyup kalması, daha açığı, insanın müteessir olmaması ve gözünden bir katra

481

damlamaması en büyük nıkmettir. Bundan dolayı Aleyhisselatu Vesselâm E-tendimiz; «Ya Rabbi; ağlamayan gözden ve haşyetle müteessir olmayan kalbden sana sığınırım» buyurmuştur.

Gözden, nedâmet ve hasretle dökülecek yaşlar kalbin pasını siler, gönül aynasını tecelliye ma'keş olabilecek bir hâle getirir.

Ağlayabilmek seâdetini elde etmek için ağlayanlara merhamet etmek, za'f ve acze düşmüş olanların haline acımak lâzımdır.

Sallallahü Aleyhi Vesselem Efendimiz: «Acıyın ki size de acısınlara» buyurmuştur. Hülâsa: Allahın rahmetini bulmak için Allahın kullarına merhamet etmek gerekir.

Cenâb-ı Pir, bahse rucu' ile diyor ki:

«YAHUDİ PADİŞAHIN ATEŞE HİTABI, ATEŞİN DE ONA CEVABI»

820

رو با آتش کرد شه کای تند خو
آن جهان سوز طیبی خوت کو

Rû be âteş kêrd şeh k'ey tûnd Hu,
An cihan sûz-î tabîi Hût kû.

«Yahudi padişah ateşe hitab ederek dedi ki: Ey sert huylu ateş, ey tabî'-aten cihânı yakan; hani o yakıcı tabî'atın?»

821

چون نمی سوزی چه شد خاصیت
یاز بخت ما دگر شد نیت

Çün nemisûzî cı şûd Hâsiyyetet,
Yâ zibaht-î mâ dîger şûd niyyetet.

«Nasıl oluyor da yakmıyorsun? sendeki yakıcı hassa ne oldu? Yoksa bî-zim tâlî'imizden mi niyyetin değişti?»

822

می عشای تو را آتش پرست
آنکه پرستد ترا او چون پرست

Mî nebaHşâyî tû ber âteşperest,
An ki neprested turâ ô çun birest.

«Sen, sana tapan mecûsilere bile acımazken sana tapmayanlar, nasıl oluyor da senden kurtuluyor?»

823

هرگز ای آتش تو صابر نیستی
چون نسوری چیست قادر نیستی

Hergiz ey âteş tû sâbir nistî,
Çün nesûzî cîst kâdir nistî.

«Ey ateş; sen içine düşeni yakmak hususunda sabretmezsin. Şimdi niçin yakmıyorsun, sebebi nedir, yakmaya kâdir mi değilsin?»

824

چشم بندست این عجب ، یا هوش بند
چون نسوزاند چنین شعله بلند

Çeşm bendest in aceb yâ hûş bend,
Çün nesûzâned cûnin şû'ley bülend.

«Şu hâl, acabâ göz bağı mı, yoksa akıl bağı mı? Bu kadar yükselmiş alevler nasıl oluyor da yakmıyorlar?»

825

جادوی کردت کسی یا سیمیاست
یاخلاف طبع تو از بخت ماست

Çâdui kerdet kesî yâ simyâst,
Yâ Hılâf-î tab-ı tû ez baHt-ı mâst.

«Biri sihir mi, hokkabazlık mı yapıyor, yoksa sendeki tabî'atin değişmesi, bîzim sû'î tâlî'imizden mi ileri geliyor?»

Cenâb-ı Hak, vâkıa ve hâdiseleri bir takım sebeblere bağlamıştır. Böyle olmakla beraber musebbibi hakikî Zât-i ecell ü akdesidir. Meselâ bıçakta kesmek hassası vardır. Fakat bir bıçakla bir ekmeği yan yana koyun, ikisi de olduğu gibi kalır. Ne bıçak kendiliğinden keser, ne de ekmek kendiliğinden kesilir. Mutlaka bıçağı alıp onunla ekmeği kesecek bir adam bulunması, o adama da Allahın kesmek kuvvetini vermesi lâzımdır. Demek ki esbâbın te'siri, musebbibülesbâbın irâdesiyle husûle geliyor.

O esbâba böyle müsbet te'sir veren Cenâb-ı Hak, bazen da menfi bir te'sir verir. Tabiatı yakmak olan ateşe yaktırmaz; tabi'ati kesmek olan bıçağı kestirmez. Nemrûdun attırdığı ateşte İbrâhim Aleyhisselâmin yanmayışı, İsmâ'il Aleyhisselâmin boğazına sürülen bıçağın kesmeyişi gibi.

Esbâbın kendiliğinden müessir olmadığını, müessiri hakikî olan Allahın irâdesi ve emri ile te'sir icrâ edebileceğini anlatmak için Hazret-i Mevlânâ, ateş lisânından yahudiye hitâben diyor ki:

826

گفت آتش من همان آن آتشم
اندر آتو تا بینی تابش

Güft âteş men heman an âteşem,
Enderâ tû tâ bibini tâbişem.

«Ateş dedi ki: Ben, yine o bildiğin ateşim, İçeriye gel ki harâretimi ve yakıcılığımı göresin.»

827

طبع من دیگر نگشت و عنصرم
تبغ حقم هم بدستوری برم
Tab'-ı men diğer negeşt-û unsurem,
Tiğ-i Hakkam hem bedestûri bürem.

«Benim yakıcı tabi'atım ve unsurum değişmedi. Lâkin ben Hakkın kılıcıyım ve onun izniyle keserim.»

Hikâyedeki ehl-i îmânı yakmayan ateşin yakıcı tabi'ati değişmemiş, harâretine, za'af ve noksan gelmemiş, lâkin yakma hassa-sı emr-i İlâhî ile bir müddet için tâ'tile uğramıştı. Nitekim Mûsâ Aleyhisselâm ile üm-

... selâmetle geçtiği Şap denizindeki batırmak ve boğmak hassasında değişime olmamıştı. Olmadığı da Fir'avn ile askerini boğmasıyla tebeyyün etmişti.

Burada da ateşin tabi'ati değişmemiş, yalnız o mu'minleri yakmak için Allah tarafından ona izin verilmemişti. Yahûdi hükümdar hakkında ise öyle bir men'-i İlâhî olmadığı için o, girmiş olsaydı bittabi' yakıp kül edecekti.

Yine ateş lisânından deniliyor ki :

828

بر در خرگه سگان ترکمان
چالوسی کردم پشینی محمان

Ber der-i Hargeh segân-ı Tûrkman,
Çâblûsî kerde piş-i mihmân.

«Türkmen obalarının kapılarında bulunan köpekler, misafirlere karşı kuyruk sallama sûretiyle yaltaklanırlar.»

829

ور بخرگه بگذرد بیگانه رو
حمله بیند از سگان شیرانه او

Ver beHargeh bûgzered bigâne rû,
Hamle bined ez segân şîrâne u.

«Eğer bir yabancı, oba civârından geçecek olursa, köpeklerden arslanca hamleler görür»

830

من ز سگ کم نیستم در بندگی
کم ز ترکی نیست حق در زندگی

Men zi seg kem nistem der bendegî,
Kemzi Türki nist Hak der zindegî.

«Ben kulluk husûsunda köpekten bayağı değilim, Allah da hayât ve kudret bahsinde bir Türkmenden aşağı değildir.»

Yâni Türkmen obalarının kapısındaki köpekler, yedikleri bir kaç lokmanın şükranesi olarak efendilerine son derecede itâ'at ve sadakat gösterirler. Bir yabancı geçdiğini hissedince havlamaya ve o tarafa saldırmaya başlarlar. Lâkin gelen kimsenin dost olduğunu sâhiblerinin işâretinden anlayınca tabi'atleri olan saldırmayı ve ısırmaı bırakırlar, onun karşısında kuyruk sallamak sûretiye yaltaklanırlar.

Bundan bahisle ve hâl diliyle ateş diyordu ki: Mâdemki bir köpek, sâhibi olan Türkmenin bir işâretiyle, tabiat-i meftûresini bırakıyor, yabancıyı ısırmıyor. Mutî olmakta ben köpektен bayağı mıyım, yâhud mutâ' olmakta Allah, Türkmenlerden aşağı mı ki, onun yakma dediğini ben yakayım da itâ'atsızlık göstermiş olayım?.

831

آتش طبعت اگر غمگین کند
سوزش از امر ملک دین کند

Âteş-i tab'at eger gamgin küned,
Sûziş ez emr-i melik-i din küned.

«Ey sâlik; seni tabi'at ateşi yakıyor ve gam veriyorsa onun yakıcılığı kendiliğinden değil, mâlik-i din olan Allâhın emriyledir.»

832

آتش طبعت اگر شادی دهد
آندرو شادی ملک دین نهد

Âteş-i tab'at eger şâdî dihed,
Enderô şâdî melik-i din nihed.

«Kezâ tabi'at ateşi sana meserret veriyorsa bu sürûru ona veren de Allahdır.»

Binâenaleyh kendinde böyle bir neş'e görünce o ni'mete karşı şükret.

833

چونکه غم بیتی و استغفار کن
غم نماند طالع آمد کار کن

Çünkü gam bini tu istiğfâr kun,
Gam biemr-i Hâlık âmed kâr kun

«Kendinde gain ve keder görünce istiğfâr et. Çünkü gam, Hâlık Teâlânın emriyle müescirdir.»

İnsan ba'zan kendisinde sebebsiz bir sıkıntı duyar. uzulecek bir hâle mâ'ruz kalmadığı halde mükedder bulunur. İşte o sıkıntı, o gam ve o keder, yapılmış olduğu bir kabâhatın âcıl cezası ve tenbihidir ki alatranga ta'bir ile buna (vedân azâbı) diyorlar. Bilmem teşbihim doğru mu? Ben bu sıkıntıyı muvakkaten tevkîf cezâsına benzetiyorum. Ma'lûmya bir adam bir kabâhatte bulunursa, kabâhatin derecesine göre, bazan hakkında tevkîf müzekkeresi verilir. O adam yakalanır, muvakkaten tevkîfhâneye konulur. Muhâkemedede berâ'et kazanır, yâhud men'i muhâkeme kararı alırsa hapisten kurtulur. Bunun gibi inkâr ettiği günah dolayısıyla müteessir olan, diğer bir tabirle, sıkıntı kevkîlhânesine konulan bir günahkâr da, Allah'tan gufran talebinde bulunur, günahı atılabilirse o da o sıkıntıdan kurtulur ve hattâ ona bedel rûhânî ve mâ'nevî bir neş'e bulur. Binâenaleyh, biz de Kur'an-ı Kerimin munâcât ve istiğfârî hâvî olan bir Âyet-i Celîlesini teberrûken okuyalım 55:

رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا
وَتَوَفَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿٥٥﴾

834

چون بخواهد عین غم شادی شود
عین بند پای آزادی شود

Çün biHâhed ayn-ı şâdî şevêd,
Ayn-ı bend-i pây âzâdî şevêd.

«Allah murâd ederse gamın ta kendisi meserret, ayakbağı da, mahz-i halâs ve hürriyet olur.»

Evet, Cenâb-ı Hakkın irâdesi ve kudreti, kederi sevince, hapislik ve esaretî hürriyete vesile kılar. Meselâ, Yûsûf Aleyhisselâm köle diye satılmış, müc-rim diye hapse atılmış, fakat sonra mahbustan çıkarılmış, Mısır gibi büyük ve ma'mûr bir memleketin veziri olmuştu.

835

باد و خاك و آب و آتش بنده اند
با من و تو مرده با حق زنده اند

Bâd u Hâk û âb u âteş bende end,
Bâ men û tû mürde bâ Hak zinde end.

«Rüzgâr, toprak, su ve ateş; Allahın kulu ve muti'idir. Onlar, bana, sana karşı, birûh, fakat Allah'a karşı zirûhtur.»

Eskiden anâsır-ı erba'a dedikleri ve her şey'in asl-ü esâsı addettikleri şu dört madde olsun, onlardan vücûda gelen sâir eşyâ olsun, hepsi emr-i İlâ-onların tesbihini anlamazsınız ⁵⁷» meâlinedir.

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٧﴾

Yânî : «Allahın emri bir şey'in husûle gelmesini irâde edince ol der, o şey derhal mevcûd olur⁵⁶» demektir.

Dünyâda, ukbâda her şey, Allâhın emrine bağıllık gösterdiği gibi Alla-hının muti ve mûnkâdîdır. Cenâb-ı Hak buyuruyor ki:

وَأَنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَسْبِيحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ

Yânî : «Her şey Rabbine, tesbih ve tahmid eder. Lâkin ey İnsanlar; siz onların tesbihini anlamazsınız ⁵⁷» meâlinedir.

Eşyânın tesbih etmekte olduğu bu âyette beyân buyuruyor ve bu tes-bihî insanların haşbelbeşeriyye anlayamayacağı da bildiriliyor. İnsan, insan olmak ve cins ü nevi'ce cemâdatın gayrı bulunmak dolayısıyla onu anlama-ması tabî'idir. Fakat, Cenâb-ı Hak ba'zı kullarına o tesbihî anlamak hassası-nı bahş eder ve o okul da, o hassa ile o tesbihî fehmayler.

(56) Yâsîn: 82

(57) Esra : 44

Diyorlar ki eşyânın tesbih etmesi için kendilerine göre hayâtı ve idrâki bulunmak lâzımdır. Hakikaten böyledir. Eğer rüzgârda kendine mahsus bir hayat ve idrâk bulunmasaydı Ad kavmini yerden yere çarparken Hud Aleyhis-selâmın üminetini tefrik edemezdi.

Toprakta husûsî bir hayat ve idrâk bulunmasaydı «Ey yer; suyunu yut» hitâbını anlamaz ve tûfanda kabarmış olan suları çekmezdi.

Suda husûsî bir hayât ve idrâk bulunmasaydı, Şab denizi Hazret-i Mûsâ-nın ümmetiyle Fir'avni ve askerini ayırd etmezdi.

Ateşte husûsî bir hayât ve idrâk bulunmasaydı emri üzeine soğumaz ve hitâbını anlamaz ve tûfanda kabarmış olan suları çekmezdi.

قَالَ أَخِيرُ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿٥٨﴾

Demek ki eşyânın câmid görünmesi bize karşı imiş. Bize göre birûh olan şeyler, Allahın indinde zirûh imiş.

836

پیشی حق آتش همیشه در قیام
همچو عاشق روز و شب پیچان مدام

Piş-i Hak âteş hemîşe dêr Kıyam,
Hem cû âşık rûz u şeb pîçan müdam.

Ateşte husûsî bir hayât ve idrâk bulunmasaydı emri üzerine soğumaz ve kunu düşünen ve onun rızâsı için ölü gibi her arzûsuna mutâva'at gösteren bir âşika benzer.»

837

سنگ بر آهن زنی بیرون جهد
هم بامر حق قدم بیرون نهاد

Sêng ber âhen zenî birun cihed,
Hem beemr-i Hak kadem birun nihed.

«Çakmak taşını demire vurunca, ya'nî çakmağı çakınca ateş çıkarkı o kıvılcımın çıkması da Allahın emriyledir.»

(58) Enbiya: 69

آهن و سنگ هوا بر هم مزین
کین دو می زایند همچون مرد و زن

Ahen ü seng-i hevâ ber hem mezen,
Kin dü mizâyend hemcün merd ü zen.

«Hevâ vü heves taşıyla çakmağını birbirine vurma ki, bu ikisi kadın ve erkek gibi tevild ederler.»

Hazret-i Mevlânâ, emr-i ilâhiye itâ'atinden nümûne göstermek için, çakmak taşıyla demirden kıvılcım çıktığını bir beyt evvel beyân etmişti, burada da dolayısıyla çakmak demirini ve taşıyı nefis ve hevaya benzetiyor. Bu ikisinin birbirine yaklaşmasını kadın ve erkeğin yaklaşmasına benzetiyor. Erkek ve kadından nasıl doğum vukû'a gelirse nefis ve hevanın birleşmesinden de bir çok günah doğar, diyor.

Bundan sonra da esbâbın kendiliklerinden müessir olmadığını, müsebbibulesbâbın te'siri altında bulunduğunu izâh için diyor ki:

839

سنگ و آهن خود سبب آمد ولیک
نو بیالانر نگر ای مرد نیک

Seng u âhen Had sebeb âmed velîk,
Tû bebâîlâter niger ey merd-i nîk.

«Taş ile demir, kıvılcımın zuhûruna sebebedir. Lâkin en iyi adam, sen daha yukarısına ve ilerisine bak.»

840

کین سبب را آن سبب آورد پیش
بی سبب کی شد سبب هر گز زحوش

Kin sebeb râ an sebeb âvârd piş,
Bî sebeb key şûd sebeb hergiz zihîş.

«Zirâ Allâh, bu sebebi başka bir sebebdan zuhûra getirmiştir. Bir sebeb, diğer bir sebeb olmaksızın nasıl kendiliğinden sebep olabilir?»

Bizim sebep telâkkî ettiğimiz ve bir için husûlüne âlet zan eylediğimiz şeylerin de bir takım sebepleri vardır. Meselâ girebilmek nasîb olursa tramvaya biniyoruz. Gideceğimiz yere itile, kakıla gitmek için o bir sebep oluyor. Fakat onun da altındaki yol, üstündeki teller, içindeki makinalar gibi hareket ve nâyine hizmet eden sebepleri var. Sonra bunların en mühimmi olmak üzere elektrik kuvveti lâzım ki vagonları hareket ettiren asıl sebep odur. O kuvvetli istihsal etmek için de bir takım âlât ve edevât mevcut. Bunların hepsi yerli yerinde iken meselâ bir telin kopmasıyla cereyan kesiliyor, hareket duruyor. Mevcud esbâbın hiçbirisi te'sir gösteremiyor. Demek ki bütün sebeplerin fevkinde bir sebep, yâhud müsebbib var ki, o irâde-i ilâhiyyedir.

841

وان سببها کانیارا رهبرست
آن سببها زین سببها برترست

Van sebebhâ k'enbiyârâ rehberest,
An sebebhâ zin sebebhâ berterest.

«Peygamberlere rehber olan ma'nevî sebepler, bu maddî sebeplerden üstündür.»

842

این سبب را آن سبب عامل کند
باز گاهی بی بر و عاقل کند

În sebeb râ an sebeb âmil küned,
Bâz gâhî bî ber ü âtîl küned.

«Bu maddî sebebi ,o ma'nevî sebep harekete getirir, ba'zan da mu'attal ve faydasız bırakır.»

843

این سبب را محرم آمد عقلها
وان سببها راست محرم انبیا

În sebeb râ mahrem âmed âklhâ,
Van sebeb hârâst mahrem Enbiya.

«Bu maddî sebeplere akıllar mahremdir. O ma'nevî sebeplerin mahremi ise peygamberlerdir.»

این رسنه‌ای سبها در جهان
هان هان از جرخ سرگردان مدان

İn resenhâ-yî sebebhâ der cihan,
Hân han ez çerH-ı sergerdan medan.

«Cihandaki bu sebeb iplerini sakın çerh-i felekten bilme.»

847

تاخانی صفر و سرگردان جو جرخ
تا نسوزی تو زب مغزی جو مرخ

Tâ nesûzî tû zibîmağzî çû merh.
Tâ nesûzî tû zibîmağzî çû merh.

«Tâ ki felek gibi hâli ve sergerdan kalmayasın ve beyinsizlikten kav gibi yanmayasın.»

Kuyudan nasıl su çekildiğini hepimiz biliriz. İpe bağlı olan kova kuyuya sarkıtılır, sonra çıkık çevrilir, ip ona sarılır. Kova da kuyudan çıkar. Demek ki suyun çıkması için bir kaç sebeb var. Evvelâ, kova, sâniyen ip, sâlisen çıkık. Fakat bunun sûretâ dördüncüsü, hakikatte ise birincisi olan bir sebeb var ki, o da çıkıçı çeviren kimse. Çünkü o çevirmese ne çıkık döner, ne ip sarılır, ne de kova suyu çıkarır.

Hazret-i Pîr, şu temsilin îradından sonra buyuruyor ki: Dünyâ, filvâki sebebler âlemidir. Bütün hâdiseler sebeb, müsebbib, illet ve ma'lûl ipleriyle birbirine bağlıdır. Çarhın dönmesi, ya'nî tabii'î inkilâbât olmasıyla o hâdiseler zuhura gelir. Fakat, o hâdiselerin zuhûrunu çarhtan değil, çarhı da çeviren müsebbibül'esbabdan bilmek lâzımdır. Aksini tevehhûm etmek, kuyu başındaki çıkığın döndüğünü görüp de döndüreni görmemek kadar hamakattır. Müsebbibülesbab olan Allah, ba'zan da esbâba, olan hassalarından başka bir te's'îr verir.

848

باد آتش میشود از امر حق
هر دو سر مست آمدند از خمر حق

Bâd-âteş mişevêd ez emr-i Hak,
Herdü sermest âmedend ez Hamr-i Hak.

«Rüzgâr, Allahın emriyle ateş gibi yakıcı olur. Rüzgâr da, ateş de şarâb-ı ilâhînin sermestidir.»

493

Biraz evvel «bütün sebeblerin üzerinde bir sebeb, yâhud müsebbib vardı ki, o da irâde-i ilâhiyedir» denilmiştir. Hazret-i Mevlânâ da bunu söylüyor. Peygamberlere rehber olan sebebler, bildiğimiz, gördüğümüz sebeblerin üzerindedir. «Onlar, bizce ma'lûm olan sebebleri ba'zan âmil, ba'zan âtıl bir hâle getirir. Onlarînesrârına enbiyâ-yı izâm Aleyhimüsselâm mahremdir» diyor.

Meselâ «Dükkân kapısı, Hak kapısıdır» derler. Esnaftan bir adam, sabahle-
vin dükkânına gider. San'atiyle, ticâretiyle işigal eder. Eğer (Rezzâk) ism-i şerifinin feyzine mazhar olursa, sebeb-i ma'îşeti olan dükkânından, tezgâhından istifâde eder. (Rezzâk) ismi, o sebebleri âmil kılar. Aksi takdirde, bütün esbâb-ı ticâreti âmâde iken ekmek parası bulamaz. Çünkü birinci sebeb olan (Rezzak) ismi; ikinci, üçüncü derecedeki sebebleri mu'attal bırakmıştır.

844

این سبب چه بود بتازی گورسن
آندرن چه این رسن آمد بفن

İn sebeb çibved betâzî göresen,
Enderin çeh in resen âmed befên.

«Arabca olan bu (sebeb) ne demektir? cevap ver ki (resen) dir, iptir. O ip, bir kuyuya fen ile sarkıtılmıştır.»

Evet, «sebeb» kelimesi, arabcadır ve ip demektir. Kuyudan nasıl ki ip ve kova vasıtasıyla su çıkartıyorsa, sebebler âlemi olan Dünyâda da her iş bir sebeble görülür.

845

گردش چرخه رسن را علتست
جرخه گردانرا ندیدن زلتست

Gerdiş-î çerHâ resenrâ illetest,
ÇerHa gerdanrâ nediden zilletest.

«Çıkığın dönmesi ipe illettir, çıkığı çevireni görmemek ise zilletir.»

492

Malûm ya: Rûzgâr, serin, yâhud soğuk eser ve üşümeye sebep olur. Lâ-kin ba'zan irâde-i ilâhiyye ile, ateşin te'sirini gösterir.

849

آب حلم و آتش خشم ای پسر
هم ز حق بینی جو بگشایی بصر

Âb-ı hilm-ü âteş-i Haşm ey püser,
Hem zi Hak bînî çübüşâyî basar.

«Oğul; gözünü açacak olursan, su gibi lâtif olan hilm'in ve ateş gibi şe-
did olan gadab'ın Haktan aldığını görürsün.»

850

گر نبودی واقف از حق جان باد
فرق کی کردی میان قوم عاد

Ger nebûdî vakıf ez Hak can-ı bâd,
Fârk key kerdî miyan-ı kavm-ı Âd,

«Eğer rûzgârın canı Hakka vâkıf olmasaydı Ad kavmini ve Hûd Aleyhisse-
lâmın ümmetini nasıl farkedirdi?»

«HUD PEYGAMBER ALEYHİSSELÂM ZAMÂNINDA KAVMİNİ
HELÂK EYLEYEN RÜZGÂRIN KISSASI.»

Hazret-i Mevlânâ, bahis dolayısıyla sözü Âd kavminin helâkine intikal ettiriyor. Hûd Aleyhisselâmın, ümmeti etrâfına bir dâire çizdiğini, müşrikleri helâk eden fırtınanın o dâireye gelince sâkinleştiğini haber veriyor. Fakat kâssanın beyâ-
nına başlamadan evvel târihi biraz malûmât verelim.

Tûfandan sonra gelen ve Kur'anda zikredilen peygamberlerin en eskisi
Hûd aleyhisselâmdır ki Âd kavmine peygamber olmuştu.

494

Âd kavmi, Yemenin (Ahkâf) denilen kısmında otururdu. Bunlar Arabin (Bâ-
ide) kolundandır. Ahvâl-i târîhiyyeleri temâmıyle mazbût değildir.

Cenâb-ı Hûd'un peygamberliği esnasında Âd kavminin riyâsetinde Lok-
mân ve Halecân isimli iki kardeş bulunuyormuş. Lokman ile beraber dört bin
kişi imânâ gelmiş. Halecân ile tâbî'leri putperestlikte devâm etmiş. Bunların
tehdidi için üç sene yağmur yağmamış, kuraklık ve kıtlık olmuş. Ehemmiyet
vermemişler. Nihâyet yedi gece sekiz gün şiddetle esen bir rûzgârla bu mü-
temerrid müşrikler helâk olmuşlar. Fırtına esnasında Hazret-i Hûd, ümmetini
bir araya toplamış, onların etrâfına bir dâire çizmiş, kasırga o dâireye gelince
bahar rûzgârı gibi lâtif lâtif esermiş. Bu fırtınada helâk olanlara (Ad-i ülâ),
sonra Kahtâniler tarafından imhâ edilenlere (Ad-ı sâniye) derler.

851

هود گرد مؤمنان خطی کشید
زرم می شد باد کنجایی رسید

Hûd gird-i mü'minan hattî keşid,
nêrm mişûd bâd kâncâ mî resid.

«Hûd Aleyhisselâm, mü'minlerin etrâfına bir hat çekti. Rûzgâr oraya gelin-
ce sâkinleşirdi.»

852

هر که بیرون بود زان خط جمله را
پاره پاره می شکست اندر هوا

Herki birun bûd zan Hat cümlera,
Pâre pâre mişikest ender heva.

«Kim o hattan hâricde kalmışsa hepsini havaya kaldırır ve parça parça
ederdi.»

853

همچنان شبان را می کشید
گرد بر گرد رمه خطی پدید

Hemçünan şeybân-ı râî mîkeşid,
Gîrd bergird-i remê Hattî pedid.

«Bunun gibi Şeybân-ı Râ-i de sürüsünün etrâfına bir hat çekirdi.»
Şeybân-ı Râ-î, İmâm-ı Şâf'î ile mua'sır evliyâullahdan bir zâttir. Mısırdaki

495

bulunur. Kırdı koyun güder, Cum'a günleri sürünün etrafına bir çizgi çeker,
namaz kılmak için şehre gidermiş.

854

چون بجمه می شد آن وقت نماز
تا نیارد گرگی آنجا تر کتاز

Cün becüm'a mî şüd an vakti namaz,
Tâ neyâred gûrg ancâ Tûrktaz.

«Cüm'a namâzı vakti olunca sürüye kurd saldırmasın diye bir çizgi çekerdi.»

855

هیچ گرگی در زرقی اندر آن
گو سفندان هم نگشتی زان نشان

Hîç gûrgî der nereftî ender an,
Gûsfendan hem negeştî zan nişan.

«Hiç bir kurd çizgi dâhiline girmezdi. Koyunlar da hişandan dışarıya çıkmazdı.»

856

باد حرص گرگ و حرص گوسفند
دائرة مرد خدا را بود بند

Bâd-ı hırs-î gûrg u hırs-î gûsfend,
Dayre-î merd-î Hüdârâ bûd bend.

«Kurdun ve koyunun hırsı, hevası; merd-i ilâhî dâiresine bağlanmıştır.»
Yânî, kurda koyunu paralayıp yemek, koyunda ise yayılıp otlamak hırsı
varken, her ikisi de o dâireyi tecâvüz edemezdi.

496

857

باهمچونین اجل با عار فان
نرم و خوش همچون نسیم یوسف آن

Hemçünin bâd-i ecel bâ Ârifân,
Nêrm u Hoş hem cün nesîm-i Yûsuf an.

«Kasırğa rûzgârının, Hûd Aleyhisselâmin ümmetine hafiflediği gibi; ecel fırtınası da, âriflere, lâtîf ve Yûsûf Aleyhisselâmin gömleğinin râyihasını Ya'kub Aleyhisselâma götüren nesim gibi hoş ve dîlkeş gelir.»

858

آتش ابراهیم را دندان نزد
چون گزیده حق بود چونش زد

Âteş İbrâhîmrâ dendan nezed,
Cün güzîdey Hakkbüved cûneş gezed.

«Nemrûd'un âteşi İbrâhîm Aleyhisselâma dış geçiremedi. Hazret-i Halîl, Hakkın güzidesi bir nebiyy-i zişan idi, ateş onu nasıl dalayacaktı?»

859

زاتش شہوت نسوزد اهل دین
باقیا را رده تا قمر زمین

Zâteş-î şehvet nesûzed ehl-i din,
Bâkiyanrâ bürde tâ ka'r-î zemîn.

«Din ehlini şehvet âteşi yakmaz. Dâkileri ise ka'r-ı zemîne ve cehennemın dibine kadar götürür.»

Yânî mütedeyyin olanlar, şehvetlerini, ya helâllarına şarf ederler, yâhud sabr ve riyâzetle iştihâlarına sükûn getirirler. Din ile mukayyed olmayanlar ise azgın köpekler gibi koşarlar. Nihâyet fazla sarfiyyat yüzünden za'fa uğrayıp ka'r-ı zemîne girerler, günahları dolayısıyla da cehennemın dibine inerler.

497

موج دریا چون بامر حق بتاخت
اهل موسی راز قبطی و اشناخت

Mevc-i deryâ cûn be emr-i Hak bitâht,
Ehl-i Mûsârâ zi kıptî vâşinâht.

«Denizin dalgası, Allahın emriyle kabarcınca Mûsânın ümmetiyle Kıptilerî,
ya'nî Fir'avnı ve askerini ayırd etti.»

Benî İsrâîle, gemek için yoi verdi. Fir'avnı ve ordusunu boğdu.

861

خاك قارو ترا جو فرمان در رسید
بازر و تختش بقعر خود کشید

Hâk-i Kârunrâ cû fermanı der resîd,
Bâ zer-û taHteş beKa'r-i Hod keşîd.

«Fermân-ı İlâhî irişince toprak, Karûnu, altını ve tahtı ile içersine çekti.»

862

آب و گل چون از دم عیسی چرید
بال و برگشاد مرغی شد پرید

Âb u gil cûn ez dem-i İsâ çerîd,
Bâl u per bûğşâd mûrgî şûd perîd.

«Su ve çamur, İsâ Aleyhisselâmin nefesinden feyz alınca aşîkâre bir kuş
oldu ve kanad açıp uçtu.»

Hazret-i İsâdan bir mu'cize istenilmiş, o da çamurdan yaptığı kuş şekline
üfleyince canlanıp uçmuştu. Nitekim Cenâb-ı Ruhullah İsânından Kur'ân-ı
Kerîmde :

أَنِّي
أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطِّينِ فَصَبَّوْهُ الطِّينَ مَا نَفَعُ فَيَكُونُ
طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ

Yânî : «Sizin için çamurdan bir kuş yapar ve ona üfleyim. Allahın izniyle
o çamur derhal kuş olur⁵⁹.» buyurulmuştur.

Şuraya kadar getirilen misaller, yânî rûzgârın Ad kavmiyle Hûd Aleyhisse-
lâmın ümmetini ayırd etmesi, ateşin İbrâhim Aleyhisselâmi yakmaması, deni-
zin Benî İsrâîle zararı dokunmayıp da Fir'avn ile ordusunu batırması, topra-
ğın Karûnu hazineleriyle yutması, çamurun nefha-i İsâ ile kuş olup uçması,
cemâdâtta ma'nevî bir hayat bulunduğunu ve emr-i ilâhî ile eşyâdaki hassala-
rın değişebileceğini isbât eder.

İsâ'nın nefesiyle çamurun kuş olup uçmasının zikri dolâsiyisiyle Hazret-i
Mevlânâ başka bir bahse şûru' ederek diyor ki:

863

هست تسبیحت بخار آب و گل
مرغ جنت شد ز نفخ صدق دل

Hêst tesbîhat bûHâr-ı âb u gil,
Mûrg-i Cennet şûd zi nefH-i sıdk-ı dil.

«Senin (sübhânallah) demen, su ve çamur buharı, yânî çamurdan mahlûk
cesedin nefesidir. Öyle iken o nefes kalbdeki sıdk-ı imân nefhasıyla cennet
kuşu olur.»

Bir mü'minin sıdk u ihlâs ile (sübhânallah) demesinden cennette bir kuş
varadılacağına dâir bir Hâdis-i Şerîf vardır.

کوه طور از نور موسی شد برقص
صوفی کامل شدو دست او ز نقص

Kûh-ı Tur ez nûr-ı Mûsâ şûd beraKs,
Sûfî-i kâmil şûd û rest ô zi naKs.

«Tur dağı, Mûsânın nûru berekâtiyle noksandan kurtuldu. Kâmil bir sôfî olup raksa başladı.»

چه عجب گر کوه صوفی شد عزیز
جسم موسی از کلونخی بود نیز

Çi acep ger kûh sûfî şûd aziz,
Cism-i Mûsâ ez külûhî bûd nîz.

«Dağın aziz bir sôfî olup raksa başlaması şaşılacak şey değildir. Mûsâ Aleyhisselâmın cismi de aklı l'tibariyle topraktı.»

Sûre-i A'râfdaki :

فَلَمَّا جَعَلْنَا رَبَّنَا تَبًا وَجَعَلَ جَعْلَهُ دَكًا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا

Yânî : «Mûsânın Rabbi dağa tecellî edince onu parçaladı, Mûsâ da baygın olarak yere düştü.» Âyet-i Kerîmesinde beyân olunduğu üzere Hazret-i Mûsâ, Tur dağında iken Cenâb-ı Hak o dağa tecellî etmişti. Dağ, toprak ve taş yığınının ibâret bulunduğu halde tecellî te'siriyle sallanmaya başladı ve parçalandı. Hazret-i Mûsâ da düşüp kendinden geçti. Cebel-i Tûr'un bir der- viş gibi raks ve harekete gelmesi taaccüb edilecek bir şey değildi. O, taş ve toprak yığını olduğu gibi, üstündeki Hazret-i Mûsâ da cismâniyyeti l'tibariyle topraktan ibâretti. Fakat onun ma'neviyyeti ve feyz-i kurbîyyeti dağa da ma'ne- vî bir zevk vermiş, onu vecde gelmiş bir sôfî hâline getirmişti. Demek ki bir nefesten ibâret olan (Sübhânallah) Allahın irâdesiyle cennette bir kuş hâline giriyor, müheykel bir dağ da bir sôfî gibi raks ve harekete geliyor.

(60) Araf: 143

«YAHUDİ PÂDİŞAHIN İSTİHZASI VE İNKÂRI, KENDİSİNE NASİHAT EDENLERİN NASİHATLERİNİ KABUL ETMEYİŞİ»

ناصحان گفتند از حد مگذران
مرکب استیزه را چندین مران

Nâsihan güftend ez had megzeran,
Merkeb-î istizerâ çendin meran.

«Nasihat vericiler dediler ki: Haddi tecavüz etme. İnad atını bu kadar ileri sürme.»

ناصحانرا دست بست و بند کرد
ظلم را پیوند در پیوند کرد

Nâsi hanrâ dâst best û bænd kerd,
Zulmâ peyvênd der peyvênd kerd.

«Nasihat verenlerin ellerini bağlattı ve toprağa vurdurdu. Zulüm üstüne kat kat zulüm yaptı.»

بانگ آمد کار چون انجا رسید
بای دارای سگ که مهر ما رسید

Bâng âmed kâr çün incâ resid,
Pây dâr ey seg ki kahr-î mâ resid.

İş bu dereceye varınca: ey köpek; kahrımız geldii diye Allah'ın hitâbı erişti.»

Cenâb-ı Hak, rahîm ve sabûr olduğu için bu kulunu birinci defaki isyân delâlesiyle cabucak muâheze buyurmaz. O kul mâ'ası ve zulümde haddi tecâ- vuz edince, kuduz köpek gibi, herkese ve her şey'e husûsiyle, dine saldırmaya başlar. İncâ kahr-ı ilâhî ensesinden yakalar, hiç beklemediği bir zamanda te- pesi aşağı, yere çarpar. Onun için urefâ-yı ümmet, zulmün şiddetlenmesini, zâ- limlerin yakında kahr-ı ilâhiye uğrayacaklarına müjde sayarlar. Bu âlemin

kendisinde bekâ olmadığı gibi üzerindeki hâdisâtın da devamı ve bekâsı olamaz. Bir hâdise olur, etrâfa yayılır, kemâlini buldu mu zevâle yüz tutar.

Bir hadisi şerîfde: «Zâlim, yer yüzünde Allah'ın adâleti vâsıtasıdır. Cenâb-ı Hak, zâlimle intikam alır, sonra zâlimden de intikam alır» buyuru'muştur. Diğer bir Hadîste ise zâlim, eğeye benzetilmiştir. Eğe; demiri törpüler, toz haline getirir. Fakat nihâyet onun da dışları aşınır. Onun gibi zâlim de zulüm ede ede, edemeyecek bir belâya uğrar ve mahvolur gider.

İrak ahâlisi, Hazret-i Ali ile oğullarına zulüm etmişlerdi. Sonra Allah, onlara evvelâ (Muhtâr-ı Sekafi) yi, sonra (Haccâc-ı Zâlim) i musallât etti. Bu iki zâlim, Iraklılara türlü mezâlim yaptılar. Onlardan ehl-i beytin intikamını aldı'ar. Sonra Muhtar, Abdullah bin-iz-Zübeyr'in kardeşi (Mu'sab) ile ettiği muharebe de öldürüldü, Haccâc ise en son öldürüttüğü (Sa'id bin Cübeyr) rahmetullahi aleyhin katlinden sonra çıldırdı ve geberip cehenneme gitti. Binâenaleyh zulme uğramış olanlar, ye'se kapılmamalı, Allahın lûtfundan ve merhametinden ümit kesmemelidir. Uğradığı zulmü, kendisinin irtikâp etmiş olduğu maâsinin ma'nevi intikamı bulunduğunu unutmamalıdır. Onun için zâlimin kahrından evvel kendisinin afv.nı temenni etmelidir. Onun afve mazhar olması, başına musallat olan zâlimin kahrını ta'cil eder.

Cenâb-ı Pîr bu nüktelere işâret ettikten sonra diyor ki:

869

بعد از آن آتش جهل گز بر فروخت
حلقه گشت و آن جهودا بر بسوخت

Bâdezan âteş çihil gez ber türüHt,
Halka geşt û an cühûdanrâ bisuHt.

«Ondan sonra ateş kırk arşın yüksekliğinde alevlendi ve halka olup o yahudileri yaktı.»

Burada, Sûre-i Bürûdakil:

إِنَّا لَذِينَ فَتَنُوا
الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابُ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابُ
الْحَرِيقِ

Yâni : «Erkek ve kadın, ehl-i imânâ işkence yapıp da sonra tevbe etmeyenler için cehennem azâbı vardır ve onlar için yanmak azâbı muhakkaktır!» Ayet-i Kerîmesine telmih vardır.

Cenâb-ı Mevlânâ, bâ'zî yüksek hakikatları beyân için bu rivâyeti naklediyor. Târihen ise, (Zünvâs-ı Hımyeri) nin Habeşîlerle ettiği muharebekte mağlûb olması üzerine atını denize sürüp intihar eylediği mazbuttur.

Bir kaç defa'a söylenildi ki Hazret-i Pîrin maksadı: Tarih anlatmak değil, birtakım kıssalardan dakik ve âli hisseler çıkarmaktır. Zâten netice helâk olduktan sonra ateşte yanmakla suda boğulmak arasında pek fark olmamalıdır.

870

اصل ایشان بود زائش ابتدا
سوی اصل خویش رفتند انتها

Asl-i îşan bûd zâteş ibtidâ,
Sû-yi asl-i Hîş reftend intihâ.

«O yahudilerin aslı başlangıçta ateş olduğu için sonunda da ateşe gittiler.»

وَمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ حُجُجًا كَانَتْ لَهُمْ
وَكَارِهُونَ

Yâni : «Ey müşrikler; siz de Allah'tan başka taptıklarınız da cehennemin odunusunuz. Siz oraya gireceksiniz ⁶²» buyurmuştur.

Bu Âyet-i Kerimenin nüzûlüne kadar Mekke müşrikleri, müslümanlara ve Aleyhisselât Efendimize fi'li tecavüzde bulunmuyorlardı. Bundan sonra: Muhammed ma'bûdlerimizi ve bizi hicvetti diyerek ta'arruza kalkıştılar. Hatta cın fikirli ve şeytan zekâlî olduğu için kavmi arasında (Ebûlhikem) denilen Ebûcehl, bir ukalâlık yapmak istedi: «Ya Muhammed; sen Allah'dan başka perestiş edilenlerin cehennem odunu olduğunu söylüyorsun. Sonra İsânın rûhullah olduğunu da ifâde ediyorsun. Halbuki nasrâniler İsâyâ tapıyorlar. Şu halde o da cehennem odunu olacak demek?» dedi.

Sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz gayet edibâne ve zarîfâne bir cevap verdi: «Sen kavminin lûgatına, yâni arabcaya ne kadar yabancı imişsin. Âyet-i Kerimede (Men ta'bûdüne) yâni «ibâdet ettiğiniz şahıslar» denilmiyor (ma ta'bûdüne) yâni «taptığınız şeyler» deniliyor» buyurdu. Arabcada (men) eş-hâsa (mâ) eşyâya delâlet eder. Ebûcehl mülzem oldu. Söyleyecek söz bulamadığı için bırakıp savuştu.

Hâfız-ı Şirâzî der ki: «Aşk fabrikasında küfrün de bulunması zaruridir. Ebû Leheb ve emsâli olmasa ateş kimi yakar?»

Evet. Cehennem odunu olmak üzere yaratılmış ba'zı mahlûkat vardır. Onların yaratılışları itibâriyle asılları — şeytanlar gibi — ateştir. Bidâyet öyle yaratıldıkları için nihâyeten gidecekleri yer de cehennem ateşidir. İşte Zû-nûvâs-ı Hımyeri ve tevâbii'de bu kabil mahlûkattan idiler. Nitekim haklarında «cehennem ve ateşte yanma azâbı vardır» buyurulmuştur.

(62) Enbiyâ : 98

هم ز آتشی زاده بودند آن فریق
جز هاراسوی کله باشد طریق

Hem zı âteş zâde bûdend an ferîk,
Cûzhârâ sûy-yi kül bâşed torîk.

«O fırka ateşten peydâ olmuştu. Cûz'lerin yolu ise kül'le doğrudur.»

İnsan olsun, hayvan olsun, nebâtât ve cemâdât olsun mahlûkatın hepsi de topraktan yaratılmış oldukları için zaman geçtikçe cürüyor, dağılıyor toprağa inkılâp oluyor; ya'nı aslına rucû ediyor. Maddiyat böyle olduğu gibi ma'nevîyyat da böyledir. Cennetin eczâsı olanlar cennete, cehennemin eczâsı olanlar cehenneme gider.

آتشی بودند مؤمن سوز و بس
سوخت خود را آتش ایشان چو خس

Âteşi bûdend mü'min sûz u bes,
Sûht Hoârâ âteş-i işan çü Hes

«Bu herifler, bir çok mü'mini yakan bir ateş idiler. Nihâyet kendi ateşleri kendilerini çörçöp gibi yaktı.»

Ocağa odun, mangala kömür konuldukça oralarındaki ateş, yeni konuları yakar. Fakat odunun, kömürün arkası kesilince mevcut ateş biraz durur, sonra geçmeye başlar, nihâyet kül olur. Bu herifler de bir takım biçareleri zû-lüm ateşine yakmak istiyorlardı. Sonra o ateş kendilerini cehennemde karşıladı

آنکه بودست أمهالهاویه
هاویه باشد مراورا زاویه

Anki bûdest Ümmühû elhâviye,
Hâviyê bâşend merôrâ zâviye.

«Her kimin aslı hâviye ya'nı cehennem ise hâviye, onun zâviyesi olur.»

الْقَارِعَةُ ۝ مَا الْقَارِعَةُ ۝ وَمَا أَزْكَ مَا الْقَارِعَةُ ۝ يَُوْمَ يَكُونُ
النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۝ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِزْزِ الْمَنْفُوشِ ۝
فَأَمَّا مَنْ ثَلُثَ مَوَازِينَهُ ۝ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ۝ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ
مَوَازِينُهُ ۝ فَأَنَّهُ مُوَادَّةٌ ۝ وَمَا أَزْكَ مَا عِيشَةُ نَارِ حَامِيَةٍ ۝

Yâni : «Kıyâmet, kıyâmet nedir? Habîbim: kıymetlin ne olduğunu sana ne bildirdi? Bir gün ki insanlar dağılmış pervâneler gibi olacaktır; dağlar da atılmış pamuklara dönecektir. Her kimin iyi amelleri mîzanda ağır basarsa o kimse hoş bir ma'îşet bulacaktır. Her kimin de mizânı hafif gelir, ya'ni a'mel-i sâlihâsı bulunmazsa, onun aslı ve makamı hâviye olacaktır. Hâviyenin ne olduğunu sana ne bildirdi? gayet şiddetli bir ateştir.»

İşte bir şahsın ümmü ve aslı hâviye olursa, cehennem de ona zâviye olur.

874

مادر فرزند جویان ویست
اصلها مر فرعها را در پیست

Mâder-i ferzênd cûyân-î veyest,
ASİha mer fêr'hârâ der peyest.

«Çocuğun anası, onu arar. Asıllar da fer'lerin izinde ve talebindedir.»

Ümmü ve aslı hâviye olanın zâviyesi cehennem olacağı bundan evvelki beyitte beyan edilmişti. Burada da deniliyor ki asıllar, fer'lerin tâlibi ve takibçisidir. Nitekim bir ana evlâdını arar. Cehennemlik olanlar da cehennemın fer'i ve evlâdı oldukları için ateş onların tâlibidir.

(63) Kâria' : 1-11

875

آب اندر حوض اگر زندانیست
باد نشفس میکند کارکانیست

Âbender havzeger zindâniyest,
Bâd neşfeş miküned k'erkâniyest.

«Havzadaki sular orada mahbus olmak'a beraber rüzgâr onları kurutur ve aslı olan buluta erİştirir.»

876

وین نفس جانهای مارا همچنان
اندک اندک دزد از حبس جهان

Vinnefes canhâ-yi mârâ hemcûnan,
Endekendek düzded ez habs-i cihan.

«Bu nefes alıp vermek de bizim hayatımızı azar azar cihan mahbesinden çalar.»

Dünyâ nedir? rûhlar için bir mahbesdir. Hazret-i Mevlânâ bir gazelinde der ki: «Ben iş görmek ve halkı irşâd etmek vazifesiyle mükellef olarak dünyâ hapis-hanesinde bulunuyorum. Yoksa zindan nerde, ben neredeyim? Kimin malını çalmışım ki mahbûsum.»

O hapishâne içinde geçirilen hayat nedir? Bu suâlın en basit cevâbı da:

Bir nefes almakla vermektan ibârettir hayat,
Dikkat et bir dem değil mi müddet-i ömr-i beşer.

beytidir. Âdemden gelmişiz, bir mahbese tıkmışız. Yavaş yavaş fenâya gidiyoruz. Yaşamamız, vücûd ve adem sahillerini birleştiren bir köprüye benziyor.

Fakat dünyâ köprülerinden geçmek için adım, yâhud tekerlek kullandığı halde hayât köprüsünden geçmek için nefes sarfediliyor.

İnsan dünyadâ her adım attıkça yere yaklaşır, her nefes aldıkça da dünyâdan gitmesi yaklaşır. Demekki zîrûh olanların her nefes alması ölüme bir adım yaklaşması oluyor. Diğer cihetten ruhların aslı, âlem-i ervahtır. Oradan

هكذا نرجو نزل دأنا
ذا فلا زلت عليه فأنا

Hâkezâ ta'ruc ve tenzil dâimâ,
Zâ felâ ziltê aleyhî Kâimâ.

«Şu hâl, yâni nefeslerimizin suûdiyle rahmet-i ilâhiyyenin kat kat nüzûlü devam eder. Ey sâlik: sen de bu su'ûd ve nüzûlden hâlî kalmazsın.»

881

بارسی گویم یعنی این کشش
زان طرف آید که آمد آن جشش

Pârsî gûyîm ya'nî in keşîş,
Zan taraf âyed ki âmed an çeşîş.

Fârisî söyleyelim: Yâni bu câzibe ruhâ zevk gelen taraftan gelir.»

Cenâb-ı Pir yukarıda cüz'lerin kül'le karşı bir incizâbı ve asl'a karşı bir iştiyâkı bulunduğunu söylemiş, hattâ havuzdaki suyun aslı olan buluta yükseldiğini misâl olarak irâd eylemişti. Sonra diğer misâl olarak da nefeslerin, ve onlardan husûle gelen kelimât-ı tayyibenin, meselâ zikir ve tevhidin, tevbe ve istiğfarın, du'â ve münâcâtın, hâlis olduğu takdirde, Allahın dergâh-ı kabûlüne çıkacağını ve mükâfâten rahmet-i ilâhiyyenin nâzil olacağını, nüzûl edecek rahmet-i ilâhiyyenin de, mü'mine tekrar o kelime-i tayyibeyi tekrarlatacağını, hülâsa bir devr husûle geleceğini bildiriyor, bir müslümanın ancak cezbe-i ilâhiyye ile müncezip olacağını beyân ediyor.

882

چشم هر قومی بسوی مندهست
کان طرف یكروز ذوقی راندهست

Çeşm-i her Kavmî besûyî mândest,
K'ân taraf yekrûz zevKî rândest.

«Her kavmin gözü, bir gün olsun, zevk sürdüğü yerde kalmıştır.»

877

تا اليه يصعد اطياب الكلم
صاعدا منا الى حيث علم

Tâ ileyhî yes'ad etyâbükelim,
Sâiden minnâ ilâ haysû alim.

«Kelimât-ı tayyibe bizden suûd ederek Allahın bildiği bir yere çıkar.»

Kelimât-ı tayyibe için: Du'â, Amel-i sâlih için de: Sadaka ve zekât gibi şeyler denilmiştir. Kezâ kelimât-ı tayyibe; ve istiğfâr, Amel-i sâlih ise: Nedâ-mettir diyenler olmuştur. Ba'zıları da kelimât-ı tayyibe: Tevhid, amel-i sâlih: İhlâstır; Mürâiyane söylenilen kelime-i tevhid ve Allaha riyâkârâne edilen du'â kabûl-i ilâhiye yükselmez demişlerdir. Hazreti- Mevlânâ da «Bizden zu-hûr eden kelimât-ı tayyibe, Allahın bildiği bir yere kadar çıkar» diyor.

878

تقي انفسنا بالمتقى
متحناً منا الى دارالبقا

TerteKî enfâsünâ bilmüntekâ,
Müthafen minnâ ilâ dârilbekâ.

«Nakiyye ve pâk olan nefes ve kelâmlarımız, bizden tuhfe olarak dâr-ı bekâyâ intikal eder.»

879

ثم تأتينا مكافات المقال
ضعف ذاك رحمة من ذي الجلال

Sümte te'tînâ mükâfatülmeKâl,
zı'fû zâke rahmeten min zilcelâl.

«Sonra Hudâ-yı Zülcelâl vel-İddâlin rahmeti eseri olarak sözlerimizin mükâfatı kat kat bize gelir.»

İnsanın ba'zı tatlı hâtıraları olur ki onu yâd etmekten hâli kalmaz. O hâtıraların vukû'â geldiği sâhayı da hatırlamaktan geri kalmaz. Bunun için has-sûs ruhlar da (Elestu birabbiküm) hitâbına mazhâr oldukları âlemi bir türlü unutamazlar.

883

ذوق جنس از جنس خود باشد یقین
ذوق جزو از کل خود باشد بین

Zevk-ı cinsez cins-i Hod bâşed yakîn,
Zevk-ı cüz ez küll-i Hod bâşed bibîn.

«Bir cinsin zevki hakikâten kendi cinsindendir. Cüz'ün zevki da ancak kendi küllündendir. Buna dikkat et.»

Cinsiyyet, şüphesiz ki mûcib-i ülfet, bâ'isi mahzûbiyettir. Mugayeret-i cinsiyye ise, vahşet ve nefrete sebep olur. En büyük âlimlerden müteşekkil bir meclise bir câhilin girdiğini farzedin. Herif, orada sıkıntısından patlayacak hâle gelir. En zengin bir câhilin yanına en fakir bir âlimi götürün, o da orada, ne kadar tahammül gösterse ayn-ı hâle uğrar. Bundan dolayı «mescidde mü'min, sudaki balığa, mescidde münâfık da kafesteki kuşa benzer.» teşbihi yapılmıştır. Çünkü mescid ve mescidekiler, mü'minin cinsi ve aslıdır. Münâfıkın ise nâcinsidir. Onun için mü'min mescidde oturaktan hoşlanır, münâfık ise bil'akis sıkılır, kafeste mahbus kuşa döner.

884

یامگر آن قابل جنسی بود
جون بدو پیوست جنس او شود

Yâ meger an Kâbil-i cinsî büved,
Çün bedô peyvêst cins-i ô şevêd.

«Meğer ki sûretâ, nâcins görünende cinsiyyete kabiliyet buluna. Bir cins ile temas edince onun hemcinsi ola.»

Meselâ kendisine eze'den hidâyet mukadder olan bir adam, bir müddet fışk içinde bulunur. Bulunduğu hâle göre salihler ve mütteki'ler ile sûretâ hemcins görülemez. Fakat yekdiğerine karşı adem-i ülfet ve münâferet de bulunmaz. Günün birinde o da istiğfar eder, salihler arasına karışır ve on'a-

nın sohbeti feyziyle sâlihler zümresine girer. Hazret-i Mevlânâ şu hâli başka bir misal ile izah ediyor :

885

همچو آب و نان که جنس مانبود
گشت جنس ما و اندر ما افزود

Hemçü âbû nanki cins-i mâ nebûd,
Gêşd cins-i mâ u ender mâ füzûd.

«Sûreta cins ayrılığı, meselâ ekmek ve su gibidir ki bizim hemcinsimiz değildir. Lâkin yenilip içilmeleriyle bizim cinsimizden olurlar ve bizde temes-sül ederek cismaniyyetimizi artırır.»

886

نقش جنسیت نداد آب و نان
زاعتبار آخر آنار جنس دان

NaKş-i cinsiyyet nedâred âb u nân,
Zi'tibâr-ı âHeranrâ cins dâñ.

«Su ve ekmekte insanlık cinsiyyeti yoktur, fakat bir l'tibara göre onu insan cinsine mensub bil ki ikisi de insanın gıdâsıdır.»

887

ور ذغیر جنس باشد ذوق ما
آن مگر مانند باشد جنس را

Ver zigâyr-î cins bâşed zevk-ı mâ,
An meger mânên bâşed cinsrâ.

«Eğer nâcins bir şeyden zevk alıyorsak o nâcinsin cinsine müşâbeheti olmasındandır.»

آنکه ماندست باشد عاریت
عاریت باقی نباشد عاقبت

Anki mânendest bâşed âriyet,
Âriyet bâki nebaşed âkibet.

«Misl olan şey âriyettir. Âriyet ise âkibet bâki olmaz.»

Şu beytlerin hülâsası: Cenâb-ı Mevlânâ cinsîyeti üçe taksim ediyor.

Birincisi: Sûreten ve ma'nen olan cinsiyet. Mu'min ile mü'minin, kâfir ile kâfirin, salih ve sâlihîn, fâsık ile fâsıkın cinsiyeti gibi.

İkincisi: Sûretâ mugayeret, ma'nen cinsiyet. İslâhâ kabiliyetli bir fâsıkın sûlehâ ile cinsiyeti gibi.

Üçüncüsü: Sûretâ cinsiyet, ma'nen mugayeret Sulehâ kisvesindeki fâsık bir mürâyinin salâh erbabına cinsiyeti gibi

Bunlardan birinci ve ikinci kısım halk birbirinin sohbetinden zevk alır. Üçüncüsünde sûrî müşâbehet dolayısıyla muvakkat bir zevk alınsa bile nihâyet o mürâyinin fısku fucûru ve riyâkârlığı yeninden, yakasından meydana çıkar. O vakit o muvakkat zevk, ebedî bir nefrete tahavvül eder. Hazret-ı Mevlânâ bunu da iki misâl ile anlatıyor:

مرغ را گر ذوق آید از صغیر
چونکه جنس خود نیابد شد نغیر

Mürğrâ ger zêvkâyed ez safir,
çünkü cins-i Hod neyâbed şüd nefir.

«Kuşa ısıklık sesinden, yâni bir insanın kuş ötüşü taklidi yapmasından zevk hâsıl olsa bile yakına gelip de o sesi çıkaranın kuş olmadığını anlayınca mü-teneffir olur» ve uçar gider.

تشنه را گر ذوق آید از سراب
چون رسد دروی گرد جوید آب

Teşnerâ ger zêvkâyed ez serâb,
çün resed dervey gürized cûyedâb.

«Susamış bir kimseye çölde görünen serabdan zevk gelse bile, ona vâsıl olup da serab olduğunu anlayınca kaçır, başka taraflarda su arar.»

Bunun gib ba'zı şeyhlik iddia edenler de belledikleri ba'zı kelimat-ı hakikat ile kuş dili söylemeye, ehlullah lisânı kullanmaya, kendilerini muhit-i irfân göstermeye kalkışır. O lisâna tâlîp ve irfâna teşne bulunanlar da onların başına toplanırlar. Fakat onların kuş değil, kuşbaz olduklarını anladıkları gibi, bırakıp savuşurlar. Demek ki cinsiyet-i sûriyyeden husûle gelen zevk, muvakkat imiş. Kezâ :

مفلسان گر خوش شوند از زوقلب
لیک آن رسوا شود در دایر ضرب

Müflisan ger Hoş şevend ez zerre-i Kalb.
Lîk an rûsvâ şevend der dâr-ı darb.

«Müflisler de kalp altından hoşlanırlar. Lâkin o kalp altın, darbhaneye götürülünce sahte olduğu anlaşıldığı için rûsvay olur.»

تا زر اندودیت از ره نفکند
تا خیال کز ترا چه نفکند

Tâ zerendûdit ez reh nefkened,
Tâ Hayâl-i keş türâ çeh nefkened.

«Ey tâlîp; altın yaldızlı bir mangır seni yoldan çıkarmasın; sakim bir hayal seni kuyuya düşürmesin.»

Yâni, üstâdım ve şeyhim dediğin kimse hâlis altın gibi bir insân-ı kâmil ve mürşid-i mükemmil olsun da seni hidâyete götürsün.

از کلیله باز خوان این قصه را
واندر آن قصه طلب کن حصه را

Ez Kelîlê bâz Han in Kassarâ,
V'ender an kıssâ talebkûn hisserâ.

«Bu kıssayı Kelîle ve Dimne kitabından tafsilâtıyla oku ve hisse al.»

Kelîle ve Dimne: Ahlâkiyyâta, içtimâiyyâta dâir, hayvânlar lisânından yazılmış bir kitaptır. Kelîle ve Dimne de, o kitapda bahsedilen iki tilkinin adıdır. Kitabın aslı, eskiden Hindistanda konuşulan Sanskrit lisânıyla yazılmış, sonra İrânın eski bir dili olan pehlevîye, daha sonra arabcaya terceme edilmiştir. Sanskritçesiyle, pehlevî nüsha'lar kaybolmuş; arabcasından, hemen her lisâna tercemesi yapılmıştır. Türkçesinin ismi (Hümâyûnnâme) dir.

Hazret-i Mevlânâ o kitab mündericâtından bir hikâye naklediyor, Kelîle ve Dimne kitabında şu bahsedelim kıssayı mufassalan oku ve hisse al, diyor. Alınacak hisse; cehdin tevekküle, daha doğrusu çalışmanın atâlete tercîhi mes'elesidir.

Cenâb-ı Pîr, tevekkülü iltizâm eden av hayvanlarıyla, cehd ve sa'yi i'tiyâd eyleyen arslan arasında bir mübahase yapıyor. İki târaftan da kuvvetli deliller gösteriyor, Nihâyet cehd ü ameli tercîh ediyor. İki tarafın da delilleri kuvvetli olduğu için yalnız bir tarafı dinliyerek, neticeyi beklemeden, hüküm vermeye kalkışmamalıdır.

طائفه نجبر در وادی خوش
بود شان از شیر دائم کش مکش

Tayfe-i naHcîr der vâdî-i Hoş,
Bûdşan ez şîr dâim keş mekeş.

«Hoş bir vâdideki av hayvanları, bir arslandan dâima sıkıntı ve korku çekiyorlardı.»

بس که آن شیر از کین در می ره بود
آن چرا بر جمله ناخوش گشته بود

Beski anşîr ez kemin der mi rebûd,
An çerâ ber cümle nâHoş geşte bûd.

«O arslan pusudan onları o kadar çok kapadı ki, o otlak onlara nâhoş olmuştı.»

حیله کردند آمدند ایشان بشیر
کز وظیفه ما ترا داریم سیر

Hile kerdend âmedend îşan be şîr,
Kez vazîfe mâ türâ dârim sîr.

«Av hayvanları çâre buldular. Arslana gidip: Sana vazife ta'yîn edelim, karnın doyuralım diye müjde verdiler» şunu da ilâve ettiler ki:

جز وظیفه در پی صیدی میا
تا اگر دد تلخ بر ما این گیا

Cüz vazîfe derpey-i saydî meyâ,
Tâ negerded têlH bermâ in gîyâ.

«Vazifeden başka av için gelme ki, çayır bizim için tatsızlaşmasın.»

گفت آری گر وفا بیدم نه مکر
مکر هابس دیده ام از زیدو بکر

Gûft ârî ger vefâ bînem ne mekr,
Mekrhâ bes dîdeem ez Zeyd-u Bekr.

«Arslan dedi ki: Pekî. Vefâ görür ve mekre uğramazsam a'lâ. Ben şundan bundan bir çok mekr gördüm.»

من هلاك فعل و مكر مردم
من گریده زخم مارو كتردم

Men helâk-i fi'l-u mekr-i merdümem,
Men gezidey zahm-ı mâr û kejdümem.

«Ben insanların fi'linden ve mekrinden helâk olmuşum, yılanlar ve akreblere tarafından sokulmuşum.»

مردم نفس از درونم در كمين
از همه مردم بتر در مكر و كين

Merdüm-i nefis ez derünem de kemîn,
Ezhemê merdüm beter der mekr-u kin.

«İçimde pusu tutmuş bir nefis var ki onun mekri ve kini bütün insanların mekrinden ve kininden şiddetli.»

Hâdîs-i Şerîfte: «Düşmanların en adâvetlisi derûnundaki nefistir» buyurulmuştur. Evet, insana kendi nefsi, yine kendi için en büyük ve en müdhiş bir düşmandır. Nefsin ihtirâsı olmasaydı bir hırsız habse girmez, bir katil siyânet ipine çekilmezdi.

Nefis öyle bir düşmandır ki pusuya girmiş haydutlar gibi insanın içinde saklanmıştı. Dâimâ yeni heveslerle sâhibini helâke kadar sevkeder.

گوش من لا یدغ المؤمن شنید
قول پیغمبر بجان و دل گزید

Gûş-i men lâ yûldeğul mü'mîn şenîd,
Kavl-ı Peyğâmbir becân û dil güzîd.

«Benim kulağım (Lâ yûldeğul-mü'mîn) kavl-i Nebevisini işitti. Hadîs-i Peygamberiyi candan, gönülden kabûl etti.»

Emsâl-i Arab sırasına geçmiş olan: «Bir mü'mîn, bir kovuktan iki def'a sokdurmaz» Hadîs-i Şerîfi, ilk def'a (Hamrâ'ülesed) mevkinde lisân-ı Muhammediden şerefsüdü etmiştir.

Ma'lûmdur ki Uhûd Muhârebesi, Peygamberin emrine itâ'atsizlik neticesinde kaybedilmiş ve 70 şehid verilmişti. Bir çok da yaralı vardı, hattâ Aleyhisselât Efendimiz de mecrûh olmuştu.

Mekke müşrikleri galibiyet neş'esiyle dönüp gidiyorlardı. Ebûcehlî'nin oğlu İkrime: «Sanki bir şey mi yaptık? Harbi kazanmışken müslümanlığın kökünü kazımadan çekildik. Gelin, dönelim, müslümanları katli-â edelim!» teklifinde bulundu. Safvân bin Ümeyye ise: «Hazır galip gelmişken ağzımızın tadı, yüzümüzün akı ile memleketimize gidelim. Medîneliler, kan da'vasıyla hep birden karşımıza çıkarlarsa bittiğimiz gündür» dedi. Muhavereyi işiten (Abdullah bin Amr-ül Müzenî) nâmında biri Medîneye koştu. Mes'eleyi Aleyhisselât Efendimize arzetti. Resûl-i Ekrem Hazretleri: «Dünkü muhârebede bulunanlar sââhlânsınlar, gelsinler» diye nidâ ettirdi. Altı yüze yakın gazî, mecrûh arslanlar gibi yaralı, bereli ve cegamber de alından, yanaklarından, dudağından ve diz kapaklarından yaralı idi. Rihaları sarılı olduğu halde Mescid-i Şerîfin önünde toplandı. Bizzât Hazret-i Peygamberiye sekiz mil mesâfede olan (Hamrâ-ül esed) mevki'ine kondu (Abbâd bin Bişr) bir mikdâr kuvvetle devriye gezmeye ta'yîn olundu. Devriyyedekiler gece vakti iki kişi yakaladılar. Fakat bunlar düşman değil, dost idi. Bir gün evvelki çarpışmada yaralanmış ve fazla kan zâyî etmiş olan (Abdullah bin Sehl) ve (Râfî bin Sehl) isiminde iki kardeş idi ki birbirine dayanarak, ba'zan da Abdullah, biraderini sırtına alarak karargâha kadar gelebilmişlerdi. Nebiyyi Ekrem, bu fedâkâr ve cansipâr kahramanlara du'â buyurdu.

Müslümanlar, Hamrâ-ül-esedde üç gün oturup düşmanı beklediler, diğer taraftan Ebû Süfyan, islâm askerinin hareketini haber aldı ve son sür'atle ordusunu kaçırdı.

Mücâhidlerin dönüşünde düşmanın iki ferdi tutuldu. Biri (Muâviye bin-ül-Muğire bin-ül-Âs) idi ki Kureyşe câsusluk ediyordu. Hazret-i Osman'ın şefâ'atiyle buna üç gün içinde Medîne civârından gitmesi için mühlet verildi. Fakat herif, ma'lûmât toplamak merâkiyle verilen müddet içinde gitmediğinden yakalanıp l'dâm edildi. Öbürü (Ebû İzzet-ül-Cumahî) denilen bir şâ'irdi. Bedir muhârebesinde esir edilmişken bir daha müslümanlar aleyhinde şi'r söylememek ve islâma karşı teşvikatta bulunmamak şartıyla bilâ bedel âzâd edilmişti. Lâkin teqhhüdünü tutmadı. Tahrik edici şi'irler söyleyerek kalabalık topladı ve Uhud muhârebelerinin müeşşirlerinden oldu.

Huzûr-ı Peygamberiye getirildiği sırada yine afvini dilediyse de taraf-ı Risâletten: «Bir mü'mîn, parmağını müziyat soktuğu bir deliğe bir daha sokmaz» açıkçası «bir mü'mîn bir def'a zuhûl eder, aynı zuhûlü bir daha göstermez» cevabını aldı ve kafası kesildi.

Hikâyemizdeki arslan da av hayvanlarına: Bana vazife tahsis etmek istiyor-

sunuz. Sözüünüzü tutarsanız, mekr-ü hiyleye kalkışmazsanız pek a'lâ, dediğiniz olsun. Fakat ben insanlardan da, hayvanlardan da türlü türlü mekirler görmüş ve acı tecrübeler geçirmiş bir mahlûkum, aldatmaya davranırsanız muvaffak olamazsınız.

«AV HAYVANLARININ, TEVEKKÜLÜ, ÇALIŞMAYA VE KAZANMAYA TERCİH ETMELERİ».

902

جمله گفتند ای حکیم باخبر
الحذر دع لیس یغنی عن قدر

Cümle güftend ey hakim-i bâHaber,
Elhazer da' leyse yuğnî an Kader,

«Hepsi dediler ki: Ey haberdâr olan hakîm; hazerden vazgeç. Çünkü sakınmak, insanı kader hükmünden kurtaramaz.»

903

در حذر شوریدن شور و شرست
رو توکل کن توکل بهترست

Der hazer şûriden-i şûr û şerest,
Rev tevekkül kün tevekkül bihterest.

«Hazerde fitne çıkarmak ve şer karıştırmak vardır; gît, tevekkül et ki işlerin en iyisi mütevekkil olmaktır.»

904

باقضا نیجه مزنی آئی تندو تیز
تا نگردد هم قضا با تو ستیز

Bâ kazâ pençê mezen ey tünd u tîz,
Ta negîred hem Kazâ bâtû sitîz.

«Ey sert ve keskin olan arslan; kaza ile pençeleşmeye kalkışma ki kazâ da seninle uğraşmasın.»

905

مردم باید بود پیش حکم حق
تا نیاید زخم از رب الفاق

Mürde bâyed bûd piş-i hükm-i Hak,
Ta neyâyed zâhm ez Rabbül Felâk.

«Allahın hükmüne karşı ölü gibi teslimiyet göstermek lâzımdır ki Rabb-ül-felâk, yâni sabahın rabbi olan Allahın zahm-i kahri isâbet etmesin.»

Vâkı'â Kelâm-ı İlâhîde:

إِنَّا كُلُّ شَيْءٍ خَلْقْنَا بِقَدَرٍ

Yâni: «Biz, her şey'i kader mucibince yarattık» buyurulduğu gibi Hadîs-i Şerîfde de: «Hazerden vaz geç. Çünkü hazer, insanı hükm-i kaderden kurtarmaz» denilmiştir. Lâkin bunlar «Her şey kader dahilindedir. Binâenaleyh sırt üstü ya tın ve rahatınıza bakın» demek değildir. İnsanın irâdesini sarfetmesi, lâzım gelen tedbiri alması ve cehd ve gayrette bulunması da yine kader dâhilindedir. Sultânülmücâhidin Efendimiz, Uhud gazâsına giderken zırh giymiş, Hamrâ'ule sed mevki'inde düşmandan korunmak için devriyye kolu ta'yin etmişti ki bunlar lüzumlu bir tedbir idi. Şu nükteyi anlamayan av hayvanları ve ancak onlar gibi anlayanlar, Âyet ve Hadîsin zâhirine hamlî ile, sa'yi ve kazanmayı terketmek isterler.

Evet, gelir amma hiç olmazsa onu karşılamaya çıkmak gerektir. Hazret-i Mevlânâ için hakikatini anlatmak için arslan lisânından diyor ki:

906

گفت آری گر توکل رهبرست
این سبب هم سنت پیغمبرست

Gûft ârî ger tevekkül rehberest,
În sebeb hem sünnet-i Peyğamberest.

«Arslan dedi ki: Evet; tevekkülde sâlik için rehber vardır. Fakat bu sebeb yâni esbâba teşebbûs de Peygamber Aleyhisselâmın sünnetidir.»

Yâni Allaha tevekkül etmek ve kazâsına teslimiyyet göstermek sâlike rehber-i hakikat olur. Lâkin tevekkülde bulunmak, uzanıp yatmak, ipin dört ucunu bırakmak, her işde hâsâ Allâhı kullanmaya kalkışmak değildir. Esbâba tevessül de lâzımdır, hattâ sünnettir. Çünkü esbâba teşebbüs, tevekküle mâni değildir. Esbâba tevessül etmeli, işin husûle gelmesini müsebbibülesbâb olan Allahdan beklemelidir. Yoksa, meselâ, sokak kapısını açık bırakıp da Allahın hıfzına tevekkül etmek Allâhı oraya nöbetçi dikmek gibi olur.

907

گفت پیغمبر با واز بلند
با توکل زانوی اشتر بیند

Gûft Peyğambe beâvâz-î bülend,
Bâ tevekkül zânu-yî üştür bibend.

«Hazret-i Peygamber yüksek sesle buyurmuştur ki: Devenin dizini tevekkül ile bağla.»

Eshâb-ı Kirâmdan Mu'az bin Cebel (Radiyallahüanh) diyor ki: Peygamberimin zin huzuruna biri geldi. «Ya Resûlallah; devemi çöktürüp dizini bağlayım mı, yoksa Allaha tevekkül edip salma bırakayım mı?» diye sordu. Resûl-i Ekrem Salâllahü Aleyhi Vesellem: «Devenin dizini bağla, sonra Allaha tevekkül et» buyurdu. Zirâ Allah, deve çobanı değildir.

Bu makamda Nasrüddin Hoca'nın bir cevâbı hâtıra gelir:

Hocaya biri mürâca'at etmiş, uyuz olan geçisini okuması için recâda bulunmuş. O da: «Sen biraz katran getir. Ona okuyayım, sonra götür, keçiye sür» cevâbını vermiş.

Uyuz keçi hakkında Allaha edilecek tevekkül, katranın, yâhud başka bir ilâcın sürülmesinden sonra olur. Eğer sâde nefesle hastalık geçecek olsaydı bizzât Peygamber Efendimiz, hasta bulunan (Sa'd bin abi Vakkas) ı, hekim (Hâris bin Keldo) ye tedâvi ettirmezdi ve ufak tefek ba'zı ilâçlar sağlık vermezdi. Resûlullahın sağladığı ilâçlar (Tıbb-ı Nebvî) ismiyle cem' ve tertip edilmiştir.

Hü'âsa; Bir hastanın tevekkülü: Kendini doktora göstermek, yazacağı reçeteyi yaptırıp ilâcı kullanmak, ondan sonra da Allahdan şifâyâ muntazir olmaktır. Hekim yerine hocaya gidenler, beyhûde yere hastalığı çekerler.

908

رمز الكلب حبيب الله شئو
در توکل از سبب کاهل مشو

Remz-i Âlkâsib Habîbullah şinev,
Der tevekkül ezsebeb kâhil meşev.

«Elkâsibü habîbullah, yâni «kazanana Allahın sevgilisi» Hadisindeki remzi dinle ve anla. Tevekkül edeceğim diye esbâba teşebbüste tenbellik etme.»

Evet. Bu hadis, gayet mâ'nîdardır. Cenâb-ı Peygamber «Kazanana Allahın sevgilisi» buyuruyor. Demek ki Allaha sevgili olmak için kazanmak, kazanmak için de çalışmak lâzım. Hangi bir tacir ve hangi bir san'atkâr gösterilebilir ki çalışmadan kazanmış olsun.

Ma'lumdur ki çalışmak türlü türlü olur. Ba'zı esnâfın çalışması beden kuvvetinin sarfiyledir. Marangoz gibi, demirci gibi. Ba'zısının da, metâ'ını satmaya çalışmakla olur. Bakkal gibi, kavuncu, karpuzcu gibi. Şu sayılan esnaf ve emsâli, dükkânında, yâhud sergisinde yan yatsa, yâhud bacağına bacağının üstüne atsa, öyle otursa, sigarasını savurup keyf çatsa, gelen müşterinin isteğini yapmak, yâhud dilediğini vermek hususunda gayret göstermese de «Adam sende Allah, rezzak-ı âlemdir» dese akşama kadar ekmek parasını kazanabilir mi? elbette kazanamaz. Hakkın sevgilisi olur mu? elbette olamaz.

Bundan başka esnâfın müşteriye tatlı dil ve güler yüz göstermesi de çalışmak kabilindendir. Güler yüzlü olmanın mü'minlik, çatık kaşlı ve kem surat olmanın da münâfıklık alâmeti bulunduğuna dair bir Hadis-i Şerif vardır. Maalesef bizim müslüman esnafından ba'zıları, metâ'ını satmaktan ziyâde müşteriye caka satmaktan alıcıyı incitip soymaktan, zevk alıyor. Müşteri, alacağı bir şey için pahalı dedi mi, vay efendim vay, sanki kıyâmet kopuyor sen almazsın, sen yiyemezsin, sende varsa getir, ben alırım gibi, hadi başka kapıyı çal, gibi sözler, sarfedilen münâsebetsiz lâkırdıların en hafifleri kalıyor.

İslâm ticâretine revac vermek için müslümanlardan alış veriş edelim diye icâbında hepimiz söyleniyoruz ve hepimiz tatbikına niyyet ediyoruz. Lâkin ba'zı müslüman esnaftan öyle mu'ameleye, öyle ihtikâra ma'ruz kalıyoruz ki sözü müzden caymaya, bakkal Ahmed efendiyi bırakıp bakkal Hristoya gitmeye mecbur oluyoruz.

Dinimiz; te'âvün ve tenâhur, yâni ehl-i islâmın birbirine yardım etmesi üzerine mü'essestir. Te'âvün ve tenâhur ise karşılıklı olur. Müslüman satıcılar, karşılarındaki müşterilerin de müslüman olduklarını unutmazlarsa, bitişik dükkân-

kânda bir gayr-ı müslimin meselâ on kuruşa sattığı bir şey'e yirmi, otuz kuruş istemeye kalkmazlarsa, kendileri fazla kazanmak için dindaşlarını fazla zarara sokmaya çalışmazlarsa hem te'avün ve tenâhur yapılmış olur, hem de müslüman ticâreti revac bulur. Kâr helâldir, fakat imtikâr haramdır.

Şunu da unutmayalım ki ticâretin en birinci şartı istikâmettir, müşteriyl aldatmaktan sakınmaktır. Armudun çürüğünü, üzümün eziğini, domatesin sulanmış dânelerini, hülâsa satılan şey'in bozuklarını kesekâğdının altına yerleştirip üstüne bir kaç dâne sağlamından koymak suretiyle müşteri aldatmaya şer'i'at lisânında (gış) yâni hiyânet denilir ki kat'iyyen haramdır.

Peygamber Efendimiz bir gün Medine çarşısından geçerken birinin hurma sattığını görmüş, elini zenbîle sokup altındaki hurmaların yaş olduğunu anlamış ve hurma satana: «Biz aldatmakla hiyânet eden bizden değildir» buyurmuştur. Resûlullahın, ümmetinden biri için, bizden değildir, buyurması ne büyük bir tehdittir. Çünkü o kimse, müslüman câmi'asından haricidir demektir.

Bir de şurası vardır ki ticâretin meşrû olması, onu kazandıran şey'in de meşrû olmasıyledir. Yoksa, meyhânegilerin ve umumhânegilerin meta'ları meşru olmadığı için kazançları da meşru değildir. O gibileri ne kadar çalışıp kazansalar (Elkâsibü habibullah) zümresine giremezler ve Allaha sevgili olmazlar.

«AV HAYVANLARININ TEVEKKÜLÜ ÇALIŞMAYA TERCİH ETMELERİ».

909

قوم گفتند که کسب از ضعف خلق
لقمه تزویر دان بر قدر خلق

Kâvm güftendeş ki kesbez za'f-ı Halk,
Lokma-î tezvîr dan ber kadr-i halk.

«Av hayvanları arslana dediler ki: Kesb, yâni çalışıp kazanmak, halkın itikâdındaki zaafıdır ve boğazın mikdârına göre tezvîr lokmasıdır.»

Yâni hayvanlar diyorlar ki: Allah rezzâk-ı âlemdir. Mâdemki yaratmıştır, doyuracaktır. Mahlûkatın didinip çabalaması bu husustaki i'tikad za'ifliğine.

dendir. Böyle i'tikad za'ifi olanlar çalışırlar, kazanırlar. Uğraşmaları hırs ve tamah sevgiyledir. Bir adam ne kadar haris olursa o nisbette kazanmaya çalışır. Çünkü lokmanın hacmi ağzın vüs'atine göre olur.

910

نیست کسی از توکل خویر
جیست از تسلیم خود محبوبتر

Nîst kışbî ez tevekkül Hôbter,

Çişt ez teslim Hod mahbûbter.

«Tevekkûlden daha güzel bir kazanç yoktur. Teslimiyyetten daha sevgili bir şey var mıdır?»

Hayvanlar, arslanın cehd hakkındaki sözlerini cerhetmek kendisini avlamaktan vazgeçirmek için tevekkülün cehde müreccah olduğunu söylüyorlar. Tevekkül ve teslimiyyetten daha güzel bir şey olmadığını anlatıyorlar. Filvâki' Cenâb-ı Hak tevekkülü ve mütevekkilleri sever. Fakat tevekkülün ne olduğunu ve nasıl yapılacağını da ta'rif eder. Sûre-i Âl-i imranda Habibine hitâben buyuruyor ki:

فَادْعَانِي فَقَوْلْ عَلَيَّ اللَّهُ

Yâni : «Bir işin icrâsına azm ve teşebbüs edince, akibinde Allah'a mütevekkil ol ve muvaffakiyyeti ondan bekle 65.»

Demekki teşebbüsün tevekküle tekaddüm etmesi ilâhi emirler cümlesindedir. Ve hakikaten, Allah teâlâ böyle mütevekkilleri, yâni çalışıp da ondan muvaffakiyyet umanları sever.

İşte hayvanlar, tevekkülü yanlış anladıkları, yûhud yanlış anlatmak istedikleri cihetle arslanı kandırmaya çalışıyorlardı. Hadi onlar hayvandı. Ya tevekkülü onlar gibi anlayan, hattâ tevekkül mes'elesinde müslümanlığı tezyife kalışan insan sûretindekilere ne diyelim?

Müslümanlık; çalışıp çabalamayın, gökten incek zenbîli, önünüze konulacak soyrayı, ağzınza tıklacak lokmayı bekleyin, demiyor.

وان ليس للإنسان إلا ما سعى

Yâni : İnsan için çalıştığından başkası yok 66.» diyor. Bir hadisi Şerifte de: «İnsanlar hakikaten mütevekkil olsalardı Cenâb-ı Hak onları kuşları bes-

(65) Âli İmran: 159

(66) Necm: 39

lediği gibi beslerdi» buyurulmuştur. Lâkin teşbih-i Nebeviye dikkat edin. Allah, kuşların yuvası önüne akşam sabah yed-i kudretiyle darı saçmaz. Her biri döner, dolaşır, didinir, çalışır bulduğu danelerle karnını doyurduktan sonra yuvasına döner.

Kezâ teslimiyyet, Allah-ın indinde makbul bir sıfattır. Fakat teslimiyyet nedir? Allah onu da şu Âyet-i Celîlede ta'rif ediyor:

الَّذِينَ قَالُوا

النَّاسُ إِذَا نَاسَ قَدْ جَمَعُوا كَرُّ فَخَشُونَهُمْ قَرَادَهُمْ
إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿٥٧﴾

Yâni : «O gayretli, cesâretli ve îmanî kuvvetli kimseler ki, nâsın ba'zıları demişlerdi: Mekke müşrikleri size karşı ittifak ve ictimâ' ettiler, üstünüze geliyorlar; onlardan korkun. Bu korkunç haber onların îmanını artırdı; dediler ki: Allah bize kâfidir ve bizim için ne güzel bir vekildir. Düşman ne kadar toplu ve zorlu olursa olsun Allah yolunda dövüşürüz, muzafferiyet husûlünü o (Ni' mel vekil) den bekleriz⁵⁷.» cevabını verdiler.

İşte teslimiyyetin ilâhî bir ta'rifî ve yüksek bir tatbiki. Yoksa meselâ atılmış bir kibritten parlayan döşemeyi söndürmeyip de tevekkül ve teslimiyyet göstermek, sonra da evin kül haline geldiğini görmek teslimiyyet değil hâ-mâkattir.

911

بس گریزند از بلا سوی بلا
بس جهند از مار سوی ازدرها

Bes gürîzend ez belâ sû-yî belâ,
Bes cehendez mâr sû-yî ejderhâ.

«Çok kimseler belâdan belâyâ kaçarlardı. Yılanın önünde ejderhâ tarafına atılırlardı.»

(67) Ali İmran: 173

912

حیله کرد انسان و حیلهش دام بود
آنکه جان پنداشت خون آشام بود

Hile kerd insân u hîleş dâm bud.
Anki can pindâşd Hun âşâm bud.

«İnsan hîlelidir, çâre bulmaya çalışır. Halbuki hîleli kendisine tuzak olur. Rûhu ve hâyatı sandığı kimse düşman-ı cânı çıkar.»

913

در بیست و دشمن اندر خانه بود
حیله فرعون زین افسانه بود

Der bibest û düşmen ender Hâne bud.
Hile-i Fir'avn zin efsâne bud.

«İnsan, kapısını kapar. Lâkin düşman içeride bulunur da farkına varmaz. Nitekim Fir'avn, kendi düşmanı olacak Mûsâ Aleyhisselâmı sarayında beslemişti.»

Senâb-ı Pîr, bu beytlerle ba'zan tedbirlerin takdire tevâfuk etmediğini anlatıyor. Sûretâ cehd aleyhine sevk edilmiş gibi görünen o misallerde ise cehdin vukû'u tahakkuk ediyor. Öyle değil mi? Bir adam, bir vartayı anlatmak için ba'zı çareler bulmaya çalışıyor. Fakat o çâreler kendisine ayak bağı oluyor, yâni yağmurdan kaçarken doluya tutuluyor. Mukadder olduğu cihetle, kaçması, kendisini ıslanmaktan kurtaramıyor. Lâkin o adam kaçmasa meselâ kırdâ, bayırdâ durmuş, yâhud oturmuş olsaydı ıslanmayacak mı idi? Barınacak bir yer bulamadığı için tabî'î ıslanacaktı. Koşup kaçmasıyla biraz mesâfe kestirdiği için belki de az ıslanmış, çünkü varacağı dam altına bir an evvel varmıştır. Kezâ bir adam hırsızdan korunmak için kapısını kapıyor ve sürmeliyor. Halbuki hırsız pencereden girmiş olarak içeride bulunuyor. Bu adam korunmaya çalışmasa da kapıyı açık bıraksaydı ne olacaktı? İçerideki hırsız, alacağını aldıktan sonra oradan serbestçe çıkıp gidecekti. İhtimal ki başka bir hırsız da kapıdan girecekti.

Bahis dolayısıyla Hazret-i Mevlânâ Firavn'ın, Beni İsrail çocuklarını öldürttüğü halde, zuhûrundan çekindiği Hazret-i Mûsâyı bilmeyerek sarayında beslediğini hikâye ediyor.

صد هزاران طفل کشت آن کینه کش
وانکه او می جست اندر خانه اش

Sad hezârân tıflı küşt an kîne keş,
V'anki ô mîcûst ender Hâneeş.

«O kindâr Fir'avn, yüz binlerce çocuğu öldürttü. Aradığı çocuk ise kendi sarayında bulunuyordu.

Vak'a ma'lûmdur. Hazret-i Ya'kûp ile oğulları ve torunları, Hazret-i Yûsûfün da'veti üzerine Ken'an diyârından kalkıp Mısır'a gelmişler ve (Arz-ı Casân) denilen mevki'e yerleşmişlerdi. O kadar çoğaldılar ki, yetmiş bu kadar nûfûs olarak gelmişken, Mısırdan çıktıkları vakit, Tevrât'ın rivâyetine göre, altı yüz bin kişiye bâliğ olmuşlardı. Çünkü yahudilerde teaddüd-i izdivâc vardı. Mûte'addid zevcesi olan bir yahudinin mûte'addid çocuğu oluyordu.

Yûsûf Aleyhisselâmın veziri bulunduğu Fir'avn, Yunanlıların (Hiksoslar) dedikleri (Âmâlika) Arablarından idi. İbrânîlerle aralarında karâbet bulunduğu cihetle onları hoş tutmuşlardı. Sonra yerli Fir'avnlar galebe ettiler, Hiksosları Mısırdan çıkardılar. Beni İsrâile de esîr mu'amelesi yapmaya başladılar.

Yerli Fir'avnlardan birinin gördüğü bir rû'yâ: «Beni İsrâilden doğupak bir çocuk, senin helâkına sebep olacak» diye ta'bir edilmişti. Bunun üzerine Fir'avn, Beni İsrâil'de doğan erkek çocukların öldürülmesine emir verdi. Binlerce ma'sûm öldürüldü. Hazret-i Mûsâ doğduğu vakit validesi tarafından saklandı. di, sonra ziftli bir sepet, Fir'avnın Nil kenarındaki sarayının önünde geçerken sâhilde bulunan kraliçe Asiye tarafından çıkartıldı ve içinde bulunan çocuk Fir'avn ile karısının evlâdı ittihâz olundu. Süt nine ta'yin etmek istediler. Çocuk gelen kadınların memesini almıyordu. Sonra kendi anası süt nine sıfatıyla mûrâca'atta bulundu. Çocuk onun memesini emdiği için anası süt nine ta'yin edildi ve evine götürüp süttten kesilinceye kadar evlâdını emzirdi. Daha sonra saraya getirildi, ta'lim ve terbiye edildi. Âdetâ velî'ahd olarak yetiştiriliyordu. Fir'avnın Habeşistana gönderdiği bir ordunun kumandanlığında bulundu ve Firavn tarafından evlendirilip çocuk, çocuk sahibi olduğu da rivâyet edilir.

Daha sonra Beni İsrâilden birine bir yerli tarafından hakaret ve éziyyet edildiğini gördü. Yerlinin göğsüne kaktı. Herif hemen düşüp öldü. Ertesi gün yine o İsrâilli diğer bir yerli ile kavga ediyordu. Galibâ da bu sefer haksızdı. Hazret-i Mûsâdan istmdâd eyledi. O da haksızlığı dolayısıyla kendisini tekdir

etti Nankör adam: Dün kıptiyl öldürdüğün gibi bugün de beni mi öldürecek-sin? diye bağırmaya başladı. Hazret-i Mûsâ «Beni tevkif ederler» diye oradan savuştu. Mısır kıt'asından çıkıp Arz-ı Medyene gitti. Orada bir kuyu başına gelmişti ki çobanlar su çekip koyunlarını suluyorlardı. İki kız da bir tarafa çekilmiş bekliyordu. Çobanlar, hayvanlarını sulayıp gittikten sonra kızlar kuyu başına geldiler. Hazret-i Mûsa onlara yardım için su çekti. Koyunlarını suladı. Kızlar teşekkürle ayrıldılar. Bunlar Şu'ayp Aleyhisselâmın kerimeleri idi. Eve gidince vak'ayı ihtiyar pederlerine anlattılar. Hz. Şu'ayp: Onu çağırın da görüselim dedi. Mûsâ'yi davvet ettiler. Hazret-i Mûsâ, Şu'ayp Aleyhisselâmın huzûrunda sebep-i vürûdunu anlattı. O da: korkma, zâlimlerden kurtulduğun müjdesini verdi. Çünkü Arz-ı Medyen, Mısır hükûmeti arâzisinden değildir, oraya Fir'avnların hükmü geçmezdi.

Hazret-i Şuayp Mûsa Aleyhisselâm'a bir teklifte bulundu. Sekiz sene hizmet ederse kızlarından birini vereceğini söyledi. O da teklifi kabul ederek o kadar müddet Şu'ayp Aleyhisselâmın koyunlarını güttü, Mukarrer müddetin hitamında evlendi. Senelerden sonra sıra için Mısır'a gitmek istedi. Haremîni alıp yola çıktı. Sinâda Eymen vâdisine gelince hava soğudu. Uzaktan ateş gibi bir aydınlık gördü. Oradan kor alıp da ateş yakmak için ona doğru gitti. Ateş sandığı tecellî nûr idi. Orada hitâb-ı İlâhiye mazhar oldu, peygamberlik-te teşrîf buyuruldu. Fir'avni îmnâna da'vet etmeye, Beni İsrâil Mısırdaki esâret hayatından kurtarıp Filistine götürmeye memur edildi. Hazret-i Mûsâ Mısır'a gitti, risâlet vazifesini ifâ etti. Beni İsrâilli Şap denizinden geçirip Sina şibih ceziresine götürdü. Fir'avn, Ben İsrâil'in çıkması için izin verdiğine pişman oldu, geri çevirmek için ordusuyla takibe çıktı, nihâyet Kızıl Denizde boğuldu.

Helâkine sebep olmasın diye bir çok masûm öldürten Fir'avn, Hazret-i Mûsâyı sarayında büyütmiş ve yetiştirmişti. Demek ki takdir-i İlâhiye muvâfık olmayan tedbirlerde muvaffakiyyet husûle gelemiyor ve bir hâdisedeki hikmeti her göz göremiyor.

915

دیده ما جون بسی علت دروست
رو فنا کن دید خود در دید دوست

Dide-i mâ cûn besî illet derost.
Rev fenâ kûn did-i Hod der did-i dost.

«Mâdemki bizim gözümüzde bir çok illet vardır, o halde git, kendi görüşünü dostun görüşünde ifnâ et.»

دید مارا دید او نعم الموض
یابی اندر دید او کلی غرض

Dîd-i mârâ dîd-i ô ni'melivez,
Yâbi ender dîd-i ô küll-i garaz.

«Bizim gözümüze onun görüşü né güzel bir ivazdır ki onun görüşünde küllî garazı, bütün âmâlî bulursun.»

Zannederim ki «Rabbimi gördüm» diyebilmekten büyük bir amel olamayacağı gibi, «O'nu» görmekten daha âli bir ivaz da bulunamaz. Hazret-i Mevlânâ şu rakik nüktelerden sonra kıssaya dönüyor, tevekkülü cehde tercih eyleyen hayvânât lisânından bir misâl irâd ediyor :

917

طفل تا گيرا و تا بویا نبود
مرکبش جز گردن بابا نبود

Tıfî tâ girâ u tâ pûyâ nebud,
Merkebeş cüz gerdan-î bâbâ nebud.

«Çocukta tutmak koşmak kuvvetleri yokken onun bindiği yer, babasının gerdanından başka bir mahal değildi. Ya'ni daha yürüyemezken babasının omuzunda taşıyordu.»

918

چون فضولی کرد دست و پا نمود
در عا افتادو در کورو کبود

Çün Fuzûlî kerd dest-û pâ nûmud,
Der inâ üftâd-u der kûr û kebud.

«Fodulluk edip de el, ayak gösterdi, ya'ni ayağını kullanmaya başladı mı meşakkate ve zahmete düşer.»

Yâni bir çocuk yürümeye başlamadıkça anasının kucağından, babasının omuzundan aşağıya inmez. Fakat yürümeye, koşmaya, bir yere gidip bir şey almaya başlayınca yere indirilir, kendi kendine yürümeye mecbûr edilir. İşte

Eşyâyı görebilmemize vâsıta olan göz, vâkıâ Allahın pek büyük ni'metlerinden biridir. Hem öyle bir ni'met ki her gözümüzü açıp kapadıkça teşekkür etsek yine ifây-ı şükran etmiş olamayız. Böyle omlakla beraber o nimet-i uz mâ ve o uzv-i müstesna, ma'neviyyât-ı hakkiyle görmek şöyle dursun maddiyyatın bile hakikatini görmeden âcizdir. Meselâ bazı kimse pek uzaktaki şey'i müşâhede eder de gözlük takmayınca bir satır yazı bile okuyamaz. Bazı kimseler de bil'akis yakından iyi görür de uzağı seçemez. Sonra... velevki en sağlam bir göz olsun, uzaktan, gerek yakından görmesi için bir had vardır. Gözün sudan ibâret gördüğü bir damlaya mikroskopla bakılınca o damla içinde bir âlem seyredilir. Kezâ dumandan ibâret görülen ufuk dürbünle tedkik edilince orada bir takım tafsilât müşâhede olunur. Denizden bakan bir göz sâhilî hareketli görür, suya daldırılmış düzgün bir çubuk eğri görünür.

Demekki en kıymetli ve en lüzumlu bir uzvumuz bile illetten ve noksandan hâli değil. Hem de bu noksânı maddiyyat hususunda. Ya ma'neviyyat? onu ta'rife hâcet yok. Çünkü gözümüzü kapadık mı gördüğümüz karanlıktan ibâret. İşte gözün bu noksânı dolayısıyla Hazret-i Mûsâ gibi bir nebiyy-i zîşânın «Allahı görme» talebine karşı: «Sen, senken benî göremezsın» görmek için vâsitân göz oldukça müşâhede edemezsin buyurulmuştur. Fakat Resûl-i Ekrem Sâilallahü Aleyhi Vesselem Efendimiz: «Rabbimi Rabbimle gördüm» demiştir.

Sâdât-ı sofiiye indinde Allaha yakınlık iki türlüdür. Birine (kurb-i ferâiz) diğerine (kur-i nevâfil) ta'bir ederler. «Kurb-i ferâizde abd Hakka, Kurb-i nevâfilde Hak abde âlet olur» derler. Burada bize lâzım olan şudur ki, bir Hadis-i Kudsîde: Kulun, farzlarından gayri nafîle ile yânî, fazla namaz kılmak, ziyâde oruç tutmak, çokca sadaka vermek, hülâsa kendisine farz olan şeylerden başka, iyi hareketlerde bulunmakla, Allâhın makbûlû olacağı ve cenâb-ı Hakkın o kula (semî, basar ve yed) sûretinde tecelli edeceği, yani o kulun Allah ile görüp, Allah ile işiteceği, hülâsa her hareketinde Allah ile bulunacağı beyan buyurulmuştur.

Allah, bir kimsenin gözü olunca o kimse, her şey'i görür ve «Rabbimi Rabbimle gördüm» diyebilir. Yanlış anlaşılmasın, Allah, hâşâ gelip de bir kimsenin gözüne girmez ve bir organ hâline tahavvül etmez. Belki onun gözüne ilâhî bir görme ve Rabbânî bir müşâhede bahşeyler. İşte Cenâb-ı Pîrin «Git kendi görüşünü dostun görüşünde ifnâ et» buyurması Allahü a'lem bu demektir.

mahlûkatın didinmesi, çalışması, çabalaması, tıbbî fodulluk edip de yürüme-ye başlayan, kendisinde kuvvet göstermeye kalkışan çocuğun hâli gibidir.

Misâlin ne kadar hakîmane olduğuna dikkat buyruldu mu? Bir çocuğun yürümeye başlamasına fodulluk deniliyor. Halbuki o fodulluk, tabîî bir hâldir. Çünkü yürümek çağına gelip de yürüyemeyen çocuk hastalıklı demektir. Bu, böyle olduğu gibi mahlûkatın çalışıp didinmesi de tabîî bir haldir. Yaratılan zerrelere her birinin bir vazifesi vardır O vazifeyi ifâ edemeyen bir zerre, ma'lûl, ölü demektir. Yediğimiz bir lokma ekmeğin husûle gelmesi için mubâlâğasız diyebilirim ki bütün kâinât çalışmaktadır. Bu hakîkatî Şeyh Sa'dî kuddise sirruhu ne güzel ifâde etmiştir :

«Bulut, rüzgâr, Ay, Güneş ve Felek; senin bir lokma ekmeği elde etmen için çalışmaktadır. Sen bu ekmeği gaflet ve atâletle yememelisin, şükrünü ifâ etmelisin. Sen de mesâiden geri dumamalısin. Bütün kâinât, senin için çalışıp çabalamak husûsunda Allahın emrine itâ'at ediyor, o halde senin çalışmakla isyân edişin insâf ve mürüvvete lâyık olmaz.»

919

جانهای خلق پیش از دست و پا
می بردند از وفا اندر صفا

Cânâ-yi Hâik piş ez dest u pa,
Mîperidend ez vefâ ender Safa.

«Mahlûkatın ruhları, el ve ayakta evvel, yâni beden hapsine bağlanma-
dan evvel vefâ ve safâ fezâsında uçarlardı.»

920

چون بامر ابطو بندی شدند
حبس خشم و حرص و خرسندی شدند

Cûn be emr-i ihbitû bendî şügend,
Haps-i Haşm û hırs-u Hursendî şügend.

«İhbitû» emri ile mukayyed olunca, hışma, hırsa, kanâ'ate bağlanıp kaldılar.»
Ruhların yaradılışı bahsi ulemâ arasında ihtilâfî bir mes'eledir. Ba'zıları «Bir mahlûkun ana rahminde cesedinin tesviyesinden sonra ona ruh nefholu-

nur» demiş; ba'zıları da «halk-ı ervah, ecdâddan mukaddemdir. Cenîne ruh nefholunması rûhunun cesedine ta'allûk ettirilmesidir» mutâle'asında bulunmuştur.

Bu mutâle'aya göre ruhlar, âlem-i ervahda bulunurken cismaniyyete te'allûkları bulunmadığı için mukayyed değillerdi, vaktâki (ihbitu) emrine muhatab oldular, ya'nî o âlemden nüzûl ve bedenlere te'allûk etmeleri ferman buyruldu, o serbest gezen ruhlar, beden habsine düştüler. Hışım gibi, hırs gibi kayıtlara bağlandılar.

921

ما عيال حضرتمو شیر خواه
کفت الخلق عيال للاله

Mâ iyâl-i Hazretimu şîrHâh,
Gûft «el Halk û iyalun lil İlâh.»

«Biz, Hazret-i Hakkın âilesi ve onun sût isteyen çocukları gibiyiz. Nitekim sallallahü aleyhi vesellem Efendimiz; (الخلق عيال الله) buyurmuştur.

Hadîs-i şerîfin aslı: «Mahlûkat, Allahın iyâlidir. Halk içinden Allaha en sevgili olan da, âilesine, ya'nî halka en ziyade muhabbet ve menfa'ati bulunan-
dır» meâlindedir.

Mahlûkatın âile-i ilâhiyye olması bir teşbihtir. Teşbihdeki münâsebet de infâk ve l'âşe meselesidir. Bir âile reîsi nasıl efrad-ı âilesini l'âşe ederse Cenâb-ı Hak da, Rezzâk-ı âlem olması dolayısıyla, bütün avâim âilesinin reîsidir. Hattâ bu i'tibâr ile de ba'z-ı semavî kitaplarda Cenâb-ı Hakka teşbih tarrikiyle (Eb) denilmiş, fakat bundaki nükteyi anlamayanlarca o ta'bîr hakiki baba mânâsına anlaşılmıştır. Hristiyanların Hazret-i İsâ'yı Allahın oğlu vehmetmeleri böye sakat bir anlayışın neticesidir.

Evet, bir baba; çocuğunu, çocuğunu besler. Lâkin kazık kadar oğlunun, boşda gezip, kendisinin getireceği ekmeği beklemesinden de hoşlanmaz. Bundan başka, mahlûkatın Allah tarafından en sevileninin, mahlûkata fazla muhabbet göstereni olduğu, Hadîs-i Şerîfde beyan buyruluyor. Muhabbet göstermek sâde lâkırdî ile olmaz. Onları yedirmeli, içirmeli, giydirmeli, kuşatmalı, öğretmeli; hülâsa sefâletten kurtarıp adam etmelidir. Bunları yapabilmek paraya, onu bulmak ise çalışıp kazanmaya tevakkuf eder. Aks-i takdirde ise âileye muhabbet gösterilmiyor demektir ki öyle bir kimse de Allahın mahbûbu olamaz. Şu da var ki, kendi âilesini bırakıp da başkalarına muhabbet ve mu'âvenet eylemek doğru değildir. Meselâ emzikli evlâdının sü-

tünü, mahlûkata muhabbet diye, evdeki kediye içirmek yanlış bir harekettir. Çünkü o emzikli çocuk da Allahın mahlûkatından ve âilesi efrâdındandır. Muhabbet ve yardım husûsunda en yakından başlamak, imkân bulunduğu takdirde başkalarına da yardım etmek gerektir.

922

آنکه او از آسمان باران دهد
هم تواند که ز رحمت نان دهد

Anki ô ez âsman bâran dihed,
Hem tevâned kô zi rahmet nan dihed.

«Gök yüzünden rahmet yağdıran Allah, Kemâl-i merhametîyle ekmek de verebilir.»

Âmennâ ve saddaknâ. Kudret-i İlâhiyyenin gökten ekmek yağdırması da mümkündür. Nasıl ki Tih cölünde Benî İsrâile selvâ kuşuyla kudret helvası, Hazret-i İsnân duâsiyle de mâide ihsan etmişti. Fakat bunlar birer mu'cize idi. Yoksa her vakit semâ furununda pişmiş sıcak sıcak ekmek inmesi âdetullahı muğayirdir. Kullar tarlaları sürer, tohumu atar. Allah yağmur yağdırır, tohumları inbât eder, güneş onları kemâle getirir. Çiftçi ekini biçer, değirmenci daneleri öğütür, un yapar, fırıncı yoğurur ve pişirir de ekmek olur, yenilir.

«ARSLANIN, CEHDİ TEVEKKÜLE TERCİH ETMESİ».

923

گفت شیر آری ولی رب العباد
نردبانی پیش بای ما نهاد

Gûft 'şir ârî velî Rabb ül ibâd,
Nerdübânî piş-i pâ-y-î mâ nihâd.

«Arslan dedi ki: Evet, dedikleriniz doğrudur. Fakat kullarının mürebbisi olan Allah, gözümüzün önüne bir merdiven koymuştur.»

532

924

پایه پایه رفت باید سوی بام
هست جبری بودن اینجا طمع خام

Pâye pâye rêft bâyed sū-yi bām,
Hêst cebrî bûden incâ tam'-ı Hām.

«Dam tarafına merdivenle ve basamak basamak çıkılır. Burada cebrî olmak ham bir tama'dan ibârettir.»

Dünya sebebler âlemi, Cenâb-ı Hak da müsebbibülesbabdır. Allah her şey'in husûlünü bir takım sebep ve vasıtanın mevcudiyetine bağlamıştır. Meselâ dama çıkmak bir iştir. Bu ise merdiven dayamak, basamaklara basıp çıkmakla mümkün olabilir. Merdiven olmadan dama çıkılmaz, meğer ki uçulmuş olsun. Onda da kanad sallamak lâzımdır. Binâenaleyh teşebbüsü terkedip de cebrî olmaya kalkışmak, irfansızlıktır.

Cebrilik : İtizâl gibi i'tikadî bir mezhebin adıdır. Mu'tezile, ya'ni i'tizâl mezhebinde bulunanlar: Kul, fillinin halıkıdır derler. Cenâb-ı Hakkı işe karıştırmak istemezler. Cebrîler ise kuldân bütün ihtiyar ve irâdeyi sebederler: kul, yaptığı işleri mecbûren yapar iddi'asında bulunurlar. Ehl-i sünnet ise bir (cebr-i mütevassıt) kabul eder; kul, ihtiyarını sarfeder, teşebbüste bulunur, irâdesi ve teşebbüsü kadere tevâfuk ederse o teşebbüste muvaffakiyyet görülür, tevâfuk etmezse muvaffakiyyet olmaz derler.

925

بای داری چون کنی خود را تو انگ
دست داری چون کنی پنهان تو چنگ

Pây dârî çün kunî Hodrâ tû leng.
Dêst dârî çün kunî pinhan tû çeng

«Ayağın varken kendini nasıl total edersin, elin varken pençeni nasıl gizlersin?»

Allah; insana el, ayak vermiş, onları kullanacak kudret de ihsan etmiştir ki bu sebebler, bu vâsıtaların çalışması için birer âlettir.

533

خواجہ چون بیل بدست بندہ داد
بی زبان معلوم شد اورا مراد

Hâce cün bîlî bedest-i bende dâd,
Bizeban ma'lûm şûd ôrâ mürâd.

«Efendi, kölesinin eline bahçe belini verince ne demek istediği, ya'ni bahçeyi belle emrini verdiği, söylemeden kölenin ma'lûmu olur.»

دست همچون بیل اشارت های اوست
آخر اندیشی عبارت های اوست

Dest-i hemcün bil işarethâ-yı ost,
Ahir endîşî ibârethâ-yı ost.

«El de, bahçe beli gibi Allahın işâretlerindendir, hattâ düşünsen sarîh ibârelerindendir.»

Ya'ni efendinin köleye bahçe belini vermesi, nasıl bahçesi belle demek ise, Allahın insana el, ayak, göz, kulak ve sair a'zâyı vermesi, onları kullanacak kuvvet, kudret ihsan etmesi de onlar vâsıtasiyle çalış, çabala meâl'inde bir işârettir, hatta anlayanlar için sarîh ve kat'î bir ibâredir.

چون اشارت های را بر جان نمی
دروغای آن اشارت جان دهی

Cün işârethâş ra ber can nihî,
Dervefâ-yî an şâret can dihi.

«Allah'ın işâretlerini canla, başla kabul edecek olursan, onların mezmûnunu ifâ için icâbında canını bile verirsin.»

پس اشارت های اسراروت دهد
باز بردارد ز تو کارت دهد

Pes işârethâş ersâret dihed,
Bâz berdâred zitû kâret dihed.

«Sonra O'nun işâretleri sana esrâr verir, ya'ni bir takım esrâra vâkıf kılar. Seni senden alır ve başka işler ihsan eder.»

حاملی محمول گرداند ترا
قابلی مقبول گرداند ترا

Hâmilî mahmûl gerdâned tûrâ,
Kabîlî makbûl gerdâned tûrâ.

«Allahın emrini hâmil olmak ve ifâsı için çalışmak seni hâmillikten mahmûl-lüğe, ya'ni taşımaktan taşınmaya, Hakkın fermânını kabûl etmek de seni makbûl-i ilâhî olmak derecesine çıkarır.»

قابل امر و بی قابل شوی
وصل جویی بعد از آن واصل شوی

Kâbil-i emr-i veyî kayil şevî,
Vasıl-ı cûyî bâdezân vâsıl şevî.

«Allah'ın emrini kabul ve tatbik edersen kâil olursun, vuslat talebinde bulunur, ondan sonra da visâle erersin.»

Hûlâsası: İnsanın a'zâsı; onları iyi işlerde kullanmak için Allahın işâretleri yâhud pek sarîh ibâreleridir. O ibârelerin icabını yerine getirmek için canla, başla çalışmaya tahammül etmek ve emr-i ilâhîye bağlılık göstermek, insanı Allah'ın makbul zümresine dahil eder ve irşâd mertebesine getirir. Bir kul, evvelâ Allahın emrini kabul ve nefsinde tatbik eder. Sonra da onları halka iletir. Kîl ü kal ile Allah'a vâsıl olmak imkânı yoktur. Bulmak için aramak lâzımdır. İbtidâ çalışma ve taleb, ondan sonra meyî-i vuslattır.

سعی شکر نعمتش قدرت بود
جبر تو انکار آن نعمت بود

Sa'yi şükr-i nîmetiş kudret büved,
Cebr-i tû inkâr-ı an nîmet büved.

«Çalışmak, kudret ni'metinin fi'li şükrânını ifâ etmektir. Senin cebrîliğün ise o ni'meti inkâr eylemektir.»

شکر قدرت ، قدرت افزون کند
جبر ، نعمت از کفیت بیرون کند

Şükr-i kudret, kudretet e'zun küned.
Cebr, nîmet ezkefet birun küned.

«Kudrete şükretmek senin kudretini artırır, cebr ise ni'meti elinden çıkartır.»
Cenâb-ı Hak :

لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ

Yani : «Şükredecek olursanız ben de size verdiğim ni'metleri artırırım⁶⁸.» buyuruyor. Bunun zıt mefhumu: «Şükretmeyecek olursanız, küfrân-ı ni'mette bulunursanız ben de ni'metlerimi artırmam» demek olur. Bir şey'in artmaması ise kesilmesi demektir. Şu halde elimiz, ayağımız tutuyor, gözümüz görüp, kulağımız işitiyor Allah bize bu ni'metleri ve bu kudretleri vermiş. Bunlara şükretmemiz vâcibdir. Şükr ise ya'nız «Elhamdülillâh, veşşekrül lillâh» diyivermekle ifâ kılınmış olmaz. Kudret ni'metinin şükrü O kudreti mahalline sarfetmek ve sâlih amellerde bulunmaktır. Bunu yapabilirsek ni'metimiz ve kudretimizle birlikte, a'mâl-i sâlihaya muvaffak oluşumuz da artar. Yapmadığımız takdirde aksi vuku'a gelir. Bunu hepimiz tekrar tekrar tecrübe etmişizdir. Meselâ vakit namazı geçirdik mi ondan sonaki vakit namazı için üstümüze bir tenbellik çöker. Âdetâ yerimizden zorla kalkarız. Niçin? Çünkü namaza kudretimiz varken onu kılmadık, o kudret ni'metinin şükrünü bilfiil ifâ etmedik Binâenaleyh, kuvvetimiz eksildi. Fakat kalkıp da namaz için abdest aldık mı yeniden bir şevk ve gayret duyarız. Bu da abdest almakla işlediğimiz amel-i sâlihin mükâfâtıdır.

(68) Sure-i İbrahim : 7

جبر تو خفتن بود در ره محسب
تا نبینی آن درو در گه محسب

Cebr-i tû Huften büved der reh meHüsb,
Tâ nebini an der û dergah meHüsb.

«Senin cebrîliğün yolda uyumaktır. Bâbu'llahı ve dergâh-ı İlâhîyi görmedikçe uyuma.»

هان محسب ای جبری بی اعتبار
جز زیر آن درخت میوه دار

Han meHüsb ey cebri-i bi i'tibâr,
Cüz be zîr-î an d.raHt-î meyvedâr

«Ey ibret almayan cebri; sakın ha o meyveli ağacın gölgesinden başka bir yerde uyuma.»

Eshâb-ı kirâmdan (Sevbân) radiyallahü anh rivâyet ediyor ki, Salîallahü Aleyhi Vesellem Efendimiz: «Cennet ağaçlarından birine rast geldiğinizde gölgesinde oturun ve yemişlerinden yiyin.» buyurdu «Yâ Resûlâllah; bu hal dünya da nasıl mümkün olur?» diye sordular: «Bir âlime tesâdüf ettiğinizde cennet ağaçlarından birine rast gelmiş olursunuz» cevabını verdi.

Demek ki ârif ve kâmil bir âlim, cennet ağacı gibi oluyor. Ümmet de o ağacın gölgesinde oturmak ve meyvesinden yemekle, ya'nî âlimin meclisinde bulunmak ve sohbetinden istifade etmekle mükellef bulunuyor.

Yoldan gelen, yâhud bir takım harekât ile vücûdunu yoran kimse şübhesiz kiistirâhate muhtaçdır Oistirâhate ise rahat edilecek bir yerde olur. Yoksa güneşin a'lnına ve caddenin ortasına bağdaş kurup oturmak, hiç bir vakit rahat etmek olmaz. Bunun gibi cebrîlik, mu'tezilîlik, ya'ni: «İnsanda irâde ve ihtiyâr yoktur» hayır.. «vardır» gibi da'vâlarla yorulmuş bir kafa da hakikaten dinlenmeye muhtaçdır. Fakat onun istirahat edeceği yer, bir ârifin irşad meclisidir. O yorgun kafa orada bulunur, ârifin ma'nevî ve rûhânî gıdâ demek olan kelâmından feyz alırsa yorgunluğu ve durgunluğu gider. Yeniden hayatîyet kazanır.

İstanbulun fethinden sonra ilk kadı olan Hızır Beyin oğlu Sinan Paşa, gençliğinde (Sofestâiyye) mezhebine girmiş.

Sofestâiler: Her şeyde şüphe, hattâ şüphelerinde de şüphe ederlermiş. Sinan Paşa, bir gün babasıyla yemek yerken Hızır Bey: «Sinan; budalalıkta o dereceye vardın ki şu tabağın bakır olduğundan şüphe edeceksin!» demiş. Sinan Paşa da: «Evet, Biz onu bakır görüyoruz amma başka bir şey olmak ihtimâli de vardır!» deyince Hızır Bey sahanı kaldırıp oğlunun kafasına vurmuş. Canı acıyan Sinan Paşa ay! diyince, babası: «Nasıl, sahanın bakır olduğunu anladın mı?» diye sormuş.

Sinan Paşa sonra Şeyh Vefâya derviş olmuş. Onun irşâdiyle o saçma fikirlerden kurtulmuş. İşte bundan dolayı Hazret-i Mevlânâ bir ârifin sâyesine ilticâ et diyor. Şunları da ilâve ediyor:

936

ما که شاخ افشان کند هر لحظه باد
بر سر خفته بریزد نعل و زاد

Tâkî şaH efşan küned her lâhze bâd,
Berser-î Huftê birized nukl-u zâd.

«Ârifin sâyesinde bulun ki rûzgâr, her lâhza dafları oynatsın da altında yatmış olanın başına yemiş ve rızık dökülsün.»

Ya'nî Allahın ilhamı, ârifi coşturdukca sohbetinde istifade edilsin.

937

جبر خفتن در میان رهزنان
مرغ بی هنگام کی یابد امان

Cebr Huften der miyân-î rehzenan,
Mûrg-ı bî hemgâm key yâbed eman.

«Cebir, hırsızlar yatağında uyumak ve kanad tüyleri çıkmamış kuş yavrusu gibi uçmaya kalkışmaktadır. Vakitsiz uçmaya çabalayan yavru bir kuş, kedilerden nasıl aman bulur?»

Filvâki; fâil-i mutlak Cenâb-ı Haktır. Fakat bu hakîkatin hakkelyakîn inkişâfı kolay bir şey değildir. Ma'lûmdur ki bilmek ile tatmak arasında hayli fark vardır. İşte o ma'rifet zevki hâsıl olmadıkça bir insanın irâde'i cüz'iyeyi inkâr etmesi ve «yapan da odur, yaptıran da» gibi cebriyâne söz söylemesi doğru değildir. Bu gibi sözlerde bulunmak, âdetâ eşkiyâ ininde yatmak, ya'nî nefisle şeytanın galebesine yol açmak olur. Kezâ vakti gelmeden bu gibi da'vâlara kalkışmak, kanad tüyleri çıkmamış bir kuş yavrusunun uçmaya çaba-

lamasına, sonra düşüp kedilere lokma olmasına benzer. Her şeyde, husûsiyle bu bahiste, insanın edebi muhâloza cümîş olması lâzımdır.

Şeytan ile Âdemden her birinin hareketi, ya'nî iblisin Âdeme secde etme-yişi, Âdem'in de men'olunmuş meyveden yiyişi ezelde mukadder idi ki öyle

aldı. Şeytan: 60 رَبِّمَا غَوَيْتَنِي diyerek kendi azgınlığını Allaha isnâd etti.

Âdem ise: 70 رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا diyerek zulmü nefsine isnâd etti. Şu edebi

yüzünden de mağfûr oldu. Şeytan ise ebedsizliği yüzünden rahmet-i İlâhiyyeden kovuldu.

938

ور اشارتہائ را بینی زنی
مرد بنداری و چون بینی زنی

Ver işârethâş râ binî zenî,
Mêrd pindârî-yu çün binî zenî.

«Eğer Allahın işâretlerine burun büker ve ehemmiyet vermezsen aldanırsın. Kendinin erkek bulunduğunu zannediyorsun. Fakat hakikat göziyle bakacak olursan erkek değil, kadın olduğunu görürsün. Çünkü hakîki erkek olanlar, Allahın emrine itâ'at ederler.»

Yukarıda, insan a'zâsından her birinin, sa'y ü amele teşviki gösteren bir işâret olduğu söylenmişti. Yine o bahis tâzeleniyor, Allahın işâretlerine karşı burun bukmek ve omuz silkmek, ya'nî ehemmiyet vermemek merdce bir hareket değildir; böyle nâmerdâne harekette bulunanlar, kendilerini erkek vehmetmek, aldanırlar. O gibiler, hakîkatte erkek değil, kadındır deniliyor. Çünkü erkânın vazîfesi çalışıp çabalamak, kazancıyla hem kendini hem de âilesini geçindirmektir. Ey gafil; öyle yapmayacak ve cebirlik itikadından dönmeyecek olursan :

(60) Hier : 40

(70) A'raf : 22

این قدر عقلی که داری گم شود
سر که عقل از وی ببرد دم شود

În kadr aklî kî dârî gum şeved,
Ser ki akl ez vey biperrred düm şeved,

«Sahib olduğun bir parçacık akıl da kaybolur. Aklı gitmiş bir kafa ise kuyruk derecesine düşer.»

«Ser ki akl ezvey biperrred düm şeved»

mısrâ'ı ne kadar güzel ve ne derece hakîki bir sözdür. Aklı olmayan bir kafanın sallanan bir kuyruktan ne farkı kalır?

«Ayağı baş yerinde seyrediş hoş bir temâşâdır.»

demişler ammâ hoş değil! ondan daha nâhoş bir temâşâ olamaz sanırım. Ak-
lın icâbına ve irâdesine göre değil de havanın sevkine göre yön değiştiren bir
kafanın soba fırılacağından, yâhud iyice dikilmemiş bostan korkuluğundan baş-
ka ne hizmeti ve ne ehemmiyeti olabilir?

Onun için candan, gönülden temenni edelim ki Cenab-ı Hak başlarımızda,
ki aklı, fikri kaçırıp da kafalarımızı kuyruk hâline getirmesin.

Bu da neden olur? Allahın ni'metlerine karşı küfranda bulunmaktan, ya'ni
nankorluk etmekten

زانکه بی شکری بود شوم و شار
می برد بی شکر را تا قمر مار
Zanki bî şükri büved şûm u şenar,
Mibered bî şükr râ tâ ka'r-ı nar.

«Çünkü şükürsüzlük hem meş'umdur, hem ayıbdır. Küfrân-ı ni'mette bu-
lunanı cehennem dibine kadar götürür.»

گر تو کد میکی در کار کن
کشت کن پس تکیه بر جبار کن

Ger tevekkül mîküni der kâr kün,
Kîşt kün pes tekye ber Cebbâr kün.

«Eğer tevekkül edeceksen amelde et. Ekini ek, ondan sonra Cebbâr-ı zi-
iktidâr olan Allah'a tevekkül et.»

Bereketi onun lûtfı u kereminden bekle.

«AV HAYVANLARININ TEKRAR TEVEKKÜLÜ CEHDE TERCİH ETMELERİ»

جمله باوی بانگها برداشتند
کن حریصان که سبها کاشتند

Cümle bâvey bânghâ berdâştend,
K'ân harisan ki sebebhâ kâştend.

«Hayvanların hepsi de arslana karşı haykıştılar. Şöyle diyerek ki: se-
bebleri eken, ya'ni esbâba teşebbüs eyleyen harisler.»

صد هزار اندر هزار از مردو زن
پس چرا محروم ماندند از زمن

Sad hezâr ender hezâr ez merd-u zen,
Pes çirâ mahrûm mandend ez zemen.

«Erkek ve kadından yüz binlerce, milyonlarca kişi idiler. Esbâba tevessül-
leri varken zamandan ve zamânın menfa'atından niçin mahrum kaldılar?»

صد هزاران قرن ز آغاز جهان
همچو اژدرها گشاده صد دهان

Sad hezâran karn z'ağâz-i cihan,
Hemçü ejderhâ güşâde sad dehan.

«Cihânın ibtidâsından ve yüz binlerce asırdan beri ejderha ağız gibi yüz-
lerce ağız açılmıştır.»

مکر ها کردند آن دانا گروه
که زین برکنده شد زان مکر کوه

Mekr hâ kerdênd an dâna gürûh,
Kî zibûn berkende şûd zan mekr kûh.

«O zeki ve âlim gürûh muradlarına vâsıl olmak için bir takım mekr ü
hiylede bulundular ki, o hiyleden dağlar yerinden koptu.»

کرد و صف مکر هاشان ذوالجلال
نزول من اقلال الجبال

Kêrd vasf-i mekr hâşan ZÜLCELÂL,
Lîtezûle minhu eKlâlül cibâl.

«Allah-ı zülcelâl onların mekrini (Lîtezûle minhu eklâlül cibâl) diye tavsif
etti.»

Sûrei İbrahim Aleyhisselâmdaki bir ayete telmih ediliyor ki şudur:

﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ يَوْمُ
الْوَعْدِ ۖ وَجَاءَتْ كُلُّ قَبِيلٍ مَّعَ سَائِقُوا الشَّهِيدِ ۚ لَقَدْ كُنْتَ
فِي غَفْلَةٍ مِّنْ مَّا نَكْشِفُ عَنْكَ غَطَاءَكَ ۖ فَبَصُرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ ۝﴾

«Müşrikler ve din düşmanları olanca mekirlerini ve son hiylelerini yaptılar ve mekirlerinin cezası ind-i ilâhidedir. Ya'ni mekirlerden dolayı ceza göceklerdir. Ve onların mekirleri, şiddet ve saviette dağların yerlerinden kalkmasına ba'is olacak derecede ise de, peygamberlerine olan va'dinde sakın Allah'ı hulf eder sanma; Allah hakikaten galibdir ve zû intikamdır ki düşmanlarından dostlarının intikamını alır⁷¹.»

Kırâet farkı dolayısıyla bu Âyet-i Celîleye başka türlü ma'nâlar da verilmiştir. Tefsîlini arzû edenler tefsir kitaplarına müracaat buyursunlar.

Buradaki dağlardan maksat: Şeriat-i Muhammediyyedir. Mekr ü hiyle eden'ler de o dağ gibi metin ve rasîn olan şer'atî izâleye çalışanlardır. Hakikat, başta Ebû Cehl olduğu halde bir çok din düşmanları şeriat-ı Muhammediyyenin ilgasına, hattâ bizzat vücûd-i Muhammedînin ifnâsına çalışmışlar, bu mel'ûnâne maksad uğurunda olanca mekr ü desiselerini, zekâlarını ve şeytanetlerini kullanmışlardı. Halbuki hâfız-ı hakîki, din-i islâmın olanca ahkâmının muhâfazasını ta'ahhüd etmiş:

﴿إِنَّا نَحْنُ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ۖ وَإِنَّا لَهُ لَمَّا قَاطُونَ ۝﴾

yani: «Zikri — ki Kur'an ve onun ta'im ettiği din-i islâmdır — hakikaten biz inzâl ettik, onu elbette ve mutlak bemuhtak muhâfaza edecek olan da yine biziz⁷².» buyurmuştur. Binâenaleyh dinin izâlesine uğraşanlar bir halt edemediler. Dünya'da meyûs, âhirette mu'azzeb olmaktan başka bir şey de kazanamayacaklardır.

Her asırda vâris-i Muhammedî olan zevât-ı âliye bulunduğu gibi Ebû Cehl ile habâset arkadaşlarının varisleri olan herifler de mevcuddur. Onlar da olanca mekr ü hiylelerini sarfederek mûrisleri gibi dini baltalamak ve yıkmak vehmine düşerler. Fakat; onu üflemek isteyenlerin er, geç ağızı, burnu yanar. O gibilerin çılgınca teşebbüsleri, güneşi balçıkla sıvamaya benzer. Cenâb-ı Hak, Zât-i ecel! ü akdesinin ve Enbiyâ-yi Kirâmının mutlaka galip geleceğini va'detmiştir. Allah va'dinde hulf etmez, vadinin ifasına karşı durmak isteyenlere de mühlet verse bile tamamiyle fırsat vermez. Rızây-i pâkine muhalefet

(71) İbrahim : 46-47

(72) Hier : 9

ve zât-ı akdesiyle mûcâdeleye kalkışanlara behemehal ve mutlak bemuhtlak galebe çalar. Zirâ azizdir, zûntıkamadır.

İşte teslimiyyet ve tevekkül, cehd ü gayrete tercih eyleyen av hayvanları da'vâlarını isbât için böyle söylüyor ve şunları da ilâve ediyordu:

947

جز که آن قسمت که رفت اندر ازل
روی نمود از شکارو از عمل

Cüzki an Kismet ki reftender ezel,
Rûy nenmud ez şikâr û ez amel.

«Ezelden mukadder olan kismetten başka bir şey, gerek şikârda, gerek sa'y ü amelde yüz göstermedi.»

Ya'ni, yaradılışın başlangıcındanberi insanlar ne kadar çalışıp çabaladılar, ne derece sa'y ü gayrette bulundularsa mukadder olan rızıklarından başka bir şey elde edemediler.

948

جمله افتادند از تدبیرو کار
ماند کارو حکمای کردگار

Cümle üftâdênd ez tedbîr u kâr,
Mând kâr û hükmhâ-yî Kirdgâr.

«Hepsi de tedbirden ve amelden vaz geçtiler. Allahın fi'li ve hükmü kaldı.»

949

کسب جز نامی مدان ای نامدار
جهد جز وهمی مپندار ای مپار

Kêsb cüz nâmi medan ey nâmdâr,
Cehd cüz vehmî mepindar ey ayâr.

«Ey meşhûr ve ayyar; kesbi isimden başka bir şey bilme, cehdi de vehimden gayrı bir şey zannetme.»

Av hayvanları bahsî yürüte yürüte kesb ile cehdi âdetâ müsemma'ları olmayıp birer isim derekesine indirdikten sonra idhâlarını te'yid için bir de tıkra naklediyorlar. Fıkra, Azrâîl Aleyhisselâmı görmüş bir adamın Peygamber Sü'eymân Aleyhisselâma mürâca'at eyleyerek kendisini rûzgâr vâsıtasıyla Hindistan'a göndermesini istemesine ve ölüm meleğinin orada onun canını almasına dâirdir. Bu meâlde bir Hadîs oduğu da rivâyet edilir.

Kâdî-i Beyzavî tefsirinde:

وَمَا تَذْبِيْ نَفْسٍ مَاذَا تَكْسِبُ عَدَا

«Hiç bir nefis, yarın ne kazanacağını bilmez, hiç bir nefis de nerede öleceğini bilmez²³.» Âyet-i Kerimesinin tefsirine mürâca'at olunsun.

«AZRÂİL ALEYHİSSEİLÂMIN BİR ADAMA BAKMASI, O ADAMIN
SARÂ-Yİ SÜLEYMÂNÎ'YE KAÇMASI, DOLAYISIYLA AV
HAYVANLARININ TEVEKKÜLÜ CEHDE TERCİH EYLEMESİ
VE CEHİDDEKİ FAYDANIN AZLIĞINDAN BAHSETMESİ»

950

راد مردی چاشتگاهی در رسید
در سرا عدل سلیمان در دوید

Râd merdî câştgâhî der resîd,
Der serâ adl-i Süleyman der devîd.

«Kerîm bir kimse, kuşluk vakti Hazret-i Süleymânın adâlet sarayına koştu.»

951

رویش از غم زردو هر دو لب کبود
پس سلیمان گفت ای خواجه چه بود

Rûyeş ez gam zerd u her dû leb kebud,
Pes Süleyman gûft ey Hâcê ci bud.

«Gamdan yüzü sararmış, her iki dudağı morarmıştı. Süleyman Aleyhisse-
lâm: Efendi; ne oldu diye sordu.»

952

گفت عزرائیل بر من اینچنین
یک نظر انداخت بر از خشم و کین

Gûft Azrâil bermen incünin,
Yeknazar endâht pûr ez Haşm u kîn.

«Azrâil bana gadûbâne ve kindârâne baktı cevâbını verdi.»

546

953

گفت هین اکنون چه میخواهی بخوام
گفت فرما یادرا ای جان پناه

Gûft hin eknun çi miHâbî biHâh.
Gûft fermâ bâdrâ ey can penâh.

«Süleyman; Peki, şimdi ne istiyorsan iste dedi. O da recâ etti ki: Ey canı-
mın melce'î; rûzgâra emret de...»

954

نامرا زینجا هندستان برد
بو که بنده کان طرف شد جان برد

Tâ merâ zincâ be Hindistan bered,
Bû ki bendê k'ân taraf şûd can bered.

«Beni buradan Hindistana götürsün. Belki bendeniz oraya gidince, ca-
nımı kurtarmış olurum.»

Fıkranın buraya kadar olan kısmı dolayısıyla bir teşbih yapılıyor :

955

نک ز درویشی گریزانند خلق
لقمه حر و صوامل زانند خلق

Nek zi dervîşî gürîzânênd Halk,
Lokma-i hırs û emel zânênd Halk.

«İşte halk fakr u zarûretten kaçmak ister, ondan dolayı da hırs u emelin
lokması olur.»

956

ترب درویشی مثال آن هراس
حر و کوشش را هندستان شناس

Ters-i dervîşî misâl-i an hıras,
Hırs-u kûşîş râ tû Hindistan şinas.

«Fakrîlik korkusu, bahsi geçen adamın endişesi gibidir, hırs ve sa'yî de
Hindistan farzet.»

547

بادرا فرمود تا او را شتاب
برد سوی قمر هندستان بر آب

Bâdrâ fermûd ta ôrâ şitâb,
Bûrd su-yî ka'r-ı Hindistan ber âb.

«Süleyman Aleyhisselâm rûzgâra emretti. Rûzgâr da onu alâ'acele ve su üstünden, ya'nî denizden Hind'in iç taraflarına götürdü.»

958

روز دیگر وقت دیوان و لقا
بس سلیمان گفت عزرائیل را

Rûz-i diğer vakt-ı divân û ilkâ,
Pes Süleyman güft Azrâîlrâ.

«Ertesi gün divân vaktinde ve mü'âkat esnâsında Süleyman Aleyhisselâm, Azrâîl Aleyhisselâm'a dedi ki.»

959

کان مسلما را بخشم ازهر آن
بگرییدی باشد آواره زحان

K'ân Müselmanrâ beHaşm ezbehr-i ân,
Bingerîdî tâşûd âvârê zican.

«O müslümanı canından âvâre etmek için mi yüzüne hışım ile baktın?»

960

گفت من از خشم کی کردم نظر
از تعجب دیدمش در رهگذر

Güft men ezHâşm key kerdem nazar,
Ez teaccüb didemeş der rehğüzer.

«Azrâîl dedi ki: ben ona nasıl hışım ile bakmışım? hışım ile değil, yolda rast gelince te'accüble nazar etmiştim.»

که مرا فرمود حق امروز هان
جان او را تو بهندستان ستان

Kî merâ fermûd Hâk imrûz han,
Cân-ı ôrâ tûbe Hindistan sitan.

«Çünkü, Hak celle ve alâ bana: Onun canını bugün Hindistanda al buyurmuştu.»

962

از عجب گفتم مر او را صد پرست
او بهندستان شدن دور اندرست

Ez acep güftem mer ôrâ sad perest,
O be Hindistan şüden dur enderest.

«Teaccübümden demiştim ki, onun hakikaten yüz dâne kanadı olsa da yine Hindistana gidebilmekten uzaktır.»

Hazret-i Mevlânâ bundan sonra diyor ki :

963

تو همه کار جهانرا این چنین
کن قیاس و چشم بگشاو ببین

Tü hemê kâr-i cihanrâ in çünin,
Kün Kıyâs-u çêşm bûğşâ û bibîn.

«Sen dünyâ işlerini buna kıyas et. Gözünü aç da öyle bak.»

964

از که بگریزم از خود، ای محال
از که برابیم از حق ای وبال

Ez ki bûgrîzim ez Hod ey mûhâl,
Ez ki bûrbâyim Ez Hak ey vebâl.

«Kimden kaçacağız, kendimizden mi? ne kadar muhal! Kimden kapacağız, Haktan mı? ne kadar vebâl»

Ya'nî Allahın kaderi ve kazâsı mutlaka yerini bulur. Kazânın önünden kaçmak, bir insanın kendisinden uzaklaşması gibi muhaldir. Kezâ kazânın aksine gitmeye çalışmak, meselâ Allâhtan bir şey kapmaya davranmak gibidir ki hem muhaldir, hem vebâdır. Hülâsa: Mukadder ne ise o olur. Kazâyâ karşı durmaya çabalayanlar ise bihude yere yorulur.

İşte av hayvanlarının da'vâsı ve delilleri bunlardı. Onlara karşı arslan da şöyle cevap verdi:

«ARSLANIN TEKRAR, CEHDİ TEVEKKÜLE TERCİH ETMESİ VE CEHDİN FAYDALARINI BEYAN EYLEMESİ»

965

شیر گفت آری ولیکن هم بین
جهد های انبیا و مؤمنین

Şir güft ârî velîkin hem bibîn,
Cehd hâ-yî Enbiyâ u Mü'minîn.

«Arslan dedi ki: Evet, Tevekkül doğrudur. Öyle olmakla beraber, peygamberlerin ve mü'minlerin cehd ü gayretlerini de gör.»

966

حق تمالی جهد شان را راست کرد
آنچه دیدند از جفا و گرم و سرد

Haktaâlâ cehd-i şanrâ râst kerd,
An çi dîdend ez cefâ u germ u serd.

«Onlar cefâyâ ve germ ü serde tahammül sûretiyle ne kadar mücadele ettilerse, Allah onların cehidlerini dürüst ve mükâfatını sâbit kıldı.»

967

حیلہ ہاشان جملہ حال آمد لطیف
کل شیء من ظریف ہو ظریف

Hilehâşan cüme hâl âmed lâtif,
Küllü şey'in minzarîfin hû zarîf.

«Onların — sizin hiyle dediğiniz — cehd ü gayretleri, kendilerinin ahvâl-i lâtifesi kabilinden oldu. Zarîften her ne zuhûr ederse o da zarîf olur.»

968

دامہاشان مرغ گردونی گرفت
نقصہاشان جملہ افزونی گرفت

Dâm hâşan mûrg-ı gerdûnî girift,
Nakeshâşan cümle efzûnî girift.

«Onların tuzakları, felek kuşunu yakaladı. Noksanları ise, tamâmiyle kemâl mertebesini buldu.»

Ya'nî siz sa'y ü amelde bulunmayı hiyle ve tuzak telâkki ediyorsunuz. Enbiyâ ve evliyânın çalışmaları tuzak ise bilmiş olunuz ki o tuzak feleği tutmuş, Allah ehli onda tasarruf edebilmiştir. Kezâ sa'y ü iktisâbı yakışıksız zan ediyorsunuz. İşte sizin yakışıksız telâkki eylediğiniz cehd ü amel neticesinde o zevâtn noksânı değil, kemâlâtı artmıştır.

969

جهد می کن تا توانی آی کیا
در طریق انبیا و اولیا

Cehd mîkûn tâ tevânî ey kiyâ,
Der Tarîk-i Enbiyâ ü Evliyâ.

«Ey büyük zât; muktedir olabildiğin kadar, enbiyâ ve evliyâ tarîkında ve onların meslek-i mesâlsinde bulunmaya çalış.»

Enbiyâ ve evliyâ hazerâtının mesleki, çalışmak yoludur. Bu çalışmak da hem maddî, hem ma'nevîdir. Peygamberân-ı izâm hazerâtından çoğunun ça-

باقضا نجه زدن نبود جهاد
زانکه اینرا هم قضا برما نهاد

Bâkazâ pençê zeden nebved cihâd,
Zanki inrâ hem kazâ bermâ nihâd.

«Mücâhede etmek çalışıp çabalamak, kazâ ile uğraşmak değildir. Çün-
kü sa'y ü İktisâbı, bize tahmil eyleyen de kazadır.»

کافر من گر زیان کردست کس
در ره ایمان و طاعت یک نفس

Kâfirem men ger ziyan kerdêst kes,
Der reh-i îmân u tâat yek nefes,

«İmân ve tâ'at yolunda bir nefes çalışan kimse ziyan ederse ben gâvur
olayım!»

Cenâb-ı Hak :

وَمَا كَاَنَّا لَنُضِيعَ اِيْمَانَكُمْ

Yâni : «Allah, sizin imânınızı ve onun neticesindeki sâlih amellerinizi zâyî
kılmaz⁷⁴» buyuruyor. Allah yolunda çalışan bir kimsenin ziyâna uğramayacağını
te'yid içinde de Hazret-i Mevlânâ: «Ey sâlik, sen çalış, çabala da ziyan eder-
sen ben gâvur olayım!» diyor. Kendisinin gâvur olmak ihtimâli olmadığı gibi
Allah yolunda çalışanın da ziyan görmek ihtimâli bulunmadığını bildiriyor. Yi-
ne sa'ye teşvik için sözüne devam ediyor :

İşmak sûretiyle helâl nafaka tedârik ettiğini biliyoruz. Meseiâ ekserisinin ko-
yunu, sığırdı. Onların eti ve sütü ile geçinirlerdi. Yününden, derisinden is-
tifade ederlerdi. Bunları ya kendileri idâre ederler, yâhud adam tutup baktı-
rırlandı. İbrâhim, İshak, Ya'kûb, Şuayb Aleyhimüsselâm işte bunlardandı. Dâ-
vud Aleyhisselâm zırh yapar, Süleyman Aleyhisselâm zenbil örerd. Halbuki
ikisi de hükümdar idiler. İlk beşer ve peygamber olan Âdem Aleyhisselâm çift-
çilik etmiş, yiyeceğini ekip biçerek ele geçirmişti.

Aleyhisselâtü Vesselâm Efendimizin çocukluğunda ve gençliğinde ticâret
için sefere gittiği, delikanlı bulunduğu sıralarda koyun güttüğü siyer kitablâ-
rında yazılıdır. Son zamanlarda ise (Hayber) ve (Fedek) deki arâzisinden alı-
nan mahsûlât ile maişetini temin eder ve onları ektirip biçtirmek sûretiyle ça-
lışırdı, hattâ hâne-i seâdetteki bazı işleri bizzat görürdü. Maddî mesâisi böy-
le idi. Ma'nevî çalışması ise, Nebiyy-i Ma'sûm olduğu, kendisinden günah sü-
dûru gayrı mümkün bulunduğu halde, her gün müteaddid istiğfâr okur, mer-
tebelerin a'lâsı olan (makam-ı mahmud) kendisine vadedilmiş iken geceleri
sabahlara kadar namazda kaim olmaktan mübârek ayakları şişerdi. Şu hâlin,
mazhar oduğu ma'sûmiyet ni'metine, ameli bir şükrân olduğunu beyan bu-
yururdu.

İşte o nebiyy-i ekremin şer'i'ati de sa'y ü amel ve cehd ü İktisâb üzerine
müessesistir. Açıkcası müslümanlık, tenbelliği değil, çalışkanlığı âmirdir. Müs-
lûmanlar Hiç ölmeyecekmiş gibi çalışmaya, fakat yarın ölecekmiş gibi ölüme
hazır bulunmaya me'murdur Eski müslûmanlar böyle yaparlardı Ulemâsı
olsun, meşâyih olsun ma'îşetini bizzat çalışarak temin ederdi. Kimsenin boy-
nuna yük olmaz, kimsenin minnet yükü altında kalmazdı. Büyük bildiğimiz
zevâtın şuna buna avuç açmak, ötekinin, berikinin îânesine göz dikmek kü-
çüklüğünü gösterdikleri görülmemiştir.

Eskiden medrese de yoktu, tekke de mevcut değildi. Öyle iken âlim de
yetiştirildi, ârif de. O âlimlerin, o âriflerin kendilerini geçindirebilecek san'at-
ları vardı, yâhud ticâret ederlerdi, ve yâhud zirâ'atle meşgul oturlardı. İlm ü ir-
fan ise mâye-i fazîletleri idi, medâr- ma'îşetleri değildi. Onlar öyle oldukları
için medreselerin ve tekkelerin kapanması vaktine yetişselerdi telâşa düşmez-
lerdi, hattâ vakıf lokma yemekten çekinirlerdi. Şu sözlerden medrese ve tek-
kelerin ilgasını tensîb ettiğim, yâhud onların kapatılışını tenkid eylediğim anla-
şılmasın. Eski âlim ve âriflerimizin evkaftan müstağnî bulunduklarını anlatmak
istiyorum. Zamanımızın ulemâsı ve meşâyih de eslâf meslekine sâlik ve mai-
şetlerine esas olabilecek bir san'ata mâlik olsalardı şimdiki mahrumiyete uğ-
romazlar ve şaşırıp kalmazlardı.

Hülâsa: Müslümanlıkta dünyâ için de çalışmak lâzımdır, âhiret için de.

سر شکسته نیست این سر را مبد
یک دو روزی جهد کن باقی بخند

Şer şikestê nist in serrô meband,
Yekdû rûzî cehd kûn BÂKî biHand.

«Baş kırık ve yarık değil, bu başı bağlama. Bir iki gün çalış, ondan sonra da gül.»

Ya'nî çalışacak kadar kuvvet ve kudretin varken sa'yi terkedip de kendini atâlet ve meskenete sevk etme. Öyle yapanlar bir takım arsız dilencilerdir ki sapa sağlam oldukları halde ötelерini, berilerini sararlar, yolların kenarlarına yatar, gelenin, geçen nazar-ı tahkîrine karşı ellerini uzatırlar. Dünyâları dilencilik zilletiyle geçtiği gibi âhiretleri de kendileri için dârülhûsrân olur. Çünkü bir hadis-i Şerifte: «Cennete girmek isteyen kimse, kimseden bir şey istemesin» buyurulmuştur.

İşte özü yokken kendisini ma'zur göstermeye çalışmak, meselâ «namaz kıtalım» teklifine karşı «İstek şarttır. Namaz kılmam, mürâd-ı İlâhî olsaydı kalbime istek gelirdi, ben de kılardım» hezeyânını savurmak, yarası olmayan bir kafayı sarmak gibidir.

Hazret-i Pir buyuruyor ki: «Böyle yapacağına — ebediyyete nisbetle — bir iki gün demek olan şu dünyâda çalış, ondan sonra da ebediyyen gül ve neşvedâr ol.»

مکرها در کسب دنیا باردست
مکرها در ترک دنیا واردست

Mekrhâ der keşb-i dünyâ bâridest,
Mekrhâ der terk-i dünyâ varidest.

«Dünyâyı kazanmak hususundaki mekirlер bârid, Dünyâyı terketmek hususundaki mekirlер vârid ve câzdir.»

Bunun ne demek olduğu aşağıdaki beyitten anlaşılacaktır.

مکر آن باشد که زندان حفره کرد
آنکه حفره بست آن مکرست سرد

Merk an bûşedki zindân hufre kerd,
Anki hufre bêst an mekrîst serd.

«Mekir, zindanı delip oradan kaçmak ve hapisten kurtulmaktır. Hazır bir deliği kapatmak ise soğuk bir mekirdir.»

این جهان زندان و ما زندانیان
حفره کن زندان و خود را وارهان

În cihan zindân u mâ zindâniyan,
Hufrekûn zindân-u Hodra vârehan.

«Bu dünyâ bir hapishânedir, biz de içindeki mahbuslarız. Zindânını del ve kendini kurtar.»

چيست دنیا از خدا غافل بدن
نی قباش و نقره و فرزند و زن

Çişt dünyâ Ez Hudâ gâfil bûden,
Nî Kumâş û nuKre û ferzend u zen.

«Dünyâ nedir? Allahtan gafil olmaktır. Kumaş, gümüş, evlâd ü iyâl değildir.»

Mütevekkil görünmek isteyenler, çalışmaya «mekr ve hile» demişlerdi. Hazret-i Mevlâna da buyuruyor ki: «Dedidğiniz gibi olsa da çalışmak bir mahbûs'un bulunduğu zindandan kurtulmak için duvarı delmesine benzer. Çalışmamak ise açık bir deliği tıkamak gibidir.»

Çünkü Dünyâ ruhların mahbesidir. Onları bir takım kayıtlar ile bağlar. Ma'rîfet, o kayıtlardan kurtulmak ve o zindandan çıkmaktır.

Dünyâ zindanından nasıl çıkmalı, intihar mı etmeli? Hayır.. öyle değil. Dünyâ denilen şey, şu gördüğümüz taşlardan, ağaçlardan, topraklardan ibâret

değildir. Dünyâ demek, Allah'dan gafil olmaktır. «**Seni oyalay.p da Allah'dan gafil kılan ne varsa senin dünyanın odur**» denilmiştir. Yoksa bir adamın zengin olması, kumaşı, altını, gümüşü, oğlu, kızı, karısı bulunması demek değildir. Bunların hepsi bulunur da hiç biri Allah'dan gafil kalmazsa, onlara sâhip olan, dünyâ esiri değildir. Hiç biri bulunmaz da her birinin ayrı ayrı arzusu bir adamı Allah'dan gafil kılarca o adam Dünyâ zindanına düşmüştür. İşte oradan kurtulmak için duvarları delmek ve kendine bir kapı bulmak lâzımdır.

977

مال را گر بهر حق باشی حول
نعم مال صالح خواندش رسول

Mâl râ ger behr-i Hak bâşî hamûl,
Ni'me mâlûn Salihun Handeş Resûl,

«Malı Allah rızası için hâmil olursan, öyle mal hakkında Aleyhissalâtü Ves-selâm Efendimiz: «**Helâl mal, sâlih bir kimse için ne iyidir**» buyurmuştur.»

﴿وَاقِمُْوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ﴾

Ya'ni : «**Namaz kılın ve zekât verin**» emr-i ilâhisinde olduğu gibi bu hadis-i Şerifte de çalışıp helâlinden kazanmaya ve servet sahibi olmaya teşvik vardır. Öyle ya. Zekât gibi bir dîni farzı ifâ edebilmek, zengin olmaya mütevakıftır. Binâenaleyh zekât verin demek, zengin olun demektir. Kezâ helâl malın, sâlih bir kimse için iyi olduğunu lisân-ı eygamberiden öğrenen sâlih bir adam, Peygamberin o medhine lâyük olmak için zengin olmaya gayret eder. Kazandığı servetle muhtaçlara yardımda bulunur. Câmî', mektep, çeşme, köprü, hastahâne ve sâire gibi hayırlı müesseseler vücûda getirir. Sağlığında hürmet görür, öldükten sonra da hayr ile ve rahmetle yâd edilir.

İstanbulda olsun, Anadolu'da ve Rumelide olsun bir çok hayır eserleri var. Bunları zamanlarının zenginleri demek olan pâdişahlar, sadrâ'zamlar, vezirler yaptırmış. Onların bakımlarının devamı için vakıflar bağlanılmış. Zamânımızda böyle şeyler yapıldığını göremiyoruz. Zenginlerimiz, halka faydalı eserler yerine kendilerine irâd getirecek apartmanlar yaptırıyorlar. Ne ise bah-

(75) Bakara : 110

se dönelim ve şunu öğrenelim ki zenginlik, mutlaka Dünyâ perestlik değildir. Eshâb-ı kiramdan olup da cennetle müjdelenmiş bulunan Osman bin Affân, Abdurrahman bin Avf, Talha bin Ubeydillâh ve Zübeyr bin-il-Avvam radiyallahü anhum hazretleri zengin idiler. Servetlerini fukâranın infakına ve halkın menfaatine sarfederlerdi.

798

آب در کشتی هلاک کشتی است
آب اندر زیر کشتی بشتی است

Âb derkesti helâk-i kesti est,
Âb ender zîr-i kesti püşti est.

«**Geminin içine su dolması, onun batmasına sebep olur. Fakat suyun gemi altında bulunması, ona mesned teşkil eder.**»

Ma'lûm ya gemi ve kayık gibi deniz vasıtalarının, derin denizlerde yüzmekten ziyâde sığ sularda gezmesi tehlikelidir. Çünkü ya taşa dokunur, yahud kuma oturur, yahud, dibi delinir. Delik kapatılamaz, giren sular boşaltılamazsa gemi batar. İşte zenginlik ve deniz suyu gibidir. Servet; hirs hâlinde zengin'in kalbine nufûz etmişse o adam, içine su dolmuş gemi gibi hüsrânı boy-lar. Yok.. servetine ehemmiyet vermiyor, onu ayakları altına alacak kadar hakir görüyor, o servetin varlığıyla yokluğunu bir sayacak halde bulunuyorsa o adam da zengin denizde pupasına giden bir gemi gibidir. Bir yere çarpması ve oturması ihtimâli yoktur. Cenâb-ı Pirin «suyun gemi altında bulunması ona mesned teşkil eder» buyurması bu demektir. Mü'minleri (fakir-i sâbir) ve (ganiyy-i şâkir) diye ikiye taksim ederler. Fakir-i sâbir o kimsedir ki zarûretli dolayısıyla istediğini elde edemez. Elde edemediği için şikâyet de etmez. Hâline sabır, belki de şükreder.

Evliyâullahtan İbrâhim bin Edhem ile Şekik-i Belhî buluşmuş. Şekik : «**Ne haldesiniz?**» diye sormuş. İbrahim: «**Bulursak şükür, bulmazsak sabrediyoruz**» demiş. Şekik: «**Horasanın köpekleri de böyle yapar**» diyince İbrahim: «**Siz ne yapıyorsunuz?**» demiş. Şekik : «**Bulursak veriyoruz, bulmazsak şükrediyoruz.**» De-yince, İbrâhim: «**Üstadsın**» diyerek Şekik'in elini öpmüş.

Ganiyy-i şâkir ise Allâh'ın verdiği servet ni'metinin şükürünü fi'len ifâ eder. Dâima hamdolsun, çok şükür yâ Rabbi dediği gibi; yer ve yedirir, giyer ve giydirir. Elbette bu hal, ötekinden ziyâde insâniyyete faydalıdır.

Bir de (ganiyy-i sâbir) vard.r ki maâzallah ne yer, ne yedirir, ne giyer, ne

گوزه سربسته اند رآب زفت
از دل بر باد فوق آب رفت

Kûze-i serbeste ender âb-ı zeft,
Ez dil-i pûrbâd fevk-î âb reft.

«Ağzı kapalı bir kâse, içindeki havanın yardımıyla derin su üstünde yüzer.»

باد درویشی چو در باطن بود
بر سر آب جهان ساکن بود

Bâd-ı Dervîşî çü der bâtin büved,
Ber ser-î âb-î cihan sâkin büved.

«Bir kalbde dervîşlik havası bulûnursa onun sâhibi Dûnyâ suyunun üstünde durabilir.»

گرچه جمله این جهان ملک و یست
ملک در چشم دل او لاشی است

Gerçi cümle in cihan mük-î veyest,
Mûlk der çeşm-î dil-î ô lâşeyest.

«Bu cihan tamâmiyle onun milki iken, milk ve servet, onun kalb gözü önünde lâşeydir, hıçtır.»

پس دهان دل ببند و مهر کن
بر کش از باد گیر من لدن

Pes dehân-î dil bibend û mühr kün,
Pür küneş ez bâd-gîr-î «minledün».

«O halde (mîn ledün) körüğünden içini doldurduktan sonra gönlünün ağzını bağla ve mühürle.»

glydirir. Vazifesi vârislere, yâhud beytûlmâle veznedarlık ve bekçilik etmekten ibârettir. Şu hal servet içinde zarûret demektir ki aç gözlülüktен ileri gelir, adına da hasislik ve pintilik denilir.

Böyle zengin ve hasis üç kişi bir araya gelmiş, birbirinin hasislik derecesini anlamak istemişler. Biri: «Benim bir kimseye bir şey vermek ihtimâlîm yoktur. En âdi bir şey'i birine vermek hâtırası kalbime gelse üzülürüm» demiş.

İkincisi: «Ben birinin başka birine bir şey verdiğini işitsem eza duyarım» demiş.

Üçüncüsü de: «Biri bana bir şey verse kıyamadan nasıl verdi? diye teessür duyarım» demiş ve müsâbakayı kazanmış.

Bu pintiliğe mukabil bir de (gînây-ı kalb) vardır ki zenginliğin derece-i ulû-yâsıdır. Fakr içinde zenginlik, zarûret hâlinde servettir. Karın açlığıyla beraber, göz tokluğudur. Bir hadis-i Şerifte: «Zenginliğin en yüksek derecesi kalp zenginliği ve göz tokluğudur» buyurulmuştur. Bunun sebebi de Allah'ın lûtf u keremine olan samimi itimattır.

Cenâb-ı Ali ile Hazret-i Fâtıma radiyallahü anhümânın üç gün sıra ile oruç tuttıkları, birinci günün iftarlığını bir fakire, ikinci gününü bir yetime, üçüncü gününü de bir esire verip üç gün aç durdukları ve bu hârikulâde uluvv-i cenâb dolayısıyla «Hee eta» Sûresinin nüzil olduğu.

وَيُطِمْؤُنَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

Ya'ni : «Allah muhabbetile fakire ve yetime ve esire yemek verirler»⁷⁶. Ayet-i Kerimesiye fevkalâde cömertlikleri hikâye ve senâ buyurulduğu tefsir kitaplarında yazılıdır.

İşte bu son derecede yüksek cömertliğe (îsâr) ta'bir ederler ki, gînây-ı kalb mahsûlüdür.

چونکه مال و ملک را از دل براند
زان سلیبان خویش را مسکین بخواند

Çünkü mâl û mûlkra ez dil birand,
Zan Süleyman hişrâ miskîn biHand.

«Malı, mûlkü kalbinden çıkarmış olduğu için, Süleyman Aleyhisselâm kendisine fakir dedi.»

Biraz evvel servet suya, insan gemiye benzetilmiş, su geminin içine girerse batırır, altında bulunursa yüzdürür denilmişti. İkinci bir misâl olmak üzere deniliyor ki içi boş ve ağzı kapalı bir kap, ne kadar derin olursa olsun su üstünde yüzer. Bunun gibi bir kimsenin kalbinde dervişlik havasından başka bir şey bulunmaz, mâsiva muhabbeti gönüle doldurulmazsa o kalb, içi boş bir kap, hâline girer. Mal, mülk, refah ve se'adet o kalbde yer tutmayacağı için bunların çokluğu sâhibini batırmaz. Binâenaleyh evvelemlerde kâmil bir mürşide teslim olmalı, sonra da kalbi tekvâ mühriyle mühürleyip içine başka şey girmesine meydan vermemeli. Bahse rücû' ile hülâsa ediliyor :

984

جهد حقست و دوا حقست و درد
منکر اندر نفی جهدش جهر کرد

Cehd Hakkast û devâ Hakkast u derd,
Münkir ender nefy-i cehdeş cehd kerd.

«Cehd haktır. Derd hak olduğu gibi, devâ da haktır. Cehdi inkâr edenlerin nefyine bakma. Onu nefyeyleyen de cehdetmiş olur.»

«CEHDİN TEVEKKÜLE MÜRECCAĞI OLDUĞUNUN KARARLAŞMASI»

985

زین نمط بسیار برهان گفت شیر
کز جواب آن جبریان گشتند سیر

Zin nemed bisyâr bürhan gûft şîr,
Kez cevap an cebriyan geştend sîr.

«Arslan bu vâdide bir çok delil gösterdi ki o cebriler, ya'nî av hayvânâtı, mülzem oldular ve kanâ'at getirdiler.»

986

ردبه و آهو و خرگوش و شمال
جبرزا نگذاشتند و قیل و قال

Rûbeh û âhû u hargûş û şegâl,
Ceberrâ bûgzâştend û Kîl u Kâl.

«Tilki, ceylân, tavşan, çakal ve sâlr hayvanlar cebri ve o yoldaki dedikoduyu bıraktılar.»

987

عهدها کردند باشیر زیان
کاندین بیعت نیفتد در زیان

Ahdhâ kerdent bâşîr-i ziyan,
K'enderin bey'at neyüfted der ziyan.

«Bu bi'atte zarara uğramayacağına dair o kükremiş arslanla mu'ahede yaptılar.»

Bi'at: Esâsen satıcı ile alıcının el ele tutuşup hayırlaşmasıdır. Sonra mukavele ve mu'ahede yapan iki kişinin el tutuşmasına bi'at denilmiştir. Devr-i Peygamberide müslüman olanlar, Peygamber Efendimizin mubârek elini tutarlardı, kelime-i şehâdeti telâffuz ederlerdi. Hudeybiye seferinde harp için çıktılar, ziyâret için gelindiğini Mekkelilere anlatmak için Hazret-i Osman, Kureyşliler nezdine gönderilmişti. Dönmesinin gecikmesi ve öldürülmüş diye bir şây'a çıkması üzerine Resûl-i Ekrem bir ağaç (*) altına oturmuş, ma'yyetindeki sahâbîler «ölme var, dönme yok» te'ahhüdyle harp etmek için Resulûlâhın elini tutup bi'at etmişlerdi.

Hülefâ zamanında halifeye veyâhud onun me'mûruna bi'at etmek, ona tâbî olmanın alâmeti sayılırdı.

(*) Hazret-i Ömer zamanında bu ağaç ziyâretgâh ittihaz edilmiş, bazıları tarafından altında namaz kılınmaya başlamış olduğundan Fârûk-ı A'zâmin emriyle kesilmiştir.

قسم هر روى بايد بي جگر
حاجتش نبود تقاضای دگر

Kısm-ı her rûzî biyâyed bî ciger,
Hâceteş nebved teKâzâ-yî diğér.

«Arslanın her günlük nafakası zahmetsizce gelecek, onun başkaca avlanmaya hâceti kalmayacaktı.»

قرعه بر هر کو فتادی روز روز
سوی آن شیر او دويدی همچو بوز

Kur'a ber herkö fütâdî rûz ruz,
Sû-yi an şîr ô devîdî hem çû yûz.

«Her gün kur'a hangi hayvana isâbet ederse o hayvan, pars gibi koşup arslanın yanına giderdi.»

«ARSLANA GİTMİYİ GECİKTİRDİĞİNDEN DOLAYI HAYVANLARIN
TAVŞANA İNKÂR VE İTİRAZLARI.»

چون بخر گوش آمد این صاعقه بدور
بانگ زد خر گوش کاخر چند جور

Çün beHargûş âmed in sâğar bedevr,
Bâng zed Hargûş k'âhîr çênd cevr.

«Bu kadeh, ya'nî kur'a, devrederek tavşana gelince, bu cevr ü cefâ ne kadar sürecektir? diye bağırdı.»

Buradaki kadehten maksad: Ölüm şerbetidir ki her ruhu olan onu içmeye mecburdur.

Devirden maksad da: Arslan gıda olmak üzere gönderilen hayvanlar arasında nöbetin tavşana gelmiş olmasıdır.

Deniliyor ki Kur'anın kendisine isâbet ettiğini gören tavşan: «Bu zulmü, bu cefâyı ne vakte kadar çekeceğiz?» diye bağırmaya başladı. Mahlûkâtın ekserisi böyledir. Bilhassa insanların çoğu, benî nev'inin felâketinden müte'essir olmaz. Menfa'atine dokunulmazsa başkalarının mazarratına ses çıkarmaz. Bana dokunmayan yılan bin yıl yaşasın der. Fakat kendi istifâdesi, çok az da olsa, haleldâr oldu mu kıyâmetleri koparır. Şeyh Sa'dî der ki: «Müslümanın malını alıp götürürsün. Lâkin senin malını aldılar mı, müslümanlık kalmadı mı? diye yaygara edersin!»

Gülîstan sâhibi, insanlığı muhtelif ve müteaddit â'zadan müteşekkîl bir cisme, insanları da o cismi teşkil eden â'zâyâ benzetir. «Nasıl ki, â'zâlar bir elem duysa, ya'nî insanın bir dişi ağrısa, yâhud bir tırnağı ezilse, her tarafı müte'essir olur. Bunun gibi, insanlardan birinin ızdırâbıyla bütün beşeriyetin elem ve ızdırâp duyması lâzım gelir» dedikten sonra. «Sen ki başkalarının mihnet ve meşakkatinden teessür duymuyorsun, o halde sana insan demek yakışmaz» hükmünü verir.

Müslümanlıkta te'âvün ve tenâsur vardır. Ya'nî ehl-i İslâm'ın birbirine karşılıklı yardım etmesi, hâliyle hallesip derdiyle dertlenmesi lâzımdır. Bir Hadîs-i Şerifte mü'minler, bir binâyı teşkil eden taşlara benzetilmiş, «Duvar taşları nasıl yekdiğerini tutup düşmesine meydan vermezse, müslümanlar da birbirini tutmalı, din kardeşinin zahîr ve destgîr olmalı, onun maddî ve mânevî sükûtuna imkân vermemelidir.» meâlî beyan buyurulmuştur.

Hal böyle iken, İnsâniyyet ve İslâmiyyet, bize din kardeşlerimizin ahvâliyle ilgilenmeği, yardıma muhtaç olanlara elden geldiği kadar yardım etmeği emretmişken, o emre kulak vermeyiz, komşumuzu sokacak yılanı hoş görürüz. Sonra kendimizi pire ısırsa bin yorgan yakmaya kalkışırız.

Bahse gelelim. Hikâyenin buraya kadar olan kısmında arslan, cehd ü gayrete tarafdâr olanları, diğér hayvanlar ise, mütevekkil ve cebri geçinmek isteyenleri temsil ediyordu. Bundan sonrası için vazifeleri değişiyor. Afâkî iken enfüsî oluyor. Arslan «nefs-i emmâreyi», hayvanlar, insandaki dış ve iç hisleri, tavşan da «akl-ı meâdî» tasvîr ediyor. Ya'nî insanın akl-ı meâdî, nefsin bütün bedende hâkim olmasını ve dilediği gibi tasarruf kılmasını hoş görmüyor. Bu zulm, bu cefâ ne vakte kadar sürecektir? diye vücuddaki bütün hislere hitâb ediyor.

Akl-ı meâd: Ahirete eren akıldır ki karşılığı «akl-ı meaş» tır.

قوم گفتندش که چندین گاه ما
جان فدا کردیم در عهد و وفا

Kavm güftendeş ki çendîn gâh mâ,
Can fedâ kerdîm der ahd û vefâ.

«Sâir hayvanlar tavşana dediler ki Biz bu kadar vakittenberi ahdimize vefâ eylemiş olmak için can fedâ ettik.»

تو مجو بدنامی ما ای عنود
تا نرنجد شیر رو رو زود زود

Tû mecû bednamîi mâ ey anûd,
Tâ nerenced şîr rev rev zûd zud.

«Hey inadî tavşan: Sen bizi rezil etme. Haydi arslanı kızdırma, çabucak git.»
Vücuddaki hisler ve kuvvetler, nefsin zebûnu olduklarından, onu hakikaten kuvvetli bir şey sanıyorlar :o kudretin pûften ibâret bulunduğunu takdir edemiyorlardı. Akli da pek güçlü görüyorlar, onun nefse muhâlefeti dolayısıyla büyük bir vak'a çıkar sanıyorlardı. Onun için tavşana: Aman arslanı kızdırma, gelikmeden git diyorlar, ya'nî nefsin havasına uymak için akli teşvik ediyorlardı.

گفت ای یاران مرا مهلت دهید
تا بمکرم از بلا بیرون جهید

Gûft ey yâran merâ mûhlet dihîd,
Tâ bemekrem ez belâ birun cihîd.

«Tavşan dedi ki: Arkadaşlar, bana mûhlet verin de, mekr'im sebebiyle belâdan dışarıya sıçrayın, ya'nî kurtulun.»

تا امان یابد بمکرم جانان
ماند این میراث فرزندانان

Tâ Eman yâbed bemekrem cân-ı tan,
Mâned in mîres-i ferzendân-ı tan.

«Yapacağım mekr ile canınız kurtulsun ve bu halâs, yavrularına miras kalsın.»

هر پیمبر امتارا در جهان
همچنین تا غلصی می خواندشان

Her peyember ümmetanrâ der cihân,
Hem çünin tâ maHlesî mîHând şan.

«Dünyâda her peygamber, ümmetlerini böyle bir kurtuluşa da'vet etmiştir.»

کز فلک راه بیرون شو دیده بود
در نظر جون مردمک پیچیده بود

K'ez felek râh-i birun şev dîde bud,
Der nazar çün merdûmek piçide bud.

«Peygamberlerin her biri, avâm-ı nâsın nazarında göz bebeği kadar küçük görülmeyle berâber, felekten dışarıya çıkacak ve halâs olacak yolu görmüşlerdi.»

مردمش جون مردمک دیدند خرد
در بزرگی مردمک کس ره نبرد

Merdümeş çün merdûmek dîdênt Hürd,
Der bûzîrgiy merdûmek kes reh nebûrd.

«İnsanlar, peygamberi göz bebeği gibi küçük görmüşlerdi. Fakat göz be-
beğinin büyüklüğünü idrâk etmeye kimse yol bulamadı.»

Ya'nî tavşanın temsil ettiği akl-ı meâd diyor ki: «Arkadaşlar; siz arslana nisbetle beni çok küçük ve hakîr görüyorsunuz. Halbuki ben yapacağım mekr ile sizl ondan kurtaracağım. Nitekim peygamberlerin her biri de halkın göz bebeği gibi muhterem olmak lâzım gelirken, göz bebeği kadar küçük görülmüş, onların da'vet ettikleri kurtuluş yolu, ba'zılarınca istihfâf edilmişti. Küçük bir uzuv iken, görme gibi pek büyük bir ni'metin vâsıtası bulunan göz bebeğinin azametini kimse idrâk etmediği gibi peygamberlerin şanının büyüklüğünü de çokları anlayamamıştı. Onlar gibi siz de bendeki ma'nevî kudret ve kuvveti takdir edemiyorsunuz.»

998

قوم گفتند که ای خر گوش دار
خویشرا اندازه خر گوش دار

Kavm güftendeş ki ey Har gûş dar,
Hişrâ endâze-i Hargûş dar.

«Hayvanlar tavşana dediler ki: Behey merkeb, kulak ver... Kendini tavşanlık endâzesiyle ölç.»

Ya'nî başından büyük işlere karışma.

999

هين چه لافست اين که از تو بهتران
در نياوردند اندر خاطر آن

Hin çi lâfest in ki ez tû bihteran,
Der neyâ verdênd ender Hâtır an.

«Bu ettiğin nasıl lâkârdıdır ki senden daha büyükleri onu hatırlarına getir-mediler.»

1000

معجبي يا خود قضا مان در بي است
ورنه اين دم لایق چون تو کی است

Mû'cebî yâHod kazâ man der pey est,
Verne in dem lâyı-k-î cün tû key est.

«Sen kendini mi beğeniyorsun, yoksa kazâ blzım arkamızda mı, ya'nî ecelimiz mi geldi? yoksa böyle bir söz, senin gibi âciz bir mahlûka nasıl yaraşır?»

Tavşanın hayvanlara sızı kurtaracağım demesi üzerine hayvanlar kuşku-lanmış, bu sözden arslanı öldürecekim ma'nâsı anlaşıldığı için hepsi telâşa düşmüş, tavşanı tekdire bağlamışlardı. Tavşan ise onların telâşına karşı ke-mâl-i metânetle şu cevâbı veriyordu.

1001

گفت ای یاران حقم الھام داد
مر ضعیفی را قوی رای فتاد

Gûft ey yâran Hakkam ilhâm dâd,
Mer zaîfirâ kavî râyi fûtâd.

«Tavşan dedi ki: arkadaşlar; Allah bana ilhâm etti ve benim gibi âciz ve za'if bir mahlûkta, metin ve kavî bir re'y hâsıl oldu.»

1002

آنچه حق آموخت مر زنبور را
آن نباشد شیر را و گور را

An çi Hak âmûht mer zenbûrrâ,
An nebâşed şîrra û gûrra.

«Cenâb-ı Hakkın bal arsına öğretmiş olduğu ma'rifet, arslanda ve yaban-eşeğinde yoktur.»

1003

خانها سازد بر از حلوای تر
حق برو آن علوا بگشاد در

Hânchâ sâzed pûr ez helvâ-yi ter,
Hak berô an ilmra bûğşâd der.

«Arı, bal ile dolu evler yapar. Allah, ona o ilmin kapısını açmış.»

Ya'nî muntazam şekiller yapmayı, içine bal doldurmayı ve peteği bal mu-mu ile sıvamayı ta'lîm eylemiştir.

آنچه حق آموخت کرم پیله‌را
هیچ پیل داند آن گون حیل‌را

An çl Hak âmûht kirm-i pîlerâ,
Hiç pîlî dâned an gûn hilerâ.

«Allahın ipek böceğine öğrettiği hiyleyi ve san'atı kocaman bir fil bilir mi?»

آدم خاکی زحق آموخت علم
تا بهفتم آسمان افروخت علم

Âdem-i Hâkî zi'Hak âmûht ilm,
Tâ beheftüm âsman efrûht ilm.

«Topraktan yaratılmış olan Âdem, ilmi Allah'dan öğrendiği için, o ilmi yedi kat semâya kadar parlak bir sûrette yükseltti.»

Ya'ni: Âdem'in yaratılmasına ve halife-i ilâhî olmasına i'tirâz eden melekler, Allah'ın bir imtihanına uğradılar; eşyanın isimlerini haber vermekle mükellef tutuldular. Bilemedikleri için cevap veremediler. Âdem Aleyhisselâm ise Allah'ın talimi ile eşyanın isimlerini haber verdi. Böylece Âdem Aleyhisselâm o ilâhî ilim sayesinde kendisine i'tiraz eyleyen meleklerle ilim ve irfânıyla galebe çaldı.

نامو ناموس ملک‌را در شکست
کوروی آن کس که در حق در نکست

Nâm-u nâmûs-î melekrâ der şikest.
Kûri-î an kes ki der Hak der şekest.

«Hak ve hakikatte şüphe eden şeytanın körlüğüne olarak, meleklerin şân ü şerefini kırdı.»

زاهد ششصد هزاران ساله‌را
پوزبندی ساخت آن گوساله‌را

Zahîd-i şeşSad hezârân sâlerâ,
Pôzbendî sâHt an gûsâl erâ.

«Altı yüz bin yıllık zâhide, o buzağı gibî olan şeytana bir ağız bağı yaptı.»

ناشاند شیر علم دین کشید
تا اگر دد گرد آن قصر مشید

Tâ netâned şîr-i ilm-i din keşîd,
Tâ negerded gird-i an kaSr-i meşîd.

«İlm-i din sütünü içemesin ve o muhkem kasrın etrafında dolaşamasın diye.»

Ma'lûmdur ki buzağı fazla süt emmesin diye başına bir ağızlık geçirirler. O ağızlık başında iken memeye yaklaşırsa bile anasının sütünü içemez. İşte şeytan da bir buzağı gibi idi ki Âdeme nisbetle hayvan misilli irfansızdı.

قال ماخبرته خلقتی من مار و خلقتنه من طین

«Ya Rabbi; ben Âdemden daha hayırlıyım. Beni ateşten yarattın onu çamurdan halk ettin⁷⁷» diye mantıkî bir kıyâs yapması, onun başına geçirilmiş bir ağızlık oldu. O mânîa dolayısıyla hakikat memesine yaklaşamaz ve oradan ma'rifet sütünü içemez. Keza o kıyâs, ona bir ayak bağı oldu ki onun müsâadesizliğinden hakikat kasrına girmek şöyle dursun etrafında bile dolaşamaz.

علمهای اهل حس شد پوزبند
تا نگردد شیر زان علم بلند

İlmhâ-yî ehl-i his şûd pōzbend,
Tâ negired şîrzan ilm-î bülend.

«O yüksek ilimden, ya'nî ilm-i ledünnîden sût almasımlar ve nasibedâr olmalarıdır diye, ehl-i hissin ilimleri de kendilerine ağız bağı olmuştur.»

Ehl-i his kimlerdir? «Monşer öyle şey mi olur? müsbet ilimlere bakalım!» diyenlerle birlikde, dînî hükümlere kendi anlayışlarına göre manâ vermeye ve yanlış anlamalarıyla berâber iclihâd etmeye kalkışanlardır. Meselâ: Mâdem ki Allah, oruca mukabil fidiye vermeye müsâ'ade etmiştir. Ben istersem oruc tutarım, dilersem, yer ve fidiye veririm müctehidliğini yapanlardır. İşte bu ve emsâli iclihâdları müctehidleri için ağız bağı olur. Kendilerini rûhânî gıdâdan ve ma'nevî zevkten mahrum bırakır.

قطره دل را یکی گر مر فتاد
کان بدریا ها و گردونها نداد

Katre-i dilrâ yekî gevher fûtad,
K'an bederyâ hâ u gerdunhâ nedad.

«Gönül katrasına bir cevher düştü ki Allah, o cevheri denizlere de, feleklerle de vermemiştir.»

İnsan vücudca mahlûkatın en büyüğü değildir. Cüssece ondan çok büyükleri vardır. Fakat rûhan ve ma'nen bütün mükevvenâtın ekremidir; çünkü, yeryüzünde Allah'ın halifesidir. Binaenaleyh onun kalbinde bir gevher-i esrâr, bir şebçerağ-ı ma'rifet vardır ki kâinâtta eşî yoktur. Hazret-i Ali Kerremallahü vec-heye isnâd olunan bir beyitte bu hakikat gösterilmiş, «Ey insan; sen kendini ufak bir cisim mi sanıyorsun âlem-i ekber, ya'nî bütün mükevvenat sende mevcuttur» denilmiştir. Bir Hadîs-i Kudside: «Benî arzım semaâvâtım almaz, lâkin takî, nakî ve müteverrî kulumun kalbi alır» buyurulmuştur.

İşte gönülde böyle kıymetli bir cevher vardır. «Gönül nedir?» denilirse:

İnsanın ma'nevîyeti ve rûhânîyetini kabul edebilmek mazhariyyetidir» cevabı verilebilir. Yoksa yürek dediğimiz uzuv, hayvanlarda da vardır.

Hazret-i Mevlânâ hakiki insanın ta'rifine geçip diyor ki:

چند صورت آخر ای صورت پرست
جان بی معیت از صورت ترست

Çend suret âhir ey sûret perest,
Cân-ı bimânî ez sûret nerest.

«Ey sûrete tapan ve halkın görünüşüne bakan; bu sûret perestliğin ne vakte kadar sürecektir? Senin ma'nâsız canın sûretperestlikten kurtulamamıştır.»

گر بصورت آدمی انسان بدی
احمد و بوجهل خود یکسان بدی

Ger besûret âdemî insan bûdî,
Ahmed û Bûcehlî Hod yeksan bûdî.

«Eğer Âdem evlâdı, sûretle insan olaydı Hazret-i Ahmed Aleyhisselât Efendimizle Ebûcehlî bir olurdu.»

«Evet, kalıb-ı tîbârîyle bir kimsenin islâm olması lâzım gelse, Sallâllihü Aleyhi Vessellem Efendimizle Ebûcehlî habisinin hâşâ bir olması icâb ederdi. O vakit de gündüz ile gecenin, nûr ile zulmetin, hidâyet ile dalâletin müsâvî bulunması iktizâ eylerdi.

Muallim Nâci merhum (Zâtünnitâkayn) ünvanlı manzûm kitâbında Hazret-i Hüseyin Radiyallahü anh ile ma'hûd Yezîdî mukayese ederken:

Kara taş mı, giran bahâ zer mi
Hind'in oğlu Hüseyne benzer mi?

der. Evet. Sûretle insan, insan olaydı Hazret-i Fâtîma radiyallahü anhanın oğluyla Cenâb-ı Hamzanın ciğerini dişleriyle koparan Hind bint-i Utbenin torunu da bir olurdu.

Eylesen tûtiye ta'lim-i edây-ı kelimât,
Sözü insan olur amma özü insan olamaz.

Papağanlar da insan gibi ba'zı kelimeleri söyleyebiliyorlar. Bundan dolayı onlara insan denilebilirse insan şeklindeki mahlûkatın hepsine de insan ta'bir olunabilir.

Cenâb-ı Hak, Peygamberine hitâben:

قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَيَّ الْمَلَكُ إِلَهُ وَاحِدٌ

Ya'ni: «Habib-i necîbim; de ki: ey müşrikler; ben de sizin gibi insanım, fakat bana Rabbim tarafından vahyolunur⁷⁸» buyurmuştur. Resûlullah da insan-ı amma kalb-i şerîfne vahyolunan, bir insân-ı ekmeldi.

Yunan feylesoflarından meşhur Diyojen bir gün elinde bir fenerle Atina sokaklarında dolaşıyormuş. Gündüzün fener yakmış olmasının sebebini sormuşlar :

— Adam arıyorum! cevâbını vermiş. Hazret-i Mevlânâ bu cevâbı: «Şehrin ihtiyarı, şeytandan ve canavarlardan usandım, adam arıyorum diye elinde bir kandil olduğu halde dün dolaşıyordu» beytiyle ifâde etmiştir.

Hazret-i Pir başka bir misâl gösteriyor :

1013

نقش بر دیوار مثل آدمست
بنگر از صورت چه چیز او کم است

Nakş berdivâr misli âdemest,
Binger ez sûret ci çiz-i ô kemest.

«Duvarda asılı levhadaki resim de adam gibidir. Bak ki sûret itibâriyle onun ne eksîği vardır?»

1014

جان کمست آن صورت باتاب را
رو بجز آن گوهر کمیاب را

Can kemest an sûret-i bâtabrâ,
Rev bicô an gevher-i kemyâbrâ.

«O parlak suretin canı eksiktir. Git de o nâdir bulunan cevheri, ya'ni insanlık rûhunu ara.»

Duvarda olsun, levhada olsun usta bir nakkaş, yâhud mâhir bir ressam tarafından tasvir edilmiş bir insan resmi, sûret itibarile insandan farkolunmaz. Husûsiyle bir fotoğrafı olursa. Seyreden biraz dalarsa o resmin hemen konuşmaya başlayacağını tahayyül edebilir. Fakat onda bir eksiklik vardır ki, onu hareket ve tekeflüm ettiren ruhtur.

«İnsan şeklinde yaratılmış olupda kendilerinde insanlık rûhu bulunmayan mahlûklar da böyledir.

1015

شد سر شیران عالم جمله پست
چون سگ اصحاب را دادند دست

Şûd ser-i şîrân-i âlem cumle pest,
Çün seg-i eshâbrâ dâdend dest.

«Eshâb-ı Kehf'in köpeğini, Eshâb-ı Kehf hizmetlerine kabul ettikleri gibi o köpeğin önünde dünya arslanlarının başı eğildi.»

Şeyh Sa'dî bir şiirinde: «Lût Aleyhisselâmın haremî, kötülere taraftar olduğu ve onların helâkine acıdığı için hânedân-ı nübüvve mensûbiyyet şerefi zâyi oldu. Eshâbı kehf'in köpeği ise bir kaç gün iyilerin izini ta'kip ettiği için adam sırasına geçti» demektedir.

Onun için bir insanda dış görünüşün yakışıklı olmasına değil, sîretine, ya'ni ahlâkının güzelliğine bakmalıdır. Sûreti güzel olduğu halde sîreti çirkin ne kadar kimse vardır. Kezâ, vechen yakışksız, fakat manen ne kadar güzel zevât mevcuttur.

1016

چه زیبا نستش ازان نقش نفور
چونکه جانش غرق شد در بحر نور

Çi ziyânesteş ezan nakş-i nüfur,
Çünki cânesh gârkşûd der baht-ı nur.

«Sevilmeyen nakıştan, ya'ni sûret çirkinliğinden o zâta ne ziyan gelir ki onun rûhu nur denizine müstağrak olmuştur.»

وصف صورت نیست اندر خامها
عالم و عادل بود در نامها

Vasf-ı sûred nîst ender Hâme-hâ,
Âlim ü âdil büved der nâme-hâ.

«Kalemlerde sûret vasfı yoktur. Nâmelerde âlim ve âdil gibi vasıflar bulunur.»

1018

عالم و عادل همه معنیست و بس
کش نیایی در مکن و پیش و پس

Âlim ü âdil hemê mânîst u best,
Keşneyâbi der mekân ü piş u pes.

«Âlim ve âdil vasıfları ma'nâdan ibârettir. Onları ön ve ard gibi mekân-larda bulamazsın.»

Yâ'nî fazilet sahibi bir zâte mektub yazıldığı vakit onun ilminden, irfânından ve kemâl-i fazlından bahsedilir. Yoksa, «sarığınız, mubârek ve güzle vec-hinize o kadar yakışıyor, kara sakalınız da ona o derece zînet veriyor ki, hâle içindeki ayın kısmen bulutla örtülmesi andırıyor» denilmez. Kezâ bir hükümdâra verilen bir arzıhâlde onun merhametinden ve adâletinden bahs olunur, kaşlarının çatıklığından, yüzün mehâbetinden, bâzûlarının dolgunluğundan ve kuvvetinden, boyunun uzunluğundan ve sâiresinden dem vurulmaz. Demek ki insanlarda aranan şey, ma'evviyyât imiş. O mevcud olduktan sonra sûretin ehemmiyeti kalmıyormuş.

1010

می زند بر تن زسوی لامکان
می نگنجد در فلک خورشید جان

Mîzened berten zisu-yî lâmekân,
Minegünced derfelek Hurşîd-i can.

«Rûh güneşi, lâmekândan cisme akseder. Lâkin feleklere sığışmaz.»

این سخن پایان ندارد هوش دار
هوش سوی قصه خر گوش دار

În suHan pâyan nedâred hûş da,
Hûş su-yî Kıssa-i Hârgûş dar.

«Bu sözün nihayeti yoktur. Aklını başına al. Zihnini tavşan hikâyesine meylettir.»

Bazıları: İnsanda (Sultânî) ve (Hayvânî) olmak üzere iki ruh vardır: «Âde-me rûhumdan nefhettim». Nazm-ı Celîlîndeki rûh-i menfuh, rûh-i sultânîdir. Onun insan bedenine te'âlîluku, nûrunun aksinden ibârettir. Rûh-i hayvanî gibi beden dâhilinde değildir, demişler, bazıları da aksini iddia etmişlerdir. Cenâb-ı Mevlânâ, ilk görüşü kabul etmekle berâber sözün uzayacağını, buradaki maksadın ise, ruhun tahkiki olmadığını anlatmak için «tavşan hikâyesini dikkatle dinle» buyuruyor.

«TAVŞANIN BİLGİÇLİĞİ VE BİLMENİN FAYDA VE FAZİLETİNİN ZİKR VE BEYANI»

1021

گوش خر بفروش و دیگر گوش خر
کین سخن را در نیابد و ش خر

Gûş-ı Har bûfrûş ü dîger gûş Har,
Kin suHanrâ derneyabed gûş-ı Hâr.

«Eşek kulağını sat da başka bir kulak al. Çünkü bu sözü eşek kulağı anlamaz.»

Ma'lumdur ki işitmekten maksad anlamaktır. Bir kulak ki işittiği sözün anlaşılmasına vâsîta olamaz. Onun merkeb kulağından fark yoktur. Merkeb de bir ses işittince kulaklarını diker ve dikkatle dinler, fakat ne söylenildiğini anlamaz. Bundan dolayı Cenâb-ı Pîr, bu eşek kulağını değiştir buyuruyor. Kulağın değiştirilmesi tabi'î mecâzîdir. İnsan bilmediği bir lisanı anlayabilmek için erbâbına mürâcaat eder. Ta'lim ve çalışma neticesinde o lisanı anlamaya başlar.

Lisan-ı hakikatın erbabı ve tercemânı da evliyâyâullah hazerâtıdır. Binâenaleyh unimetin âriflerine mürâcaat olunursa onların himmetiyle, yavaş yavaş olsa da, anlaşılmaya başlar. Böylelikle eski kulağın mahiyyeti değişmiş olur. Bundan başka, ehlûlâhın kelimelerini anlamak isteyenler, onlar hakkındaki i'tikadlarını düzeltmelidirler. Bu tashihî i'tikad da bir nevi kulak tebdili demektir.

1022

رو تو روبه بازی خر گوش بین
مکر و شیر اندازی خر گوش بین

Rev tû rûbeh bazî-i Hargûş bin,
Mekr-u şîr endâzî-i Hargûş bin.

«Sen gt de tavşanın tilki oynatan ve arslan atlatan mekrini gör.»
Kıssanın alt tarafında tavşanın aldatıp kuyuya düşürdüğü ve helâk ettiği gelecektir. Tavşanın şu hareketi tilki'leri bile aldatacak bir mahârettir ki, bu da ancak akl-ı selimin işidir. Bu münasebetle Hazret-i Mevlânâ ilmin methine dair bazı beyanlarda bulunuyor.

1023

خاتم ملک سلیمانست علم
جمله عالم صورت و جانست علم.

Hâtem-i mûk-î Süeymânêst ilm,
Cümle âlem sûret û cânêst ilm.

«Süleyman Aleyhisselâmın mülk ve hükümetine vâsıta olan yüzük, ilimdir. Bütün âlemler sûrettir, canı ve ma'nâsı ise ilimdir.»

Derler ki Mühr-ü Süleyman üzerinde bir takım haller ve nakışlar vardı. Onlar cinleri, şeytanları teshir için yapılmış tılsımdı. Tılsım ise şüphesiz ki o ilme vukûf ile yapılır. Yâhud Cenâb-ı Hak, Hazret-i Süleymâna ledünnî bir ilim ihsân etmişti de o ilim ve tasarruf sayesinde insanlardan başka mahlûkâta da hükmeylemişti.

Âlemin sûret, ilmin can olmasına gelince evet, âlem cansız bir sûret gibidir ki ancak ilm ile hayat bulur. Beşeriyetin başlangıcını bir düşünelim: Ebeveynimizin, ya'nî Âdem ve Havvâ Aleyhisselâmın ağaç yapraklarıyla örtündüklerini Kur'ânı Kerîm:

وَلَقَدْ نَخْلِفَا بَخِصْفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ

Ya'nî: «Avret yerlerini cennet ağaçlarının yapraklarıyla üst üste örtmeye başladılar⁷⁹» Âyet-i Kerimesiyle haber veriyor. İlk def'a elbise diken zâtın İdris Aleyhisselâm olduğu rivâyet ediliyor. İhtimâl ki o da hayvan derisindendi. Kezâ ilk insanlar, güneşten ve yağmurdan barınmak için ağaç atlarına, dağ kovuklarına, sığınmışlardı. Mesken vucûda getirmek, köy ve kasaba te'sis etmek çok sonra mümkün olabildi.

1024

آدمی را زین هنر بیچاره گشت
خلق دریاها و خلق کوه و دشت.

Ademîra zinhüner biçâregeşt,
Halk-ı deryâhâ u Halk-î kûh u deşt.

«Bu hünerinden, ya'nî ilm ü ma'rifetinden dolayı, insana: denizde, dağda ve kırdaki hayvanların hepsi de musahhar olmuştur.»

1025

زو پلنگ و شیر ترسان همدجو موش
زو نهنگ در بحر در صفر و جوش

Zô peleng û şîr tersan hemcû mûş,
Zô neheng derbahr der safrâ u cûş.

«İnsandan kaplan ve arslan, fâre gibi korkar. Ondan denizdeki timsahın safrası kabarıp, ya'nî endişe eder.»

1026

زو پری و دیو سا حلها گرفت
هریکی دو جای پنهان جا گرفت

Zô periyû dîv sâhilhâ girift,
Heryekî dercâ-yî pinhan câ girift.

«Ondan periler ve şeytanlar, sâhillere kaçmış, her biri gizli bir yere saklanmıştı.»

آدمی را دشمن پنهان بسیست
آدمی باحذر عاقل کیست

Ademirâ düşmen-i pinhan besîst,
Ademî-i bâhazer âkil kesîst.

«Bundan dolayı insanın gizli düşmanları çoktur. Binâenaleyh, çekingen ve ihtiyatlı olan, akıllı kimsedir.»

خلق پنهان زشتشان و خوبشان
می زند بد دل بهر دم کوبشان

Halk- pinhan zîşt-ı şân û Hôbuşan,
Mizenad berdil beherdem Kûbişan.

«Allahın, bizim nazarımızdan gizli, bir takım mahlûkatı mevcuddur ki kötülere de vardır, iyileri de. Onların darbeleri her an insan kalbine te'sir eder.»
Abdullah bin Mes'ud radiyallahû anh'in rivâyet ettiği bir Hadîsi şerîfde beyan buyurulduğu üzere gerek şeytan, gerek melek tarafından insana bir (lemme) ya'nî ilkâ ve ilham vâkî olur.

Şeytanın ilkasını, meleğin ilhâmını hepimiz tecrübe eylemişizdir. Binâenaleyh kendimizde hayra dâir bir teşvik bulduk mu bunun melekten olduğunu bilmeli ve (Elhamdülillâh) demeliyiz. Şerre dâir bir meyi hissedince de bunun şeytanın bir ilkası olduğuna kail olup, (euzü) çekerek şeytanın şerinden Allaha sığınmalıyız.

Burada bilfarz biri çıkar da diyebilir ki: Melekten, şeytandan bahsediyorsun. Mevcud bir şey'in meşhud olması lâzım gelir; eğer dediklerin doğru olsaydı, ya'nî melek ve şeytan dediğin görünmez mahlûkat mevcut olsaydı elbet görünürlerdi. Buna cevap verilir ki: Teneffüs ettiğimiz havanın mevcûdiyetinde kimsenin şüphesi yoktur. Vücûdumuza dokunmasından bunu hissediyoruz. Fakat o hissettiğimiz şeyi göremiyoruz. Eğer her mevcûdun görülmesi kabil olsaydı havanın da görülmesi lâzım gelirdi. Amma denilecekmiş ki hava, lâtif bir cisimdir de onun için görülmüyor. Melekle şeytanın kesif olduğunu, onların da bizim yaratılışımızda bulunduğunu kim iddi'a etti? Şu

halde tahakkuk ediyor ki Allahın mahlûkatı bizim görebildiklerimizden ibâret değil. Görmediğimiz, bilmediğimiz bir çok yaratık daha vardır.
Hazret-i Mevlâna bunu temsil ve isbât için buyuruyor ki:

بهر غسل از روی در جوبار
بر تو آسیبی زند در آب خار

Behr-i gasl er der revî der cûybâr,
Bertû âsibî zened der âb Hâr.

«Gusletmek için dereye gidersen, su içindeki dikenin sana zarar dokunur.»

گرچه پنهان خار در آبست پست
چونکه در تو می خلد دانی که هست

Gerci pinhan Hâr der âbêst pest,
Çünkü dertû mîHâled dânîki hest.

«Her ne kadar diken su içinde gizli ve görünmez bir halde ise de, sana dokunup ayağına batınca mevcut olduğunu anlarsın.»

İnsan yıkanmak cin denize. yâhud dereye girer. Su bulanık olursa dibinde ne olduğunu göremez. Halbuki orada sivri bir taş, bir cam kırığı yâhud bir diken parçası bulunması mümkündür. İşte o görünmeyen şey, üstüne basan adamın ayağını yaralar, yâhud batır. Ayağı yaralanan, ancak bundan sonradır ki görünmeyen bir cismin orada mevcut olduğunu anlar. Bunun gibi bizim görmediğimiz bir takım mahlûkat vardır ki onlardan ikisi, şeytan ile melektir. Mevcûdiyetlerini Allahın ve peygamberin haber vermeleriyle öğreniyoruz. Sonra yine varlıklarını ma'nevîyyâtımızdaki te'sirleriyle anlıyoruz.

خار خار حيله‌ها و وسوسه
از هزاران کس بود نی یک کسه

Hâr Hâr-ı hîlehâ û vesvese,
Ez hezâran kes bâved nî yek kese.

«Kalbe âarz olan vesvese ve hiyle dikenleri bir kimseden değil, binlerce kişiden olur.»

ماش تا حسہای تو مبدل شود
تأبیینشان و مشکل حل شود

Bâş tâ hishâ-yi tû mübdeî şevêd,
Tâ bibînîşân u müşkil hal şevêd.

«Sabret ki hislerin tebeddül etsin. O vakit onları görürsün, müşkilin de hallolunur.»

تاسخهای کیان رد کرده
تاکیارا سرور خود کرده

Tâ suHanhâ-yî kiyan red kerde-î,
Tâ kiyanrâ server-î Hod kerde-î.

«O zaman kimlerin sözünü reddetmiş, kimleri kendine muktedâ kalmış olduğunu anlarsın.»

Ya'nî şimdilik hislerinde kesâfet galip olduğu için îâtif cisimlerden bulunan melekleri göremiyorsun. Sabret bakalım. Ölüm, dünyâyâ karşı gözlerini kapatıp da, basiret gözün öbür tarafa açıldı mı, şimdi inkâr ettiklerini o vakit görür ve müşkilini hall edersin. Hem de Allaha ve peygamberine inanmayıp da bir takım dinsiz, îmansız herifleri rehber ittihâz etmiş, onların hezeyanlarına kanmış olduğunu anlarsın. Mekke müşrikleri, Aleyhisselâtu Vesselâm Efendimizden Melekleri görmek talebinde bulunmuşlar, sana melek gelip de vahy getiriyorsa bize de görünsün demişlerdi de onlara karşı:

يَوْمَ بَرَزْنَا لِلْمَلِئِكَةِ لَا تُشْرِكُ بِوَمْنِ الْبَرِّ

Ya'nî: «Bir gün melekleri göreceklerd ki o gün mücrimler için müjde yoktur»⁸⁰. Âyet-i Kerîmesi nâzil olmuştu.

(80) Furkan: 22

بعدزان گفتند ای خر گوش چیست
درمیان آر آنچه در ادواک تست

Bâdezan güftend ey Hargûş-çi çüst,
Dermiyan ar an çi der idrâk-i tüst.

«Ondan sonra dediler ki ey çevik tavşan; zihninde olan tedbirî meydana koy.»

ای که باشیری تو در پیجیده
بازگو رای که اندیشیده

Ey ki bâşiri tû der piçide-î,
Bâzgû râyi ki endîşide-î.

«Ey arslana sarılıp uğraşmaya kalkışan; düşündüğün sırmı izâh et.»

مشورت ادواک و هشباری دهد
عقلها مر عقلرا یاری دهد

Meşveret idrâk u hüşyârî dehed,
Akhlâ mer akhlâ dehed.

«Danışmak, idrâk ve iz'an verir. Akılların bir akla yardımı olur.»

گفت پیغمبر بکن ای رای زن
مشورت کاستشار مؤتمن

Gûft Peygamber bikûn ey râyzen,
Meşveret k'el müsteşârû mü'temen.

«Hazret-i Peygamber, ey rey verecek kimse; meşveret et ki müsteşar olan mü'temendir, buyurdu.»

از صفا در دمزی با آینه
تیره گردد زود باما آینه

Ez sâfâ ger dem zenî bâ âyine,
Tîre gerded zûd bâmâ âyine.

«Aynaya hohlayacak olursan parlaklığı zâil olur. Bize karşı yüzü der hal bulanır.»

Ya'ni insan parlak bir aynaya hohlarsa nefesinin te'siriyle aynanın yüzü buğulanır ve bakını göstermez olur. Bunun gibi, bir sır da başkasının kalbine aksetti mi ihtimâl onun hasedini tahrik eder de kalp aynasını bulandırır. Bîndânaleyh insan sırrını saklamalı, her şey'ini herkese söylememelidir.

دربیان این سه کم جنبان لب
از ذهاب و از ذهب وز مذهب

Derbeyân-i in se kem cûnban lebet,
Ezzehâb û ez zeheb vez mezhebet.

«Şu üç şey'in, ya'ni: gidişinin, altınının, ve mezhebinin beyânı husûsunda dudaklarını kımlatma, ya'ni onlardan bahsetme.»

Burada, Hazret-i Mevlâna, «altınının, gidişini ve mezhebinin ört» diye bir Hadisi şerife işâret etmektedir.

کین سه را خصمست بسیار و عدو
در کمینت ایستد چون داند او

Kîn serâ Hasmêst bisyâr û adû,
Der kemînet îsted çûn dâned û.

«Çünkü bu üç şey'in hasmı ve düşmanı çoktur. Düşman onu anlayınca sana karşı pusu kurar.»

«İstîşâre edilecek emin olmalıdır» Hadîsine işârettir ki, bu Hadîsi (Ümmü Selame ve Ebû Hureyre) radiyallahü anhümâ rivâyet etmişlerdir. Bundan anlaşılıyor ki bir işte istîşâre lâzım olmakla beraber o işi bilen ve kendisine emniyyet ve i'timâd edilen kimse ile yapılması elzemdir. Yoksa mütâhassıs olmayan bir kimseden rey sormak, meselâ hâkimden ilâç, hekimden hukuk dâvası sormak gibi olur. Kezâ sorulan bir mes'ele hakkında ma'lûmatı olmayan adam da mahzâ bilgicilik taslamak için mütâle'a beyânına kalkışmamalıdır. Bu işi ben bilmem, bir ehline sor demelidir. Böyle yapmazsa yukardaki Hadis-i Şerifin hükmüne riâyet etmemiş, âdetâ emniyyeti su'î istimâl etmiş olur.

«SIRRINI SORMAKTAN TAVŞANIN ONLARI MEN'ETMESİ»

گفت هر رازی شاید باز گفت
جفت طاق آید گهی که طاق جفت

Gûft her râzî neşâyed bâz gûft,
Cûft tak âyed gehî geh tâk cûft.

«Tavşan dedi ki: her sırrı açık söylemek lâîk değildir. Ba'zan çift tek gelir, ba'zan da tek, çift zuhûr eder.»

Ya'ni: meşveret lâzımdır, amma sırrın gizlenmesi elzemdir. Bir sır, her kесе açıkça söylenilemez ve söylenilmemelidir.

Hazret-i Ali kerremallahü veche buyurmuştur ki: «sırrın esirin makamındadır, söyleyecek olursan sen ona esir olursun.»

Evet. Bir sır açıkça söylenemez. Kapalı söylenildiği için de doğru bir cevap alınamaz İstîşâre edilen kimsenin mes'eleyi lâîkiyle anlayamaya çağı için iyiye kötü, kötüye iyi demek ihtimâli vardır Böyle bir müşçvere ve mütâle'nın neticesinin de, tek yerine çift, çift yerine tek çıkacağı biddihî bir şeydir.

Öyle değil mi? Düşmanlığın başlıca sebepleri, ihtirâs ve intikam nic-
leridir. Servetinden bahseden, benim şu kadar altınım, şu kadar mücevhe-
rim var diyen bir adam, bir takım altın perestlerin hırsını uyandırır. Binâ-
enaleyh evi, yâhud mağazası gece dolaşanların ziyâretgâhı olur. Kezâ bir
kimsenin gideceği yeri söylemesi, bilhassa düşmanlarına bildirmesi tehli-
kelidir. Bir pusuya uğramak ihtimâli vardır. Nitekim Resûlullah Sallallahü
Aleyhi Vessellem Efendimiz, ekseriyya bir gazâyâ giderken başka cihete gidi-
yormuş gibi davranır, münâsip bir yerde yolu değiştirirdi. Kezâ bir adamın
her yerde dininden, mezhebinden, yâhud dinsizliğinden mezhepsizliğinden
bahsetmesi o dinin ve mezhebin taraftarları, yâhud hasımları arâsında hoş-
nutsuzluğu mûcip olur. Belki de intikam almaya kalkışmalarına sebebiyyet
verir. Fi'len birşey yapamamalar bile sözle mukabele etmelerine, meydan
verir.

Lâyıklık, kimsenin dinine ve i'tikadına karışmamak imiş.

Pek a'lâ, Ben inanmayanlara bir şey söylemiyorum. Fakat onlar da
bana: «niçin inanıyorsun?» diye ta'rizde bulunmamalıdır. Meselâ bir kısım
halk, bir câmi'i şerife namaz kılmak, Allahına kulluk vazifesini ifâ etmek
için gelir. Cüz'i bir kısım da o vazifenin ifâsı için değil, ancak binâdaki
mi'mâri san'atı, duvarlardaki çinileri, halılarındaki nakışları görmek için
gelir. Ben onlara niçin câmi'e abdetsiz giriyorsunuz demeyeceğim. Lâkin
onlar da bana:

«— Monşer, yirminci asırda din mi olur? olsa bile, Arab harsı ile Türk
milliyetinin ne münâsebeti var?» gibi hezeyân etmemelidir. Edecek olur-
larsa hareketleri lâyıklık olmaz. Taarruz ve tecâvüz olur. Lâyıklıkta, yeni
icadlar gibi eski i'tikadlara da ses çıkarmamak gerektir.

Aksi takdirde, ya'ni bir adam her yerde dininden, yâhud dinsizliğinden
bahsedecek olursa hilâfını düşünenlerin hiç olmazsa kalbini kırmış olur.
Hulâsa: insan, sırrını muhâfaza etmeli, herkese her şey'ini söylememelidir.

1042

ور گو یابی یکی دو الوداع
کل سر جاوز الاثنین شاع

Ver bigûyi bâ yekî dû elveda',
Küllü sirrin câvezel'isneyni şâ'.

«Eğer bir iki kişiye söyleyecek olursan sırra veda' etmek lâzımdır.
Çünkü bir sır, ikiyi tecâvüz etti mi şüyü' bulur.»

İkiden maksad: Söyleyenle dinleyendir. Muhâtab, işittiği o sırrı baş-
kasına da bir başkasına söyleyebilir. Yahud iki dudaktır ki, aralarından
çıkan bir söz, ağızdan ağıza intikal eder.

1043

گر دو سه پرندہ را بندی بهم
بر زمین مانند محبوس ازالم

Ger dü sê perrenderâ bendî behem,
Ber zemîn mânênd mahbûs ez elem.

«Eğer iki, üç kuşu birbirine bağlasan, toprak üstünde mahbus ve elem
îi kalırlar.»

1044

مشورب دارند سر پوشیده خوب
در کنایت با غلط افکن مشوب

Meşveret dârênd serpûşide Hûb,
Der kinâyet bâğalet efken meşûb.

«Gizlice, güzel ve bakanları galete düşürecek sûrette kinâyeli meşve-
rette bulunurlar.»

Hazret-i Mavlânâ, meşveretin kinâyeli bir sûrette yapılmasını da izâh
ediyor ve bağlamış kuşları misâl getiriyor. Evet, Kuşlar tutulup bağlansa-
lar, hattâ bir kafes içine konulsalar birbirleriyle döğüşüyor gibi görünür-
ler, kaçmak ve uçmak sevdâsından vazgeçmiş gibi bulunurlar. Halbuki on-
ların yekdiğerleriyle gagalaşması, tutanı aldatıp da ayırmak için ayak
bağlarını çözdürmek, yâhud kafes kapısını açtırıp kurtulmaya bahâne bul-
mak içindir.

1045

مشورت کردی پیمبر بسته سر
گفته ایشان جواب و بی خبر

Meşveret kerdî Peyember besteser,
Gûfte işâneş cevâb û biHaber.

«Hazret-i Peygamber üstü kapalı meşveret ederdî. Cevap verenler, sü-
âlin hakikatinden haberdar olmadıkları halde cevap verirdi.»

در مثالی بسته گفتی رای را
تا نداند خصم از سر پای را

Der misûlî beste gûftî rây râ,
Tâ nedâned Hasm ez ser pâyrâ.

«Düşman baştan ayağı, ya'nî mes'elenin aslını ayırd edemesin diye
Resûl-i Ekrem, sûâlini mürettep bir misûl ile irâd eylerdi.»

او جواب خویش گرفت از
وز سؤالش می بردی غیر بو

O Cevâb-ı Hîş bigriftî ezû,
Vez sûâleş mînebûrdî gâyr bû.

«Aleyhisselât Efendimiz, suâlinin cevâbını istişâre ettiğinden alırdı.
Fakat yabancı olan o sûâlin hakikatinden koku alamazdı.»

Resûl-i Ekrem Sallallahû Aleyhi Vesselem Efendimiz Hazretlerinin sū-
nen-i seniyyesinden biri de bu idi ki, bir mes'ele hakkında meşveret buyu-
racağı vakit, meclis-i seâdetde münâfıklardan biri bulunursa sūâlini bir
misâl ile irâd eyler, eshâb-ı Kîrâmdan re'y toplayıp ona göre hareket e-
derdi. O münâfık ise edilen müşâvereden bir şey anlamazdı.

«TAVŞANIN HİYLESİ KISSASI»

ساعتی تأخیر کرد اندر شدن
بعدزان شد پیش شیر پنجه زن

Sâatî têHîr kerd ender şüden,
Bâ'dezan şüd pîş-i şîr-i pençezen

«Tavşan, gitmeyi bir müddet geciktirdi. Sonra o pençe atan arslanın
yanına gitti.»

زان سبب کاندر شدن او ماندیر
خالکرامی کند و می غریب شیر

Zan sebep kender şüden ô mând dîr,
Hâkrâ mîkend u mîğurrîd şîr.

«Tavşanın gecikmesinden dolayı arslan, hiddetinden toprağı kazıyor
ve böğürüyordu.»

گفت من گفتم که عهد آن خسان
خام باشد خام وس ست و نارسان

Gûft men gûftemki ahd-î anî Hasan,
Hâm bâşed Hâm-ı sût û nâresan,

«Diyordu ki: Ben demiştim ya. O alçakların ahdî hamdır, gevşektir,
vefâsızdır»

دمدمه ایشان مرا ازخر فکند
چند بفرید مرا این دهر چند

Demdemey îşan merâ ezHar fikend,
Cênd bîfrîbed merâ in dehr çend.

«Onların bir ağızdan bağışıp ulumaları, beni eşekten düşürdü, ya'nî
aldattı. Şu zaman, bana niceye kadar hud'a decektir?»

سخت درماند امیر سست ریش
چون نه پس بند نه پیش از احمقیش

Sâht dermâned emîr-î sustriş,
Çün ne pes bîned ne pîş ez ehmakîş.

«Sakalını ele vermiş olan emir, ahmaklığından önünü arıncı göreme-
diği için ziyâde âcîz kalır.»

Vahşi hayvanların emiri olan arslanın şu sözleri dolayısıyla Hazret-i Mevlânâ, imâret ve hükümet mevkiinde bulunanların dikkatini ve ihtiyatlı olmaları lâzım geldiğini, idâresizlikten ötürü sakalını ele veren, ya'ni işleri ma'îyyeti me'murlarına bırakan âmirlerin, günün birinde önünü, ardını göremeyecek kadar müşkilâta uğrayacağını imâ ediyor. Yine bu bahse devam ile diyor ki:

1053

راه هموارست و زیرش دامها
قحط معنا در میان نامها

Râh hemvârest u zîreş dâmhâ,
Kaht-ı mânâ der miyân-î nâmha.

«Yol doğru amma altında tuzaklar vardır. Bir çok parlak isimler mevcud. Lâkin onlarda ma'nâ kıtlığı bulunmaktadır.»

1054

لفظها و نامها چون دامهاست
لفظ شیرین رنگ آب عمر ماست

Lafzhâ u nâmha çün dâmhast,
Lafz-ı şîrin rîg-i âb-î ömr-ı mâst.

«Lâfızlar ve isimler tuzak gibidir. Parlak lâfız ise bizim ömür suyumuzun kumudur.»

Ya'ni, sûretâ doğru ve tehlikesiz görünen bir caddenin altında tuzak ve lâğım bulunmak ihtimâli vardır. Bunun gibi idâre işleri de sathî bir mazarla bakılınca kolay ve parlak görünür. Hattâ bir âmirin vazifesi kâğıd havâle etmekten, yazılan müzekkere ve derkenarlara (mûcibince) şimdî (Onay) demekten ibâret zannolunur. Fakat hakikatte böyle değildir. Bir dâirenin başında bulunan bir âmir, o dâirenin her işinden mes'ûldür. Eğer o âmir, gözünü dört açmazsa, ma'îyyetini iyi seçmezse, işe adam değil, adama iş bulmak sevâsından vaz geçmezse, tabî'dir ki, muvaffakiyyet gösteremez. Bir âmirin muvaffakiyyeti, ma'îyyet ve me'murlarının iffet ve istikâmetiyle beraber ihtisâslarına bağlıdır. Yoksa sâde isim ve şöhrate aldanan, yâhud şunun bunun tavsiyesiyle me'mur olan bir âmir hiç bir vakit bir iş göremez.

İnsanların müsemmlarını tedkik ve tecrübe etmeden isimlerine, şöhrat-

lerine ve zâhîr hallerine kapılmak, âdetâ bir tuzağa tutulmak demektir. Öyle, zeki, ve emsâli parlak isimlere aldanmamız, bizim için ömür törpüsü olur. Kum, nasıl suyu içer, bitirir, kurutursa müsemmasının hilâfına olan isimlere kapılmamız da bizi öylece bitirir, kurutur.

1055

آن یکی رنگی که جوشد آب ازو
سخت کم یابست رو آرا بجو

An yekî rigî ki cûşed âb ezû,
Sâht kem yâbêst rev anra bicû.

«Kendisinden su kaynayan kum pek nâdirdir. Öyle olmakla beraber git de onu ara.»

1056

هست آن رنگ ای پسر مرد خدا
کوبحق پیوست از خود شد جدا

Hêst an rig ey pûser merd-î Hudâ,
K'ô Bi Hak peyvêst ez f'od şûd cûdâ.

«Oğul; işte o kum, Allah adamıdır ki kendiliğinden ayrılmış ve Hakka vâsıl olmuştur.»

1057

آب عذب دین همی جوشد ازو
طالبانرا زان حیاست و نمو

Âb-ı azb-î dîn hemî cûşed ezû,
Tâlibanrâ zan hayâtest û nûmû.

«Ondan dinin tatlı suyu kaynar. Tâliplere, ondan, hayat ve neşv ü nemâ hâsıl olur.»

Dinden maksad: Seâdeti ebediyye tahsilidir. Onun husulü de yine dinin ab-ı hayâtını içmekle mümkündür. O âb-ı hayat ise kumlu ve saf bir menba' gibi olan ricâlullahın kelâm-ı âlisidir. Binâenaleyh dinin âb-ı hayâtını kana kana içmek istersen eh'lullah hazretâtının sohbetinden istifâde et, işte Haz-

منبع حکمت شود حکمت طلب
فارغ آید او ز تحصیل سبب

Menba-i hikmet şevad hikmet taleb.
Fariğâyed ô zi tahsil-i sebeb.

«Hikmet tâlibi, giderek hikmet menba'ı olur. O'duktan sonra da tahsil-i es-
bâb kaydından kurtulur.»

Cenâb-ı Pîr buyuruyor ki, kim olursa olsun ve ne mevkî'de bulunursa bulunsun, erbâb-ı ırfandan olmayan kimselerle ülfet eylemek, ömrü heder eder. Onun için ehlullahın hikmet meclislerine gitmeli, onlardan hikmet ve hakikat talep etmeli. Hikmet ve ma'rifet tâlibi olan, sıdk ve ihlâs ile talebde bulunursa günün birinde hikmet menba'ı olur. Menba'dan su kaynadığı gibi onun kalbinden de hikmet fışkırır. Nitekim bir Hadis-i Şerif-
de: «Bir kimse sabah Allah için ihlâs gösterirse, riyâ ve nifaktan âri olarak ibâdetde bulunursa kalbinden hikmet menba'ları zuhûr eyler» buyurulmuştur. Ehlullah meclisinde bulunanlar da onların feyizleri sâyesinde hikmet menba' olurlar.

Zâten hikmet-i hakikiyye, hikmet-i İslâmiyyedir. Ba'zı kimseler şark ile garbın ve müslümanlarla gayr-ı müslimlerin hikmetini birleştirmek husû-
isyle İslâm Tasavvufunu frenk felsefesiyle bir meslek saymak istiyorlar. Halbuki doğru değildir. Mevlânâ Câmî kuddise sirrûhu:

«Yunan felsefesi, nefsin ve hevâ vü hevesin ilkaâtından ibârettir. Ehl-i imânın hikmeti ise peygamberin buyurduklarıdır» demektedir. Pey-
gamberin buyurdukları Kur'ân ve Hadise şâmilidir, çünkü her ikisi de li-
sân-ı Peygamberi ile tebliğ olunmuştur. Binaenaleyh: «Kur'an, Peygamber lisânından olmakla beraber her kim, Hak söylemedi derse o kâfirdir.»

Hülâsa: Felsefe başka, hikmet-i İslâmiyye demek olan tasavvuf başka-
dır. Birinin, ya'nî felsefenin menba'ı akıldır. Öbürünün, ya'nî tasavvufun me'hazi Kur'an ve Hadistir. Feylesofların ilham menba'ları akıl olduğu, akıllar da muhtelif bulunduğu için, felsefede birbirine zıd meslekler vardır. Tasavvufun me'hazi Kur'an ve Hadis olduğu için mutasavvife arasında ih-
tilâf yoktur. Hepsî Müttehid ve muvahhiddir. Bunların ba'zı ta'biratta yek-
diğerine müşâbeheti, meselâ Ahmed ve Muhammed ile Piyer ve Mişonun sûretâ biribirine benzemesi kabilindendir. İşte ehlullah hazarâtından hik-
met tahsili ile hikmet menba'ı olan zevât, hikmet kitapları mütâle'asından müstağni bulunur. Hazret-i Mevlânâ bunu bir misâl ile izâh için diyor ki:

1058

غیر مرد حق جو ریگ خشک دان
کاب عمرت را خورد او هر زمان

Gayr-i merd-i Hak çü rîg-fî Hûşk dâñ,
K'âb-ı ümret râ Hored ô her zaman.

«Merd-i İlâhiden başkasını kuru kum farzet ki her vakit senin ömrü-
nü su gibi içer.»

Hâfız-ı Şirâzi bir gazelinde :

«Bir dere kenarında otur da ömrün geçişini seyret» der. Malûmdur ki derenin suyu bir çok damlalardan müteşekkildir. Suyun akmasıyla o dam-
lalar da akıp gider, bir daha eski yerine gelmez. Ömür de böyledir. O da sayılı bir kaç nefesten ibârettir. İnsan bir def'a nefes alıp verdi mi ömür suyunun iki damlası gitmiş demektir. Diğer cihetten bir dere, mecrây-ı ta-
biisinde cereyan ederse akacağı kadar akar. Lâkin kumsal bir vâdiden, kızgın bir çölden geçecek olursa onun âteşin kumları, derenin suyunu e-
mer, çabucak kurutur. İşte Allah ehlinden gayrisinin sohbeti de hayat ne-
feslerimizi böylece emer, bitirir. O gibilerle bihude konuşmak nâfile yere
cene çalmak derenin suyunu kumlu çölde kurutmak gibi olur. Binaenaleyh:

1059

طالب حکمت شو از مرد حکیم
تا از گردی تو ینا و علیم

Tâlib-i hikmet şev ez merd-i hakîm,
Tâ ezû gerdî tü bîna u alîm.

«Hakîm olan bir zât-i ma'nevîden hikmet talebinde bulun ki onun
feyzi ile sen de basir ve alîm olasın.»

لوح حافظ لوح محفوظی شود
عقل او از روح محظوظی شود

Levh-ı hâfız levh-ı mahfûzî şevêd,
Akl-ı ô ez rûh mahzûzî şevêd.

«Hâfızın levhası, levh-i mahfuz olur. Onun akli, ruhtan haz ve feyz alır.»

Arabistanda bir âdet vardır. Çocuklar mektebe giderken bir tahta götürürler. Hoca vereceği dersi o tahtanın üstüne yazar. Çocuk bu sûretle hem okumak, hem yazmak öğrenir, hem de hâfız olur. İşte o tahtaya levha derler ki üstündeki yazılar hâfızın zihnî levhasına intikal eder. Orada mahfuz kalacağı için âdetâ levh-ı mahfuz halini alır. Rûhun yardımıyla hâfızın akli ve hâfızası onu muhafaza eder. Kendisini Mushafa bakmak ihtiyacından vâreste kılar. Ma'mûfih Mushafa bakıp okumak, ezbere tilâvet etmekten efeddirdi demişlerdir. Çünkü yüzünden okumak, hafız kuvvetlendirir. Şayet hatırda yanlış kalmış bir kelime varsa o, düzeltilir.

Kâmil bir zâtın ayn-ı hikmet olan sözleri de, dinleyenin levha-i hafızına nakşolunup orada mahfuz kalır ve çoğaldıkça kendisi hikmet menba'ı hâline gelir.

1062

چون علم بود عقلش مردرا
بمذازن شد عقل شاگردی ورا

Cün muallim bûd akleş mēdrâ,
Bâdezin şûd akl şâgirdî verâ.

«Evvelce akli, kendisine muallim olan kimsenin sonradan yine o akıl, şâkirdi olur.»

1063

عقل چون جبریل گوید احدا
گر یکی گامی نهم سوزد مرا

Akl cün cibrîl gûyed ahmedâ,
Ger yekî gâmî nihem sûzed merâ.

«Akıl, ona cebrâil gibi der ki: = Ey Ahmed; eğer bir adım daha atacak olursan kurb-î ilâhî beni yakar.»

تو مرا بگذار زین پس پیش وان
حد من این بود ای سلطان جان

Tû merâ bûgzâr zinpes piş ran,
Hadd-ı men in bûd ey sultân-ı can.

«Ey sultan-ı can, ey şehriyâr-ı ma'nevi: sen beni bundan sonra bırak da ileri git. Benim hududum burasıdır.»

İnsanın ma'kûlâtı idrâk etmesi, ancak akıl vâsıtasıyla. Aklın erdiği ve doğruluğuna hükm ettiği şeylere (ma'kûlât), ermediği şeylere (gayr-ı ma'kûlât) derler. (Gayr-ı ma'kûlât) iki türlü olur. Birincisi ma'nevi yüksekliğinden dolayı aklın idrâkine tenezzül etmez. Hazret-i Ömer'in, Kürdistan'da muhâsaraya düşeceğini Medineden görüp, mescidde hutbe okurken: «Ya Sâriye El cebel» diye seslenmesi, Sâriyenin de bu ihtârı işitip dağa çekilerek düşmanın muhâsarasından kurtulması gibi. İşte bu hâdise, yüksekliğinden dolayı aklın ermediği hallerdendir.

İkincisi: Akla mugayır ve delice hareketlerdir ki onlara da akıl ermez ve şu'ur ihâtâ etmez. Gelir'i masrafına kâfi gelmeyen bir kimsenin, yeniden masraflar açması ve israflarda bulunması gibi.

Bir kimsenin ma'lûmatı da, aklın fevkine çıkıp da zevkiyyat derecesini buldu mu, evvelce muallimi ve sebebi-ı tefahhüm olan akıl, talebe gibi kalır. Âdetâ Nebiyy-i ekrem Sallallahü Aleyhi Vessellem Efendimizin karşısında hareketten âciz olan Cebrâile benzer.

Cenâb-ı Pîr, böyle demekle mi'rac kıssasına işâret ediyor. Ma'lûmdur ki leyle-i mi'racda Hazret-i Peygamberin kılavuzluğu hizmetinde bulunan Cebrâil aleyhisselâm (sidretülmuntehâ) ya gelince orada durmuş, daha ileriye gidemeyeceğini: «parmak ucu kadar ilerlersem yanarım» i'tirâziyle arzylemişti. Aleyhisselâtü Vesselâm Hazretleri ise refref-i aşka sûvâr olarak ilerlemişti ki evvelce rehberliğinde bulunan Cebrâil onu ta'kib edememişti.

Allah rahmet eylesin, Süleyman Çelebi, Mevlidinin mi'rac faslında bu bahsi ne kadadr âşıkkane tasvîr eder. Cebrâile :

Ger geçem bir zerre denlû ilerû,
Yanarım baştan ayağa ey ulı

dedirtir. Lisân-ı Muhammediden de :

Çün ezelden bâna aşk oldu delil,
Yânar isem ben yanâyım ey halil.

cevâbını verir.

Hazret-i Mevlâna bundan sonra yine cebr bahsine dönüp diyor ki :

1065

هر که ماند از کاهلی بی شکر و جبر
او همین داند که گیرد پای جبر

Her ki mand ez kâhili bi şûkr ü sabr,
û hemin dâned ki gired pâ-yi cebr.

«Tenbellikten dolayı şükür ve sabır etmekten geri duran kimse bilmiş olsun ki cebrin ayağını tutmuştur.»

Cebrin ayağını tutmak, cebrî olmaktan kinâyedir. Ya'nî bir adam, Hak-
kın verdiği kavlen ve fi'len şükretmezse, vermediğine de lisânen ve kal-
ben sabretmez ve teslimiyyet göstermezse menşe'i tenbellik olan cebrîliğe
kendisini teslim etmiş olur.

1066

هر که جبر آورد خود رنجور کرد
تا همان رنجورش در گور کرد

Her ki cebr âvêrd Hod rencûr kerd,
Tâ heman rencûriyeş der gûr kerd.

«Cebrîliğe kalkışan, hastalık taslamış olur ki o hastalık onu mezara
götürür.»

Sallallahü Aleyhi Vessellem Efendimiz: «Hasta değilken hastayım de-
meye kalkışmayınız. Zirâ hastalık taslayınca hakikaten hasta olursunuz»
buyurmuştur.

İnsanın maksatlı olarak hastayım demesi ve hastalık taslaması; ye-
mesini, içmesini, yatmasını, kalkmasını değiştirir. Öyle ya hasta olduğunu
söyleyen bir adam, etrafındakileri inandırmak için mu'tâdından az yeme-
ye, hattâ canım istemiyor diye yememeye mecburdur. Kezâ kalkacak hâlim
yok diye yatmak ıztırârındadır. Bütün şu haller, i'tiyâdın değişmesi demek-
tir. İ'tiyâdın bozulması, mizâcın da bozulmasını intac eder. Mizac bozulun-

sıhhat bozulmuş olur. Neticede sapa-sağlam bir adam hastalanır, za'ifler,
bakılmazsa da ölür. Bunun gibi çalışarak, çabalayarak kuvveti olan bir
kimsenin, Allah isterse yaptırır, diye tenbellik etmesi, o sağlam şahsın ken-
disini hasta göstermesi gibidir. Tenbelliğin neticesi sefâlet, sefâletin sonu
ise felâkettir. Zikrettiğimiz Hadisin meâlîni Hazret-i Mevlânâ nazmen ifâde
ediyor :

1067

گفت پیغمبر که رنجوری بلاغ
رنج آرد تا بمیرد جون چراغ

Gûft Peyğamber ki rencûrî belağ,
Rêncâred tâ bimîred çün cırağ.

«Resûl-i Ekrem Hazretleri; Yalandan hastalık, hakiki hastalık getirir ve
sâhîbi, kandil gibi söner, gider buyurmuştur.»

Bundan sonra cebr kelimesinin lûgat ma'nâsı beyan edilerek ba'zı ha-
kikatler bildiriliyor:

1068

جبر چه بود : بستن اشکته را
بایبوستن رگ بگسته را

Câbr çibved: besten-i işkesterâ,
Yâ bepeyvesten reg-i bügsisterâ.

«Cebr nedir? Kırık bir kemiği sarıp bağlamak, yâhud kopmuş bir dama-
rı rabtettir.»

1069

جون درین ره پای خود نشکسته
بر که می خندی چه پرابسته

Çün derin reh pâ-yi Hod neşkesteî,
Berki miHandî çi pâ-râ bestei.

«Madem ki bu yolda ayağını kırmamışsın, kime gülüyorsun, neden aya-
ğını sarmışsın?»

Hazret-i Mevlânâ, cebr mesleğinde bulunanlara hitâb ederek diyor ki: Cebr, kırık bir uzvu sarmak ve bağlamak demektir. Cebr ise çalışıp çabalamak sonunda elin, ayakların incinip kırılmasıyla hâsıl olur. Sen çalışmıyorsun ki bir yerin incinsin de sarılmaya muhtâc olsun.

Atıl ve bâtıl bir herifin cebrilik iddiâsına kalkışması, kırık ve çukuk olmayan bir uzvun sarılmasına benzer. Şu halde hem tenbellik etmek, hem de cebrî da'vâsında bulunmak, iki zıddı cem'e çalışmak, istihzâ etmek isterken, elâleme maskara olmaktır.

1070

وأنك بایش در ره طاعت شکست
در رسید اورا براق و برنشت

V'an ki pâyeş, der reh-i tâat şikost,
Der resîd ôra bürâk û bernışest.

«Tâ'at ve ibâdet yolunda mübârek ayakları şişen Nebiyy-i Ekrem sallâllahü aleyhi veselleme Burak geldi. O da bindi.»

1071

حامل دین بود او محمول شد
قابل فرمان بود او مقبول شد

Hâmil-i din bûd ô mahmûl şûd,
Kâbil-i ferman bûd ô makbûl şûd.

«Aleyhisselât Efendimiz dinin hamili idi. Burak'ın mahmûlü oldu. Allah'ın emîni kabil idi. Cenâb-ı Hakkın makbûlü oldu.»

Ya'ni: «Habibim, Kur'anı senin meşakkat çekmen için inzâl etmedik⁽¹⁾.» Âyet-i Kerimesinin tefsirinde beyân edildiği üzere Seyyidülmücâhidîn Efendimiz sabahlara kadar namaz kılar, tâât ve ibâdâtta bulunurdu. Uzun uzadıya kıyamda bulunmasından mübârek ayakları şişmişti. Zât-ı akdesinin mağfur ve ma'sum olmasına karşı bu kadar mücâhedesinin hkmetini soranlara: «Allahın lûtuflarına karşı ben, şükreden bir kul olmayım mı? Hâlıkıma şükran-ı fi'lîde bulunmayım mı?» buyurmuştu.

(81) Taha : 1 - 2

Dinin emirlerini yüklenmiş olduğu için kendisine Burak gönderildi ve ona bindirildi. Ya'ni hâmil iken mahmûl oldu. Allahın emrini tamâmiyle kabul ve kemâliyle ifâ ettiği için de Hakkın makbûlü oldu.

1072

تا کنون فرمان پذیرفتی زشاه
بعد ازین فرمان رساند بر سپاه

Tâ künun ferman pezirüftî zişâh,
Bâdezin ferman resâned ber sipah.

«Resûl-i ekrem, şah-ı hakîkinin, yani Allah'ın, fermânın evvelce kabul etti. Sonra da asker gibi olan ümmete Hakkın fermanını erişti ve ahkâmını tebliğ etti.»

1073

تا کنون اختر اُر کردی درو
بعد ازین باشد امیر اختر او

Tâ künun aHter eser kerdî derô,
Bâdezin bâşed emîr-i aHter ô.

«Cenâb-ı Peygambere yıldız o kadar te'sir etti ki sonra yıldızların da emîri oldu.»

Ya'ni gece olup da yıldızlar kubbe-i semâda durduğu müddetce Resûl-i Ekrem namaz kılar ve ibâdet ederdi. Yıldızların zât-i akdesine te'siri, bu olsa gerektir.

1074

گر ترا اشکال آید در نظر
بس تو شک داری دران شق انقمر

Ger türâ işkâl âyed der nazar,
Pes tû şek dâri deran şakku'kamer.

«Resûl-i Ekrem'in emîr-i kevâkib ve hükûmrân-ı eflâk olması sana işkâl verecek olursa, (şakku'kamer) mu'cizesinin vukû'unda da şübhe eder misin?»

اَفَرَبَّيَا السَّاعَةِ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ﴿٨٢﴾

Ya'ni: «Kıyâmet yaklaştı ve ay iki parça oldu»⁸². Âyet-i Kerimesinde beyân olunduğu üzere asr-ı Nebevide, Rcsûlullahın mübârek parmağıyla ettiği işâret üzerine Kamer ikiye ayrılmış, sonra birleşmişti. Bî'setin yedinci senesinde ve Hazret-i Hamza ile Cenâb-ı Ömerin islâmından sonra Mekke müşrikleri müslümanlarla münasibetlerini kesmişler, onlarla alış veriş etmemeye, kız alıp vermemeye, vesaireye dâir bir ahidnâme yazmışlar, onu Ka'benin duvarına asmışlar, bil'umûm ehl-i îmân ile tarafdarlarını Mekkenin (Şi'b-i Ebî Tâlib) denilen mahallesine çekilmeye mecbur bırakmışlardı. Müslümanların bu mahsûriyyeti üç sene sürdü. Bu müddet zarfında aç kaldıkları olmuştu. Yalnız hac mevsimlerinde serbest kalırlardı. Çünkü (êşhûru hûrum) dedikleri receb, zilka'de, zilhicce ve muharrem aylarında mukatele ve mücâdele müşriklerde memnu' idi.

Mahsûriyyet senelerinin birinde ve Aleyhisselât Efendimizin (Mine) mevkî'inde bulunduğu bir gecede — ki kamer bedir hâlinde, ya'ni — zilhiccenin 14 ncü gecesi idi. Zât-i Risâletten mu'cize olarak bedri ikiye ayırmasını istedikler Sâhibülmu'cizât Aleyhi Ekme'lüttehiyyat hazretleri mübârek parmağıyla işâret edince kamer ikiye ayrıldı. Bir müddet öyle kaldıktan sonra birleşti. Ebû Cehl ve emsâli müşrikler :

— Amma usta sihirbaz imişsin! hezeyânını ettiler.

Müteaddid sahabiden rivayet olunduğu halde, bu mu'cizeyi beyan eden ayete müfessirlerden bazıları da istib'ad ederek «Kamer, kıyâmette yarılacaktır» ma'nâsını vermişler, «mâzî sigasıyla irâd edilmesi, bu hâdisenin mutlaka vuku' bulacağına bînâendir» demişlerdir. Halbûki bu te'vile lüzûm yoktur. Zâten Âyet-i Celîlenin alt tarafı: «Müşrikler; bir âyet, bir mu'cize âlâmeti görünce dâimî bir sihirdir diyorlar» Nazm-ı Kerimîdir ki bu ma'nâyı müstâhid değildir. Söylediğim gibi şakkulkamerin vuku bulduğu, eshabdan müteaddid zevâtın ve rivâyetiyle sâbittir. Şu hâlin sâir milletler tarihlerinde bu'unmaması onun vuku bulmadığına delâlet etmez. Bu hâdisenin olacağı evvelce i'lân edilmiş değildi ki o anı herkes bekleyip dursun. Arasına vuku'bulan ay ve güneş tutulmalarının ne vakit tutulacağı ve ne zaman kurtulacağı gazetelerle i'lân edildiği halde kaç kişi merak edip de gök yüzüne bakıyor. Bundan başka arzın küreviyyeti, safha-i kamerin her yerde; ayn-ı sa'atte ve ayn-ı irtifâ'da görülmesine mâni'dir.

(82) Kamer : 1

Hülâsa: Biz müslümanlar, şakkulkamer mu'cizesinin vukubulduğuna inanırız. Çünkü nebilerin mu'cizesi hak'tır. Mu'cizenin küçüğü, büyüğü, arzisi, semâvisi arasında fark yoktur.

İşte Sallallahü Aleyhi ve Sellem Efendimiz, Allahın emirlerini temâmiyle kabul ve kemâliyle tatbik eylediği için tebliğ-i ahkâm etmeye ve emir vermeye başladı. Geceleri ibâdetle ihyâ eylediğinden seyyârelere ve semâvîta hükümrân oldu; nitekim kamer, bir işâretiy'e ikiye ayrıldı.

Bu mu'cize dolayısıyla Hazret-i Mevlânâ baz-ı nasihat veriyor ve diyor ki:

1075

تازه کن لبان نه از گفت زبان
ای هوارا تازه کرده در نهان

Tâze kün imân ne ez güft-i zebân,
Ey hevârâ tâze kerdê der nihân.

«Ey kalbinde hevâ ve hevesi gizlice tâzeleyip duran; imânını yenile; fakat yalnız dilinde değil, kalbinle berâber tâzele.»

Çünkü kalb mu'tekid olmadığı halde, yalnız dil ile ikrârın, münâfık imânından farkı yoktur.

1076

تا هوا تازهست ایمان تازه نیست
کین هوا جز قفل آن دروازه نیست

Tâ hevâ tazêst imân tâze nîst,
Kin hevâ cüz Kuf-i an dervâze nîst.

«Hevâ vü heves tâze bulundukça imân tâze değildir. Zirâ hevâ, vüsûl ilâllah kapısının kilididir.»

﴿فَأَمَّا مَنْ﴾

طَغَى ﴿وَأَنزَلْنَاهُ الدُّنْيَا ﴿فَأَنزَلْنَاهُ الدُّنْيَا ﴿فَأَنزَلْنَاهُ الدُّنْيَا ﴿

Ya'ni: «Her kîm azar, haddini tecâvüz ederse ve dünyâ hayâtını, ebedî hayâta tercih eylerse onun gireceği yer hakikaten cehennemdir. Hem kim de Rabbinin karşısında durup cevap vermekten korkarsa ve nefsini hevâ vü hevese uymaktan nehyederse cennet hakikaten o kimsenin me'vâsıdır⁽³³⁾.»

Demek ki nefsin hevasına muhâlefet etmek, cennete girmeye sebep oluyor. Böyle olduğunu Kelâm-ı İlâhî haber veriyor. Ayet'in karşı hükmü ise: «Cehennem, nefsin hevasına tâbî olanın gireceği yerdîr» meâlini ifâde eder ve hevâ vü hevesin, vüsûl ilâllah kapısının kilidi bulunduğunu meydana çıkarır.

Cenâb-ı Pîr, hevâ vü hevese ittîba etmenin mazarratını söyledikten sonra, yine hevâ vü hevese tebe'an Kelâmullahı ve Kelâm-ı Nebeviyi te'vîle kalışanlara, Kur'an ve Hadîse uymaya değil, onları, kendi arzûsuna uydurma-ya çalışanlara hitâben diyor ki:

1077

کرده تاویل حرف بکر را
خویش را تاویل کن نی ذکر را

Kerde-î te'vîl harf-i bîkr râ,
Hîşrâ te'vîl kûn nî zîkr râ.

«Bîkr-i mazmûn olan Kur'an-ı te'vîl ediyorsun. Kur'anı değil, kendini te'vîl et.»

1078

برهوا تاویل قرآن میکنی
بست و کز شد از تو معنی سنی

Berhevâ te'vîl-i Kur'an mikûnî,
Pest ü keş şûd ez tû ma'nî-i senî.

«Hevâ'ya tâbî olarak Kur'anı te'vîl ediyorsun. Senin te'vîlin ile âli ma'nâ alçalıyor ve çarpılıyor.»

Burâ'da, Cenâb-ı Pîrin ta'rîzi, Kur'anı hevâ vü heveslerine göre tevîle çalışanlarıdır. Bunların fikirlerindeki saçmalığı da bir hikâye ile temsil etmektedir.

1079

ماند احوالت بدان طرفه مکس
کومی پنداشت خود را هست کس

Mâned ehvâlet bedan turfê meğes,
K'ô hemî pîndâşt Hodrâ hêst kes.

«Senin ahvâlin kendini adam sırasına koyan o tuhaf sineğin hâline benziliyor.»

1080

از خود او سرمست گشته بر شراب
ذره خود را بدیده آفتاب

Ez Hod ô sermêst geştê ber şerâb,
Zerre-i Hodrâ bibîde âftâb.

«O, benlik şarabıyla mest olmuş ve zerre iken kendisini güneş görmüştü.»

Ya'ni, cüz'î ma'lûmâtına güvenip, kendisini müctehidler mertebesinde görüp de peygamberin ve ekâbir-i ümmetin tefsîrî hilâfına te'vîl ve iclihâda kalkışan yâdigârlar, tıbbî gurur şarabıyla sarhoş olan ve zerre iken nefsinî güneş zanneden sineğe benzeler.

«SİNEĞİN YAPTIĞI TE'VİLİN ÇÜRÜKLÜĞÜ VE
ZANNININ YANLIŞLIĞI»

1081

آن مگس بر برگت کاه و بول خر
همچو کشتیان همی افراشت سر

An meges ber berg-i kâh û bevl-i Har,
Hem çü keştiban hemî efrâşt ser.

«O sinek, bir merkeb sidiği üstündeki saman çöpüne konmuştu. Gemici
gibi kafa tutuyordu.»

1082

گفت من دریا و کشتی خوانده‌ام
مدتی در فکر آن می مانده‌ام

Gûft men deryâ u keştî Handeem,
Müddetî der fikr-i an mî mandeem.

«Diyordu ki; Ben deniz ve gemiyi kitabda okumuş, bir müddet onları dü-
şünmüş durmuştum.»

1083

اینک این دریا و این کشتی و من
مرد کشتیان و اهل رای زن

İnek in deryâ u in keştî u men,
Merd-i keştibân u ehl-i râyzen.

«İşte deniz bu, gemi bu, ben de ehliyetli ve re'y sahibi bir gemiciyim.»

1084

بر سر دریا همی رانداو آمد
می نمودش آن قدر بیرون زحد

Ber ser-î deryâ hemî rand ô amed,
Mî nümûdeş ân kadr bîrun zihad.

«Deniz üstünde o, direk sürüyor, ya'ni yelken kürek gidiyor, o kadarcık
birikinti onun gözüne hadsiz, pâyânsız görünüyordu.»

1085

عالمش چندان بود کش بینش است
جشم چندین، بحر هم چندینش است

Âlemeş Çendan büved keş binîş est,
Çêşm çendîn bahr hem çendînîş est.

«Onun âlemi, görüşüne göredir. Gözü ne kadarsa denizi de o kadardır.»

Sineğin gözüne ve görüşüne göre birikmiş merkeb sidiği bahr-i muhîr gibi
görünmüştü. Çünkü manzûrun vüs'atı nazarın kuvvet ve kudretine göre olur.
Elbette bir pirenin görüşüyle bir kartalın görüşü bir değildir. Nazar; maddî ve
ma'nevî kuvvetlendikçe gördüğü şeyler değişir. Meselâ bir bardak suya gözle
bakılınca saf bir mayî görünür. Fakat bir mikroskop ile tedkik edilince ara-
da bir âlem müşâhede edilir. Kezâ semâya bakan bir göz, oradaki yıldızları
yaldızlı bir nokta gibi müşâhede eder. Lâkin teleskopla tarassud edilince o
noktalar göz önünde büyük birer güneş misâli parlamaya başlar.

Burada şurası hâtıra gelir ki milyarlarca fersah mesâfedeki yıldızları
mümkün mertebe yaklaşıp gösterebilen te'eskoplar da fezânın ucunu, buca-
ğını bulamıyolar. Binaenaleyh hey'etşinaslar ancak gördüklerinden bahsede-
rek semâyâ fezâdan ibaret sanıyorlar. Acebâ rûyetî genişletecek başka vâ-
sıtalar bulunsa şimdiki görünen mesâfelerden daha ilerisini görmeye imkân
var mıdır? Şübhesiz ki vardır. Hem de o vâsıtâ maddî değildir, mânevîdir.
Fenni değildir, rûhidir.

Kur'ân-ı Kerimde buyuruluyor ki :

ونفخ في الصور ذلك يوم الوعيد
وجاءت كل نفس ممهاسائق وشهيد
لقد كنت في غفلة من هذا فكشفنا
عنك غطاءك فبصرك اليوم حديد

Ya'ni : «Sûra üflenecektir. O gün va'id ve tehdid günüdür. Ve her insan, kendisini sevkeden ve yapmış olduklarına şehâdet edecek olan iki meleklerle mahşere gelecektir. Ona denilecektir ki sen, bugün ma'rûz kalacağın ahvâl ve ehvâlden gaflette idin senin nazarından gaflet perdesini kaldırdık, bugün görüşün kuvvetlidir».

İşte kıyâmette gözlerden kalkacak olan gaflet perdesi, «Ölümden evvel ölün» sırrına mazhar olan urefây-ı ümmet'in gözlerinden dünyâda iken kaldırılır. O gibi zevât, Hazret-i Ömerin binlerce fersah uzaktaki islâm ordusunu görüp de : «Ey Sâriye; dağa çekli» diye Medîneden kumanda verdiği gibi görür, işittir ve gösterir, işittir.

O halde, mevcut fennî vâsıtalarla göremiyoruz diye, Kur'ânın haber verdiği (seb'a semâvât) a inanmamak, hattâ onları te'vile kalkışmak, elbette doğru değildir. Mevcûdâtı, kendi ma'lûmâtı mikyâsiyle ölçenler, merkeb si-diğinin üstünde yüzen saman çöpüne konup da kendini kaptan olmuş vehmeden sineğe bezerler. Bundan dolayı Hazret-i Mevlânâ buyuruyor ki :

1086

صاحب تأويل باطل چون مگس
وهم او بول خرو تصور خس

Sahib-i te'vil-i bâtil meges,
Vehm-i ô bevl-i Har ü tasvîr-i Has.

«Bâtil te'vilde bulunan kimse işte o sinek gibidir. Merkebin bevlî onun vehminden, te'vilî de saman çöpünden ibarettir.»

Cenâb-ı Mevlânâ burada te'vilî (bâtil) ile kayıdlıyor ve te'vil-i hakikiden ayrılıyor. Çünkü Kur'ân-ı Kerim'in ba'zı lâtif nükteleri vardır ki onları ma'rifet nuriyle bulup meydana koymak, hakîki te'vil yapmaktır. Urefây-ı ümmetin

(84) Kaf : 20 - 21

bu yolda bir çok te'villeri vardır ki emsaline Mesnevî-i Şerifde de tesadûf olunur. (Hakâyık-ı Sülemî) gibi, (tevilât-ı Kâşânî) ve saire gibi bu vâdide tefsirler de yazılmıştır.

Hazret-i Pirin ta'riz ettiği tevilciler, bu zevât-ı kiram değildir. Meselâ Salât; lügatta duâ demektir ki fârisisi niyazdır. «Biz de niyâzımızla, emr-i salâtı yani namaz emrini, ifâ etmiş oluruz» yollu hezeyanlarda bulunanlardır. Mütefekkir, müceddid ve müctehid geçinen sinek beyinlilerimizin hâli de bunun gibidir. Onlar dünyâyı sinek göziyle görürler. İtimâd ettikleri saman çöpu kuvvetindeki bilgilerini diritnavtlar kadar metin vehmederler. İçinde yüzdükleri levsilyât birikintisini muhit-i ma'rifet zanneylerler. Kendilerinin yolculuklariyle kanâ'at etmezler, yolcu taşımaya, birlikte adam götürmeye de kalkışır. Nihâyet hakikat güneşi, o murdar yaşlığı kurutur, çöpten gemiyi râ-kibleriyle berâber karaya oturtur. Yâhud ilm ve ma'rifet rûzgârı o saman parçasını baş aşığı eder, yolculariyle beraber batırır.

1087

گر مگس ناویل بگذارد برای
آن مگس را بخت گرداند همای

Ger meges te'vil bûgzâred beray,
An meges râ bâht gerdâned hümay.

Eğer sinek te'vili terketmek re'yinde bulunursa, yâhud sinek re'y-i fâsidiyle yaptığı te'vilâtı terkederse onun tâlî'i, kendisini hüma mertebesine çıkarır.»

Hümâ: Türkçede (devletkuşu) denilen hayalî bir kuştur. Güyâ bunun gölgesi her kimin başına düşerse o kimse hükümdar olurmuş!

1088

آن مگس نبود کش این عبرت بود
روح او فی درخور صورت بود

An Meges nebved keş in ibret büved,
Ruh-ı ô nî derHor-i sûret büved.

«Bu bâtil te'vilden vazgeçen sinek; sinek değildir, ibrettir. Sinek gibi hakir görünürse de onun rûhu, sûretli gibi değildir.»

زین سِپس من نشوم آن دمدمه
بانگ دیوانست و غولان آن همه

Zin sipes men neşnevem an demdemê,
Bang-i divânest u gûlân an hemê.

«Şimdiden sonra ben o demdemeyi, ya'nî uluyup bağışmayı dinlemem.
Zirâ o gürültünün hepsi de şeytan ve gûlyabânî sesidir.»

Gul; Gûyâ çölde insanın karşısına çıkan ve onu şaşırtıp helâkine sebep olan bir mahlûk imiş. Halbuki gulün mevcut olmadığına dâir bir Hadis-i Şerif vardır. Yalnız giden yolcuların böyle şeyler görmesi, vehimlerinin tecessüm etmiş olmasından ibâret olsa gerektir.

بر دران ای دل تو ایشارا مابست
پوسشان بر کن که غبرئو نیست

Ber deran ey dil tû işanrâ meist,
Postşan berken ki gayr-i pôst nist.

«Ey gönül; durma onları parala ve postlarını yüz ki onlar posttan başka bir şey değildir.»

Arslan, hiddetinden hayvanlara böylece atıp tutuyor, posttan ibâret olduklarını, verdikleri sözü tutacak ruhtan hâlî bulunduklarını söylüyordu. Hazret-i Mevlânâ posttan maksadın ne olduğunu beyân için diyor ki:

پوست چه بود گفتهای رنگ رنگ
جون زره بر آب کسی نبود درنگ

Pôst çibved gûftehâ-yî rêng reng,
Cûn zirih ber âb keş nebved dereng.

«Post nedir? Türlü türlü sözlerdir ki su üstünde bulunup da sâbit olmayan nakışlara benzerler.»

Ya'nî ilmine; mağrûr olup ve «Kur'ânın türkçe tercemesiyle namaz kılınır» ictihâdında bulunup da sineğin vehmi gibi indî ve bâtıl te'villere kalkışan bir kimse, fikrini değiştirir ve hakiki sözleri kabul ederse sineklik derecesinden hümûlîk derecesine yükselir. Zâten kendisinde bu kabiliyet bulunan, rûhu i'tibariyle sinek gibi değildir.

همچو آن حر گوش کو بر شیرود
روح او کی بود اندر خورد قد

Hemçü An Hargûş kô ber şîr zed,
Ruh-ı ô key bûd ender Hord-ı Kad.

«Arslana saldırmış olan tavşan gibi ki onun rûhu, boyuna göre değildi, ya'nî ulûvv-î hîmmeti vardı.»

«TAVŞANIN GECİKMESİNDEN, ARSLANIN KÜKREMESİ»

شیر می گفت از سر تیزی و خشم
کز ره گرشم عدو ربست چشم

Şîr miğûft ez ser-i tizi yu Haşm,
Kez reh-î gûşem adû berbêst çeşm.

«Arslan hiddet ve gazabından diyordu ki: Düşman, kulağım vâsıtasıyla gözümü bağladı.»

Ya'nî ettiği va'idler beni aldattı.

مکر های حبریام بسته کرد
تیغ جوییشان تنمرا خسته کرد

Mekrhâ-yî cebriyânem beste kerd,
Tiğ-î cûbinşan tenemrâ Haste kerd.

«Cebri olan o hayvanların mekirleri beni bağladı. Onların tahta kılıçları, ya'nî yalan ve va'idleri tenimi yaraladı.»

این سخن چون پوست و معنی مغز دان
این سخن چون نقش و معنی همچو جان

In suHân cûn post-u mânâ mağz dan,
In suHan cûn nakş-u mânâ hemçû can.

«Şu sözü post, ya'nî kabuk gibi; ma'nâyı da lûb yani iç gibi bil. Kezâ sözü nakş ma'nâyı da can kıyâs et.»

O halde sözünün ma'nâsı olmayan, verdiği bir sözü tutmayan da içi olmayan kabuktan ibârettir.

پوست باشد مغز بدرا عیب پوش
مغز نیکورا ز غیرت غیب پوش

Pôst bâşed mağz-ı bedrâ âybpûş,
Mağz-ı nikûrâ ziğayret gâyb puş.

«Post, ya'nî kabuk, kötü ve cürümüş iç'in. aybını örter. Sağlam içi de, gayretinden, ya'nî ehil olmayan istifâde etmesin diye gizler.»

Meselâ fındık, ceviz, bâdem gibi meyvaların kabukları vardır. Bu kabuklar, içlerindeki yemişi gözlerden saklarlar. İç cürümüş olursa kabuğun saklaması onun cürüklüğünü örter. Sağlam ise yine kabuk, onun sağlamlığını setreder, kuşların gagalamasından muhafaza eyler. Bunun gibi insanın sözü de kendisinin kabuğu mesâbesindedir ki: «İnsan, dilinin altında gizlidir» mazmûnunca kişi sözünün arkasında gizlidir. İşte o sözün sakladığı insanlardan ba'zısının içi, çürük meyva gibi olur. Öylesinin sözü, kendi cürüklüğünü satıhî bir nazara karşı örter. Ba'zısının içi de sağlam yemiş gibi olur, Öylesinin sözü de, ehil olmayan istifâde etmesin diye onun meziyyetini gizler. Binâ-naleyh kabuğun ehemmiyeti yoktur. Matlup olan içtir. İnsanın sözüne ve dış görünüşüne bakılmaz. Özüne, batinına, ma'nâsına ehemmiyet verilir. Sözünün ma'nâsı ve rûhu olmayan bir adam, içi bulunmayan kabuktan farklı değildir. Öylesinin va'di de, ahdi de rûzgârdan kalemle sudan defter üstüne yazılmış yazı ve yapılmış nakış gibidir. Nitekim Hazret-i Mevlânâ buyuruyor:

چون قلم از یاد بد دفتر زاب
مرجه بنوسی فتا گردد شتاب

Çün kalem ez bâd bûd defter ziâb,
Herçi binvisî fenâ gerded şitâb.

«Kalem rûzgârdan, defter sudan olunca her ne yazsan çabucak mahvolur.»

نقش آبهست ار وفا جو بی ازان
باز کردی دستهای خود گران

Nakş-ı âbest er vefâ cûyî ezân,
Bâzgerdî desthâ-yî Hod gezân.

«Su üstüne yapılan nakışta vefâ ararsan, nedâmetle ellerini ısırdığın halde geri dönersin.»

باد در مردم هوا و آرزوست
چون هوا بگذاشتی پیغام هست

Bâd dermerdüm hevâ û ârzûst,
Çün hevâ bûgzâştî peygâb-ı «hus»st.

«Rûzgâr, insanın vücûdundaki hevâ ve arzûdur. Hevâyı terkedecek olursan kalacak, Allahın haberli, ya'nî emirleri ve nehiyleridir.»

İki beyit evvel «Kalem rûzgârdan, defter sudan olacak olursa her ne yazsan çabucak mahvolur» denilmişti. Bu beyitte de o rûzgârdan kalem ta'rif ediliyor. Onun insandaki hevâ vü hevesten ibaret olduğu söyleniliyor. Evet. Heves sevkiyle yapılan şeyler çabucak münkariz olur. Sûr'at-i zevalliyile, bu üstüne yapılan nakışlara, yâhud belediyenin yaya kaldırımları kenarına yaptırdığı çemenliklere benzer ki basılır, çiğnenir, kuru topraktan ibâret kalır. Fakat o hevâ vü heves terk edilirse, geriye, Allahın emrû nehiyleri kalır ki, onlara ittiba etmekte seâdet vardır.

خوش بود پینا مه‌ای کرد گار
کو ز سر تا پای باشد پایدار

Hoş büved peygâmihâ-yî Kirdgâr,
K'ô zisertâ pây bâşed pâydâr.

«Alla'hın haberleri, ya'nî evâmir ve nevâhisi hoştur ki onlar baştan sona kadar sâbit ve gayr-ı mütebeddildir.»

Diyânet Riyâseti gibi dînin ahkâmını muhâfaza etmekle mükellef bir makamda bulunan müteveffâ bir zât; bir sünnetin tebdiline, ya'nî müslümanlara boş açık namaz kıldırmaya muvaffak olabildi mi? Dîni bir hükmü tebdil ve tağyir edebildi mi?

خطبه شاهان بگردد وان کجا
جز کجا و خطبه های انبیا.

Hutbe-i şâhan bigerded v'an kıyâ.
Cüz kıyâ ü Hutbehâ-yî Enbiyâ :

«Pâdişahların hutbeleri ve saltanatları değişir, lâkin peygamberlerin hutbeleri ve ma'nevî hükümetleri değişmez, onlar sâbittir.»

زانکه بوشی پادشاهان از هواست
بارنامه انبیا از کبریاست.

Zanki bevş-î pâdişâhan ez hevâst,
Bârnâme-i Enbiyâ ez Kibriyâst.

«Çünkü pâdişahların haşmet ve saltanatı hevâdandır. Peygamberlerin izinnâmesi ise taraf-ı Kibriyâdandır.»

از درمها نام شاهان بر کند
نام احمد تا ابد بر می زند.

Ez dîremhâ nâm-ı şâhan berkenend,
Nâm-ı Ahmed tâ ebed ber mi zenend.

«Paralardan pâdişahların adını kaldırırklar, Fakat (Ahmed) nâm-ı şerifini ebede kadar zikredeler.»

Ya'nî hevâ vü heves icâbı olan şeyler çabucak zâil olduğu halde, ahkâm-ı dîniyyenin inkılâba uğramak ihtimâli yoktur. Dünyâdaki hükûmetlerin şekli değişir, başlarındaki zevâtın hutbesi ve sikkesi tebeddül eder. Çünkü onların menşe'i hevâdır. Lâkin, enbiyâ saltanat ve enbiyâ hutbe ve sikkesi değişmez. Zîra onların hükûmeti verâset, yâhud intihab tarikiyle değildir. Bizzât Allahın izni ve ta'yiniyledir. Onun için her müslüman, peygamberlerden birini zikredince (Aleyhisselâtu Vesselâm) diye ta'zim ve tekrimde bulunur. İşte Hükûmeti Ebediyye ve Saltanat-ı Sermediyye budur.

Peygamberlerden bazıları, kendilerinden evvelki şer'atleri; Dîn-i Muhammedî ise, bütün dinleri neshetmiştir. Demek onlar için de beka yokmuş? diye bir sülî irâd ihtimâlîne binâen Cenâb-ı Pîr buyuruyor ki:

نام احمد نام جمله انبیاست
چونکه صد آمد نمود هم پیش ماست.

'Nâm-ı Ahmed nâm-ı cümlê Enbiyâst,
Çünkü sad Âmed neved hem pîş-i mâst.

«Ahmed nâm, bütün peygamberlerin nâmı demektir. Nitekim yüz sayını gelince doksan da nezdimizde demektir.»

Ya'nî Şer'at-i Muhammediyye, bütün büyük peygamberleri tasdik etmeyi ve her birine hürmet ve ta'zim göstermeyi ümmet-i Muhammede ta'lîm etmiş, içlerinden bazılarının isimleri Kur'ânda zikredilmiştir. Şu halde nâm-ı celil-i Ahmedîyi zikretmek, bütün nebîlerin isimlerini de kemâl-i ihtirâm ile yâd eylemek demektir. Bu hareket, bir kimsenin yüz adedini söylemesine benzer ki yüz denilince doksan da onun içindedir.

1105

دو شدن خرگوش بس تأخیر کرد
مکرها با خویشتن تفریر کرد.

Der şüden Hargûş bes te'Hir kerd,
Mekrhâ bâ Hîştên takrîr kerd.

«Tavşan azimet husûsunda çok gecikti. Kendi kendine bir takım mekirler tertib eyledi.»

1106

در ره آمد بعد تأخیر دراز
تا بگوش شیر گوید يك دو راز.

Der reh Âmed bâd-ı te'Hir-i dırâz,
Tâ begûş-i şîr gûyed yek dü râz.

«Uzun uzadıya geciktikten sonra arslanın kulağına bir iki sır söylemek üzere yola çıktı.»

Arslandan maksad; (Nefs-i emmâre), tavşandan murad da; (Akl-ı meâd) olduğu evvelce söylenmişti. Burada tavşanın arslana karşı yapacağı tedbir dolayısıyla, aklın dūrendişliğine dâir ba'z-ı mütâleâtın beyânına şūrū' edilip deniliyor ki :

1107

تا چه عالمهاست در سودای عقل
تا چه پنهانست این دریای عقل.

Tâ çi âlemhâst der sevdâ-yi akl,
Tâ çi bâ pehnâst in deryâ-yi akl.

«Aklın düşünebildiği ne âlemler vardır. Şu akıl denizi ne derece geniştir.»

1108

صورت ما اندرین بحر عذاب
می دود چون کاسها بر روی آب

Sûret-i mâ enderin bahr-i izâb,
Mîdeved çün kâsehâ rû-yi âb.

«Kâseler suyun yüzünde yüzüp koştukları gibi bizim sûretimiz de bu tatlı denizin dalgaları arasında dolaşır.»

1109

تا نشد بر سر دریا چو طشت
چونکه بر شد طشت دروی غرق گشت

Tâ neşûd pûr ber ser-i deryâ çü taşt,
Çünkü pûr şûd tâşt dervey gârk geşt.

«O sûret tası dolmayınca leğen gibi suyun üstündedir. Dolunca da o denizin içine gark olur.»

Hazret-i Mevlânâ akı denize, insanın dış görünüşünü bir tase benzetiyor. İçi boş bir tas, suyun üstünde yüzdüğü gibi dâhilinde akıl bulunmayan bir kafa da öylece dolaşır durur. Fakat içine su dolan bir kap denize batar. Onun gibi dâhilî akıl ile dolu bir insan da akıl deryâsının müstağrakı olur ve harekât ve sekenâtını aklın muktezâsına tatbik eder.

1110

عقل پنهانست و ظاهر عالمی
صورت ما موج یا ازوی می.

Akl pinhânest u zâhir âlemî,
Sûret-i mâ meva yâ ezvey yemî.

«Akıl gizli, âlem ise meydandadır. Bizim dış görünüşümüz, akıl denizinin bir dalgası, yâhud bir yaşlığıdır.»

هرچه صورت می وسيلت سازدش
زان وسيلت بحر دور اندازدش.

Herçi sûret mî vesilet sâzedeş,
Zan vesilet bahr dûr endâzedeş.

«Dış görünüş, denize girmek için ne türlü vesileye mürâcâ'at etse deniz, onu o vesileden uzaklaştırır.»

Akıl denizine girmek için yine aklın kendisine mürâcâ'at etmelidir. Başka vâsıtalara, vehm gibi, his gibi, hayal gibi şeylere mürâcaat olunursa akıl denizi o mürâcâ'at eden o vesilelerden âdetâ lodos dalgası gibi uzaklaştırır.

تا نیند دل دهنده راز را
تا نیند تیر دور انداز را.

Tânebîned dil dehendey râz râ,
Tânebîned tîr dûr endâzrâ.

«Gönül, esrârı veren; ok, kendini uzaklara atanı görmesin diye.»

Bir beyt evvel «akıl denizine girmek isteyen başka vâsıtaya mürâcâ'at ederse deniz onu uzaklara atar» denilmişti. Bu beytte onun hikmeti bildiriliyor. Denizin bu atışı, o adamın kalbine gelen esrârın asıl sâhibini kendisine bildirmemek, meselâ atılmış bir oka atanı göstermemek, daha açıkcası ehliyyet ve kabiliyyeti bulunmayanlara akıl gibi, rûh gibi sırf ma'nevî olan şeyleri anlatmamak içindir buyuruluyor.

اسب خود را یاره داند وز ستیز
می دواند اسب خود در راه تیز.

Esb-i Hadrâ yâve dâned vez sitîz,
Mîdevâned esb-i Hod der râh tîz.

«O inadcı kimse, atını sür'atle yolda koştururken yine o atı kaybolmuş, yahud çalınmış sanır.»

اسب خود را یاره داند ان جواد
اسب خود اورا کشان کرده جواد.

Esb-i Hadrâ yâve dâned an cevâd,
Esb Hôd ôrâ keşan kerdê çû bâd.

«O cömerd kimse, kendi atını kaybolmuş zanneder. Halbuki o at, onu rüzgâr gibi çeker götürür.»

درفغان و جست و جو آن خیره سر
هر طرف برسان و جویان در بدر

Derfigân û cüstu cû an Hîreser,
Her taraf pûrsân u cûyan derbeder.

«O sersem kafalı; bağırrır, çağırır, her tarafa, her kapıya baş vurup atını sorar ve arar.»

کانکه دزدید اسب مارا کو و کیست
اینکه زیر ران تست ای خواجه چیست

K'an ki düzdid esb-i mârâ kû vu kîst,
În ki zir-î rân-ı tûst ey Hâce çîst.

«Bizim atı çalan kimdir ve nerededir? der. Efendi; bu altındaki nedir? denilecek olsa der ki:»

آری این اسبست لیکن اسب کو
با خود ای شہوار اسب جو

Ârî in esbêst lîkin esb kû,
Bâ Hod ay ey şehsuvâr-î esb cû.

«Evet. Attır, ama, at nerede cevâbını verir. Ey ata bindiği halde atı arayan şehsüvar; kendine gel.»

Akl gibi, rûh gibi ma'nevî şeylere ve Cenâb-ı Hakkın varlığına akıl erdiremeyenleri, ya'nî görmedikleri mevcûdâta var diyemeyenleri, hattâ onların vücûdunu hâricde aramaya çalışanları Cenâb-ı Pir, bu beytlerle temsil ediyor. Kendisiyle berâberken rûhu bulmak isteyenler, atın üstünde iken «atımı kim aldı ve nereye götürdü?» diye öteye beriye at koşturana benzer diyor. Bu gibilere «at aryorsun ama bu altındaki nedir?» diye sorulacak olsa: «Evet. .. At ama bizim at nerede» cevabını verir buyuruyor. Halbuki

1118

جان زبیدی و نزد کیست گم
چون شکم پر آب و لب خشکی جو خم

Can zıpeydâ yî yu nezdî kist gûm,
Cûn şikem pûr'âb u leb Huşkî çû Hum.

«Can, gayet peydâ ve son derece yakın olduğundan kayıptır. Şu hal küpün karnında su varken ağzının kuru bulunmasına benzer.»

Evet. Yere gömülü ve dışarda bir küpün hâricde kalan kısmı kuru görünür. Halbuki dört parmak aşağısı su doludur. Bunun gibi ruh da insanın her tarafında sâri ve câri iken sathî bir nazarla bakılınca meydanda ona benzer bir şey görülemez. Binâenaleyh bir zirûhun kendi rûhunu görmemesi ve inkâr etmesi, küpün ağzındaki kuruluğa bakıp da içinde su yoktur vehmine düşülmesi gibidir.

Kezâ, Aliahın bütün mahlûkatına bir kurbiyyeti vardır ki o kurbiyyet, rûhun yakınlığına nisbet kabûl etmeyecek derecede fazladır. Nitekim Cenabı Hak:

وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ ﴿٨٥﴾

Ya'nî: «Biz insana şah damarından, ya'nî kendisinde daha yakınız⁸⁵.»

وَاعْلَمُوا أَنَّا شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٨٦﴾

Ya'nî: «Bilmiş olun ki Allah, insan ile kalbi arasına girer⁸⁶.» Âyeti vardır.

(85) Kâf : 16

(86) Enfal : 24

Bu Âyeti Kerimeden, bir takım zındıkların çıkardıkları ma'nâ anlaşılsın, ya'nî hulûl i'tikadına düşülmesin. Hulûl, ya'nî bir şey'n diğer bir şey'e girmesi için bir hal, ya'nî giren, bir de mahal, ya'nî girilen şey lâzımdır. Halbuki sofiyyenin itikat esası tevhiddir. Tevhid ise ikiliği nefyeder. O halde okunan Âyetlerin ma'nâsı Allahü a'lem: «Allah ,insana o kadar yakındır ki o yakınlık, kendisiyle şah damarından ve yine kendisiyle kalbinden daha yakındır» demektir.

1119

کی بینی سرخ و سبز و نور را
تا بینی پیش ازین سه نور را

Key bibinî sūrH u sebz û fûr râ,
Tâ nebîni pîş ezin sê nûr râ.

«Bu üç renkten evvelce nûr: görmeyince kırmızıyı, yeşili ve kırmızımsı-rengi nasıl görürsün.»

1120

لیک چون در رنگ گم شد هوش تو
شد ز نور آن رنگها روپوش تو

Lîk çûn der rêng gûm şûd hûş-i tû,
Şûd zinûr an rêng hâ rūpûş-i tû.

«Lâkin senin akl ü idrâkin renk ile meşgul olduğundan o renkler, nûru görmene mânî' olur.»

1121

چونکه شب آن رنگها مستور بود
پس بدیدی دید رنگ از نور بود

Çûnki şeb an rêng hâ mestûr bûd,
Pes bidîdî دید-i reng ez nûr bûd.

«Gece o renkler nazardan gizli bulunduğu için görür ve bilirsin ki renklerin görünmesi nûrun vâsıtasıyla imhâ.»

این برون از آفتاب و از سها
و اندرون از عکس انوار علا

İn brun ez âftâb u ez sühâ,
Venderun ez aks-i envâr-i ulâ.

Bu hâricdeki nûr güneşten ve yıldızdandır. Dahildeki ise envâr-ı ulânın, mâ'nâ âleminin aksıdır.»

نور نوو چشم خود عکس دلست
نور چشم از نور دلها حاصلست

Nûr-i nûr-î çêşm Had aks-î dilest,
Nûr-i çêşm ez nûr-i dilhâ hâsilest.

«Göz nurunun, ya'ni hassa-i basarın nûru, kalb nûrudur, basirettir. Nûr-i basar, envâr-ı kalbiyyeden husûle gelir.»

Ma'lûmdur ki bir görmek, bir de görüp anlamak vardır. Bunlardan birincisine basar, kincisine basiret denilir. O anlamak basiretin derecesine göre'dir. Basiret olmayınca basarın anlatma faydası yoktur. Meselâ bilmediğimiz bir lisanla yazılmış bir yazıyı görürüz, lâkin anlamayız. Bununla berâber:

باز نور نور دل نور خداست
که ز نور عقل و حس پاک و جداست

Bâz nûr-î nûr-i dil nûr-î Hudast,
K'ô zinûr-î akl u his pâk u cûdast.

«Kalb nûrunun nûru, ya'ni basiret hassasının aslı da nûr-i ilâhîdir ki • ilâhî nûr, aklın ve hissin nûrundan pâktır ve ayrıdır.»

O nûr-i ilâhî, bir kalbe aksedecek olursa insanın basiretinde ve basarında nurlar husûle getirir ve ma'rifetullah iktisâbına vesile olur. Onun içindir ki Nûrülenvâr ve sırrülesrar olan Nebiyy-i muhtâr Salîlâhü Alevhî Vesel-

Ma'lûmdur ki eşyânın rengini tefrik etmek, daha acıkcası kırmızı ye-şil ve boz renkli şeyleri, hülûsa dünyâyı görebilmek için evveleminde aydınlık lâzımdır. Bu aydınlığı üçe ayırmışlar, birincisine: Nûr-i basar, ikincisine: Nûr-i şems ve kamer, üçüncüsüne de: Nûr-i چراغ demişlerdir. Ya'ni görmek ve ayırd etmek için gözde nûr olmalı, eşhîbi kör olmamalı, bakılacak şey güneş ziyâsiyle, yâhud ayın nûriyle, yâhud bir kandilin, bir fenerin veyâhud bir lâmbanın ışığıyla aydınlanmış bulunmalı. Karanlık bir gecede eşyânın görülmesi kabil değildir. Çünkü zulmet bütün etrafı istilâ etmiştir. Binâenaleyh renklerin görülebilmesi ve eşyânın tefrik edilmesi ancak nur vâsıtasıyla meydana çıkar. Gündüzün ve aydınlıkta renklerin görülüp de nûrun görülmemesi ise o renklerin gözü oyalayıp nûrun görülmesine mâni' olmasındandır.

Peki. Nur nedir? Nûru «kendisi görünmeyen ve başkasını gösteren» diye tarif ediyorlar. Kur'ân-ı Kerimde:

اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ

Ya'ni: «Allah göklerin de, yerin de nûrudur.» buyurulmuştur ki: «Onları izhâr edip meydana çıkaran ve gösteren Allâhtır» meâlinde'dir. İşte bundan dolayı, ya'ni göklerin ve yerin gözleri oyalamasından, onların nûru ve sebeb-i zuhûru bulunan Allah görülmemektedir. Ma'rifet-i Bâri husûsunda iki meslek vardır. Birincisi urefâ meslekidir ki, müessirden esere intikaldır. İkincisi hukemâ meslekidir ki, eserden mü'essire istidlâldır. Birinciler evvellâ nûru ve o vâsıta ile eşyây görenlerdir. İkinciler de eşyây görüp nûru göremeyenlerdir.

نیست دید رنگت بی نور برون
همچنین رنگت خیال اندرون

Nîst did-î reng bî nûr-î brûn,
Hem cûnin reng-î Hayâl-î enderûn.

«Hâricde nûr olmayınca renk görmenin imkânı olmadığı gibi, hayâlin deründaki rengi de böyledir.»

İsm Efendimiz bir dualarında: «Kalbinde, kulağında, gözünde, sağında, solunda, üst ve alt, ön ve arka taraflarında nur bulunmasını ve kendisinin serâpe nûr olmasını» temenni ederlerdi.

Şu beyânât-ı âliyeden sonra Hazret-i Mevlânâ yine renk bahsine dönüyor, eşyâ arasındaki zıddiyyet'in hikmetini izâh ediyor :

1126

شب نبید نور و ندیدی رنگها
پس بضد نور پیدا شد ترا

Şeb nebûd nûr û nedidî reng hâ,
Pes bezıddî nûr peydâ şûd türâ.

«Gece nur olmadığı için renkleri görmedin. O halde nûrun zıddıyla münkeşif oldu ki..»

1127

دیدن نورست و آنکه دید رنگ
وین بضد نور دانی بی درنگ

Dîden-î nûrêst vangeh dîd-i reng,
V'in bezıdd-î nûr dâni bî dereng.

«Evvelâ nûr, sonra renk görülür, bunu da zıddı bulunan zulmetle anlarsın.»

1128

رنج و غمرا حق بی آن آفرید
تا بدین ضد خوشدلی آید بدید

Renc u gâmrâ HAK pey-i an âferid,
Tâ bedinzıd Hoşdili âyed pedid.

«Cenâb-ı Hak, hastalığı ve gam u kederi, gönül hoşluğu meydana çıksın ve anlaşılсын diye yaratmıştır.»

1129

پس نهائیا بضد پیدا شود
چونکه حق را نیست ضد پنهان بود

Pes nihânihâ bezıd peydâ şevêd,
Çünkü HAK râ nîst zıt pinhan büved.

«Gizli olan şeyler, zıddıyla münkeşif olur. Cenâb-ı Hakkın zıddı olmadığından dolayı zât-ı gizli bulunur.

Evet: «Her şey, zıddıyla meydana çıkar» denilmiştir. Meselâ aydınlık; karanlık olunca anlaşılır; âfiyetin kadri hastalıkta bilinir. Kuvvet acze karşı tezâhür eder. Hülâsa her şey zıddıyla, mukabilîyle tebeyyün eyler. Cenâb-ı Hakkın ise misli olmadığı gibi zıddı ve mukabili yoktur. O, ferd-i yegâne, bu cihetten de ferid ü vâhiddir. Binâenaleyh gizli olması, gözlerle görünmemesi tabi'idir.

Hazret-i Mevlânâ bahsi te'yid için buyuruyor ki :

1130

که نظر بر نور بود آنکه رنگ
ضد بضد پیدا بود چن روم و رنگ

Kî nazar ber nur büved angeh bereng,
Zıd bezıd peydâ büved çün rûm u zeng.

«Çünkü evvelâ nûr, ondan sonra renk görülür. Rûmî ile zengî, ya'nî beyaz ile siyah insanlar birbirinin varlığıyla peydâ olur.»

1131

پس بضد نور دانستی تو نور
ضد ضدرا می نماید در صدور

Pes bezıdd-î nûr danistî tû nûr,
Zıd zıdrâ mî nûmâyed der sudûr.

«Şu halde sen nûru nûrun zıddıyla bilirsın. Çünkü zıd zuhûr ederek zıddını gösterir.»

نور حق را نیست ضدی در وجود
نا بصد اورا توان پیدا نمود

Nûr-i HAK râ nîst zıddı der vücûd,
Tâ bezıd ôrâ tevân peydâ nûmûd.

«Nûr-i İlâhînin vücud âleminde Zıddı yoktur ki o zıd ile nûru âşîkâne görülebilsin.»

1133

لاجرم ابصارنا لا تدرکه
وهو یدرک بین تو از موسی وکه

Lâcerem ebsârunâ lâ tûdrîkûh,
Vehvê yûdrîk bin tû ez Mûsî yu kûh.

«Şüphesiz ki bizlın gözlerimiz onu idrâk edemez. Hak sühbânehû işe idrâk eder. Sen bunun sırrını Mûsâ ile Cebel-i Tûr vak'asından anla.»

Burada :

لَا تُدْرِكُهُ الْبَصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ
الْبَصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ

Ayet-i Kerimesine işâret ediliyor ki Nazm-ı Celîlin, Allâhü a'lem ma'nâsı: «Allahı gözler idrâk edemez, o ise gözleri idrâk ve ihâta eder. Zât-ı ecellü â'lâ lâtif ve Habîrdür» demektir.

Hazret-i Mevlânâ bu işâretten sonra Mûsâ ve Tûr vak'asını hatırlatıyor. Ma'lûmdur ki Cenâb-ı Kelîmullah :

قَالَ رَبِّ ارْنِي أَنْظُرَ إِلَيْكَ

Ya'nî: «Ya Rabbi, kendini bana göster, sana bakayım» demiş, lâkin

(88) En'am : 103

(89) Araf : 143

قَالَ لَنْ رَيْنِي وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَيَّ
لَجَلَّ فَإِنِ اسْتَمَعْتُمْ مَكَانَهُ فَسَوْفَ رَيْنِي

Ya'nî: «Sen beni göremezsın, lâkin dağa bak, eğer yerinde durursa sen de beni görürsün» cevabını almıştı. Sonra ilâhî tecellînin heybetinden dağ parça parça oldu. Hazret-i Mûsâ da istiğyak galebesiyle kendinden geçti. Eğer Cenâb-ı Hakkın göz ile idrâkı kabil olsaydı Hazret-i Kelîmullahın idrâkı lâzım gelirdi.

Muhakkıklardan bazıları demişlerdir ki bu Âyet'i Kerîme, rû'yetullahın vuku' bulmayacağına delil olamaz. Çünkü rû'yet başkadır, ihâta başkadır. İhâta demek olan idrâk başkadır. Allah görülür, fakat ihâta edilemez. Nitekim insan, yüksek bir yere çıkıp da bakacak olursa koca bir şehri müşâhede eder. O müşâhede, rû'yettir, fakat idrâk ve ihâta değildir.

Kezâ Hadîs-i Şerifte: «Ayın on dördüncü gecesini kameri gördüğünüz gibi Rabbinizi göreceksiniz» buyurulmuştur. Kameri görüşümüz elbette ki onu idrâk ve ihâta değildir.

Hazret-i Mevlânâ, sûret ve ma'nâ bahsine dönerek diyor ki :

1134

صورت از معنی جو شیر از بیشه دان
یا جو آواز و سخن زاندیشه دان

Sûret ez mânâ çû şîr ez bîşe dâñ,
Ya çû âvâz û sühân z'endîşe dâñ.

«Ma'nâya nisbetle sûreti, ormana nisbetle arslan, yâhud fikre nisbetle ses ve söz gibi kıyâs et.»

(90) Araf : 143

بنا سخن و آواز از اندیشه خاست
تو ندانی بحر اندیشه کجاست

İn sūHan v'âvâz ez endîşe Hâst,
Tû nedânî bahr-ı endîşe kücâst.

«Bu söz ve bu ses, fikirden zuhûra gellr. Lâkin fikir denizinin nerede olduğunu bilmezsin.»

لیک چون موج سخن دیدی لطیف
بحر آن دانی که باشد هم شریف

Lîk çün mevc-î sūHan dîdî lâtif,
Bahr-ı an dânikî bâşed hem şerîf.

«Lâkin o fikir denizinin dalgası bulunan sözün letâfetini göünce fikir denizinin şerâfetini de anlarsın.»

چون زدانش موج اندیشه بتاخت
از سخن و آواز او صورت بساخت

Çün zidânîş mevc-î endîşe bitâHt,
Ez sūHan v'âvâz ô sūret bisâHt.

«İlmîn tahrikîle fikir denizi dalgalanınca o dalgalar söz ve ses sûretine girer.»

از سخن صورت بزاد و باز مرد
موج خود را باز اندر بحر برد

Ez sūHan sūret bizâd û bâz mûrd,
Mevc-ı Hodrâ bâz ender bahr bûrd.

«Sözden sûret doğup ölü. Dalgâ kendini tekrar denize götürür.»

صورت زنی سورنی آمد برون
باز شد کانا الیه راجعون

Sûret ezbî sûretî Âmed brûn,
Bâz şûd «k'innâ ileyhî râciûn.»

«Sûret, sûretsizlik, ya'ni ma'nâ âleminden zuhûr etti ve yine oraya gitti

«Biz, Allahın kullarıyız ve onun

nezdine avdet edeceğiz»⁹¹. Âyeti bunu müeyyiddir.

Ma'lûmdur ki bir sûret, bir de ma'nâ vardır. Daha açıkcası: Görünen ve görünmeyen şeyler mevcuddur. İnsanların sâir mahlûkattan medâr-ı imtiyâz-ı olan şey; sûret değil, ma'nâsıdır. Nitekim Kur'anda :

إِذَا كُنتُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَنْفِكُمْ

Ya'ni: «Allah indinde en kerim olanınız en ziyâde müttekî bulunuzdur»⁹². buyurulmuştur. Tekvâ, ya'ni Allah korkusu ise sûri olmaktan ziyâde ma'nevîdir. Zâten sûretin menşei de ma'nâdır. Meselâ kerem hâssası, ma'nevî bir haldir. Bir insanın fukaraya bakması, düşkünlerin elinden tutması, âcizlerin imdâdına koşması o ma'nevî halin sûri şekilleridir. Kezâ leâmet, ya'ni alçaklık ma'nevî bir hâlettir. Bir herfin alçakca harekâtı da yine o ma'nevî leâmetin dışı akseden şeklidir.

Cenâb-ı Pîr bunu diğer bir misal ile tazvih ediyor. Sûreti arslana, ma'nâyı arslan yatağı olan ormana, kezâ sûreti sese ve söze, ma'nâyı da tefekküre benzetiyor. Bir arslanın ormandan çıkması, sözün düşünceden doğması gibi, sûret de mâhâdan zuhur eyler, diyor. İnsanın ilmi ve iradesi, fikir denizini dalgalandırır. Fikir dalgaları söz şeklinde meydana çıkar. Ya'ni insan, bir kimsenin yanına gelmesini murâd edince o irâde fikir denizini dalgalandırır. O temevvüc (Buraya gel) diye çağırma sûretinde zuhûr eder. Şu halde söz, ma'nâ dalgasının sûreti olur, ondan doğar, yine ona gider. Bunun gibi, Allahın irâdesi de avâlimi yaratmak iktizâ edince, (Kün) kelimesiy-

(91) Bekara : 156

(92) Hûcurat :: 13

le tecelli etti ve bundan bütün mahlûkat, mertebe ve kabiliyetlerine göre zuhura geldi. Nihâyet yine aslına rücu' edecektir. Nitekim bu hakikat: «Bir musibete uğrayan mü'minler kemâl-i tevekkül ve teslimiyyetle biz Allahın mahlûku ve memlûküyüz ve yine ona rücu' edeceğiz derler.» mealindeki Âyet-i Kerîmeyle beyan buyurulmuştur. Bu âyetin alt tarafında azim bir müjde vardır. Cenâb-ı Hak buyurmuştur ki :

﴿أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِنْ رَبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ

مُؤْتَمِنُونَ﴾

Ya'ni: «Bir musibete uğrayınca buna teslimiyyet gösterenlere, şikâyet ve adem-i hoşnûdide bulunmayanlara Rabb-i Ekremleri tarafından mağfiret ve rahmet vardır. Fazla olarak onlar doğru yolu bulmuş olan kimselerdir.»

Bir Hadis-i Şerifte tebşiri varid olmuştur ki: «Bir musibete uğrayınca istirca' eden, ya'ni: (İnnâ lillâh ve innâ ilayhi râciûn) diyen kimsenin musibetini Allah cebreder, sarar, sarmalar ve onun âkibetini hayreyleyler. Bir de, kaybettiği şey'e bedel, râzı olacağı bir başkasını verir» mealindedir. Cenâb-ı Mevlânâ diğer bir bahs açıyor :

Ehl-i tasavvuf der ki: Esmâ-i ilâhiyyenin te'sirinde ta'til yoktur. Hepsi de fa'aliyette ve kemâl-i zuhurdadır. Onun için meselâ (Muhyî) isim ân beân hayât ifâza eder, (Mümîd) ismi de dembeden memât irâs eyler. (Mücdî) icâr ve ihtira'dan geri durmadığı gibi (Mâhî) ismi de mahv ü i'damdan hâli kalmaz. Bu itibarla âlem, bölünmiyen bir an için de ademden vücûda gelir ve bil'akis vücuddan ademe gider. Çünkü esmâ-i ilâhiyyenin mazharıdır. Esmâ da ta'til yoktur. Hattâ:

﴿أَفَعِينَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبْسٍ مِنْ خَلْقٍ جَدِيدٍ﴾

Âyet-i kerimesinde buna işâret vardır derler.

Ya'ni: «Biz halk-ı evvelde, yani mahlûkatı ilk yarattığımızda âciz mi kaldık ki ikinci defa halkı dirilteceğimizden müşrikler şüpheyeye düşüyorlar» mealindedir. Ehl-i zâhîrin burada şek ve şüphe ma'nâsına aldıkları (lebs) kelimesine sofîyye (ilbâs) ma'nâsını veriyor ve: «Mahlûkat her an varlık ve yokluk gibi iki muhtelif ilbâs içindedir» mealini çıkarıyor. İşte Hazret-i Mevlânâ bu mühim ve derin bahsi anlatmak için diyor ki:

(93) Bekara : 157

(94) Kâf : 15

بس ترا هر لحظه مرگ و رجعتیست
مصطفی فرمود دنیا ساعتیست

Pes türâ her lâhze merg ü ric'atîst,
Mustafâ fermûd dünyâ sâatîst,

«O halde senin için her lâhza ölüm ve ric'at vardır. Hazret-i Mustafâ Sallallahü Aleyhi Vesellem (Eddünyâ sâ'atün) ya'ni: Dünyâ ebediyyete nisbetle az bir müddetten ibârettir buyurmuştur.

Ma'lûmdur ki sâ'ât lâfzının altmış dakikalık bir zamâna tahsisî istilâhıdır. Yoksa lâûgatte sâ'atı az bir müddet demektir.

Bir beyt vardır ki okunan Hadis-i Şerîfin âdetâ tercemesidir :

«Sa'at-i vâhidedir ömr-i cihan, sâ'atî safreyle heman.»

جمله عالم می شود هر دم فنا
باز پیدا می نماید در بقا

Cümle â'lem mişevved herdem fenâ,
Bâz peydâ minümâyed der bekâ.

«Bütün âlemler her ân fenâya gider, sonra tekrar bekâ şeklinde görünür.»

فکر ما تیرست از هو در هوا
در هوا کی باید آید تا خدا

Fikr-i mâ tîrist ez «HU» der hevâ,
Der hevâ key pâyed âyed tâ Hûda.

«Bizim fikrimiz, Hudâdan havaya atılmış bir ok gibidir. Ok havada nasıl durabilir? Hudâyâ kadar gelir.»

هر نفس نو میشود دنیا و ما
بی خبر از نوشدن اندر بقا

Her netes nev mişevêd dünyâ u mâ,
BiHaber ez nev şûden ender bekâ.

Dünyâ ve mâfihâ her nefeste teceddüd eder. Fakat bizim o teceddüdden haberimiz olmaz.»

Hazret-i Mevlâna şu hakikati bir misâl ile izâh ediyor:

عمر همچون جوی نو نو می رسد
مستمری می نماید در جسد

Umr hemcün cûy nevnev mîresed,
Müstemirri minûmâyed dercesed.

«İnsanın ömrü nehre benzer ki suları yeniden yeniyse gelir ve dâîmi gelişinden, cesed de müstemir görünür.»

Bir dereye, bir nehre bakılınca sathî bir nazara karşı, duruyormuş gibi görünür. Lâkin onu teşkil eden damlaların hepsi de hareket ve cereyan hâlinindedir. Bırbırı arkasından sür'atle gelip gitmekte olmaları, hey'et-i macmû'asını duruyormuş gibi gösterir. Bunun gibi insan da nefes alıp verdikçe kendisine gelir. Hayat nehrinin dalgaları demek olan nefesler de çekilip gider. Nehirdeki katraların ardı sıra gelmesi, nasıl ki nehri duruyormuş gibi gösteriyorsa nefeslerin peyderpey alınıp verilmesi de hayâtı sâbit gibi irâe eder. Hülâsa :

آن زتیزی مستمر شکل آمدست
چون شرر کش تیز جنبانی بدست

An zîtizî müstemir şekli âmedest,
Çün şerer keş tiz cûnbânî bedest.

«Derenin ve ömrün müstemir görünmesi, katraların ve nefeslerin sür'atle gelip geçmesindendir. Bu görünüş, elinde sür'atle hareket ettirdiğin bir ateşin duruyormuş gibi görünmesine benzer.»

شاخ آتش را بجای بساز
در نظر آتش نماید بس دراز

ŞâH-ı âteşrâ bicûnbânî besâz,
Dernazar âteş nûmâyed bes dirâz.

«Yanmış bir dalı sür'atle kıyıdatacak olursan o ateş, nazara gayet uzun görünür.»

این درازی مدت از تیزی صنع
می نماید سرعت انگیزی صنع

În dıraziy müddet tîzî-i sun',
Minûmâyed sür'at engîzî-i sun'.

«Sallanan ateş parçasının uzun müddetli görünmesi, sallamak san'âtînin çabukluğundandır.»

طالب این سر اگر علامه ایست
نک حسام الدین که سامی نامه ایست

Tâlib-i in sır eger allâmeist,
Nek Husâmeddîn ki Sâmi nâmeist.

«Bu sıranın tâlibi allâme'le olsa yine Hüsâmüddîn Çelebi gibi, nâme-i sâmi ve kitâb-ı nâthk-ı ilâhî olan bir ârif-i mükemmile mürâca'atı zarûridir.»

Ya'ni bir insan, zahir ilimlerinde ne kadar tekemmül etmiş olursa olsun, bâtinîyyât ve ma'nevîyyâtı anlayabilmek için her asırda Hüsâmüddin Çelebi gibi bir mürşid-i ekmelîn telkînât ve ta'lîmâtına muhtacdır. Sâde kitab okumak kâfi değildir. Çünkü, o sâmittir. Ma'rîfet-i ilâhiyye, Allah'ın kitâb-ı nâtıkı bulunan insân-ı Kâmil'den öğrenilir. Kitablardaki ma'lûmât (ilm-i sutûr), mürşid kalbinden nebeân ve mürîdîñ kalbine cereyân eden maârife (ilm-i sudûr) derler ki asıl faideli ilim ilm-i sudûrdur.

X

İKİNCİ KİTAPIN SONU